

ISSN 1332-2362
UDK 323.15 (497.5)

Bošnjačka pismohrana

Svezak 21
broj 49, Zagreb, 2022.

Časopis “Bošnjačka pismohrana” tiskan je uz financijsku potporu
iz Državnog proračuna Republike Hrvatske putem Savjeta za
nacionalne manjine Republike Hrvatske

Bošnjačka pismohrana

Bošnjačka nacionalna zajednica za Grad Zagreb
i Zagrebačku županiju, Zagreb

Zagreb, 2022.

Sadržaj

<i>Bosna i Hercegovina</i>	9
Bosiljko Domazet	
TRIBINA 30 GODINA OD REFERENDUMA O NEZAVISNOSTI BOSNE I HERCEGOVINE.....	11
Prof. dr. sc. Sead Alić	
GLASNOGOVORNICIMA SANU SNOVA UZ DAN NEZAVISNOSTI BiH..	21
Prof. dr. sc. Sead Alić	
TRI PRSTA JEDNE RUKE (MOSKVA – BEOGRAD – BANJA LUKA).....	25
Prof. dr. sc. Sead Alić	
KAKO UJEDINITI NEBO? (Šejh Abdul al Wahid Jahja i bosanskohercegovačka stvarnost).....	29
Dr. sc. Antonio Pehar	
VAŽNOST RAZVOJA DEMOKRATSKE POLITIČKE KULTURE U BOSANSKOHERCEGOVAČKOM DRUŠTVU.....	47
<i>Simpozij „Daytonska BiH vs ZAVNOBiH“</i>	59
Mirela Čaušević, dipl. iur.	
U PULI ODRŽAN SIMPOZIJ BOSNA I HERCEGOVINA, PROŠLOST, SADAŠNJOST I BUDUĆNOST - DAYTONSKA BiH VS ZAVNOBiH.....	61

Prof. dr. sc. Sead Berberović	
KAKO I ZAŠTO SMO OLAKO IZGUBILI REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU?.....	65
Tomislav Jakić	
I SADA – ŠTO? (pogled sa strane).....	77
Zlatko Dizdarević	
KRENULI DA USTANU, PA SE VRATILI.....	83
Prof. dr. sc. Sead Alić	
EMBARGO NA DEMOKRACIJU.....	91
<i>Simpozij „Sulejmanpašićeva kritika žurnalizma iz 1936-te godine“.....</i>	95
Prof. dr. sc. Sead Alić	
DŽEVAD SULEJMANPAŠIĆ – PRVI TEORETIČAR MEDIJA JUGOISTOČNE EUROPE.....	97
Prof. dr. sc. Sead Alić	
ZANIMLJIVI RAZGOVORI O SULEJMANPAŠIĆU U ILICI 54.....	101
Prof. dr. sc. Adnan Jahić	
MODERNIZAM DŽEVADA SULEJMANPAŠIĆA Bošnjačko društvo u koncepcijama aktivnog člana Islamske zajednice u Zagrebu tridesetih godina prošlog stoljeća.....	105
Zija Sulejmanpašić	
MODERNIST DŽEVAD SULEJMANPAŠIĆ, ANALITIČARI I KRITIČARI NJEGOVA DJELA.....	123
<i>Bošnjaci u Hrvatskoj.....</i>	151
Dr. sc. Filip Škiljan i Admir ef. Muhić	
MUSLIMANI DŽEMATA MALJEVAC I BOGOVOLJA.....	153

<i>Prikazi izdanja</i>	207
Draško Došljak (Berane)	
KNJIGA O BOSANSKOHERCEGOVAČKIM PREZIMENIMA.....	209
Anđela Frančić	
AMIRA TURBIĆ-HADŽAGIĆ I ELVIR MUSIĆ BOSANSKOHERCEGOVAČKA PREZIMENA I.....	213
Haris Ćatović	
PRIKAZ Amira Turbić-Hadžagić i Elvir Musić Bosanskohercegovačka prezimana I.....	219
Ivana Filipović Petrović	
AMIRA TURBIĆ-HADŽAGIĆ I ELVIR MUSIĆ BOSANSKOHERCEGOVAČKA PREZIMENA II.....	227
Bosiljko Domazet	
O ROMANU EMSUDA SINANOVIĆA „NINOČKA“ Dionizijsko slavlje mladenaštva.....	231
<i>Projekt „Pjevati u Zagrebu“</i>	235
MANIFESTACIJA „PJEVATI U ZAGREBU“	237
Bosiljko Domazet	
PRVA VEČER „PJEVATI U ZAGREBU“ KEMAL MUJIČIĆ: VEDRI I VJEČNI DJEČAK S UNE.....	239
Bosiljko Domazet	
DRUGA VEČER „PJEVATI U ZAGREBU“ SAFVET-BEG BAŠAGIĆ: „ŠTA JE DOMOVINA“.....	243
Bosiljko Domazet	
TREĆA VEČER „PJEVATI U ZAGREBU“ MUSA ĆAZIM ĆATIĆ: „MOJA MALA IZBA – MOJ VELIKI SVIJET“	247
Prof. dr. sc. Sead Alić	
PJEVATI U ZAGREBU Završna ovogodišnja večer s Enesom Kiševićem...	253

<i>Ansambl „Bosana“ – 20 godina rada.....</i>	257
Sead Berberović	
DVADESET GODINA ANSAMBLA „BOSANA“ 22.10.2002. – 22.10.2022. Kratka povijest.....	259
Fuad Ahmetpahić	
POKUŠAJI I POČETCI OSNIVANJA ANSAMBLA „BOSANA“.....	265
Dževad Jogunčić	
ZAŠTO SMO I KAKO FORMIRALI ANSAMBL BOŠNJAČKOG STVARALAŠTVA?.....	267
Sead Berberović	
STATISTIKA DVADESETOGODIŠNJEG RADA ANSAMBLA „BOSANA“..	283
Sead Berberović, Samir Avdagić	
NASTUPI ANSAMBLA „BOSANA“.....	289
Sead Berberović, Samir Avdagić	
POPIS SVIH ČLANOVA „BOSANE“	309
Bosiljko Domazet, Srećko Brdovčak Mac	
ANSAMBL BOSANA PROSLAVLJA DVADESET GODINA RADA.....	313
Vesna Ivezić	
EDIN DŽAFERAGIĆ DA NE SVIRAM OPET BIH SE BAVIO GLAZBOM..	319

Bosna i Hercegovina

Bosiljko Domazet

TRIBINA 30 GODINA OD REFERENDUMA O NEZAVISNOSTI BOSNE I HERCEGOVINE

Moderator: Prof. dr.sc. Sead Berberović:

Prije desetak godina dočekali smo profesora Komšića ovdje s pjesmom Kiseljak, jer on je otamo, pa nam je rekao da mu se čini kako ovdje ima više Bosne nego u njegovu kraju.

Hadžem Hajdarević, književnik:

Posljednji dan februara 1992. godine bio je veoma sunčan, lijep i ugodan dan, prvi dan referenduma o nezavisnosti Bosne i Hercegovini i kao što i sami znate na njemu je sudjelovalo više od dvije trećine građana BiH. Poslije je uslijedio rat i Bosna i Hercegovina pretrpjela je veoma teška iskušenja.

Sretan sam što sudjelujem ovdje s jednim od autentičnih heroja borbe za bosanskohercegovačku samobitnost, s profesorom Ivom Komšićem i što sva ona pitanja koja su bila na dnevnom redu i 92. nažalost još uvijek su na nekim stolovima na dnevnom redu.

Ono što muči najobičnijeg BiH građanina je to što su mnoga pitanja neriješena zato što je BiH Daytonskim sporazumom nametnut naciokratski koncept vlasti i što je prisutan bahati konfesionalizam i iz te bahatosti se određuju sve naše sutrašnjice i elementi budućnosti i što nas pohode razni agenti depresije, agenti haosa i u kojima bosanski čovjek treba neku dodatnu snagu da sve to izdrži.

Ono što nas određuje posljednjih trideset godina od referendumu jest taj nesretni sindrom kolonizirane ili kolonijalističke svijesti gdje, vrlo često, čovjek biva različitim manevrima sa istoka ili sa zapada, iz Srbije i iz Hrvatske, gotovo pa prisiljen da ne misli vlastitom BiH glavom nego glavom nekih drugih centara moći, bilo da je to Zagreb, Beograd, Ankara, Teheran, Brisel, Moskva. Taj je sindrom kolonizirane svijesti i dalje veoma prisutan u BiH prostoru.

Dok smo slušali ovu lijepu pjesmu mi smo svi imali neku patriotsku misao o zemlji. Nigdje nije veći razmak između onoga što doživljavamo kao zemlja i onoga što funkcionira kao država.

Bosna i Hercegovina je jedna od najljepših zemalja koje postoje na ovome svijetu, svojom poviješću, svojom historijskom ulogom i svojom otvorenošću, svojom dobrotom. S druge strane država, koja funkcionira u tom naciokratskom nesretnom kolopletu teško se snalazi posebno što joj dolaze razni agenti depresije, manipulatori identitetima i tad je bosanski čovjek prinuđen da više bude zabrinut i zbunjen nego sretan tamo gdje živi.

Zato bih volio da svi koji BiH doživljavaju svojom domovinom budu sutra, na Dan nezavisnosti, sretniji nego što to okolnosti pokazuju i stoga svima čestitam Prvi mart, Dan nezavisnosti naše zemlje, naše države i da u svojoj svijesti pokušaju napraviti neku značenjsku relaciju onoga što je nama zemlja i što je nama naša država. Naravno, za svakog odgovornog građanina država je jako važna u životu i da ono što volimo kao zemlju pokušamo na bilo koji način približiti važnosti države koju nosi u sebi.

Ono što je veoma zanimljivo u ovih trideset godina jeste da smo mi u toku agresorskog rata 1992.-1995. bili izloženi bestijalnom, neofašističkom zlu i da je

BiH odmah nakon referenduma doživjela neku vrstu nastavka Drugog svjetskog rata, ponovno smo imali i ustaše i četnike, naciste i logore i užase. Tako da, ako malo promotrimo povijest Evrope, mogli bismo zaključiti da je Bosna i Hercegovina tih ratnih godina bila evropski živi muzej, muzej u pokretu. Odjednom, imali smo sva ona zla, logore, silovanja, etnička čišćenja, sve oblike bestijalnosti koja su se događala u Drugom svjetskom ratu.

Događaji u Ukrajini na novi način nam otvaraju i pokazuju to da je rat nažalost uvijek moguć i kako mir nema nikoju alternativu i zapravo je jedina nada ne samo za BiH i za bilo koju zemlju u Evropi već i za cijeli svijet i da samo u miru, u nekoj zdravoj, normalnoj atmosferi je moguće ostvariti kakvu takvu nadu za budućnost.

Kako mi živimo u jednoj atmosferi poremećenog, tribalnog fašizma, naciokraciji koja guši svaki mogući zdravi odnos prema budućnosti, onda ta naša borba, antifašistička borba na kraju krajeva, mora biti trajna, stalna, pa bilo da se odigrava u Bosni i Hercegovini, bilo gdje drugdje u Evropi ili u svijetu. Zato su važni ovi datumi kao nužni mentalni, psihološki, društveni, pa i sociološki orijentiri u kojima ćemo prepoznati šta je to u našoj prošlosti bilo važno, bitno i na koji način odstraniti sve one greške koje su učinjene ranije.

Profesor Ivo Komšić je neposredni svjedok i sudionik tih vremena, mnogih dobrih i teških događanja. On je jedan od najzaslužnijih i najzaslužniji čovjek za stvaranje onog čuvenog Vašingtonskog sporazuma i pokušaja da spriječi idiootski sukob između Hrvata i Bošnjaka i da se jednostavno pokuša za Bosnu i Hercegovinu naći neki normalni put. Promatrati bilo koji društveni prostor sa naciokratskog aspekta znači napraviti neku vrstu zla prema tom istom prostoru.

BiH je postojala oduvijek, postoji i od onog momenta kada je 5. juna 1463. godine ubijen posljednji bosanski kralj, postojala je i u vrijeme Osmanskog carstva, i u vrijeme austro-ugarske vladavine, postojala je između dva svjetska rata i nakon njega i postoji i dan danas. I ono što je jako bitno, ona je, hvala bogu, jača od svih zala i neprijatelja.

Prije nekoliko dana imao sam lijep razgovor u Goraždu, lijepom gradu na Drini i tada sam pokušao izgovoriti rečenicu koja mi se čini jako važnom, da je granica na Drini za nas u BiH visoka do nebesa i tako će biti naša zemlja i opstati.

Prof. dr.sc. Ivo Komšić

Sad mi je Hadžem dao ideju kako ću početi i uklopiti i već rečeno da to bude nastavak one priče kako ovdje ima više Bosne nego tamo kod nas.

Posljednji bosanski kralj, iz porodice Tomaševića, ubijen je 1463. ali to nije njihov kraj, ovdje u Zagrebu gradonačelnika iz te familije i njegova familija, potomci kralja žive u Bosni i danas. Ovdje je uvijek u Hrvatskoj bilo veoma mnogo i Bosne i Hercegovine, jer kod nas je bio običaj da svaka familija ima minimum petoro djece iako je i to bila sramota, jer ako je osmoro bila je neka sredina, ali ako je deset do dvanaest to je bilo zadovoljavajuće. I uvijek se pola te djece prelijevalo u Hrvatsku i zato je ovdje uvijek bilo mnogo i Bosne i Hercegovine.

Nažalost, danas je situacija takva da prelijevamo iz šupljeg u prazno, jer je sve to tragično reducirano, bolje reći uništeno što u ratu i poslije njega za ovih trideset godina s ovom politikom koja se vodila prema BiH. Tu moram napraviti razliku, uvijek je to bilo činjeno od strane vladajuće stranke, moram to ograničiti na nju. Oni su nas sada pretvorili u dijasporu, nije im ni to bilo dovoljno već sada govore 'iseljena Hrvatska'. Prvi put smo nešto slično mi u Bosni čuli kad je formiran HDZ u BiH, jedan od funkcionera te stranke govorio je zvanično i javno „nisam ja bosansko-hercegovački Hrvat nego sam ja Hrvat u Bosni i Hercegovini“. Kada se ta sintagma izgovori znači da je on odnekle pao u BiH, ali nije pao ni s Marsa, jer mi smo marsovce uvijek zamišljali kao inteligentna bića. Za ovoga bi se prije moglo reći da je pao s kruške, kako mi to imamo običaj kazati. Dakle, danas se nas tretira kao 'iseljenu Hrvatsku', a to nikad prije nije bilo ni u svijesti ni ovdje ni kod nas. To se uvijek nekako prihvaćalo kao jedno, nije se odvajalo.

Hrvati, pa i gotovo svi stanovnici, bez obzira koliko su bili vezani za BiH, voljeli su Hrvatsku, ali o tom ne bih dalje.

Trideset je godina od referenduma, a neke su se stvari zaboravile. Najčešće što me pitaju, kad govorimo o referendumu, je li Bosna i Hercegovina danas ono što je bila u to vrijeme. Najčešće na to odgovorim, kako to kod nas koriste, 'ni nalik'.

O čemu je riječ? Građani BiH su izašli na referendum da odgovore na ovo pitanje: „Da li ste za suverenu i nezavisnu Bosnu i Hercegovinu, državu građana naroda Srba Hrvata, Muslimana i ostalih koji u njoj žive?“

Kada analizirate to pitanje na koje su građani odgovorili pozitivno, oko 98 posto onih koji su izašli na referendum bili su ZA, a ukupan broj onih koji su izašli bio je oko 64 posto svih birača, što dokazuje da su i Hrvati listom izašli, kao i veliki dio Srba.

Pitanje je dosta složeno iako djeluje jednostavno. Pogledajte šta piše u pitanju, za što su građani glasali: da li ste za nezavisnu za suverenu Bosnu i Hercegovinu, pa onda ide 'državu građana' (iza ovog građana nema zareza, a lingvisti znaju čemu on služi) 'naroda' i tako dalje.

Hajmo redom, zašto nam je bilo važno suverena i nezavisna? Morali smo se odlučiti da želimo BiH izdvojiti iz Jugoslavije. Badinterova komisija je tražila, u decembru mjesecu 1991. godine, od svih republika da se izjasne žele li nezavisnost od Jugoslavije, jer ona je tada još uvijek postojala. Hrvatska je ranije krenula u taj proces, ali je to morala zvanično prijaviti Badinterovoj komisiji, kao i Slovenija, a nama je rok bio do 28. decembra 1991. da se izjasnimo o tome. Potom je uslijedio referendum koji su iz Evrope tražili, dakle, referendum nije bio naša ideja, a Karadžić je tada govorio da ako krenemo u to „uvesti ćete BiH u pakao, a jedan narod možda u nestanak“ – to su njegove riječi.

Nama je bilo izjasniti se hoćemo li ostati u toj krnjoj Jugoslaviji, ili jasnije Velikoj Srbiji, jer su Slovenija i Hrvatske već bile na putu prema nezavisnosti.

Prvi odgovor bio je važan, nećemo ostati u takvoj Jugoslaviji, mi smo nezavisna država. Drugo, jesmo li za suverenu državu - pa, ako nije suverena onda nije država, a to znači imati vlast na cijeloj teritoriji u tadašnjim republičkim granicama.

Mi smo izglasali državni suverenitet i nezavisnost, a potvrđuje se i njezina struktura: „država građana naroda“ i tako dalje.

Inzistiram na tome jer se često zaboravlja. Građani i narodi nisu paralelne strukture u državi, ovdje su narodi predstavljeni kroz građane, građani su zapravo građani svojih naroda, jer narod ne može biti predstavljen drugačije u državi nego kao građanin – ne odvajaju se to. To je jako važno i tu se onda navode i ostali koji u toj državi žive. Dakle, izglasali smo nezavisnu suverenu građansku državu u kojoj su narodi ravnopravni itd.

I onda petnaest dana nakon što smo odredili ovako referendumsko pitanje u tadašnjoj republičkoj Skupštini i zakazali referendum, HDZ se sastaje, saziva svoj sabor u Livnu. Iako su zastupnici u republičkoj skupštini, članovi HDZ-a

jednoglasno bili za to referendumsko pitanje, nitko nije bio protiv. Srpski predstavnici iz SDS i nekih drugih srpskih stranaka bili su protiv i napustili su Skupštinu. Ostao je veliki dio Srba koji su bili u Savezu komunista, odnosno SDP-u – sad neki se odriču, ma što pričaju bili su komunisti, kasnije je nastao SDP. Kamo sreće da su ti kasniji SDP-ovci imali principe kao Savez komunista, ne bi im se partija raspala.

Zahtjev HDZ-a sa sabora u Livnu bio je da se promijeni referendumsko pitanje i tamo je izglasano tzv. livanjsko pitanje, ono je ušlo u historiju našu kao 'livanjsko pitanje'.

Kako je ono bilo formulirano? Nije to bila pamet Mate Bobana, on jest sjedio u parlamentu, ali nikad se nije javio za riječ, nikad nije govorio. Kasnije sam shvatio da on i nije imao što kazati, jer je jedva sastavljao rečenicu.

Oni su se sastali u pokušaju da promijene već usvojeno referendumsko pitanje i naravno, išlo je to prema instrukcijama iz Zagreba. Naime, kad je Tuđman vidio kako je formulirano referendumsko pitanje, nastala je panika, čuj, suverena i nezavisna.

I onda oni formuliraju svoje referendumsko pitanje koje je glasilo: „Da li ste za suverenu i nezavisnu BiH državnu zajednicu suverenih i konstitutivnih naroda, Srba, Hrvata, Muslimana u njihovim nacionalnim područjima?“

I HDZ traži da mi popravimo već izglasano pitanje. Naravno, oni su zakašnili, jer je već zakazan referendum za 29. februara i 1. marta 1992.

E sad, vidite što je sadržaj tog livanjskog pitanja, što su predložili kao promjenu? Dakle, ne za državu već BiH definiraju kao državnu zajednicu suverenih i konstitutivnih naroda. U pravom pitanju nema suvereniteta izvan države, nije narod suveren jer on ima vlast tako što je prenese na državu. Ali ovdje je državna zajednica sastavljena od elemenata 'suverenih i konstitutivnih naroda u njihovim nacionalnim područjima'. Dugim riječima, vrlo jednostavno kazano, livanjsko pitanje u sebi je sadržavalo podjelu Bosne i Hercegovine po etničkim kriterijima tamo gdje narodi većinski žive na svojim nacionalnim područjima. Tu ne treba velika pamet, nego imamo li mi u tom trenutku, 1992. godine, područja koja su posve 'nacionalna područja' i gdje to u tom trenutku – samo zapadna Hercegovina koja je bila nacionalno homogena, s više od 90 posto Hrvata.

Eto, nema tih nacionalnih područja osim spomenutih. I kako to napraviti, tako što je Tuđman smislio 'humano preseljenje' i odmah te godine daje Miloševiću i Karadžiću cijelu bosansku Posavinu gdje su Hrvati i Bošnjaci činili osamdeset posto stanovništva. I kreće rat za nacionalna područja. U ovom je livanjskom pitanju zapravo ugrađen rat za nacionalne teritorije, odnosno za etničku podjelu Bosne i Hercegovine.

Ovo pitanje, livanjsko, nikada nije dobilo ni legalitet ni legitimitet. Ali što je ostalo, ono je bilo projekt Herceg Bosne, to je bio projekt HDZ-a Hrvatske prije svega, tadašnje, ali i današnje, bez razlike, jer i Plenković, pa i Milanović govore da su nastavljači Tuđmanove politike. I to, evo traje trideset godina.

To danas Čović lukavo naziva nacionalna izborna jedinica što je ustvari eufemizam za treći entitet, a to znači obnova Herceg Bosne, ništa drugo.

Vidite, to je bila samo politička projekcija i program koji se provodio tamo, a Haški je sud rekao što je to – to je zločin, svi funkcioneri koji su na tom radili osuđeni su kao ratni zločin. Na čelu toga poduhvata, utvrdio je Haški sud svojom presudom, bio je Franjo Tuđman s ministrom obrane Gojkom Šuškom i zapovjednikom Hrvatske vojske Jankom Bobetkom.

E ta istina ima još jedno svoje lice, jer livanjsko pitanje, nikad legalizirano i legitimirano, dolazi na red u pregovorima koji su održani u Neumu. Počelo se pregovarati o preuređenju Ustava i izbornog zakona na zahtjev HDZ-a Dragana Čovića.

Na neumske pregovore dolazi Bakir Izetbegović, moram tako reći, s rukama u džepovima, on nema nikakav prijedlog. Ali Čović mu stavlja na stol promjenu Ustava i promjenu izbornog zakona na principima livanjskog pitanja. Onog trenutka kada je sjeo za stol i prihvatio to kao platformu za pregovore, Bakir Izetbegović je legalizirao i legitimirao livanjsko pitanje!

Zašto to čini? Poslije toliko krvi i žrtava, sve su žrtve ponižene i obezvrijeđene time. Bakir je čak rekao da ako se ne dogovore, izbori se mogu odgoditi. A da je ponudio ono što može biti prava platforma za pregovore, da unaprijedimo naš Ustav i zborni zakon, to su presude Međunarodnog suda za ljudska prava iz Strasbourga i presude našeg Ustavnog suda o izbornom zakonu. To bi učinilo našu državu demokratskijom, funkcionalnijom i racionalnijom.

A sad smo na stol dobili uvod u treći entitet. Ima tu još dodatni problem, svi razmišljaju, kritiziraju i govore o tom trećem entitetu. Postavljam pitanje,

jer mene ne zanima taj treći entitet, znamo za što se oni zalažu – kakav će biti taj drugi entitet, Bakirov, pita li se itko o tome? Pa to je jednako kao i ovaj treći, kakav će on biti, na kojoj teritoriji? Ako se njih dvojica dogovore, Hrvati u srednjoj Bosni, ionako ih je malo, naprosto će nestati i bit će potpuno obezvrijeđeni.

Zaključit ću s onim za što sam se borio i zašto sam bio član ratnoga Predsjedništva BiH u vrijeme kada su mnogi govorili da se ova država raspada. Rekao sam da ulazim da sa svoje strane učinim koliko god mogu da prestane rat među Muslimanima i Hrvatima i ako to ne učinim u tri mjeseca, onda odlazim. Ušao sam u to s vrlo jasnim mandatom koji sam sebi dao, moramo spasiti bosanske Hrvate u tom ratu. Ovih posavskih već nema, Tuđman ih je prodao 1992. godine i svi su iselili do maja te godine.

Bosanski Hrvati i Bošnjaci samo u srednjoj Bosni žive zajedno, nigdje više. To je jedino gdje zajedno živimo i taj zajednički život spašava ovu zemlju. Ne može BiH opstati bez bosanskih Hrvata, to spašava državu.

Ima još gori scenarij, ako Bošnjaci ostanu sami u tom drugom entitetu, ako to Bakir Izetbegović dopusti, na nagovor Čovića, on mora snositi povijesnu odgovornost. Hrvatska i Srbija poslije takvog razvoja nikada neće biti prijatelji Bošnjacima i pritiskati će da on bude što manji.

Nažalost, Izetbegović to ne razumije, često sam o tome razgovarao s njime, jer ako je sjeo s Čovićem pregovarati na principima livanjskog pitanja onda je to kraj.

Sam tu ne mogu puno učiniti, mnogi bi se morali uključiti da to spašavamo, jer BiH danas ne liči na onu iz referendumskog pitanje nego nalikuje državi napravljenoj po livanjskom pitanju i to je naš problem.

Ima li izlaza – da otresemo ono i one koji nam ne nude budućnost

Hadžem Hajdarević, književnik:

Sumnjiva mi je sintagma probosanske stranke jer ne obuhvata ono što je Bosna, jer BiH treba razumjeti u njezinoj konsupstancijalnosti u njezinom totalitetu. Naše su političke stranke poput mafijaških poduzeća koja manipuliraju dušama ljudi i još uvijek govore o ratu.

Prof. dr.sc. Ivo Komšić

Jesmo li u boljem stanju nego 1992. godine, odmakli smo od toga trideset godina, a oni koji su tada rođeni već su odrasli ljudi, a država nam je još novorođenče. Naime, tada je stanje u jednom važnom smislu, mentalno političkom, bilo bolje nego danas. U glavama ljudi danas su veće podjele nego što su bile onda, tada smo mogli mobilizirati ljude da se bore za BiH i to izlazi iz referendumskog pitanja – ljudi su se za tu zemlju borili.

Naša je šansa bila da otvorimo raspravu o promjenama upravo na presudama sudova, jer tko ne provede presudu ide u zatvor. Ali evo u nas punih deset godina presuda Međunarodnog suda o ljudskim pravima nije provedena (Sejdić-Finci) te presuda Ustavnog suda o izboru delegata u Dom naroda.

Postoji to kao nulta točka o kojoj se ne raspravlja to je naprosto nulta točka pregovora.

Imamo šansu da na tome usavršimo i ustavni zakon i zakone koji iz toga proizlaze da nam država bude demokratskija, racionalnija i bila bi funkcionalnija.

Prof. dr.sc. Sead Alić:

Pročitao sam vašu knjigu „Tuđmanov haški profil“ i mislim da je to oslobađajuća knjiga koja stvari smješta na svoje mjesto i koju bi trebao svatko pročitati u ovim krajevima, svaki Hrvat, Bošnjak, Srbin. I koja ne završava slučajno s jednom moralnom dimenzijom u svojem zaključku. Osobno smatram, a nije čudo da ste vi došli do te završne kadence, do morala. Upravo jeste stvar u tome da se zločini skrivaju u politiku, da se politika onda skriva u paragrafe i u prava i da je veliki grijeh bosanskohercegovačke, hrvatske, srpske inteligencije, dakle onih koji znaju što se događalo, da nisu inzistirali na ovoj moralnoj dimenziji. Jer ne mogu i ne bi se smjeli oni toliko skrivati iza paragrafa, iza politika, zato što smo prestali govoriti o svim onim stvarima koje su bile rezultat nekakvih politika, od Načertanija, preko SANU projekta, sporazuma Cvetković-Maček, Tuđmana-Miloševića i sve do ove bosanske varijante. U tom smislu, ako mogu kao pitanje ili sugestiju postaviti, kad se govori o snagama – čini mi se da je taj taktički, strateški dio zanemaren. Nije stvar u nekoj političkoj organizaciji, nego riječ je o svijesti bosanskohercegovačkih naroda da imaju, oprostite na tom izrazu, blago zločina koji je napravljen uglavnom prema bošnjačkom narodu i da je podsjećanje na to pretpostavka da se ne smiju raditi ovakvi pravni i politički marifetluci.

Prof. dr.sc. Ivo Komšić

Nije slučajno naslov posljednjeg poglavlja moje knjige Epilog, jer mi ne možemo u politici ništa uraditi dok se moralno ne prelomi stvar. Većina vas se sjeća kada je Willy Brandt otišao u Aušvic i kleknuo – napravio je to u 26. godini nakon rata. E mi smo upravo toliko godina poslije ovog našeg rata. Napisao sam lani jedan tekst pod naslovom „Vrijeme je da se klekne“, jer kao što je već netko rekao, kad je Brandt kleknuo, Njemačka se uzdigla, do tada je bila u moralnom glibu. Što to znači, jer kad je kleknuo on je rekao mi smo to napravili, mi Nijemci, mi smo krivi. Dakle, od trenutka kad se takvo što prizna možemo biti politički narod, evo mi Hrvati. Jer u naše ime su napravljeni zločini, Tuđman je govorio o povijesnom interesu hrvatskog naroda, čuj njegov je povijesni interes da napravi zločin u moje ime!

Pazite, dok moralno ne prelomimo, moramo priznati zločin pokazati kajanje i tražiti oprost, tek onda smo politički ravnopravni, a to očekujem i od drugih. Za mene govore, kad to spominjem, da sam izdajica, a ovdje slave presuđene ratne zločince. Primjerice, Milivoj Petković je pušten iz zatvora, ali on je priznao i rekao da je počinio ratni zločin, u Hrvatskoj se o tome šuti.

Prof. dr. sc. Sead Alić

GLASNOGOVORNICIMA SANU SNOVA UZ DAN NEZAVISNOSTI BiH

Radost ishoda glasanja za nezavisnost Bosne i Hercegovine 29. II. i 1. III. 1992., nije imala, kako će se pokazati, realne osnove. Naime, većina bosanskohercegovačkog naroda (64 posto) nije bila dovoljna za uvjeravanje ostalog bosanskohercegovačkog stanovništva da je moguć zajednički život u novoj/staroj, sada slobodnoj i neovisnoj – Bosni i Hercegovini.

Za razliku od *Arbitražne komisije međunarodne konferencije o Jugoslaviji*, srpski plan išao je u sasvim drugom smjeru: dijelove Bosne iz koje su prognani Bošnjaci i Hrvati (ako nisu poubijani), željelo se donijeti u miraz Srbiji koja se nikada nije odrekla *SANU snova* o osvajanju i pripajanju dijelova Jugoslavije u kojima je bilo Srba. Započeo je rat, dugo planiran, rat koji nije mogao biti spriječen referendumskim osamostaljenjem i proglašenjem neovisnosti Bosne i Hercegovine.

Da bi se pokazala nemogućnost samostalne Bosne i Hercegovine, vojne snage srpskog naroda u BiH, srpske paravojne snage, te oružje i dio ljudstva odumiruće JNA (koja se stavila u službu Srbije), sistemski su 'čistile' od Bošnjaka i Hrvata one krajeve BiH u kojima Srbi nisu bili u većini, a koji su bili potrebni poradi kompaktnosti prostora predviđenog za *jednu drugu neovisnost* (i kasnije pridruživanje Srbiji).

U ime te druge neovisnosti učinjeni su strašni zločini. Oni su rasli iz dana u dan, da bi završili strašnim i neoprostivim ubijanjem, klanjem, masakriranjem u Srebrenici, skrivanjem mrtvih tijela po masovnim grobnicama, prekapanjem i naknadnim premještanjem kostiju.

Demokratskoj ideji većine građana jedne zemlje suprotstavila se volja zločinaca. Razgovor i drugi demokratski oblici ustuknuli su pred neviđenom mržnjom predstavnika srpskog naroda. Pod krinkom obrane interesa srpskog naroda pregažen je demokratski čin glasanja za neovisnost Bosne i Hercegovine. Nastupilo je vrijeme silovanja, klanja, protjerivanja, mučenja i drugih oblika 'uvjeravanja' nesrpskoga življa, da je demokracija preslab igrač u odnosu na *mržnju naoružanu oružjem JNA*.

Glasanje za neovisnu BiH bio je dakle okidač za srpsku glasačku manjinu koja nije izašla na izbore. 64 posto glasova za srpsku glasačku manjinu nije bilo dovoljno uvjerljivo i dovoljno demokratski. U zraku je bio stav da je demokracija samo igračka u rukama onih koji nemaju oružje i kojima se sudbina ispisuje već dvije stotine godina.

Rat koji je uslijedio (pravednije je govoriti o agresiji naoružanih Srba na nesrbe u BiH) pokazao je da je moguće mnogo toga za što smo mislili da je nemoguće u Europi i na kraju dvadesetog stoljeća.

Paralelno sa zatvaranjima, mučenjima, silovanjima, ubojstvima, progonima i svim ostalim oblicima pokušaja da se istrijebi nesrpski narod s predviđenog teritorija, tekla je, a i danas je aktivna - struja skrivanja moralnih pitanja o zločinima u političko ruho. Srpska strana svjesno bježeći od suočenja sa svim učinjenim, bježi u političke egzibicije koje bi trebale rezultirati usmjeravanjem pogleda na političku razinu.

Politički su dribleri spin doktori skrivanja masovnih grobnica u politička i pravna pitanja.

U rezultatu žele nas navesti da mislimo kako su zločini nužna i realna posljedica političkih odluka, među kojima je i odluka o referendumu za nezavisnost, izlazak na izbore i proglašenje nezavisnosti. Konzekvenca ovakvog stava je da se jedan narod, ako ima dovoljno oružja, može suprotstaviti cijelom demokratskom svijetu. I još gore, da ima pravo ubijati do istrebljenja narode druge vjere ili nacije, ako ga ne razumiju.

S jedne strane dakle imamo demokratski izglasanu neovisnost, a s druge pokušaj neovisnosti na zločinima utemeljene i na kostima mrtvih izgrađene ('očišćene') tvorevine. Demokratski uspostavljenoj ovisnosti suprotstavio se stroj zločinačkog uspostavljanja neovisnosti bosanskohercegovačkih krajeva 'očišćenih' od nesrpskog stanovništva. Svaki prigovor ovom 'čišćenju', ovim zlo-

činima, svaki poziv na suočenje s učinjenim zločinima, proglašava se sa srpske političke strane pozivom na novi rat.

Moć licemjerja je da se poigrava s licemjerjem moći. Sadizam prividne moći (u osnovi straha) iskaljuje se na onima koji nisu imali oružje, koji su branili zemlju demokratski osamostaljenu, koji su ubijani, raseljavani, ponižavani na sve načine. Danas se licemjerno osuđuju za svoj demokratski građanski čin.

Dan nezavisnosti Bosne i Hercegovine treba slaviti kao dan demokracije. Dan nezavisnosti manjeg entiteta treba žalovati kao dan sjećanja na zločine učinjene u pokušaju 'čišćenja' terena od nersrpskog stanovništva sa ciljem uspostavljanja neovisnosti od neovisnosti.

Bosna i Hercegovina dio je globalnih igara moći. Nitko na svijetu ne može se zakleti da će nešto sutra biti ovako ili onako. Posebno ne ako su na djelu politike kojima za realiziranje političkih ciljeva ne smeta silovati, klati, ubijati, raseljavati, zakapati u masovne grobnice, skrivati i prenositi kosti. I poslije toga se pravi da je to sve politika i da je to sve izazvano nekom drugom politikom.

Jadno je to, ali u kakofoniji masmedija, uz stalno ponavljanje laži, nažalost i nimalo kriv dio srpskog naroda u Bosni i Hercegovini (koji nije okrvavio ruke, koji nije navijao za zločince, koji Bosnu i Hercegovinu doživljava kao svoju domovinu) - može povjerovati. Snaga medija danas je takva da u običnom čovjeku guši svaku kritičku misao, proizvodi strah od suprotstavljanja politici čiji su interesi daleko od običnih ljudi željnih običnog, mirnog, dobrosusjedskog, komšijskog života.

Glavni glasnogovornik memorandumskog spina u Bosni i Hercegovini ovih dana o legitimnim izborima govori kao o „sinonimu zla, stradanja i uvoda u krvavi građanski rat“. Unatoč velikom broju dokaza i evidentnih činjenica o taktikama, uputama i planiranju zauzimanja teritorija i pripojenja Srbiji, krivnja se želi prebaciti na građane Bosne i Hercegovine koji su demokratski odlučili o samostalnosti Bosne i Hercegovine. Ova iskrivljena optika demokratski čin vidi kao „slavljenje rata“. Povlačenje Srba iz Sarajeva upoznatih sa činjenicom da slijedi opsada i bombardiranje Sarajeva, interpretira se kao „etničko čišćenje Srba iz Sarajeva“. U osnovi sve ono što je 'krasilo' *SANU snove*, sada se pripisuje ljudima koji su izašli na referendum, legalno i legitimno odabrali nezavisnost Bosne i Hercegovine.

Prozirno je izvrtanje činjenica pomoću kojega Glasnogovornik Srpskog sveta one koji su silovani, skrivani, mučeni, ubijani, zakapani, premješteni iz jedne u drugu masovnu grobnicu, označava zagovarateljima rata i to samo zato što su realizirali svoje demokratsko građansko pravo.

To je još jedan pokušaj da se zločini dignu na razinu političke igre, da se ubijanja skrivaju iza političkih interesa, a žrtve proglasi odgovornima za njihova stradanja.

No bahatost Velikog Glasnogovornika *SANU snova*, polako se ali sigurno preobražava u svoju defanzivnu varijantu. Više nije secesija na dnevnom redu. Onaj koji se godinama bahatio sada preuzima ulogu žrtve. Povremeno zvuči kao da se bori za Bosnu i Hercegovinu, samo što mu u toj borbi smetaju svi koji su ga pročitali.

Naša poruka uz Dan nezavisnosti je jednostavna, ljudska i razumna: Čestitamo dan nezavisnosti onima koji su do nezavisnosti došli na demokratski način. Nezavisnost od nezavisnosti do koje se htjelo doći zločinom i genocidom – ne priznajemo.

Prof. dr. sc. Sead Alić

TRI PRSTA JEDNE RUKE (MOSKVA – BEOGRAD – BANJA LUKA)

Istina polako postaje sve očiglednijom. Nije Bosna i Hercegovina ‘disfunkcionalna’ zato što u njoj živi dva milijuna muslimana (kako je sugerirao Orban) nego je takva zato što su je takvom činili provoditelji plana osovine Moskva-Beograd-Banja Luka. Nije uopće stvar u tome da muslimani/Bošnjaci žele unitarnu Bosnu i Hercegovinu, nego potpuno suprotno, stvar je u tome što osovina Moskva-Beograd-Banja Luka želi podijeliti Bosnu i Hercegovinu.

Na tu su se inicijativu naslonili i sljednici starog plana o trećem entitetu, cijelu je maskirajući opstrukcijama i pravnim igrama. No sad se pokazuje da nije problem niti Ustav, ni preglasavanje, niti građansko pravo da građani glasa ju za svog kandidata bez obzira na njegovu nacionalnu, vjersku ili neku drugu određenost. Na krilima bahatosti provođenja ruskoga plana skrivenog u ruho tuđeg unitarizma i disfunkcionalnosti (zbog postojanja velikog broja onih koji nisu pobijeni u prošlom ratu) – snažio je pokret koji je od Haškoga suda inače okvalificiran kao Udruženi zločinački pothvat. Političkom akcijom i dodatnim pritiskom na Zapad htjelo se prebrisati zločine koji su učinjeni prilikom ratnog pokušaja uspostavljanja ‘čistih’ teritorija u Bosni i Hercegovini. Napad Rusije na Ukrajinu osvijetlio je zakulisne igre Beograda i Banja Luke, a osvijetlio je i sve zagovaratelje raspada Bosne i Hercegovine.

Rusija se u svojim medijskim nastupima poziva na genocid nad Rusima u pokrajinama Ukrajine gdje ih najviše živi. Među ostalim poziva se da im nije bilo dopušteno služiti se svojim jezikom. Kako bi se Putin osjećao kao musliman, da pripada narodu koji je trebao biti istrijebljen, da nema pravo služiti se

bosanskim jezikom, a djecu mora slati u škole koje nose imena ratnih zločinaca odgovornih i za genocid? Vjerojatno s tim ne bi imao problema jer je davno 'na-dišao' moralnu razinu razumijevanja čovjeka. Uostalom kao i svaki imperator zaključan u viziju svoje slave i vlastitog imena u povijesti.

Veliki skup potpore građana Srbije ruskoj invaziji na Ukrajinu jasan je znak onome tko želi vidjeti da je razina indoktrinacije srpskog građanstva od strane programiranih medija dosegla razinu proizvodnje industrijski oblikovane nekritičke maloumne svijesti. Godine proizvodnje mitova bile su godine vjere u Velikog brata i malog egzekutora u manjinskom entitetu gdje se od prestanka oružanih sukoba stalno radilo na dolijevanju ulja na vatru pravnim, institucionalnim, legalnim i nelegalnim smicalicama.

Linija Moskva-Beograd-Banja Luka bila je užarena, premda ne i očigledna. I premda se od početka, od promjene stava predsjednika manjeg bosanskohercegovačkog entiteta (ranije je izjavljivao kako zna da je u Srebrenici bio genocid, a poslije toga tvrdio da ga nije bilo) moglo vidjeti da mu nešto snažno daje hrabrost nastupa s pozicije moći, malo tko je u počecima sumnjao na Rusiju. No vrijeme (koje se 'igra kamičcima') pokazalo je da je Rusija i te kako razrađivala planove svog povratka na svjetsku scenu.

U početku je to izgledalo kao dobrodošlo pariranje samovolji svjetskog policajca. Rusija je uporno davala do znanja da nije zadovoljna širenjem NATO-a i opkoljavanjem vlastitog teritorija američkim bazama. Putin je u to vrijeme mogao izgledati kao jedina osoba koja Amerikancima smije reći sve što ih ide, odnosno kao glasnogovornik snaga koje su budućnost svijeta vidjele u ravnoteži snaga a ne u jednom svemoćnom policajcu koji će prodavati oružje po svijetu i uvoditi demokracije, inicirati državne udare i kažnjavati neposlušne.

No, koliko god su stavovi ruske administracije prije početka agresije na Ukrajinu (o nepotrebnosti širenja NATO-a) imali svoju težinu i zvučali kao pozivanje na mir i razoružanje - s ovom su agresijom izgubili bilo kakvu uvjerljivost. Ruska pozivanja na nelegitimnost NATO-vih akcija pregažena su zauvijek kolonama tenkova na teritoriju suverene i samostalne Ukrajine. Kritičar je preuzeo kritiziranu strategiju i izgubio uporište za bilo kakvu razumnu kritiku.

Europa, spora u razumijevanju situacija koje se događaju izvan prostora njenih temeljnih interesa, na Bosnu i Hercegovinu dugo je gledala kroz prizmu igara proizvodnje i kažnjavanja terorizma u svijetu (kao izgovor da najveća

svjetska sila tom istom svijetu praktički objavi rat i da do znanja da neće poštovati nijedan zakon koji nije u skladu s njenim interesima). Nakon što su brutalnosti prema Bošnjacima postale toliko velike i tako vidljive da ih se više nije moglo zanijekati, uslijedila je aktivnost kojoj je cilj prvenstveno bio pokazivanje sile kao ključnog argumenta u nastupu svjetskog policajca, odnosno verbalne osude europskih prijestolnica koje nisu spriječile ono što su naknadno počele osuđivati.

Kad se pokazalo da Bošnjaci ne samo što neće biti istrijebljeni nego da takorekuci bez oružja izrastaju u silu koja može srpske snove u Bosni i Hercegovini pretvoriti u kolone njihovih izbjeglica koje iz te iste Bosne i Hercegovine bježe – uslijedila je prijetnja kojom je zaustavljeno napredovanje vojske bez oružja (da bi vojska s oružjem imala vremena preobući se u civilnu odjeću u kojoj će nastaviti rat drugim sredstvima). Bio je to trenutak kada je otvorena Pandorina kutija. Nekažnjeno zlo, preobučeno u civilnu odjeću, s posebnim odredima vojnika političara, krenulo je u realizaciju istog plana drugim sredstvima. Impresioniran snagom njihove laži i Putin, dolazeći na vlast počinje razvijati plan zasnovan na gotovo identičnoj matrici – zauzimanje teritorija, despotsko ponašanje, stvaranje vlastite oligarhije i istovremeno licemjerno igranje osudama grešaka Zapada.

Od rušenja 'blizanaca' 11. rujna 2001. (a Putin zna tko ih je srušio) rasla je američka inicijativa da se u njoj zainteresirane zemlje uvede onaj oblik demokracije koji Americi odgovara. Putin je učio. Slomljene su legitimno izabrane vlade u mnogim zemljama, a usluge rušenja uglavnom su naplaćivane naftom i različitim oblicima iskazivanja odanosti prema američkoj administraciji. Putin je zbrajao. Kada je Amerika pročitana sa svojim konceptom i kada se odnos političke moći u svijetu počeo mijenjati – Putin je vidio da dolazi vrijeme preuzimanja iste inicijative, istog obrasca ponašanja. Prostor za djelovanje već je imao – nekadašnji blok istočnih zemalja. U taj blok ubrojao je i Bosnu i Hercegovinu, kao dio nekada socijalističke SFRJ. Zaboravio je ono povijesno NE, stasalo upravo u bosanskim brdima.

Ako je matrica ista, onda ni apetiti nisu manji. Putin će, usamljen, blindiran, hladno kalkulantski posegnuti za svim onim za što misli da na to ima pravo. Izgubiti nema ništa osim svog života koji je ionako već izgubio. Sve ostalo kolateralne su žrtve igre liberalne i pravoslavne despocije. (Sasvim je svejedno

što ove igre koriste liberalizam i pravoslavlje samo kao kulise. Trag će ostati i mirisat će po kulisama.)

Zapad je ponovno uspavan i dvoji. Teško je desetljeća pasivnosti nadoknadi raspravama u parlamentima, bez obzira koliko se svakodnevno napreduje u spoznaji vlastitih zabluda. Uspostavljanje europskog jedinstva bit će labudi pjev ako ruske rakete dođu nadomak Zagreba, nuklearke u Krškom, odnosno najvećih europskih prijestolnica.

Hitno treba maknuti iz bosanskohercegovačke politike vođe manjeg entiteta sklone hazardnoj igri s novim Hazjajinom. Mora se spriječiti igra osamostaljenja manjeg entiteta i istovremenog potpisivanja ugovora s Rusijom o svim oblicima uzajamne suradnje i pomoći. Hitno se Bosna i Hercegovina mora uključiti u Europsku uniju, jer je to jedini način da se sama Europa zaštiti od novog ratnog poligona u srcu Europe.

Europa ne smije igrati igru 'ispunjavanja uvjeta' za ulazak Bosne i Hercegovine u Europu. Danas je na djelu strašno opasan scenarij Hazjajina i njegovih potrkala. Pokušaj osamostaljenja manjeg entiteta bio bi poziv Putinu da instalira svoje rakete na zemljištu za koje se predsjednik manjeg entiteta toliko zalagao i koji bi očigledno bio zalog očuvanja bogatstva i privilegija nomenklature koja se toliko borila protiv jedinstvene i građanske, i demokratske - Bosne i Hercegovine.

Ako je Europa prešutno dopustila strahote učinjene za vrijeme agresije na Bosnu i Hercegovinu okrećući glavu od nekog 'lokalnog sukoba', danas to ne smije, jer je na djelu desetljećima pripremani odgovor ruskih snaga na američko igranje svjetskog policajca. Taj odgovor nažalost provodi se oružjem, upadom vlastite vojske u nezavisnu zemlju, granatiranjem, raseljavanjem i drugim nesrećama za stanovništvo jedne nezavisne države. Istovremeno susjedne zemlje drhte jer je pripremani korpus petokolonaša počeo dizati glave i u tim zemljama.

Vrijeme je za promjenu paradigme. Vrijeme je za odgovor. Vrijeme je za novi referendum. Vrijeme je za primanje Bosne i Hercegovine u Europsku uniju.

Prof. dr. sc. Sead Alić

KAKO UJEDINITI NEBO? (Šejh Abdul al Wahid Jahja i bosanskohercegovačka stvarnost)

Seadu Muhamedagiću

Moje je srce postalo sposobno poprimiti bilo koji oblik: ono je pašnjak za gazele i samostan kršćanskih redovnika, i hram idola, i Kaaba hodočasnika, i ploča Tore i knjiga Kur'ana. Ja slijedim religiju ljubavi, bez obzira kojim putem krenule njene deve; moja religija i moja vjera prava su religija.

Mohyiddin ibn Arabi

1.

Mudrosti nisu potrebni zaljubljenici. Ona bira duše koje istovremeno vide i cjelinu i dijelove. Mudrost ne daje odgovore na partikularna pitanja. Ona nudi cjelinu u kojoj se partikulariteti prepoznaju. Ljubav prema ljudskoj mudrosti stari Grci nazvaše filozofijom. Postoji međutim i ona druga, viša, transcendentna mudrost, koja ne dopušta da se utopimo u prvom viru ljudskih strasti na koji naiđemo.¹

---

¹ Šejh Abdul al Wahid Jahja u djelu *East and West*, pokušao je upozoriti Zapad na konzekvence odustajanja od tradicionalnih vrijednosti i priklanjanja racionalističkom descartesovskom konceptu stvarnosti – povukao je među ostalim i paralelu razlikovanja između mudrosti i 'profane mudrosti'. Profana mudrost negacija je mudrosti kao takve i predstavlja zabludu mišljenja koje smatra da sve odgovore može pronaći u razini racionalnog ljudskog analiziranja svijeta: *People have sought to define philosophy as 'human wisdom'; indeed it is, but with the strong reserve that it is nothing more than that, a wisdom purely human, in the most limited sense of this word, derived from no element of a higher order than reason; to avoid all uncertainty we would call it also 'profane wisdom', but that amounts to saying that it is not really a wisdom at all, but only the illusory appearance of one.*

Šejh Abdul al Wahid Jahja *East and West* (Orient et Occident, translated by Martin Lings), Sophia Perennis, 2001., str. 42.

Ako smo predaleko nećemo vidjeti riječni vir; ako smo preblizu on će nas uvući u svoj vrtlog. Biranje distance mudrost je duhovne optike.

U vrtlog rata u Bosni i Hercegovini uvučeni su narodi (ili točnije rečeno narod) koji su stoljećima dijelili iste ili slične patnje i sreće, isto siromaštvo i iste ili vrlo slične običaje. Bili su (nažalost) preblizu jedni drugima da ne bi pali pod utjecaj koji je dolazio iz globalnih centara odustajanja od tradicionalnih vrijednosti

Ratni okršaji koji se vode negdje u svijetu nisu ‘interesantni’ dok ne dođu u naše dvorište. No kada stignu, kada zemlju zasiju krvlju – ne možemo shvatiti zašto nismo napravili sve što je možda bilo u našoj mogućnosti da do njih ne dođe.

Da bismo razumjeli rat u Bosni i Hercegovini, morali bismo tu zemlju braće i bratske mržnje, bratske pomoći i bratoubojstava – promatrati u više dimenzija: analizirati historijski kontekst, pratiti slijed osvajanja, ratova, pokoravanja, buna i oslobađanja, te staviti u odnos vjersko-nacionalno-građansko kao dimenzije koje će presuđivati budućnosti ovog trokuta koji prijete da ponovno bude mjesto početka još jednog svjetskog rata.

Ali treba prepoznati i širi kontekst – intencije suvremene zapadne civilizacije: industrijaliziranje znanosti, materijalističku orijentaciju društva, odustajanje od tradicionalnih sustava vrijednosti, pretvaranje zajednica ljudi u zajednice potrošača, naglašavanje kvantitativnoga u odnosu na kvalitetu i sl.²

Dok gledam teleskopom površinu Mjeseca, vjerojatno ću – kao predstavnik ljudske vrste – biti ponosan što mogu tako daleko dospjeti svojim pogledom. Mogao bih uživati i u pomisli da smo, mi ljudi, pobijedili vrijeme (jer se naj-snažnijim teleskopima probijamo prema samom ‘početku vremena’). Sve smo

---

² Ovo je razlog zbog kojega posežemo za mislima i djelima šejha Abdul al Wahid Jahje, jer je on u nizu knjiga kojima je inspirirao pokret suvremene inačice perenijalne filozofije – promišljao kontekst gubljenja duhovnosti Zapada i u tom okretanju materijalnosti i racionalnosti, propagande, popularizacije, lažnog morala i sentimentalnosti kao naličja racionaliteta vidio opasnost od urušavanja Zapada: *It is one of the forms taken by this strange need for propaganda which animates the Western mind, and which can only be explained by the predominant influence of sentiment. No intellectual consideration justifies proselytism, in which the Easterners see nothing but a proof of ignorance and incomprehension; there is a complete difference between simply expounding the truth as one has understood it, with the one care not to disfigure it, and wishing at any price to make others share one's own conviction. Propaganda and popularization are not even possible except to the detriment of the truth...* Šejh Abdul al Wahid Jahja *East and West* (Orient et Occident, translated by Martin Lings), Sophia Perennis, 2001., str. 19.

dakle otkrili osim onoga što bi nam možda sve objasnilo: kako je ovo što postoji nastalo, je li od nekoga stvoreno i koja je uloga čovjeka u nečemu tako neizmjerne i tako nezamislivo – velikom. Gledajući u svemir nećemo otkriti razloge propasti moralnih vrijednosti i reduciranja ljudskoga na kvantitativne odnose. Ili možda hoćemo?

Važno je pitati se zašto želimo svoj pogled poslati što dalje od sebe. Jedan od mogućih odgovora bio bi da optičkim napravama promatramo sve oko nas pa tako i sve dostupno u nama samima. Teleskopi i mikrokamere putuju tijelom Univerzuma i univerzumom ljudskoga tijela. To bi otprilike bila pozicija zapadne znanosti koja vjeruje da će iz ogromne količine podataka izvući odgovore i na ključna pitanja ljudske opstojnosti.³ To bi otprilike bila misaona pozicija koja nam nakon evidentiranih svih činjenica rata objašnjava kako je rat poguban za čovjeka (posebno u zaostajanju gospodarstva...).

Cilj nije razumjeti rat, nego razumjeti kontekst koji ga rađa. Cilj mudrosti pak biti je dovoljno daleko i dovoljno blizu. Šejh Abdul al Wahid Jahja nudi nam način gledanja koji objašnjava razloge razjedinjenja, ali i nudi horizont povratka.

Mudrost nije posljedica prikupljenih činjenica. Nije statistička metoda. Nije empirijska znanost. Prema mudrosti se otvaramo, svjesni da nas možda nikada neće posjetiti. Ali možda na tom križanju svjetova, konfesija, kultura, pa dijelom i civilizacija – ima nade tragati za pristupima u nama samima koji svijetu mogu vratiti dimenziju u kojoj jedino može opstati.

Ima nečeg proturječnog u aktualnim nam pokušajima da se smisao života čovjeka otkrije putovanjem najbogatijih ljudskih primjeraka u svemir. Kolonizatori viška vrijednosti, ljudskoga straha, trećega svijeta, naše psihe – nude nam smisao našeg postojanja u njihovom putovanju u svemir. U njihovom natjecanju iznad glava milijarde gladnih ljudi. Nešto je dubinski pogrešno u sustavu vrijednosti zapadne civilizacije koja je opasno pustila svoje pipke prema Istoku.

---

³ Znanost koja se ponajviše zrcali u ideji industrije dio je svijeta koji može pružiti partikularne odgovore ali i odvesti u podjele. Riječ je o fenomenu koji želi zauzeti poziciju najvišeg autoriteta a odgovoriti tek zahtjevima produktivnosti: *Western science, even when not purely and simply confused with industry, even when considered apart from all practical applications, is still, in the eyes of the Easterners, nothing but this 'ignorant knowledge' that we have spoken of, because it is not attached to any principle of a higher order.* Šejh Abdul al Wahid Jahja *East and West* (Orient et Occident, translated by Martin Lings), Sophia Perennis, 2001., str. 43.

Čovjek je postao naivac kojega oblikuje propagandna mašinerija. Strojevi za proizvodnju iluzija od nas su stvorili strojeve koji čeznu za iluzijama. Nama je možda rečeno da u svojim lutanjima svemirom tragamo za odgovorima na pitanja o smislu vlastitog postojanja, ali što ako zapravo tražimo utočište za nekolicinu koja će preživjeti «rat civilizacija» na Zemlji s koje šaljemo skupe letjelice u svemir?

Proizvodnja rata neminovno vodi ratu. Znanost u funkciji industrije oružja, umjetne inteligencije koja će biti korištena u ratu, znanost sredstava biološkog ratovanja – sve će to pretvoriti Zemlju u globalno ratište. Na tom ratištu ljudi proizvode strojeve za ratovanje, a proizvodnja strojeva za ratovanje proizvodi ljude u strojeve za ratovanje.

Linija razumijevanja nudi nam se u dnevnoj svjetlosti. Znanost je u funkciji korporacija koje upravljaju masama, masmedijski ih oblikuju, pripremaju za ratove, uredno sahranjuju. Vlasnici korporacija traže u svemiru neko mirnije mjesto. Dresiranje čovjeka za ubijanje nužno vodi *final solutions* za čitave narode. Bosna i Hercegovina je dokaz. A govorilo se: Nikad više Auschwitzta!

Na površini Mjeseca vidimo površinu Mjeseca. Kad na nju postavimo zrcalo možemo zvukom točnije nego ikad do sada izmjeriti udaljenost između Zemlje i Mjeseca. Možemo čak čuti jeku vlastitog glasa upućenog prema Mjesecu. Ako površini Mjeseca uputimo pitanje o nemoralu suvremenoga svijeta – zrcalo će nam odgovoriti tako što će nama samima vratiti naše vlastito pitanje.

Zbog toga ćemo pitajući se o uzrocima užasa koji su zadesili Bosnu i Hercegovinu pitati o zaboravu sustava vrijednosti na Zapadu kojemu se Bosna i Hercegovina dogodila. No cilj nije samo razumjeti nesreću bratoubilačkog rata, genocidnog pokušaja ili pokušaja osvajanja teritorija zakulisnim igrama svjetske politike i svjetskoga prava – cilj je razumjeti propast Zapada i konzekvence koje iz toga proizlaze. Cilj je još jednom pokazati univerzalnost mudrosti i njeno strpljenje. Osuđenost čovjeka na povratak duhovnim vrijednostima.

2.

U tekstovima u kojima se piše o ‘raspadu Jugoslavije’, ‘srbočetničkoj agresiji’, ‘građanskom ratu’, ‘bratoubilačkom ratu’, ‘udruženom zločinačkom pothvatu’ itd, vrlo često središnje mjesto imaju brojevi žrtava, broj logora, mjesta u kojima su izvršeni zločini, brojevi ubijenih civila i posebno djece. To i ne čudi jer, goto-

vo da nema dana u kojemu se nije dogodilo nešto strašno. Gotovo da nema dana kada se ne sjećamo nečega što se dogodilo nekom od naroda bivše Jugoslavije. Život se pretvorio u sjećanje na nevine žrtve, u komemoracije, u svađe o karakteru ovog ili onog zločina, o broju ubijenih, broju silovanih, broju primarnih ili nekih drugih jama za skrivanje tijela ubijenih...

Nesumnjivo boli i Srebrenica, i Foča, i Višegrad, i Prijedor, i Bratunac, Bi-leća, Nevesinje, Biljani... Boli na sličan način i Vukovar, Ovčara, Dalj, Tovarnik, Briševo, Petrinja, Škabrnja, Voćin... Mnogo je nestalih i ubijenih i u Mrkonjić Gradu, Bihaću, Petrovcu, Pakracu, Okučanima, Medarima, Plavnom, Gruborima, Varivodama... Samo bi za popis svih mjesta na kojima su se dogodili zločini bilo potrebno više mjesta nego je predviđeno za ovaj tekst. Pritom bi naravno bilo nemoguće napraviti popis s kojim bi se svi usuglasili, na odgovarajući način naglasiti specifičnosti pojedinih zločina, upotrijebiti prave riječi, objasniti...

Komemorativna demokracija⁴ (demokracija memorijalnih politika i komemorativnih ceremonija) uzima daha. Mi preživjeli postajemo žrtve vlastite nesposobnosti pronalaženja ispravnog odnosa prema žrtvama rata/agresije. Skupljamo kosti, obilježavamo mjesta stradanja i polako godišnji kalendar pretvaramo u podsjetnik na godišnji raspored zločina. U nama još uvijek traje rat. Rat dokazivanja da smo bili veće žrtve od drugih.⁵

Ne dvojeći ni trenutak da je svako mjesto zločina, svako grobno mjesto, sve logore i sva mjesta na kojima su se događali zločini potrebno zapamtiti, obilježiti, a sve zločince procesuirati, ne možemo ne postaviti pitanje o utjecaju naših

---

⁴ Kamo to vodi sjajno je opisao Enzo Traverso u knjizi *Nova lica fašizma: Retorika o muslimanskoj najezdi, o islamiziranoj republici, jest strašilo za očuvanje određenog shvaćanja francuskog identiteta – nalazimo ga kod Alaina Finkielkrauta, Erica Zemmoura, Renauda Camusa itd. A ono blisko podsjeća na njemačke kampanje krajem XIX. stoljeća protiv 'židovske najezde'. Tu bi propagandu trebalo usporediti s cjelokupnom kampanjom koja je, od 1890-tih godina do Velikog rata, prokazivala imigraciju istočnih, posebno poljskih, Židova koji su pristizali u Njemačku ili u Francusku, opisanu kao 'invazija'... islamofobija danas strukturira europske nacionalizme, kao što je bio slučaj antisemitizma u prvoj polovici XX. stoljeća.* Enzo Traverso: *Nova lica fašizma*, Tim press, Zagreb, 2018., str. 83/84 (Naslov izvornika „Les nouveaux visages du facisme“, Editions Textuel, 2017.)

⁵ Nikada nije dovoljno skretanja pozornosti na činjenicu da su europski Židovi uz pomoć cionističkog režima postali tlačitelji Palestinaca. Pred bosanskohercegovačkom je budućnošću također mogućnost da se žrtve prometnu u neke buduće krvnike. Zato je potreban razgovor, priznanja zločina, pronalaženje masovnih grobnica... Potrebno je upozoriti kako žrtva mora biti veća od zločina da bi omogućila sebi koliko toliko normalan život. Da je to jako teško, o tome ne treba trošiti riječi.

‘novih navika’ čitanja kalendara – na naše duše i na zajednički život s našim komšijama i susjedima.

Osvajaju nas brojevi. Počasna mjesta među nama zauzimaju ljudi koji se skrivaju iza aure nesretno ubijenih. Moralno ispravni postaju ljudi koji javnosti uvijek iznova skreću pozornost na učinjene zločine (u pravilu svojom nazočnošću pred pozvanim kamerama). Nude nam statistiku zločina, napadaju ‘tuđe’ i brane ‘svoje’ zločince...

Za razliku od komemorativnih tekstova, tekstova osuđivanja i napadanja, u ovom će tekstu biti riječi o sunovratu vrijednosti cjelokupne zapadne civilizacije koja je, pretvarajući sve u broj i kvantitetu, narode Bosne i Hercegovine dovela u slijepu ulicu prebrajanja kostiju, jama, osuđenih i neosuđenih zločinaca...

Problem je očigledno dublji nego što se uglavnom predstavlja, a upravo se na prostorima Europe prije Europe, dakle Bosne i Hercegovine, možda i ponajbolje ocrtava.

Brojanje žrtava u ‘poratnom’ razdoblju zamijenjeno je ‘demokratskim’ brojanjem masa koje slijede neki od bosanskih nacionalizama. Žrtveni brojevi zamijenjeni su brojevima glasača. Demokracija se pokazala u svojoj golotinji – nije više važna tradicija koja je stoljećima krasila Bosnu, nisu važne poruke religijâ Bosne, odjednom je postalo presudno načelo većeg broja ljudi ovog ili onog nacionalizma.⁶ Za razumjeti je da se i bosanski čovjek, materijalistički orijentiran, udružuje u masu očekujući u njoj spas. Treba međutim znati da bosanskog čovjeka spasiti može samo načelo koje je iznad nacionalizma, materijalnosti, kvantitativnih usporedbi, pozivanja na žrtve u vlastitim redovima ili genocid.

Bosna je nažalost nasjela na *napade pomoći* svojih susjeda i izgubila se u igri prebrajanja glasova ljudi koji u pravilu ne znaju za što glasaju. Na djelu je

---

⁶ U knjizi *The Crisis of the modern World*, Šejh Abdul al Wahid Jahja je upozoravao da je svijet koji se okrene pragmatičkim ciljevima, političkim obećanjima, materijalistički shvaćenom napretku, obećanjima političara dovedenih na vlast voljom bezumne mase, svijet osuđen na propast. Takva vrsta napretka nužno vodi ratovima jer se ‘većina smatra ovlaštenom gaziti manjinu’. U temeljima pada u profano nalazi se odustajanje znanosti od umne intuicije, načela vječne filozofije, a u posljedici imamo modernu znanost kao sluškinju industrije, ‘naoružane zemlje’, naoružane pojedince, ljude pretvorene u strojeve za ubijanje drugih ljudi pretvorenih u iste takve strojeve.

Šejh Abdul al Wahid Jahja: *The Crisis of the modern World*, Luzac & Co, London, 1942. (translated by Arthur Osborne)

psihologija mase koja se kao i u svim ostalim slučajevima, odvija masmedijskim sredstvima zavođenja i manipuliranja.

3.

Tko sve sudjeluje u razgovoru dvije osobe? Naizgled promašeno pitanje. Najjednostavnije bi bilo odgovoriti da u razgovoru dvije osobe sudjeluju jedino i isključivo te dvije osobe. No koliko je to samorazumljivo toliko je i pogrešno.

Prije svega naša osobnost rezultat je našeg odgoja, utjecaja društvenog konteksta unutar kojega pokušavamo uzrasti do razine samostalne i slobodne individue. Naše su osobe rezultat stalnih borbi naših razina (osjetilne, emotivne, racionalne; Freud bi rekao Ida, Ego i Superego). Mi smo prolazeći kroz razna iskušenja uvijek na putu od svijesti do samosvijesti i savjesti. U svakome od nas obrasci su komuniciranja i stereotipi preuzeti iz najbliže sredine ili posredstvom medija. U nama su raznorazni mehanizmi obrane, kako oni korisni koji nam omogućuju opstanak u svijetu koji je takav kakav je, tako isto i oni pogrešno korišteni koji će onemogućiti svaku mogućnost sučeljavanja sa samim sobom poradi održanja iluzije cjelovite, uspješne, karakterne, ljubavi vrijedne osobe. Sljedbenici smo ove ili one religije, ateisti, agnostici ili možda paganski mnogobošci...

Ako preko puta sebe zamislimo osobu s toliko mogućih identiteta, onda odjednom ispada da mnoštvo identiteta komunicira s drugim mnoštvom i da se razgovor nužno mora odvijati na više razina. Dijeljenje informacija za koje smo skloni misliti ključnom dimenzijom dijaloga, samo je razina trasiranja komunikacijskog sustava koji se razvija između osoba u dijalogu. Utoliko je neizmjereno važno izgovorenoj riječi dati njeno bogatstvo suznačja. To pak znači potrebu takve istančanosti duha koja izgovarajući riječi omogućuje svim dimenzijama bića izlazak na svjetlo dana. Važno je, rekli bi sljedbenici *perenijalne filozofije* – razumjeti simbole koji nam otkrivaju više razine i dubinu mogućeg mišljenja.

Sve umjetnosti utemeljene su u nedovoljnosti verbalne komunikacije, jednodimenzionalnog govora, pretvaranja riječi u informaciju. Umjetnost trebamo zbog toga što je (parafrazirajmo Nietzschea) istina svedena na zgrade riječi odnosno baze podataka, svjetonazore i ideologije. I još dublje: umjetnička djela su idoli kojima se klanjamo jer još nismo otkrili (ili prihvatili) potrebu slojevite komunikacije naših bića. Živjeti u ideologiji (posebno u materijalističkoj ideologiji

krvi, tla i na njima utemeljene 'vjere' – živimo na drugom polu punine življenja. Nesposobni za umjetnost, umjetničko življenje, ali i razumijevanje drugoga.

Poput umjetnosti (umijeća koje se s publikom uzdiglo do razine komuniciranja idolima ljepote) i religija je ponudila svoj odgovor na nemogućnost slojevite komunikacije između ljudi. Religije su nakon paganskih vjerovanja u simboliku pojedinačnih fenomena/predmeta/idola/totema – ponudile ideju Boga kao sveprisutnu, sveprožimajuću, sveobećavajuću snagu utkanu u svu prirodu i ponuđenu svakom ljudskom biću. Transcendentni i imanentni Bog provlačio se od indijskih Veda do suvremenih jednobožačkih religija. No suvremeni je racionalističko-materijalistički svijet dokidanja svega što bi moglo podsjećati na tradicionalnu znanost i duhovnost, na područja metafizičkih visina iz kojih nam dolaze cjeloviti odgovori – instrumentalizirao i politizirao religiju, vjeru zamijenio ležernim osjećajem religioznosti, ispraznio u potpunosti ideju transcendentnosti.

U tom je kontekstu teško raspoznati u kojem je vjerniku još uvijek živ napor *anthroposa* da se uzdigne do metafizičkih visina...

Ukoliko je riječ o vjerniku koji istinski u sebi razvija ideju Boga, onda je svaka komunikacija prije svega ostalog komuniciranje vlastitih identiteta s Bogom. Svaka dimenzija naše osobnosti svaku izgovorenu riječ prvo će odvagnuti u intimnom (kratkom ili dužem) propitivanju našeg vlastitog razumijevanja onog božanskog u nama. To božansko u nama nadaje nam se kao iskrena savjest koja nas priječi svoditi razgovore na razmjenu baza podataka, i razgovor činiti trgovinom riječima. Gubitak imanentnog Boga pretpostavka je nespremnosti za onog transcendentnog. Imanentni Bog pak gubi se u svijetu zaborava tradicionalnih vrijednosti.

Za čovjeka istinske vjere Bog je uvijek prisutan u svakom razgovoru. Druga osoba ljudskog oblika samo je u riječi proveden dogovor s onim božanskim u sebi. Čovjek vjere nema problema s ljudima i s komunikacijom. On razgovara uvijek i isključivo s Bogom. Odjek te komunikacije je svaki dijalog između ljudi. Osoba koja nije čak niti na putu prema pronalaženju Boga u sebi – ideju Boga (ispražnjenu i kao takvu skrnavljenu) iskoristit će za ciljeve materijalne prirode (bez obzira kako se oni predstavljali).

Osoba koja u sebi ne uzgaja stalni razgovor s Bogom, pada u golu trgovački riječ osuđenu na nerazumijevanje, verbalne i sve druge ratove.

Osoba koja u sebi uzgaja ideju božanskoga u čovjeku, ne treba idole umjetničkih ili religijskih hijerarhija⁷ za svoj mir i osjećaj samodovoljnosti. Potvrda smislenosti postojanja nikada neće doći izvana. Ljepota proizvedenih djela, ljepota riječi, misli, pa i glazbe, samo je podsjećanje na zaborav mogućeg bogatstva komuniciranja u kojemu, kao ljudi, nećemo razgovarati snagom idola ili ogoljelim misaonim konstrukcijama (nazvanim argumentima).

Strašna nesreća čovjeka koji se odrekao Boga u sebi nesreća je ljudi koji su nesretno zamijenili boga religijskih hijerarhija (koji je u osnovi idol i sredstvo trgovanja) s ljudskom biću nužnim samoosjećajem božanskoga kao svjetlom naše unutrašnjosti koje omogućuje potencijalnu ljepotu nijansi naših duša.

U dijalogu u kojemu božansko posreduje između osoba koje komuniciraju, događa se bogatstvo moralne, estetske i kritičke dimenzije naših bića. To je razina na kojoj ono božansko u nama potvrđuje svoje postojanje i snagu vlastite samospoznaje (rečeno ljudskim riječima).

4.

Ono što je odavno najavljivano trenutno se realizira: čovjek je postao broj, kvantitativni element političkog uređenja koje se skriva iza zvučćeg imena demokracije. Ideja jednakopravnosti pripomogla je odustajanju čovjeka od njegovih bitnih odrednica – čovjek je sveden na pravo izbora politike koja će njime vladati. Točnije rečeno: čovjek je sveden na objekt masmedijskog manipuliranja sustavom izbora koji čovjeku kao glasaču daju privid važnosti.

Postali smo objekti političke industrije. Riječ je o masmedijskoj, industrijskoj proizvodnji svijesti. Objave *avatara* zamijenjene su objavama vlasnika novog (elektroničkog/digitalnog) pisma odnosno novih kamenih ploča za umrežavanje 'vjernika' novog doba i novih posrednika s Univerzalnim.

Politički vrhovi nude nove vrste ugovora narodima koji će ih slijediti. Svjetovni oblik uspostavljanja odabranih naroda i njihove vjernosti danas je utemeljen na obliku komuniciranja koji je neizmjereno snažniji od usmene predaje i svitaka kože. Na djelu je industrijska proizvodnja svijesti kao jedan od završnih

---

⁷ Za razliku od učitelja *philosophie perennis*, mislim da je neophodno drukčije tretirati ideju hijerarhije (posebno kada je riječ o religijskoj hijerarhiji). Upravo u odustajanju predstavnika religijskih hijerarhija od tradicionalnih vrijednosti traganja za transcendentnim vrijednostima jedan je od ključeva propadanja najvrednijeg ljudskoga u ljudskim zajednicama. Bosna i Hercegovina jedan je od dokaza tom načinu razmišljanja.

stupnjeva razgolićenja mehanizama zavodjenja i manipuliranja od strane političkih centara moći.

Za podjele među ljudima bilo je potrebno podijeliti nebo. Da bi se nebo podijelilo bilo je potrebno inzistirati na razlikama. Političke elite uzele su si za pravo sklapati ugovore s plemenima u ime svog komadića neba koji 'zastupaju'.

Što je bila pretpostavka svođenju ljudskih dimenzija na političku? Zašto je čovjek pristao na političko-kazališnu ulogu glumca u tragediji izbora kao novom hramu katarze? Koje su to globalne tendencije sunovratile čovjeka vjere, morala, umjetnosti, časti, tradicije u ponore bezličnosti?

Globalni mediji omogućili su da se tendencije univerzaliziraju. Proces koji su važeći za cijeli svijet (ili bi takvi željeli biti) vidljivi su i u manjim društvenim i političkim zajednicama. U svakom slučaju analiza koja pokušava reći nešto relevantno o jednoj političkoj zajednici mora promišljati globalne tendencije, jednako kao što teoretičari 'bolesnog društva' moraju moći prepoznati simptome bolesti u pojedinim, manjim društvenim i političkim zajednicama. S koje udaljenosti (iz koje blizine) treba promatrati?

Približimo li se previše slikarskom platnu na njemu ćemo vidjeti tek poteze kista i naslage boja. Prevelika blizina uništava ljepotu ali i smisao. Tek na određenoj distanci možemo vidjeti i shvatiti igru boje i svjetla, naslutiti i osjetiti, pa možda i razumjeti (u svakom slučaju moći interpretirati) nakanu umjetnika. S neke veće udaljenosti možda ćemo vidjeti zid galerije u kojoj je to umjetničko djelo izloženo. Lako je zamisliti distancu s koje 'promatramo' djela jednog vremena i promišljamo čitavu jednu epohu.

Ova se analogija odnosi i na pokušaje razumijevanja govora o fenomenima koji ne moraju imati veze s umjetnošću. Govoriti o stvarnosti za neke ljude znači govoriti o konkretnim ljudima, njihovim manama i vrlinama, njihovim prihvatljivim ili neprihvatljivim izjavama i sl. Ukoliko ostanemo na toj razini mi vidimo samo mrlje na platnu. Uhvaćeni prevelikom blizinom nismo tada sposobni vidjeti cjelinu slike koja nam se nudi. Ostajemo zarobljeni strašću izjava, bojama koje nam se sviđaju ili ne sviđaju. Tada se ponašamo poput osobe zarobljene u strast poteza kistom.

Interpretiranje stvarnosti nerijetko i nije ništa drugo nego govor ljudi zarobljenih u strasti izjava političara i drugih 'umjetnika'. Život pretvoren u trač život je suvremenih građana svijeta koji se ne uspijevaju othrvati masmedijskim

napadima koloriranih, animiranih, montiranih, redigiranih, fotošopiranih – informacija. Čovjek masmedijske nam suvremenosti postao je sljedbenik trača kao oblika ‘smislenog’ postojanja.

Način našeg gledanja jednim dijelom govori o predmetu našeg promatranja, ali jednako tako otkriva i našu (ne)sposobnost postavljanja prave distance s koje se stvar može vidjeti u najviše njenih dimenzija. Utoliko je važno, spajajući naizgled nespojivo, uputiti se prema onim mjestima koja omogućavaju razumijevanje dubljih dimenzija nekog fenomena. U ovom ćemo tekstu pokušati da probleme jedne države u kojoj su se u bliskoj prošlosti dogodili strašni zločini (u kojoj je postojala namjera da jedan narod doslovce istrijebi ili protjera drugi narod) – promislimo iz perspektive tendencije koju je u suvremenom svijetu Zapada prepoznao Šejh Abdul al Wahid Jahja, jedan od ključnih ljudi suvremene *philosophie perennis*.⁸

Šejh Abdul al Wahid Jahja nije na sreću dočekao zlo pokušaja istrebljenja jedne vjere i jednog naroda u Bosni i Hercegovini na samom kraju dvadesetoga stoljeća. Nije mogao čuti ili pročitati formulacije kojima su ljudi i kamioni puni ljudi voženih na strijeljanje nazivani ‘paketima’ (da se ne bi otkrila zločinačka namjera). Nije to mogao usporediti s mržnjom s kojom su ti isti ljudi nazivani Turcima u trenucima kada se pucalo u njihova nenaoružana, bespomoćna tijela. Ali je Šejh Abdul al Wahid Jahja na vrijeme upozoravao da svi zajedno pod dirigentskom palicom Zapada padamo u provaliju bezličnog svođenja čovjeka na broj, svođenja ljudskih osobina na jednu jedinu (razlikovnu) odnosno sveukupno da iz svijeta kvalitete ulazimo u svijet kvantitativnih odnosa: „*Among the features characteristic of the modern mentality, the tendency to bring everything down to an exclusively quantitative point of view will be taken from now on as the central theme of this study.*“⁹

Ono što je činjeno Muslimanima/Bošnjacima u Bosni u posljednjem bratoubilačkom ratu (a slična su se manja ili veća zla u različita vremena – događala svakom od naroda Bosne i Hercegovine) zapanjujuće je bezboštvo naroda koji

---

⁸ Ostavimo za neke druge prilike sveukupne doprinose *philosophie perennis* razumijevanju svakodnevice dvadesetog i dvadeset i prvog stoljeća. Ovom je tekstu namjera ogoljeti golotinju srozavanja duhovnosti na razinu ideje kvantiteta i pokazati njenu razornu učinkovitost u jednom inače tradicionalnom društvu koje je na svojevrsan način takorekući živjelo *philosophiu perennis* (u njenim bitnim odrednicama).

⁹ Šejh Abdul al Wahid Jahja: *The reign of quantity and the signs of the times*, translated by Lord Northbourne, Sophia Perennis, 2001., p. 3.

se pozivaju na Boga i vjernost načelima božjih objava. U ime Boga činjena su najveća zla. Bog je bio alibi za buđenje zvjerskoga u čovjeku. Pitanje koje se naravno postavlja i koje stoji u temeljima je pitanje ishodišta samog odustajanja od božanskoga u čovjeku (deklariranih vjernika, pa i članova religijskih hijerarhija).

Šejh Abdul al Wahid Jahja nudi ishodište za mogući odgovor: „... *from a theological point of view, is not quality in some way brought into relation with God himself when his attributes are spoken of, whereas it would be manifestly inconceivable to pretend to assign to him any sort of corresponding quantitative determination*“.¹⁰

U svojoj kritici krivog čitanja i razumijevanja pitagorejskih (orfičkih) brojeva, te osnovne intencije koja je na svjetsku pozornicu stupila s Rene Descartesom – Šejh Abdul al Wahid Jahja prepoznaje liniju odustajanja od ljudskoga u svjetlu odustajanja od božanskoga u čovjeku. Mjerljivost nam je dala svijet koji je mjerljiv no taj svijet ni izdaleka nije svijet tradicionalnih vrijednosti, morala, istine, dobra i ljepote. Kvantiteta je ponovno linija razgraničenja: „Svedena na samu sebe, kvantiteta je samo nužna ‘pretpostavka’, no ona ništa ne objašnjava; ona jest pravi temelj no ništa više od toga, a ne treba zaboraviti da je temelj, po svojoj definiciji smješten na najnižu razinu; tako redukcija kvalitete na kvantitetu nije u biti ništa drugo doli ‘redukcija s višega na niže’ čime su neki vrlo ispravno htjeli okarakterizirati materijalizam: umišljanje da će se iz ‘manjega’ izvući ‘više’ upravo je jedna od najtipičnijih zabluda suvremenoga svijeta!“¹¹

U pravilu su uvijek na djelu dva pola istoga. Globalističkim namjerama potiranja razlika i uniformiranja svjetskoga građanstva odgovorili su nacionalizmi oslanjajući se na religijske hijerarhije i krivo shvaćenu vjeru. Instrumentalizirana i u svjetovne oblike pretvorena vjera pojavila se kao zajednički nazivnik za najniže oblike prepoznavanja među članovima zajednice. Povezivanje krvi, boga i tla ponovno je probudilo ljudsku sposobnost ubijanja. I dok su globalistički orijentirane korporacije ujedinjavale svijet poradi šireg tržišta i ekstraprofitu, nacionalističke su ideologije ponovno dijelile nebo, prebrajale krvna zrnca i povele ratove za teritorij. I jedna i druga tendencija rezultat su istog procesa

---

¹⁰ Šejh Abdul al Wahid Jahja: *The reign of quantity and the signs of the times*, translated by Lord Northbourne, Sophia Perennis, 2001., p. 13.

¹¹ Šejh Abdul al Wahid Jahja: *The reign of quantity and the signs of the times*, translated by Lord Northbourne, Sophia Perennis, 2001., p 20.

svođenja ljudskih kvaliteta na brojčano iskazivu pripadnost tipografskom umu: „*A mere glance at things as they are is enough to make it clear that the aim is everywhere to reduce everything to uniformity, whether it be human beings themselves or the things among which they live, and it is obvious that such a result can only be obtained by suppressing as far as possible every qualitative distinction; but it is particularly to be noted that some people, through a strange delusion, are all too willing to mistake this ‘uniformization’ for a ‘unification’, whereas it is really exactly the opposite, as must appear evident in the light of the ever more marked accentuation of ‘separativity’ implied.*“¹²

Čovjek sve više poprima osobine sredstava kojima se služi u osvajanju svijeta. Koristeći se strojevima sve više postaje stroj. Jureći za iskorištavanjem, postaje iskorištenim. Tragajući za znanjem koje mu može koristiti u osvajanju svijeta postaje gospodar znanja o mjerenju.

Šejh podcrtava razliku između alata i stroja. Dok je alat bio neka vrsta ‹produžetka čovjeka› stroj se uspostavlja kao sredstvo srozavanja ljudskoga na razinu podčinjenosti samom tom stroju: „*Servant of the machine, the man must become a machine himself, and thenceforth his work has nothing really human in it, for it no longer implies the putting to work of any of the qualities that really constitute human nature.*“¹³

Vjeronanje da je pronašao znanje i naprave koje ga čine većim i snažnijim od ideje Boga dovela su čovjeka u prostore vlastite duhovne praznine. Na mjesto istjeranoga Boga došao je folklorni bog, onaj na kojega se čovjek poziva dok ubija, masakrira, izrabljuje ili biva sljedbenikom domovinskih vrijednosti.

5.

Propast Zapada koju su mnogi najavljivali zapravo je propast duhovnosti i otvaranje prostora instrumentaliziranom umu da oblikuje ljudsku dušu. Kritika neba koja je trebala biti zamijenjena kritikom zemlje pretvorila se u zemaljsko i svjetovno igranje svjetovnim oblicima svetosti. Postali smo licemjeri spremni na ubijanje. U naše se sposobnosti ubrajaju sada i sposobnosti da masovno zgrćemo tijela ubijenih (ne)vjernika u jame i zajedničke grobnice, da prekapamo te

---

¹² Šejh Abdul al Wahid Jahja: *The reign of quantity and the signs of the times*, translated by Lord Northbourne, Sophia Perennis, 2001., p. 43

¹³ Šejh Abdul al Wahid Jahja: *The reign of quantity and the signs of the times*, translated by Lord Northbourne, Sophia Perennis, 2001., p. 60.

grobnice rovokopačima i skrivamo tijela u sekundarnim grobnicama, da veličamo ideologe takvih zločina.

Propast Zapada je propast europskog duha. Intelektualci hipnotički zagledani u velika umjetnička, filozofska i znanstvena djela od prosvjetiteljstva nadalje, nisu željeli vidjeti kolonizatorsku dimenziju tog duha; nisu u tekstu **Ogleda o ljudskom razumu** željeli vidjeti osobu koja je upravljala poslovanjem s robovima; nisu sagledali sve dimenzije onoga što su nazivali duhom.

Političari industrijalci postali su novi 'vitezovi' novih 'korporacijskih' feudalaca. Bogate se zahvaljujući svojim posredovanjima u odnosu korporacija i naroda. Oblače se u oklope demokratskih izbora i kite se zastavama slobode, jednakosti i bratstva. Posredujući za korporacije polako preuzimaju ulogu uništavanja supstance ljudskoga u svojim populacijama. Oni su suvremene Jude koje sljedbenike dobrote Isusa šalju na križni put bez povratka. Svaki je nositelj križa nesretan na svoj način, a jedina sreća koja mu se nudi sreća je posjedovanja predmeta koji mu ne trebaju.

Folklorno-politički karakter suvremene religije proizvodi licemjere spremne na ubijanja i zločine poradi prikrivanja vlastite praznine. Duše ubojica ubojstvima i zločinima prikrivaju pustinje vlastitih duša. Njihovim tijelima kolaju benzin, nafta ili plin. Oči su im priključene na masmedijska hipnotička sredstva. Božje su zapovjedi zastarjeli prodajni slogani.

Narode koje se izbacili iz njihovih tradicionalnih oblika življenja i djelovanja, i koje se oblikuje instrumentima političke industrije – nije teško dovesti u stanje mržnje. Uostalom mržnja je samo oblik ljubavi iskazan na negativan način. Njome potvrđujemo da nam je netko toliko važan da ga moramo uništiti kako bismo uspostavili 'mir i ravnotežu'.

Zločini učinjeni u Bosni i Hercegovini pokazatelj su Europi koje su konsekvence političke industrije, odnosno kamo vode birokratsko-korporacijske igre vođenja igre rata uz pomoć naroda koji se okreću jedni protiv drugih.

U korijenu takvih tendencija Šejh Abdul al Wahid Jahja vidi odustajanje od religijskih vrijednosti i pristajanje na sekularnu znanost, ekonomske sustave vrijednosti, svjetovno ustanovljeni moral i komercijalno definiranu sreću kao posjedovanje materijalnih predmeta. „*To see what is meant by the 'sacred' character of the whole of human activity, even only from an exterior or, if preferred, exoteric point of view, it is only necessary to consider a civilization like the Islamic, or*

*the Christian civilization of the Middle Ages; it is easy to see that in them the most ordinary actions of life have something 'religious' in them. In such civilizations religion is not something restricted, narrowly bounded and occupying a place apart, without effective influence on anything else, as it is for modern Westerners (at least for those who still consent to admit religion at all); on the contrary it penetrates the whole existence of the human being, or better, it embraces within its domain everything which constitutes that existence, and particularly social life properly so called, so much so that there is really nothing left that is 'profane', except in the case of those who for one reason or another are outside the tradition, but any such case then represents no more than a mere anomaly.*¹⁴

Nekada smo, pojednostavljeno rečeno, živjeli u blizini Boga. Moglo bi se i tako reći da smo bili dio Univerzuma koji smo nazivali Bogom. Vjera u ljudski razum povela nas je putem propitivanja mogućnosti i snage tog razuma. Jedna plemenita ideja uskoro je rezultirala mnogim ratovima između europskih država a onda i s dva velika svjetska rata. A što je bilo s bogovima. Nakon što smo od njih odustali – uključivali smo ih kao svoje navijače. Bogovi su nastupali pod našim zastavama. Bogovi su u suvremenom svijetu brzih komunikacija i globalnog manipuliranja postali zastarjelom idejom koja je interesantnom mogla biti još samo umjetnicima i religijskim hijerarhijama. Te hijerarhije su nerijetko, da bi se održale na životu, i same preuzimale načine rada političkih industrijalaca. Jezik im je postao političan. Obećanja su se odnosila na ovostrani život, a svoja su 'posredovanja' prema Bogu naplaćivali u obliku propisanih dažbina na koje je svaki novorođenik bio osuđen rođenjem.

Vjera se počela kvantificirati. Odlazak u bogomolju značio je koliko deset ili stotinu molitvi obavljenih kod kuće. Izgovaranje pojedinih dijelova svetih knjiga značilo je milost na određeni period vremena. Prije i poslije ramazana bilo je dobro ponavljati neke dove jer je Allah dž.š. tada bio posebno milostiv prema izvršiteljima. Ideja radne trake pojavila se i u bogomoljama. Svatko je bio zamjenjiv, a jedino su korporacijama odani ljudi postali važni. Oni su postali predradnici licemjerno ustanovljene praznine. To su bili profani nositelji 'radnih zadataka': „... *according to the traditional conception, it is the essential qualities of beings that determine their activity; according to the profane conception on*

---

¹⁴ Šejh Abdul al Wahid Jahja: *The reign of quantity and the signs of the times*, translated by Lord Northbourne, Sophia Perennis, 2001., p. 56/57

*the other hand, these qualities are no longer taken into account, and individuals are regarded as no more than interchangeable and purely numerical 'units'. The latter conception can only logically lead to the exercise of a wholly 'mechanical' activity, in which there remains nothing truly human, and that is exactly what we can see happening today.*¹⁵

6.

Jednobožačke religije bi po definicije trebale biti religije jednoga Boga. Trebale bi se nadopunjavati i pomagati jedna drugoj u pronalaženju što efikasnijih putova koji bi vodili zadobivanju svijeta u ljudskim dušama i otkrivanja Boga u tako zadobivenim svjetovima. No u svijetu koji je descartesovski materijaliziran, marksistički usmjeravan, te liberalno kapitalistički uobličen – nema mjesta za religiju. Šejh Abdul al Wahid Jahja reći će da mjesta ima eventualno za 'osjećaj religioznosti'. Problem je naravno što osjećaj može izrasti u nešto neprijateljsko, što može drugo i drugačije interpretirati kao opasnost. Nedostatak istinske vjere (koja uvijek bez obzira na ime religije govori o istoj stvari) – može dovesti do instrumentaliziranja vjere, do ratova, zločina i genocidnih pokušaja istrebljenja braće po jednoboštvu.

Pozivajući se na realnost u pravilu živimo u iluziji. Oslanjajući se na osjetila svodimo svoju dušu na vidljivo, slušno, opipljivo, okusno ili mirisno. Budući da su naša osjetila najviše od onoga što je većini korporacija danas potrebno – mi uglavnom živimo u svijetu koji hrani upravo takav odnos čovjeka prema životi. Sve ostalo može zakržljati. Izumrijet će mnogi jezici. Zaboravit ćemo pjesme mnogih naroda. Nezabilježene će nestati mudrosti domorodaca ovog ili onog kontinenta. A da ne govorimo o duhovnim svjetovima u kojima je čovjek nekada živio.

U tom smislu je i Bosna zakržljala. Nestala je solidarnost bogomolja koje su izrastale i živjele jedna uz drugu. Nestala je ljepota druženja ljudi različitih vjera. Obustavljena su slavljenja slava različitih religija. Komšije i susjedi postali su materijal za osvajanje političke vlasti i ekonomsko bogaćenje manjine. Bosanac je sveden na broj. Oni koji su se pozivali na tradiciju rađanu i uzgajanu u Bosni i Hercegovini trpani su u kamione, vođeni na strijeljanja i onda ponovno trpani

---

¹⁵ Šejh Abdul al Wahid Jahja: *The reign of quantity and the signs of the times*, translated by Lord Northbourne, Sophia Perennis, 2001 p. 58.

u kamione da bi završili u skrivenim jamama. Iz njih sada dozivaju savjest ljudi koji su Boga u sebi negdje zagubili.

7.

Sve što promatramo vidimo tek u odrazu komadića neba kojeg nazivamo svojim. Podijeljeno nebo dijeli i nas ljude. Ono ljudsko u nama pretvara se u navijačko. To navijačko nalazi snažnu potporu u materijalizmu (posebno) zapadnoga svijeta, a uslijed napada globalnih interesa Zapada i Istok se odavno već oblači u materijalističko navijačko ruho.

Nebo ima problem jer je podijeljeno. Čovjek ima problem jer gleda samo kroz optiku svog 'dijela neba'. Svaki pak pokušaj da se nebo ujedini naići će na naljepnice izdaje načina gledanja vlastite religije.

Šejh Abdul al Wahid Jahja nema problem vidjeti i reći da je osnovni problem u svijetu kriza Zapada i propast tradicionalnih vrijednosti do kojeg je došlo prihvaćanjem materijalističkog svjetonazora zapadnog čovjeka. Nudi pomoć Istoka jer ga smatra još uvijek sačuvanim od pogubnosti descartesovskog racionalizma i iz njega proizašle civilizacije usmjerene prema kvantitativno određenom i određivanom svijetu.

Prostori Bosne i Hercegovine, vjere njenih ljudi, tradicija suradnje razvijana stoljećima, zajednički život bogomolja različitih konfesija, sve zajedničke patnje naroda dijeljenog po vjerskim i političkim linijama – sve su to elementi koji govore o mogućnosti upravo Bosne i Hercegovine da bude intelektualnim hramom *philosophie perennis*, da ujedini raskomadano nebo i poveže ponovno ljude.

Ratove u nama i oko nas izazvali su realni (materijalni) interesi ljudi oko nas. Mir će nam donijeti jedino duboko razumijevanje jedinstva neba i poštovanje drugoga. Šejh Abdul al Wahid Jahja polaže nadu u Katoličku crkvu kao duhovnu snagu Zapada koja još uvijek pronosi snagu tradicije na kojoj se može graditi svijet koji će biti više duhovan nego materijalan. Možda je mogao i trebao reći Katoličku crkvu, no uglavnom je mislio na područja Europe i SAD-a.

Ako nigdje drugdje, a onda u Bosni postoje pretpostavke da se nešto takvo desi. Unatoč ratu, zločinima, logorima, silovanjima, pljački, oduzimanju teritorija, progonstvima ljudi različite vjere; unatoč genocidnoj namjeri da se istrijebi čitav jedan narod – Bosna i Hercegovina ima onu vrstu duhovnosti koja može izmiriti i nebo.

I na kraju malo pojašnjenje o dramaturgiji ovog teksta. Namjerno je naime cijelo vrijeme autor označavan kao Šejh Abdul al Wahid Jahja. Većini čitatelja teksta odmah je bilo jasno da je riječ o René Guénonu, francuskom teoretičaru koji je ime Šejh Abdul al Wahid Jahja preuzeo nakon prelaska na islam. Dramaturgija je tu da bi, posebno u mlađim čitateljima budila (ponekad i nepotrebne) osjećaje čuđenja. Zanimljivo je naime (premda bi trebalo biti 'normalno') čitati da osoba takvog imena kritizira Zapad i zagovara duhovnost Katoličke crkve.

S Guénonom se možemo i ne moramo slagati, ali njegovu želju i namjeru ujedinjenja neba i ujedinjenja nebeske i zemaljske misli – moramo pozdraviti.

Dr. sc. Antonio Pehar

VAŽNOST RAZVOJA DEMOKRATSKE POLITIČKE KULTURE U BOSANSKOHERCEGOVAČKOM DRUŠTVU

Sažetak:

U radu se razmatra značaj dijaloga u procesima demokratizacije društvenog i političkog djelovanja u Bosni i Hercegovini kao i važnost konsenzusa prilikom političkog odlučivanja. Uz teoretski uvid o fenomenima dijaloga i konsenzusa te neka povijesna iskustva njihove aplikacije u društvene i političke odnose daje se u radu uvid značaja i važnosti dijaloga i konsenzualnog odlučivanja, uvažavajući posebnosti bosanskohercegovačkih društvenih i političkih struktura. Zaključno se za jačanje dijaloga i razvitak konsenzualnog odlučivanja naznačuju posljedične promjene u samoj političkoj kulturi i refleksiji na stranke i političke aktere u Bosni i Hercegovini.

Ključne riječi: dijalog, tolerancija, politička kultura, demokracija, Bosna i Hercegovina.

Samo postojanje demokratskog institucijskog aranžmana ne garantira i uspostavu odnosa povjerenja u društvu. Istina je da demokratska načela pretpostavljaju postojanje povjerenja u odnosima između društvenih aktera što implicira i reguliranje tih odnosa u institucionalnom smislu. Podrazumljivo je da postojanje demokratskih institucija u društvu predstavlja važan uvjet uspostave povjerenja u društvenim relacijama. No, povjerenje je kao osobina određenog društva uvjetovano i povijesnim naslijeđem i proizlazećim iskustvima u odnosu između pojedinaca kao i između grupa u konkretnom društvu. Kao sociološki fenomen povjerenje se može razmatrati s pozicije pojedinca u društvu kao i njegovog postojanja između društvenih grupa. Tako Claus Offe utvrđuje postojanje povjerenja između mase i elite što vidi kao međusobno masovno povjerenje sugrađana; povjerenje javnosti u političke i druge sektorske elite, što osim povjerenja u političku elitu podrazumijeva i povjerenje u predstavnike religijskih zajednica, medija, pravosuđa, policije, vojske i zdravstvenog sustava; horizontalno povjerenje koje se rasprostire političkim elitama kao i sektorskim elitama, misleći pod tim na odnose između poslovne, religijske, sindikalne, akademske i drugih elita; te vertikalnu dimenziju povjerenja koju oblikuje politička elita kroz dispoziciju ponašanja sektorskih javnosti, kao i kompletne javnosti.¹ Uglavnom, svojim utjecajem na suradnju, ponašanje i ukupnu interakciju društvenih aktera povjerenje je sadržano u osnovi društvenih odnosa, pa ga se i figurativno može smatrati ljepilom društva. To proizlazi iz činjenice kako oblici suradnje i odnosa među ljudima mogu biti i u odsustvu povjerenja, ali se onda sve te interakcije odvijaju pod otežanim okolnostima jer se podrazumijeva složeniji pristup kao i realizacija ciljeva zbog kojih društveni akteri stupaju u interakciju. Dakle, povjerenje se može razumjeti kao sklonost u ponašanju u smislu spremnosti na suradnju kako pojedinaca tako i društvenih grupa, a da se isti suzdrže od sebičnih, oportunističkih ili pak neprijateljskih djelovanja.

Bosanskohercegovački društveni odnosi su osobito narušeni četverogodišnjim ratnim sukobima koji su razorili institucionalne odnose, a jednako tako su se pogubno reflektirali i na međuljudske odnose, osobito kroz optiku pri-

¹ Offe, Clauss, *How Can We Trust Our Fellow Citizens?*, pristupljeno dana: 15.03.2022.: http://www.google.hr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0C-CgQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.colbud.hu%2Fhonesty-trust%2Foffe%2Fpub01.PDF&ei=BVpmU5yGMKviyWP61YKwBA&usg=AFQjCNGi0aXm68sx6qU7D2nu-fL4BPs7RbA&sig2=nSgLvXiv_8nHi5a2S5QyQ&bvm=bv.65788261,d.bGQ

padanja nacionalnim zajednicama koje su u ratu praktično bile suprotstavljene strane. Završetkom rata, Daytonski mirovni sporazum je nametnuo određena institucionalna rješenja. Sama činjenica da taj sporazum nikad nije ratificiran u bilo kom bosanskohercegovačkom predstavničkom tijelu dovoljno govori o samom temelju na kojem bi se trebali graditi ukupni društveni odnosi, pa tako i odnos povjerenja među društvenim akterima. Već u više navrata pokušane ustavne reforme, te odlukama Visokog predstavnika korigirana institucionalna rješenja vlasti potvrđuju nefunkcionalnost državnog institucionalnog aparata, ali i svjedoče o nepostojanju povjerenja na razini političkih elita tri konstitutivna naroda da pokušaju postići bolja rješenja za funkcioniranje tijela vlasti. Uz sve ovo, ako se zna da istim Daytonskim mirovnim sporazumom, odnosno njegovim Aneksom IV, kao ustavnim rješenjem za Bosnu i Hercegovinu, nije predviđena najviša sudska instanca na državnoj razini, onda to dovoljno govori o manjkavosti pretpostavki za pravnu i opću sigurnost građana, što je bitna sastavnica izgradnje odnosa povjerenja u društvu. Može se izvesti zaključak kako je važan problem u uspostavi društvenog povjerenja rudimentarnost bosanskohercegovačkih demokratskih institucija za koje se može reći da samo zadovoljavaju formu postojanja, ali sadržaj im nije ispunjen potrebnim vrijednosnim obrascem kojeg oblikuje politička kultura društva. Nepobitno je demokratski institucionalni aranžman Bosne i Hercegovine opterećen političkim fingiranjem nacionalnih političkih elita koje upravo zadovoljavaju formu svojom participacijom u tim institucijama čiji rad praktično opstruiraju, ali zastupljenošću u njima izbjegavaju iritirati predstavnike međunarodne zajednice, koja ipak nadzire državnu opstojnost Bosne i Hercegovine. Da je tomu tako svjedoče i javni istupi nacionalnih političkih lidera koji povremeno prijete ili odcjepljenjem entiteta ili uspostavom novog entiteta, odnosno javnim negiranjem državne perspektive Bosne i Hercegovine. Inače su svi politički dogovori nacionalnih političkih elita izmješteni iz proceduralnog toka demokratskih institucija, te se obavljaju u izravnim razgovorima lidera ili predstavnika nacionalnih elita. Time i zakonodavne kao i institucije izvršne vlasti dobivaju naloge sa razine nacionalnih elita o zadaćama koje trebaju izvršiti u smislu postignutih političkih dogovora. To se jednostavno kosi sa demokratskim načelima i političkom praksom, jer bi ta tijela trebala kreirati zakonodavni ambijent i pratiti, te provoditi usvojene javne politike. Sve navedeno svjedoči o fasadnosti bosanskohercegovačke pravne

države što predstavlja prepreku za jačanje odnosa povjerenja u društvu. Dakle, ključ rješenja je u jačanju demokratskih institucija, odnosno o vraćanju procesa političkog odlučivanja u te demokratske institucije po utvrđenim pravilima i predviđenim procedurama.

Značaj dijaloga i tolerancije u podijeljenom društvu

Dijalog predstavlja potrebu svakog slobodnog čovjeka da u skladu s demokratskim normama probleme u društvu rješava uvažavajući postojeće kulturalne različitosti. Dijalog predstavlja komunikaciju kojom je prevladana monistička forma bespogovorne ispravnosti jednog mišljenja. Pretpostavljeni imperativ prihvaćanja jedinog ispravnog mišljenja suspendiran je pravom na različitost mišljenja koja se realizira u postojanju dijaloga. Mogućnost kritičkog osvrta na druga mišljenja predstavlja temelj dijaloga kroz koji se uvijek teži racionalnom traženju rješenja i stjecanju novih znanja. Kroz takvu dijalošku konkurenciju profiliraju se i nove ideje koje jačaju i oplemenjuju demokratske procedure i institucije. Bitne pretpostavke dijaloga su spremnost na otvorenost i razliku, a kvaliteta dijaloga podrazumijeva ravnopravne sugovornike koji se međusobno uvažavaju. Čedomir Čupić ističe da su uvjeti za dijalog u politici: „ravnopravnost (i kada nisu sugovornici ravnopravni zbog nivoa obrazovanja, životnog iskustva, političkog položaja, treba ona razvijena strana da se spusti na nivo nerazvijene i da je strpljivo u razgovoru podiže na viši nivo); pažljivost (posebno trenirati strpljivost da se drugi sasluša i da mu se u riječ ne upada); učtivost (da se izbjegavaju uvredljive i omalovažavajuće riječi ili stavovi i neprimjerene geste); osjećaj stida (kada se izrekne nešto što može da izazove različita značenja i tumačenja a koja sugovornika bez namjere mogu da povrede); bolji argument (razmjenjujemo u razgovoru argumente, a na kraju kada zaključujemo ili pripremamo odluku prihvaćamo bolji argument – onaj koji niko ne može od sugovornika da trenutno opovrgne); i toleranciju.“²

Ujedno se dijalogom smanjuje prostor za neuvažavanje neistomišljenika i umanjuje se konflikti potencijal u društvu shvaćen kao racionalna razmjena ideja, stajališta i mišljenja potkrijepljenih argumentima. Dijalog predstavlja nužnost pluralističkih društava. Što je svakako potrebno u Bosni i Hercegovini i što podrazumijeva dijalog bez elemenata isključivosti, predrasuda i revanšizma,

---

² Čupić, Čedomir, *Politika i odgovornost*, Čigoja štampa, Beograd, 2010., str. 88.

s obzirom na teško društveno naslijeđe. Netolerancija i isključivost koji su danas prisutni na političkoj i društvenoj sceni Bosne i Hercegovine sužavaju i idejni i izražajni horizont društva. Rečena suženost horizonata proistječe iz prevladavajućeg ambijenta bespogovornih istina u kojem je nemoguća razmjena ideja i argumentirana analiza bilo kojeg pitanja ili problema. Kako bi se formirala dijaloška politička kultura Čedomir Čupić smatra da je potrebno: „... podizanje nivoa opće kulture građana; izgraditi povjerenje između građana (stvaranje osjećaja pouzdanosti) i povjerenje između onih na vlasti i građana; usaditi javni duh i javnost; i odgovornost za izgovorenu javnu riječ, kao i odgovornost pred vlastitom savješću učesnika u javnom životu.“³ Na taj način svaki sudionik tolerantnog kulturnog dijaloga stječe nove spoznaje i usvaja nove kulturne vrijednosti. Stoga se iz dijaloga ne izlazi u ulozi pobjednika ili poraženog. Jednostavno se putem dijaloga promoviraju institucije, pravila, procedure ili pojednostavljeno ukupan društveni demokratski poredak.

Kao najbolje prepreke jednostranim pristupima u politici, pa time i u vlasti, dijalog i tolerancija postaju imperativ u demokratskoj konsolidaciji tranzicijskih društava. Stupanj demokratskog razvoja određenog društva može se pratiti postojećim odnosom prema dijalogu i toleranciji u tom društvu.

Prema John Stuart Millu koji je u središte svog razmatranja „O slobodi“ vezao slobode mišljenja uz toleranciju, ispravnost uvjerenja uvjetovana je potpunom slobodom suprotstavljanja i neslaganja sa mišljenjem koji se ugradi u isto to uvjerenje. Mill tako smatra da pojedinac ni u kakvim drugim okolnostima ne može steći racionalno uvjerenje da je u pravu. Upravo radi provjere vlastitih stavova treba se iskazati tolerantnost i saslušati druga mišljenja.⁴ U istom smislu je razmišljao i Pierre Bayle koji je istakao da čovjeku nije dano da dokuči apsolutnu istinu, jer to čovjek o svom uvjerenju kao istinitom može misliti, ali i oni koji misle dijametralno suprotno mogu biti podjednako sigurni u istinitost svojih uvjerenja.⁵

Čovjek je društveno biće, što je dobro poznato, te je životno upućen na druge članove društva i svoju slobodu ostvaruje u zajednici sa drugim ljudima. Slobodan čovjek je pretpostavka postojanja slobodne zajednice; naravno, vrijedi i

---

³ *Ibid.*, str. 87.

⁴ Mil, Džon Stjuart, *O slobodi*, Filip Višnjić, Beograd, 1988., str. 53.

⁵ Primorac, Igor (pr.), *O toleranciji – Rasprave o demokratskoj kulturi*, Filip Višnjić, Beograd, 1989., str.13.

obratno. Prema tome, sloboda se u političkoj zajednici ostvaruje podudaranjem i prožimanjem interesa svakog pojedinca u cilju ostvarivanja općeg dobra. Jasno je da se sloboda čovjeka ne može ostvariti bez uvažavanja i poštovanja temeljnih ljudskih prava. Ideja o slobodi mišljenja, vjeroispovijesti i savjesti sjedinjena je i temelji ideju tolerancije. To jednostavno znači da treba moći iznijeti argumentirano svoja razmišljanja, kao i moći kritički se osvrnuti na mišljenje drugih, a ne da bilo čije mišljenje bude sputavano vanjskom prisilom. Ili kako to pojašnjava Jay Newman: „ ... tolerancija podrazumeva prihvatanje ili podnošenje nečeg prema čemu imamo negativan stav. Svaki čin tolerancije uključuje i želju da stvari budu drugčije.“⁶ Sve ovo upućuje da demokratski građanin, kroz promoviranje i čuvanje temeljnih ljudskih prava i sloboda, podrazumijeva političku tolerantnost na način da, podupirući procese u demokratskom institucijskom okviru, legalno ograničava djelovanje državne vlasti, imajući puno povjerenje u druge članove političke zajednice. Pripadajući ideji demokracije tolerancija, može se reći, čini i važan element demokratske političke kulture budući da jača svijest o ljudskim pravima, podržavajući pravo na različito mišljenje u okviru demokratskih normi. Prema tome, kao i demokracija tako i tolerancija ne predstavlja nekakav zauvijek postignut rezultat, već je to svojevrstan građanski zadatak koji iznova treba rješavati u novim situacijama i sa drugim izazovima. Ono što je bitno za bosanskohercegovačko društvo je vrijednost tolerancije u poticanju razmišljanja koja uvažavaju racionalne razlike. Na taj način, afirmirajući argumentiranu razmjenu mišljenja tolerancijom se uklanjaju predrasude i preoblikuje predpolitička kolektivna svijest. Tolerancija je u svakom društvu izložena svakodnevnom testiranju kroz ljudske odnose na praktičnim dnevnim primjerima suživota.

Ono što čini bit tolerancije je svakako razgovor. Tolerantan kulturni dijalog promovira čovjekovu individualnost, emancipira njegovu osobnost upućujući ga u kvalitetne društvene odnose. Time se postiže odlučujući učinak na društvenu koheziju svake zajednice. Iz toga jednostavno proizlazi da se tolerantnost sukladno drugačijim situacijama i novim vremenima stalno dograđuje. S obzirom na religijsku i nacionalnu složenost Bosne i Hercegovine važan je uvid Čedomira Čupića: „Odgoj i obrazovanje za toleranciju podrazumijeva, kada su

---

⁶ Njuman, Džej, „Ideja religijske tolerancije“, u: Primorac, Igor (pr.), *O toleranciji – rasprave o demokratskoj kulturi*, Filip Višnjić, Beograd, 1989., str. 121.

u pitanju vjerske i etničke zajednice, logiku po kojoj će one nesmetano živeti jedna pored druge, a ne logiku po kojoj će biti jedna protiv druge. Dobar demokratski poredak ugradit će ovu logiku u svoj pravni sistem i biće garancija nesmetanog suživota različitih vjerskih i etničkih zajednica.“⁷

Konsenzus kao sredstvo za postizanje dogovora i odluka

Konsenzualni karakter političkog dogovaranja i slijedno tome odlučivanja danas je u Bosni i Hercegovini praktično ustavnopravna zadatost i jedna vrsta političkog pitanja, budući je kao instrument predviđen Daytonskim konsocijacijskim aranžmanom. Takvu vrstu konsenzualnog vladanja može se predstaviti kao idolatrijsku, jer je u nedostatku političkih volja triju nacionalnih elita da u političkom promišljanju odrede jasne ciljeve do kojih bi se moglo dolaziti onda i različitim putovima, konsenzus postao jedna vrsta političke dogme ili vrijednosti koja se *a priori* promovira u političkoj praksi. Takvo viđenje konsenzusa jednostavno sužava mogućnost političkog izbora smanjujući opseg pluraliteta građanskih političkih interesa i volja. Takva praksa konsenzusa proistječe iz postojeće političke kulture koja naglasak stavlja na kolektivnom i umanjujući vrijednosti individualnog interesa u društvu. U proceduralnom smislu odlučivanja idolatrijski konsenzus je ojačan i institucijom prava veta što izravno upućuje na mogućnosti blokada u političkom odlučivanju, može se reći i uzurpacije takvog prava što naravno utječe na disfunkcionalnost vlasti.

Nasuprot ovakvom idolatrijskom konsenzualizmu u politici, za Bosnu i Hercegovinu kao političku zajednicu bi svakako bio prihvatljiviji jedan racionalni pristup oblikovanju konsenzusa u smislu demokratskog dogovaranja i odlučivanja. Polazište takvog pristupa bila bi spoznaja o vrijednostima, dometima i limitima konsenzualnog dogovaranja, čemu bi se onda oprezno mogao prilagoditi opseg i sadržaj tema na koji bi se referirali politički akteri. U društvima u kojima su etnički, vjerski ili kulturni oblici identiteta kao što je bosanskohercegovačko, model konsenzualnog dogovaranja političkih aktera ima zadatak preventivnog ublažavanja konfliktne napetosti između partikularnog (etničkog) i univerzalnog (građanskog). Supstancijalna pretpostavka funkcioniranja modernih pluralističkih demokracija, inače, je postojanje minimalnog, bazičnog društvenog i političkog konsenzusa oko temeljnih vrijednosti u jednom društvu.

---

⁷ Čupić, Čedomir, *Politika i odgovornost*, Čigoja štampa, Beograd, 2010., str. 77.

To praktično znači da svi članovi političke zajednice moraju prihvatiti bazične vrijednosti institucionalnog sustava ustrojstva zajednice. Naravno, ovdje se kao i za sve druge zemlje u tranziciji, tako i za Bosnu i Hercegovinu, čiji je tranzicijski proces opterećen poslijeratnim naslijeđem, otvara pitanje uspješnosti izgradnje konsenzusa u smislu funkcionalnosti demokratskog poretka u suglasnosti sa strukturama ekonomskog i političkog sustava. Pišući o demokratskoj konsolidaciji u zemljama tranzicije Rade Kalanj ističe da „izgledi demokratske konsolidacije ovise o sredstvima kojima se ona provodi i nije svejedno jesu li ta sredstva nasilje ili konsenzus. Konsenzusna i nenasilna tranzicija osigurava izglednije temelje za konsolidaciju demokracije.“⁸ Ili što bi rekao Robert Dahl, da je demokracija sigurnija što je širi konsenzus, smatrajući kako su konsenzus o proceduralnim pravilima, konsenzus o rasponu političkih opcija, te konsenzus o zakonitom doseg u političke djelatnosti svojevrsni društveni preduvjeti demokracije, jer predstavljaju temeljitu zapreku svakom obliku tiranske vladavine, pa to objašnjava: „Ono što obično opisujemo kao demokratsku ‘politiku’, uglavnom je prazna slama. To je površinska manifestacija koja prikazuje površinske sukobe. Prije svake politike, ispod nje omatajući, ograničujući i određujući je, leži konsenzus o političkom smjeru koji obično već postoji u društvu ... bez takvog konsenzusa nijedan demokratski sustav ne bi zadugo preživio sve one beskrajne iritacije i frustracije izbora i stranačkog nadmetanja. S takvim konsenzusom sve prepirke oko političkih alternativa gotovo su uvijek prepirke oko nekog skupa alternativa koji je već bio prorešetan do onih koji ulaze u široku sferu osnovnog sporazuma.“⁹ Dahl je tvrdio kako se demokracija može odrediti kao ‘vladavina manjina’, jer vrijednost demokratskog procesa najčešće leži u ‘opozicijama mnogostrukih manjina’, a ne toliko u uspostavljanju ‘suvereniteta većine’.

Oblikovanje bazičnog društvenog konsenzusa u Bosni i Hercegovini danas, u vrijeme njene tranzicije opterećene podijeljenošću društva zbog naslijeđa rata, treba se svakako provesti putem jedne fleksibilne strategije kroz složen mehanizam socijalnog učenja, ublažavanja ratom nastalih antagonizama, emancipacijom od društvenog kolektivism, participacijom političkog i kulturnog javnog

⁸ Kalanj, Rade, „Tranzicija, konsolidacija demokracije i pitanje kulture“, u: Cifrić, Ivan, Čaldarović, Ognjen, Kalanj, Rade, Kufrin, Krešimir, *Društveni razvoj i ekološka modernizacija – Prilozi sociologiji tranzicije*, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb, 1998., str. 15.

⁹ Dahl, Robert A., *A preface to democratic theory*, University of Chicago Press, Chicago, 1956., str. 132-133., prema: Held, David, *Modeli demokracije*, Školska knjiga, Zagreb, 1990., str. 199.

mnijenja i to sve kroz slobodan komunikativni život ljudi u svakodnevnicima. To bi svakako pridonijelo racionalnom pristupu u postizanju konsenzusa koji bi se tako trebao dostići. Jürgen Habermas upravo ideju konsenzusa razvija kroz svoju teoriju komunikativnog djelovanja. Primjenom komunikacijskog djelovanja se postiže i racionalizacija s kojom se ide „ ... ka komunikaciji oslobođenoj od dominacije, k slobodnom i otvorenom komuniciranju“, što doprinosi oblikovanju racionalnog društva, a gdje „ ... racionalnost označava uklanjanje barijera koje iskrivljuju komunikaciju, a na općenitoj razini označava komunikacijski sistem u kojem se ideje otvoreno prezentiraju i otvorene su kritikama: procesom argumentiranja dolazi se do zajedničkog suglasja.“¹⁰ Dakle, prema Habermasu, do ovog suglasja, odnosno do konsenzusa može se doći samo ukoliko je diskurs oslobođen svake prisile, bilo kojeg oblika autocenzure i svake forme moći i vlasti. On, razlikujući teorijski razgovor kao poseban oblik komunikacije od komunikacijskog djelovanja na svakodnevnoj razini, smatra da se konsenzus u oba slučaja dostiže kroz četiri pretpostavke: „Prvo, govornikovo izlaganje mora biti razumljivo i jasno. Drugo, prijedlozi koje govornik iznosi su istiniti; drugim riječima, govornik se oslanja na pouzdano znanje. Treće, govornik izlaže istinu (istinoljubiv je), predlažući svoje prijedloge; govorniku se može vjerovati. Četvrto, govornik ima pravo, a to se od njega i očekuje, da iznese navedene prijedloge; on ili ona imaju pravo na to.“¹¹ Zadovoljavajući ove četiri pretpostavke za komunikaciju, sudionici mogu postići konsenzus shvaćen kao suglasnost oko istine do koje se došlo kroz razgovorom razmijenjene argumente. Na tragu ovakvog uvida u oblikovanju društvenih procesa nove političke socijalizacije u Bosni i Hercegovini važna je i izgradnja civilnog društva kao socijalnog medija koji će motivirati i stimulirati otkrivanje novog demokratskog političkog identiteta građana. Kako bi se razumio taj zadatak civilnog društva vrijedi se upustiti u uvid svih strukturnih i relacijskih finesa civilnog društva, a koje Rade Kalanj valjano razlaže: „Civilno je društvo protuteža, kontrolni mehanizam i korektiv formalne državne vlasti, splet institucija i organizacija koje sprječavaju njezinu centralizaciju, oligarhizaciju i arbitrarnu postupke. To je sfera slobodne igre i artikulacije interesa koja posreduje između individualno-građanskih zahtjeva i odluka što ih donose i provode državni kapitali. Ona uvećava moć socijalnih

---

¹⁰ Ritzer, George, *Suvremena sociološka teorija*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1997., str. 115.

¹¹ *Ibid.*, str. 145.

aktera i daje im mogućnost da mimo strogo formalnih, stranačkih, parlamentarnih i upravnih kanala sudjeluju u političkom procesu i da na taj način utječu na oblikovanje *res publica*. Civilno društvo popunjava i oživljuje tradicionalno rascijepljeni prostor između čovjeka i države i svojim pritiscima stvara povoljne uvjete za strukturiranje usmjerene vladavine.¹²

Umjesto zaključka

Na tragu procesa nove političke socijalizacije vrijedilo bi očekivati i promjenu u stranačkoj strukturi institucija predstavničke vlasti što bi stupnjevito dovelo do reduciranja utjecaja nacionalnih političkih stranaka koje su praktično nametnule zahvaljujući postojećem modelu konsocijacijske demokracije nacionalne samogetoizacije, ugasivši i unutar nacionalni pluralizam i time osiguravši stalnost svoje participacije u strukturama vlasti. Naime, zbog nepostojanja konsenzualnog kapaciteta u političkom djelovanju nacionalnih stranaka po pitanju budućnosti ukupnog razvoja Bosne i Hercegovine i do sada su mnogi zakoni praktično nametani posredovanjem Visokog predstavnika (OHR). Čak su i predstavnici EU-a insistirali da se o reformskim zahvatima potrebnim Bosni i Hercegovini u sklopu prilagodbi za njeno uključivanje u euroatlantske integracije dogovaraju domaći politički akteri. Ali, u bosanskohercegovačkoj konstelaciji političkih odnosa odsustvo konsenzusa se bilježi još od prije ratnog vremena, odmah po uvođenju višestranačke demokracije, kada se razmatralo pitanje državnog osamostaljenja Bosne i Hercegovine. Konsenzus je izostao i u poratnom razdoblju kada se implementirao zaključeni Daytonski mirovni sporazum i to na pitanjima institucionalne izgradnje Bosne i Hercegovine, pa i oko potrebnih korekcija ustavnih rješenja, sve do propasti pokušane ustavne reforme 2006. godine s 'travanjskim/aprilskim paketom' amandmana. Problem je i u tome što su se sva politička usuglašavanja u Bosni i Hercegovini izmjestila iz parlamentarne procedure za pregovaračke stolove nacionalnih političkih elita. Stoga je potrebno dogovore političkih aktera vratiti u parlamentarne proceduralne okvire što bi svakako doprinijelo stvaranju jednog obligatornog ozračja za sudionike dogovaranja i odlučivanja.

---

¹² Kalanj, Rade, „Tranzicija, konsolidacija demokracije i pitanje kulture“, u: Cifrić, Ivan, Čaldarović, Ognjen, Kalanj, Rade, Kufrin, Krešimir, *Društveni razvoj i ekološka modernizacija – Prilozi sociologiji tranzicije*, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb, 1998., str. 19.

Uz sav dosadašnji angažman i neprijepornu pomoć Bosni i Hercegovini, međunarodna zajednica treba, pa i radi zaštite vlastitog digniteta, preuzeti inicijativu utječući na vladajuće nacionalne političke krugove da se iskreno i odgovorno angažiraju u reformskim procesima. Konačno, iako se Bosna i Hercegovina ne može klasično odrediti kao međunarodni protektorat, ipak ona predstavlja svojevrsni međunarodni projekt izgradnje države. I to je izvor obveze međunarodne zajednice da doprinese ubrzanju i okončavanju izgradnje održive institucionalne državne infrastrukture i time stabilnosti bosanskohercegovačkog društva. Razumljivo je onda da aktivno podrži i postizanje bazičnog konsenzusa, a potom i uspostavu adekvatnog demokratskog modela koji bi podržao i honorirao potrebu i spremnost političkih aktera na postizanju konsenzusa o postojećim brojnim otvorenim temama, ali i što se tiče buduće naravi političkih praksi u Bosni i Hercegovini.

Literatura:

- Čupić, Čedomir, *Politika i odgovornost*, Čigoja štampa, Beograd, 2010.
- Held, David, *Modeli demokracije*, Školska knjiga, Zagreb, 1990.
- Kalanj, Rade, „Tranzicija, konsolidacija demokracije i pitanje kulture“, u: Cifrić, Ivan, Čaldarović, Ognjen, Kalanj, Rade, Kufrin, Krešimir, *Društveni razvoj i ekološka modernizacija – Prilozi sociologiji tranzicije*, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb, 1998.
- Mil, Džon Stjuart, *O slobodi*, Filip Višnjić, Beograd, 1988.
- Njuman, Džej, „Ideja religijske tolerancije“, u: Primorac, Igor (pr.), *O toleranciji – rasprave o demokratskoj kulturi*, Filip Višnjić, Beograd, 1989.
- Primorac, Igor (pr.), *O toleranciji – Rasprave o demokratskoj kulturi*, Filip Višnjić, Beograd, 1989.
- Ritzer, George, *Suvremena sociologijska teorija*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1997.
- Offe, Clauss, *How Can We Trust Our Fellow Citizens?*, pristupljeno dana: 15.03.2022.: http://www.google.hr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CCgQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.colbud.hu%2Fhonesty-trust%2Foffe%2Fpub01.PDF&ei=BVpmU5yGMKviywP61YKwBA&usg=AFQjCNGi0aXm68sx6qU7D2nufL4BPs7RbA&sig2=nSgLcVXiv_8nHi5a-2S5QyQ&bvm=bv.65788261,d.bGQ

*Simpozij „Daytonska BiH
vs ZAVNOBiH“*

Mirela Čaušević, dipl. iur.

U PULI ODRŽAN SIMPOZIJ BOSNA I HERCEGOVINA, PROŠLOST, SADAŠNOST I BUDUĆNOST DAYTONSKA BIH VS ZAVNOBIH

U organizaciji Nacionalne zajednice Bošnjaka Istre, u subotu 8.10.2022. godine u hotelu Park Plaza Histria, održan je simpozij „Bosna i Hercegovina, prošlost, sadašnjost i budućnost, Daytonska BiH vs ZAVNOBIH“.

Kada spomenemo Bosnu i Hercegovinu, prvo što nam padne na pamet je trenutna kaotična politička situacija, rat devedesetih, genocid i milijuni raseljenih.

No, Bosna i Hercegovina nije samo to, Bosna je mnogo više od toga. Bosna i Hercegovina je spoj kultura, različitih religija, a slobodno možemo reći da je religijski tolerantna i čak, prva i jedina oficijelno multireligijska država na tlu Europe! Na području Bosne i Hercegovine oduvijek su živjeli razni narodi i nacije koji su područje Bosne i Hercegovine stvorili specifičnim prostorom za život te su uključivost, tolerantnost i suživot oduvijek bili temelji za ravnopravnost svih naroda koji čine jednu državu.

Simpozij je okupio brojna poznata imena i poznavatelje prilika u Bosni i Hercegovini, kao što su poznati bosanskohercegovački novinar i kolumnist Zlatko Dizdarević, hrvatski novinar, TV reporter i savjetnik bivšeg predsjednika Stjepana Mesića, Tomislav Jakić, prof. dr. sc. Sead Berberović, prof. dr. sc. Sead Alić i mr. sc. Aida Muradbegović.

Simpozij se održao tjedan dana nakon općih izborâ u BiH i njihove uzavrele atmosfere, te su se izlagači posebno osvrnuli i na rezultate izbora i općenito stanje u Bosni i Hercegovini. Teme simpozija bile su: BiH između ZAVNOBiH-a i Daytona (I što sad?), Tomislava Jakića, Post izbori u BiH, Zlatka Dizdarevića, Kako i zašto smo olako izgubili Republiku Bosnu i Hercegovinu, prof. dr. sc. Seada Berberovića, Embargo na demokraciju, prof. dr. sc. Seada Alića i BiH dijaspora sa posebnim osvrtom na Istru, mr. sc. Aide Muradbegović.

Moderator simpozija poznati glumac i jedan od osnivača udruge HOMO koja se dugi niz godina bavi zaštitom ljudskih prava Igor Galo pročitao je emotivne tekstove koje su pripremili Tomislav Jakić i Zlatko Dizdarević, a koji su bili spriječeni prisustvovati u radu simpozija.

Bosna i Hercegovina može se promatrati kao nerješiv problem, ali i kao rješenje, posebno ako se imaju na umu činjenice o često dobrim odnosima naroda kroz povijest.

Jedan od zadataka naših istraživanja je i u skidanju zavjesa s takvih pozitivnih slučajeva na kojima se gradila prepoznatljiva multikulturalnost Bosne i Hercegovine.

Predsjednik Nacionalne zajednice Bošnjaka Istre Senad Pršić naglasio je da je ideja simpozija bila okupiti znanstvenike iz različitih područja te sučeliti različite pristupe i orijentacije. Naime, svako jednostrano prikazivanje situacije neće pomoći nego će eventualno pripomoći stvaranju još većeg jaza između nacija, političkih orijentacija, religija...

Nacionalna zajednica Bošnjaka Istre
poziva Vas na simpozij

Bosna i Hercegovina; prošlost, sadašnjost i budućnost Daytonska Bosna i Hercegovina vs ZAVNOBiH

Subota, 08. listopada 2022.

hotel Park Plaza Histria, Verudela 17, Pula od 18 -21 h

Program sufinanciran sredstvima iz Državnog proračuna putem Savjeta za nacionalne manjine RH
i Istarske županije

Radujemo se Vašem dolasku.

Prof. dr. sc. Sead Berberović

KAKO I ZAŠTO SMO OLAKO IZGUBILI REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU?

Pitanje sadržano u naslovu muči me još od septembra 1991. godine kada su počeli pregovori o preustroju Bosne i Hercegovine. Aktualiziralo se ponovo kad se unatrag godine dana sve ozbiljnije počelo shvaćati u međunarodnim krugovima da je Bosna i Hercegovina, s ustavnim rješenjima danim u Daytonskom sporazumu, nefunkcionalna država, u kojoj se međunacionalne razlike i tenzije povećavaju, te da ponovo dobija značajnu poziciju u odmjeravanjima interesa i pozicija velikih sila na Balkanu. Nagoviještene potrebe za promjenama izazvale su očekivano snažne reakcije srpskih i hrvatskih političara u Bosni i Hercegovini, te u njihovim matičnim državama, što se odrazilo i na međunarodnom planu, iz njima bliskim i prijateljskim državama. Osnovna, jednoglasna poruka u svim reakcijama je bila da se Daytonski sporazum ne može mijenjati, jer je i jednima i drugima odgovarala daljnja destrukcija države Bosne i Hercegovine, slabljenje njenih državnih kapaciteta i stvaranje uvjeta za njezin raspad. Sve to pod krinkom brige za poziciju vlastitog naroda, borbe protiv bošnjačkog unitarizma i zaštite narodnih interesa.

Što se iz ovoga mogli uvidjeti, a što je općepoznata činjenica: u parlamentarnim demokracijama ustav se vrlo teško mijenja, kao da je „Sveto pismo“, pa je obično za njegovu promjenu potrebna dvotrećinska većina, što zahtijeva praktički nacionalni konsenzus.

A mi smo imali parlamentarnu demokraciju s republikanskim ustavom koji smo olako napustili. Kako i zašto?

Na prvi dio pitanja „Kako smo izgubili Republiku Bosnu i Hercegovinu?“ pokušat ću odgovoriti analizom činjenica koje su zainteresiranom čitatelju po-

znate i dostupne u objavljenim znanstvenim radovima, publicistici, medijskim napisima, dokumentima Haškog tribunala itd.

Ustav Republike Bosne i Hercegovine

Kakav je Ustav imala Republika Bosna i Hercegovina?

U čl. 1. Ustava Socijalističke republike Bosne i Hercegovine iz 1974. pisalo je da je Bosna i Hercegovina: *Socijalistička demokratska država i socijalistička samoupravna demokratska zajednica radnih ljudi i građana, naroda Bosne i Hercegovine – Muslimana, Srba i Hrvata, pripadnika drugih naroda i narodnosti koji u njoj žive*. Nakon uvođenja višestranačja, dopunjen je amandmanima 1990. godine pa u čl. 1. piše da je *Republika Bosna i Hercegovina suverena i nezavisna država ravnopravnih građana, naroda Bosne i Hercegovine – Muslimana, Srba, Hrvata i pripadnika drugih naroda koji u njoj žive*, a u čl. 3. da je *u Republici Bosni i Hercegovini zajamčena ravnopravnost naroda Bosne i Hercegovine i pripadnika drugih naroda koji u njoj žive, te da se u skupštinama društveno-političkih zajednica, organima koje one biraju, Predsjedništvu Republike Bosne i Hercegovine obezbjeđuje srazmjerna zastupljenost naroda Bosne i Hercegovine i pripadnika drugih naroda koji u njoj žive*.

Kakve su bile reperkusije ovih odredbi u političkom smislu?

Prva: srazmjerna zastupljenost naroda Bosne i Hercegovine i pripadnika drugih naroda može se ostvariti samo demokratskim principom: jedan čovjek – jedan glas. Možete li zamisliti da se u današnjoj Bosni i Hercegovini razgovara o principu „jedan čovjek – jedan glas“ kao mogućem ravnopravnom prijedlogu demokratskog uređenja države?

Druga: na prvim višestranačkim izborima svi građani Bosne i Hercegovine birali su svih 7 članova Predsjedništva Bosne i Hercegovine: 2 Muslimana, 2 Srbina, 2 Hrvata i 1 iz reda ostalih naroda. Opet postavljam pitanje: možete li zamisliti da u današnjoj Bosni i Hercegovini svi građani biraju sve članove Predsjedništva, čak i za unaprijed definiranu strukturu po narodima (2 + 2 + 2 + 1) kako je bilo 1990.? Nema šanse! Čak se i jasna ustavna odredba da se s područja Federacije Bosne i Hercegovine bira po jedan član Predsjedništva Bosne i Hercegovine – Bošnjak i Hrvat koji dobiju najveći broj glasova, a biraju ih svi građani Federacije Bosne i Hercegovine, osporava s obrazloženjem da to nije u „duhu Daytonskog uređenja Bosne i Hercegovine“ i da takav izbor nije „legiti-

man“ (odnosi se na izbor Željka Komšića). O kojem „duhu“ se to govori? Pa svi pravni akti (čak i Kućni red), a pogotovo najviši kao Ustav se pišu jednoznačno, jasno i koncizno, kako ne bi bilo nikakve slobodne interpretacije, u smislu nekakvog „duha zakona“, jer onda to više nije nikakav pravni akt.

Jasno nam je da je izostavljanje spomenutih definicija u čl. 1. Ustava Republike Bosne i Hercegovine u Aneksu IV (Ustavu) Daytonskog sporazuma nastalo kao rezultat ratnih postignuća, a ne redovitim demokratskim razvojem društva i države.

Kronologija puta od Ustava Republike Bosne i Hercegovine iz 1990. godine do Daytonskog mirovnog sporazuma koji definira nove ustavne postavke države Bosne i Hercegovine bila je sljedeća.

Prvi višestranački izbori u Bosni i Hercegovini 1990. godine

Prisjećam se razgovora s jednim od osnivača Stranke demokratske akcije iz Zagreba neposredno pred prve višestranačke izbore u Bosni i Hercegovini koji su se održali 18.11.1990. godine. Njegov komentar je bio: „Samo da mi skinemo komuniste s vlasti. Sa Srbima i Hrvatima lako ćemo se dogovoriti“. Naravno, nije to bio njegov izolirani, osobni stav – to je bilo vladajuće mišljenje u stranci SDA. Bio sam šokiran: par mjeseci prije toga u ljeto 1990. u Hrvatskoj smo već imali tzv. „balvan revoluciju“ u Kninu i stvaranje srpske paradržave Republike Srpske Krajine. Nevjerojatno je da je vladala tolika naivnost da se vjeruje u nekakav dogovor. Da ne spominjem da su prije toga SFR Jugoslaviju razarali Miloševićeva „događanja naroda“, oduzimanje autonomije pokrajinama i čuveni Miloševićev govor 1989. na Gazimestanu s jasnom porukom: „Opet smo pred bitkama i u bitkama. One nisu oružane, mada ni takve još nisu isključene“.

Tri nacionalne stranke SDA, HDZ i SDS potpisale su koalicijski sporazum prije izbora i na izborima „skinule“ s vlasti komuniste. U predizbornoj kampanji sporazum je provoden tako da se Bošnjacima sugeriralo da za Predsjedništvo glasaju za kandidate iz SDS-a i HDZ-a (da ne bi neko pogriješio, u mojoj Zenici svi su u poštanske sandučice dobili zaokružena imena), tako da su Bošnjaci izglasali i dva člana Predsjedništva – osuđenu ratnu zločinku Biljanu Plavšić i Nikolu Koljevića, koji je u ratu pod nerazjašnjenim okolnostima poginuo. Tim činom Bošnjaci su podebljali izborni legitimitet SDS-a i HDZ-a preko njihovih kandidata. Žalosna je istina da su mnogi od hiljada kasnije pobijenih, osaka-

ćenih, opljačkanih, mučenih i protjeranih Bošnjaka glasali za svoje *katile* (krv-nike). Koalicijski sporazum se provodio ne samo na državnoj već i na lokalnoj razini: tako je u Brčkom, većinski bošnjačkoj općini, u kojem je s neznatnom prednošću pobijedio SDP (uglavnom bošnjačkim glasovima), općinska vlast formirana s koalicijskim partnerima. Slično je bilo u Mostaru, također većinski bošnjačkoj općini, u kojem je HDZ imao najveći broj glasova i SDA je koalirala s njima, umjesto s Reformistima i SDP-om za koje su glasali većinom Bošnjaci. Što je bilo kasnije, u ratu a i danas, s ova dva ključna grada – poznato nam je.

Vrlo brzo nakon izbora vidjelo se da od dogovora nema ništa. Nema dogovora niti nakon rata koji je donio ogromne ljudske žrtve, materijalne i sve moguće druge štete; još uvijek se isti akteri „dogovaraju“ – a država nestaje.

Kako su nas dva puta preko provalije prenijele „dobre vile bosanske“

Izbor Bogića Bogičevića za člana Predsjedništva SFRJ 1989. godine

Godine 1989. trebalo je izabrati u Predsjedništvo SFRJ predstavnika Bosne i Hercegovine. Po nacionalnom ključu to je trebao biti Srbin. Pod pritiskom nailazećih promjena izbor je umjesto u Skupštini Socijalističke republike Bosne i Hercegovine proveden na općim izborima na kojima je između 5 kandidata pobijedio malo poznati bivši omladinski funkcionar Bogić Bogičević. Najozbiljniji kandidat favoriziran od strane političke nomenklature bio je Nenad Kecmanović, profesor i rektor Sarajevskog univerziteta, koji je prije izbora diskvalificiran kao engleski špijun. Premda je Nenad Kecmanović pred rat bio predsjednik Saveza reformskih snaga u Bosni i Hercegovini Ante Markovića, u kojem je istaknuto mjesto imao i Milorad Dodik, vrlo brzo se iskazao kao zagovornik velikosrpskih ideja, na kojima i danas djeluje. Možemo samo zamisliti što bi se dogodilo u Bosni i Hercegovini, a i u cijeloj SFRJ, da je u tim sudbonosnim mjesecima član Predsjedništva bio Nenad Kecmanović a ne Bogić Bogičević.

Referendum o nezavisnosti Bosne i Hercegovine

Bruxelleskom Deklaracijom o Jugoslaviji od 17.12.1991., na temelju preporuka međunarodne Arbitražne komisije, kojom je predsjedavao Robert Badinter, konstatirana je disolucija SFRJ i tadašnje republike su pozvane da se do 23.12.1991. izjasne o neovisnosti. Republike su dobile obećanja da će do 15. siječnja biti i međunarodno priznate. Nakon što je dodatno zatraženo da se u Bosni i Hercegovini provede o tome referendum, Skupština Republike Bosne i

Hercegovine je 25.1.1992. donijela odluku o raspisivanju referenduma o neovisnosti, koju su podržali SDA i HDZ BiH. SDS-a BiH u svemu tome nije bilo, jer su Srbi u međuvremenu proveli u djelo odluku o ustroju Srpske Republike Bosne i Hercegovine, koja je proglašena 9.1.1992. Referendum je održan 29.2. i 1.3.1992. godine, a referendumsko pitanje je glasilo: „*Jeste li za suverenu i nezavisnu Bosnu i Hercegovinu, državu ravnopravnih građana, naroda Bosne i Hercegovine – Muslimana, Srba, Hrvata i pripadnika drugih naroda koji u njoj žive?*”

No, tada je uslijedila smjena rukovodstva HDZ BiH na čelu sa Stjepanom Kljuićem, te je na sastanku Središnjeg odbora HDZ BiH u Livnu, 9.2.1992. gotovo jednoglasno zaključeno da je uvjet za izlazak članova i simpatizera HDZ-a na birališta preformulirano referendumsko pitanje koje je glasilo: „*Jeste li za suverenu i nezavisnu Bosnu i Hercegovinu, državnu zajednicu konstitutivnih i suverenih naroda hrvatskog, muslimanskog i srpskog u njihovim nacionalnim područjima (kantonima)?*“

Livanjsko pitanje u odnosu na Odluku o referendumu Skupštine Republike Bosne i Hercegovine, za koju su glasali i zastupnici HDZ-a, razlikovalo se u dvije bitne točke. Iz skupštinskog pitanja je izbačena kategorija građana, a narodi su promovirani u suverene na njihovim nacionalnim područjima (kantonima). To je bio prijedlog koji direktno vodi u podjelu Bosne i Hercegovine po etničkom ključu, odnosno formiranje „trećeg entiteta“, kako se poslije rata to nazvalo. Na sreću, dio hrvatskih intelektualaca i političara izvan vlasti su uz pomoć Katoličke crkve pozvali Hrvate da drugi dan referenduma izađu na birališta, što je osiguralo uspješnost referenduma i uklonilo i zadnju prepreku na putu k međunarodnom priznanju Bosne i Hercegovine kao suverene države. U protivnom, Republika Bosna i Hercegovina nikad ne bi dobila međunarodno priznanje i sasvim sigurno bi bila podijeljena između Srbije i Hrvatske, a bošnjački narod bi u tom razgraničenju opet platio najveću cijenu.

Nakon referenduma Vijeće ministara Evropske unije 6.4.1992. godine donijelo je odluku o međunarodnom priznanju Republike Bosne i Hercegovine, što je istoga dana učinila Njemačka, a u narednih nekoliko dana Bosna i Hercegovina je dobila priznanje niza zemalja Europske unije i svijeta: Engleske, Hrvatske i Kanade 7.4.1992., 8.4.1992. od SAD-a (isti dan priznanje je od SAD-a dobila i Hrvatska), Francuske i Švicarske te 27.4.1992. od Rusije. U članstvo Ujedinje-

nih nacija Republika Bosna i Hercegovina primljena je 22.5.1992. godine, istoga dana kad i Slovenija i Hrvatska.

Unutarnja podjela Republike Bosne i Hercegovine po etničkom kriteriju

Lisabonski sporazum, također poznat kao Carrington-Cutileirov plan, nazvan po svojim tvorcima Peteru Carringtonu i portugalskom veleposlaniku Joseu Cutileiru, proizašao je na poticaj Evropske zajednice iz jeseni 1991. godine s namjerom da se pokuša spriječiti rat u Bosni i Hercegovini. Plan je formuliran na konferenciji održanoj u februaru 1992. a sadržavao je načela o novom ustavnom ustrojstvu Bosne i Hercegovine, uvažavajući tadašnje stanje u državi: postojanje srpskih autonomnih oblasti i hrvatskih zajednica. Predložena je etnička podjela vlasti na svim razinama vlasti i prijenos ovlasti središnje države na lokalne etničke zajednice. Svaka općina Bosne i Hercegovine trebala je biti klasificirana kao muslimanska, srpska ili hrvatska, čak i one gdje etnička većina nije bila očita. Po tom planu u sastav srpske konstitutivne jedinice trebalo je ući 37 općina (44 % teritorija), u sastav bošnjačke 52 općine (44 % teritorija), a u sastav hrvatske 20 općina (12 % teritorija).

Narodna skupština Srpske Republike Bosne i Hercegovine je 11.3.1992. jednoglasno odbacila plan, predlažući novi plan po kome bi Srbi imali kontrolu nad oko dvije trećine Bosne i Hercegovine, stvarajući time muslimanske i hrvatske enklave bez teritorijalne povezanosti. Ovaj plan je odbio Cutileiro, ali je iznio prijedlog u kome je stajalo da će tri nacionalne jedinice biti „zasnovane na nacionalnim principima, uzimajući u obzir ekonomske, geografske i druge kriterije“.

Usprkos odluci Narodne skupštine Srpske Republike, svega sedam dana poslije, 18.3.1992. godine, sve tri strane su potpisale sporazum: Alija Izetbegović za Muslimane, Radovan Karadžić za Srbe i Mate Boban za Hrvate. Ipak, dana 28. marta 1992. godine, nakon sastanka sa američkim ambasadorom u Jugoslaviji Warrenom Zimmermannom u Sarajevu, Izetbegović je povukao svoj potpis i iskazao svoje protivljenje bilo kakvoj podjeli Bosne i Hercegovine.

Na haškom suđenju ratnom zločincu Radovanu Karadžiću kao svjedok se pojavio Cutileiro. Karadžić je ispitivanjem Cutileira nastojao dokazati da se uvijek zalagao za mirno rješenje nacionalnih sukoba u Bosni i Hercegovini i okriviti za rat Aliju Izetbegovića. Cutileiro je, međutim, u svojoj izjavi rekao da je

„odbijanje predsjednika Izetbegovića da prihvati da je realna Bosna drugačija od one koju je on želio, doprinijelo ratu koliko i snovi o Velikoj Srbiji i hrvatskoj hegemoniji“. Nadalje, posvjedočio je da su „Evropljani u osnovi htjeli da Bosna opstane. Nismo htjeli nikakve promjene, nikakve interne granice. Hrvati i Srbi nisu bili zainteresirani da Bosna ostane takva kakva je, a Muslimani jesu, i taj sporazum je bio pokušaj da se nađe rješenje“.

Postavlja se pitanje zašto je Karadžić u konačnici ipak stavio potpis na plan, nakon što ga je samo nekoliko dana ranije Narodna skupština Srpske Republike Bosne i Hercegovine jednoglasno odbila. Prema Karadžićevim tvrdnjama iz jednog kasnijeg intervjua, radilo se tek o manevarskom potezu kako bi se Aliju Izetbegovića privolilo da pristane na rješenje koje podrazumijeva podjelu Bosne i Hercegovine i na taj način se pošalje jasna poruka međunarodnoj zajednici da će vlasti Republike Bosne i Hercegovine potencijalno pristati na podjelu zemlje: „Bila je ‘Lisabonska mapa’, pa su je Muslimani odbacili. Obradovali smo se kada su je odbacili. Mi smo je prihvatili da ju uvučemo u Lisabonski proces. I to je mudrost i vještina gosp. Krajišnika koji ih je uvukao da prihvate tri stvari – da će biti podjela na troje, da će biti na nacionalnoj osnovi i referendum (*referendum o izlasku nacionalnih jedinica iz Bosne i Hercegovine, op. S.B.*). I mi smo njih uvukli tada kada su rekli prihvaćamo podjelu na troje. Bosna je bila gotova za Evropsku zajednicu i Međunarodnu zajednicu. To je bilo veliko postignuće.“

Neshvatljivo je zašto u situaciji kada je opstanak države i naroda bio u pitanju, bošnjačke vlasti nisu angažirale sve ljudske potencijale u obrani (političkoj i vojnoj) Republike Bosne i Hercegovine, posebno osobe s velikim iskustvom u državnim poslovima, diplomaciji, vojsci, osobe s kontaktima u međunarodnim tijelima, intelektualce itd. koje su bile spremne staviti se na raspolaganje. Takvo okupljanje svih ljudskih potencijala izvrsno je primijenjeno kod stvaranje hrvatske države. I u Bosni i Hercegovini je bilo puno takvih kadrova, ne samo iz bošnjačkog već i drugih naroda. SDA je dolaskom na vlast osnovala razne (neformalne) savjete u koje je kooptirala dio takvih ljudi, ali oni nikad nisu stavljeni u stvarnu funkciju.

Iako je Izetbegović u konačnici odbio Cutileirov plan i rekao da ne pristaje na podjelu zemlje, simptomatično je da je svaki sljedeći mirovni prijedlog, od Vance-Owenovog plana, preko Owen-Stoltenbergovog plana, plana Kontaktne skupine (Velika Britanija, Francuska, Njemačka i Rusija) pa do, u konačnici,

Daytonskog mirovnog sporazuma podrazumijevao upravo unutrašnju podjelu zemlje po etničkim linijama.

Priznanje Republike Srpske

U periodu velikih vojnih uspjeha 1995. godine (ključnih oslobodilačkih akcija, operacije „Oluja“ i deblokade Bihaćkog okruga, par dana prije oslobađanje Vozuće koje je omogućilo povezivanja II i III Korpusa Armije Republike Bosne i Hercegovine) te dva mjeseca nakon genocida u Srebrenici, stigla je nevjerovatna vijest o priznanju Republike Srpske. Sam akt legalizacije Republike Srpske obavio je Muhamed Šaćirbegović, ministar vanjskih poslova Republike Bosne i Hercegovine, u Ženevi 8.9.1995. godine, nepuna dva mjeseca prije Daytona, na sastanku ministara vanjskih poslova Republike Bosne i Hercegovine, Republike Hrvatske i Savezne republike Jugoslavije, a pod pokroviteljstvom Kontaktne skupine. Prethodno je američki pregovarač Richard Holbrooke nekoliko puta dolazio u Sarajevo, ali svaki put nakon posjete Zagrebu i Beogradu. Šaćirbegović je potpisao sporazum po kojem više nije bilo Bosne i Hercegovine kao države, a bili su predviđeni samo entiteti – Federacija i Republika Srpska. Važno je naglasiti da na Predsjedništvu Republike Bosne i Hercegovine priznanje Republike Srpske nikad nije razmatrano niti je o tome donesena odluka. U svojoj knjizi Ivo Komšić, član ratnog Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine, navodi: „Sigurno Šaćirbegović to nije smio uraditi bez odobrenja Izetbegovića“. Iza toga je uslijedilo pregovaranje u Daytonu koje Ivo Komšić, kao član državne delegacije u pregovorima, ovako opisuje: „Jedina prava politička činjenica iz rata jeste legalizacija Republike Srpske. U Daytonu se samo ona nije mogla relativizirati. Bio je to srpski entitet s 49% teritorije Bosne i Hercegovine, sa zajamčenom autonomijom, legaliziranom konstitucionalnošću u odnosu na Bosnu i Hercegovinu i otvorenim paralelnim vezama s Jugoslavijom. Sve do Daytona vjerovali smo da će američka administracija istrajati na principima Washingtonskog sporazuma i obećanjima koja smo dobili o održanju države (*kantonizacija na cijeloj teritoriji Bosne i Hercegovine, op. S.B.*). Kontaktna skupina je neprestano insistirala na legalizaciji Republike Srpske, njenoj teritorijalnoj zaokruženosti i izvornoj državnosti. Washingtonski sporazum je bio veliki napredak u odnosu na to jer je zasnovan na ideji federalizacije cijele Bosne i Hercegovine, očuvanju

cjelovitosti države i njenih institucija. Daytonski pregovori su, međutim, vođeni u suprotnom smjeru. Bilo je očito da je federalni koncept uređenja države napušten i pretvoren u entitetski. Entitetima je data izvorna konstitucionalnost, država je dobila vlasti onoliko koliko su entiteti na nju prenijeli, uz to zadržana je asimetričnost entiteta i po njihovoj ustavnoj i po etničkoj strukturi – Federacija je složena od kantona, sa suverenitetom dva naroda, Republika Srpska je unitarna tvorevina sa suverenitetom jednog naroda. Među entitetima je izvršena teritorijalna podjela u omjeru 51:49 %, onako kako je zacrtala Kontaktna skupina. Svaki put kada bismo uspjeli preći preko granica koje su postavljale ove činjenice, Holbrooke bi nas vraćao nazad.“

Priznanje Republike Srpske dogodilo se nakon što su neki od akademika, tvoraca Memoranduma SANU, koji je zapravo koncept stvaranja Velike Srbije, shvatili svo zlo i nesreću koju je ostvarenje te ideje donijelo svim narodima bivše države, uključujući i srpski narod. O tome nam svjedoče nedavno objavljene dnevničke zabilješke iz tog doba nekadašnjeg člana najužeg komunističkog partijskog vodstva, a kasnijeg disidenta Milovana Đilasa. Milovan Đilas je održavao kontakte i raspravljao s nekim od članova SANU, mada su bili na potpuno suprotstavljenim ideološkim pozicijama. Tako u zabilješci od 9.10.1994. opširno citira razgovor sa Dragoslavom Mihajlovićem Mihizom kome je prisustvovao i Matija Bećković: „Žali se (*Mihiz, op. S.B.*) na depresiju: veoma mi ga je žao. Čestit, inteligentan, za razliku od Dobrice (*Ćosića, op. S.B.*) – više demokrata, nego nacionalista... U toku diskusije, Mihiz je isticao sa svom svojom brilijantnom rečitošću da je rat izgubljen i da to treba što pre uvideti: da se nacionalizam srpski pokazao neuspešan. ‘I mi smo, ja i ti (Matija), mi smo takođe krivi. Obilazili samo Bošnjake i Krajišnike, savetovali, podsticali, sve je pogrešno od početka! I sva naša istorija je naduvana, netačna... tukli Nemce u dva svetska rata – koješta! Da Vatikan mrzi nas zbog pravoslavlja – koješta! A što ne mrzi Grke i Bugare? ... Genocida ima kod Njegoša! To treba priznati.’ Užasavao se zločina Srba u Bosni i Hercegovini. ‘Ostaće sramota na Srbima: kako se oprati? Nemci su se pokajali, zato ih i prihvataju. I mi bi morali... Ti (Matija) misliš da je Milošević dijabolična ličnost! Koješta! On je mali, jadni političar, kome su prilike išle na ruku i znao je da ih iskoristi... i orijentacija na Rusiju, nacionalističku – katastrofalna pogreška!’“

Gdje smo danas ...?

Navedene su bitne, javno poznate činjenice, ne i sve, koje dokumentiraju kako smo izgubili državu Republiku Bosnu i Hercegovinu.

Na drugi dio pitanja iz naslova „zašto“ svako može sebi pronaći odgovore. Tu se javlja puno više pitanja nego odgovora koji bi bili jednoznačni, istiniti i neupitni. Možda će u nekoj budućnosti, kada se otvore arhivi i nakon dovoljne vremenske distance, povjesničari imati priliku da cjelovito analiziraju događaje u Bosni i Hercegovini 90-ih godina 20. stoljeća i ponude odgovore i na ova pitanja.

Ne slažem se s onima koji tvrde da krivce treba tražiti prije svega u međunarodnoj zajednici, koja se jeste ponijela kako se ponijela, ali na koncu su ipak SAD i NATO vojno intervenirali i zaustavili rat. Mogli su, uz svezane ruke Republike Bosne i Hercegovine, jednostavno pustiti agresorima da dovrše posao do kraja. Činjenica je također da je Republika Bosna i Hercegovina imala nepodijeljenu podršku međunarodnog javnog mnijenja, medije su punile brojne osude agresije i zločina, uspostavljen je Haški sud – sve je to doprinijelo da država Bosna i Hercegovina i njen bošnjački narod ne nestanu. U to vrijeme islamofobija još nije zavládala premda su je cijelo vrijeme rata promovirali agresori na Bosnu i Hercegovinu, a bošnjačko rukovodstvo im je, priznajmo, za to davalo povoda, što su agresori vješto koristili predstavljajući sebe kao branu od najezde „militantnog islama“, kako se to danas naziva.

I na kraju, činjenice su da imamo podijeljenu državu: entitet Republiku Srpsku u kojem 81,5 % stanovništva čine Srbi, te Federaciju kao kantonizirani drugi entitet u kojem postoji etnička podjela između Bošnjaka i Hrvata, istina bez teritorijalnog razgraničenja koje nije provedeno do kraja, ali podjela funkcionira u svim ostalim segmentima – političkom, upravnom, obrazovnom, ekonomskom i svakom drugom. Rat u Bosni i Hercegovini jeste nedovršeni rat, ne ratuje se oružjem, ali se neostvareni ratni ciljevi nastoje postići političkim djelovanjem. Danas, 27 godina nakon završetka rata odrastaju generacije koje se odgajaju na veličanju osuđenih ratnih zločinaca, a politički i javni govor koji se 10-ak godina poslije rata smatrao skandaloznim, te bio osuđivan u javnosti i od međunarodne zajednice, postao je svakodnevna pojava na koju niko ne reagira. Čak i zastava s ljiljanima, s kojom je Republika Bosna i Hercegovina priznata i primljena u Ujedinjene narode, te se do 1995. godine ponosno vijorila ispred

zgrade UN, proglašena je ratnom zastavom Armije Republike Bosne i Hercegovine. Zbog njenog nošenja u Republici Srpskoj se hapsi, jer navodno izazva međunacionalne tenzije. I Bošnjaci, koji se jedini s njom identificiraju, polako se s time mire, ne protestiraju, stranke za koje glasaju ne postavljaju to kao političko pitanje, kao što se ne postavlja kao političko pitanje zabrana bosanskog jezika u entitetu Republika Srpska, već borbu za njega vode uporni roditelji i njihova maloljetna djeca.

Moderna povijest Bosne i Hercegovine, od ulaska Austro-Ugarske 1878. do danas je i povijest stvaranja nacionalne države Bosne i Hercegovine. Kroz cijelo to vrijeme nikad se tri najveće etničke sastavnice, polazeći od zastupanja ekskluzivnih narodnih prava i potpomognute u tome matičnim državama Srbijom i Hrvatskom, nisu uspjele dogovoriti ni o čemu, a da to nije bilo na štetu nekoga. Samo u Drugom svjetskom ratu Narodnooslobodilački pokret predvođen KPJ, u krajnje kaotičnoj i naizgled bezizlaznoj situaciji, zastupanjem svog nadnacionalnog koncepta i suprotstavljanjem bratoubilačkom ratu, uspio je objediniti sve progresivne snage u Bosni i Hercegovini, koje su obnovile njenu državnost. Taj nadnacionalni koncept bosanskohercegovačkog društva i življenja nastavljen nakon rata, uz sve svoje nesavršenosti i zloupotrebe, donio je ogroman napredak Bosne i Hercegovine, pa i Bošnjacima, u svim segmentima (privrednom, obrazovnom, znanstvenom, kulturnom, političkom itd.) i omogućio joj stjecanje nezavisnosti ravnopravno s ostalim republikama bivše SFRJ 1992. godine.

Ustrajavanje na etničkom konceptu, kojem smo se vratili 1991. godine, zagovaranjem prava samo svog naroda i vođenje isključivih politika temeljenih na ekskluzivnim etničkim teritorijama, vratili smo se 110 godina unazad, na koncept koji nikad, pa ni u najnovijoj historiji 1990.-ih nije donio nikakve pozitivne rezultate. Povijest nas uči da takav pristup jednostavno nema rješenja. Jedini izlaz je vraćanje nekom novom nadetničkom konceptu; u modernom smislu to je građanska država, nacija Bosanaca (i Hercegovaca) u političkom smislu, u kojoj su nositelji suvereniteta njeni građani, a ne etničke zajednice. Pojedincima – građanima država osigurava sva ljudska i građanska prava, a kolektivna etnička prava naroda/etniža su zagarantirana i zaštićena.

I to je pravac na kojem treba tražiti rješenja. Ako nije kasno i ako velike sile, SAD i EU, shvate da bosanski muslimani – Bošnjaci nisu nikakav sigurnosni problem, što se potvrdilo nakon svega što su preživjeli, te da implementacija

građanske države s njenim osnovnim demokratskim konceptom „jedan čovjek – jedan glas“, koji bi dao slabu većinu Bošnjacima (muslimanima) ne bi ugrozila nikoga. Jer stječe se dojam da bi sve bilo u redu kad bi većinu imali Srbi ili Hrvati.

Nastavkom dosadašnje politike kad-tad stvorit će se getoizirane etničke teritorije, pri čemu bošnjački narod, stisnut između dvije velike susjedne države i teritorijalno podijeljen, dugoročno neće imati uvjeta za opstanak i doživjet će sudbinu Palestine. Preostalo bi nam samo da očekujemo da nas opet „dobre vile bosanske pronosaju“, odnosno vjernici bi rekli: „Da nam dragi Allah bude na pomoći!“

Tomislav Jakić

I SADA – ŠTO? (pogled sa strane)

Samo **naivni** mogli su očekivati da će protekli izbori u Bosni i Hercegovini nešto bitno, **odlučujuće promijeniti** na političkoj sceni te zemlje. No, istodobno, samo **nepopravljivi pesimisti** mogli su predviđati da se **baš ništa neće promijeniti**. Dakle, u osnovi ostaje **stara slika, ali ipak i s nekim novim tonovima**.

Pa se logično nameće pitanje: **i sada – što?**

Za mene osobno **nikada nije bilo dvojbe oko odgovora na to pitanje**. On glasi i **uvijek je glasio**, dopustit ću si jednu samo naizgled radikalnu formulaciju: **osloboditi** Bosnu i Hercegovinu kako od – doslovno – **smrtonosnog zagr-ljaja Daytonskih sporazuma**, tako i od pogubnih, koliko potencijalnih, toliko i stvarnih, vrlo pogubnih **utjecaja što dolaze iz dviju susjednih država: Hrvatske i Srbije**. Pa onda i **velikih sila** koje preko ova dva ‘lokalna potrčka’ projiciraju svoje interese u regiji.

Da, naravno, i još nešto: treba napokon **prestati bezočno lagati**, treba **postaviti stvari na svoje mjesto** i treba istinski početi razmišljati o **budućnosti Bosne i Hercegovine**.

Jer, nastavi li se ovako – te budućnosti uskoro i neće biti.

Ključno je konstatirati kako u Bosni i Hercegovini postoje **dva remetilačka faktora**, dva čimbenika koji svaki na svoj način, nerijetko i u otvorenoj, ili prikrivenoj suradnji, **dosljedno rade na rastakanju jedinstvene Bosne i Hercegovine**. Riječ je o Miloradu Dodiku u Republici Srpskoj i o Draganu Čoviću u Federaciji BiH, odnosno o njihovim strankama. S time da moram dodati kako im je ono što mi se čini najprikladnijim nazvati **‘bošnjačkim fundamentalizmom’** nerijetko išlo na ruku.

No, ni Dodika, takvoga kakav jest, ni Čovića takvoga kakav **jest ne bi bilo da Dayton nije uspostavio Bosnu i Hercegovinu ne kao jedinstvenu, nego kao podijeljenu državu.** Sjeme podjele što je posijano u tragičnom ratu, **ne da nije uništeno** sporazumom kojim je rat prekinut, nego je obilno – reći ću to tako – zaliveno, kako bi i dalje moglo napredovati i roditi svojim **otrovnim plodovima s kojima se danas susrećemo na BiH političkoj sceni, ali – ponovo moram naglasiti – i u politici službenog Zagreba i Beograda.**

Svima su **puna usta Daytona**, nitko ne da da se dira u Dayton, mislim pri tome na one kojima na umu nije **ništa drugo, nego razbijanje jedinstvene BiH.** I, očekivano, čim se kaže ‘jedinствена’, to se prevodi kao ‘unitarna’, a čim se spomene ‘građanska’ država, to se prevodi kao pokušaj **formaliziranja majorizacije najbrojnijeg naroda nad ostala dva.**

Laž je i jedno, i drugo.

Korijen zla što razara Bosnu i Hercegovinu leži u Daytonskim sporazumima, mada se nikada ne smije smetnuti s uma da je njima prekinut rat. No, umjesto da se praktično **istoga dana kada su oni stupili na snagu počelo razmišljati o njihovim promjenama, nadograđivanjima** – nazovite to kako hoćete, oni su se svakim novim danom, svakim mjesecom i godinom što su protekli, **sve više fosilizirali.** Da bi se pretvorili u **čvrstu stijenu na kojoj se razbijaju svi pokušaji da se nešto promijeni.**

A trebalo bi – zapravo – mijenjati sve!

Prije svega trebalo bi **ukinuti umjetnu podjelu Bosne i Hercegovine** koja nikada u povijesti **nije postojala** i koja je, takva kakvom ju je i formalno uspostavio Dayton – **rezultat u najvećoj mjeri rata, a to znači i ratnih zločina, a tek manjim dijelom rezultat pregovora.** Jer, ti pregovori ma koliko da su, tako svjedoče njihovi sudionici, bili mučni i teški, prihvatili su **podjelu kao startnu poziciju,** pa se onda samo cjenkalo oko toga tko će dobiti malo više teritorija, a tko malo manje.

Dakle, treba ukinuti podjelu!

I, drugo, **treba ukinuti sustav u kojemu se prava pojedinca izvode iz činjenice njegove nacionalne pripadnosti.** Da budem do kraja jasan: ni Hrvat, ni Bošnjak, ni Srbin u Bosni i Hercegovini ne može, točnije: **ne smije** imati nikakvo pravo, naglašavam: **nikakvo,** samo zato što je bilo Hrvat, bilo Bošnjak, bilo Srbin. **Prava pojedinaca moraju se izvoditi iz činjenice da su oni građani**

Bosne i Hercegovine. Time i samo time uvest će se potpuna ravnopravnost i jednakopravnost sviju na cijelom državnom teritoriju.

Time i samo time dokinut će se sustavno obespravljanje ‘ostalih’, koje je godinama na djelu i koje je u eklatantnoj suprotnosti s osnovnim načelima demokracije.

Treba, naravno, mada je to zadatak što bi ga bilo moguće odraditi tek na **dulji rok**, u svijesti ljudi promijeniti predodžbu o tome da Hrvat ‘**mora**’ na izborima dati svoj glas kandidatu stranke s hrvatskim predznakom, Srbin – onome koga je istaknula neka ‘srpska’ stranka, a Bošnjak za kandidata stranke koja je u imenu, doduše, izbjegla nacionalnu obojenost, ali čija je politika itekako nacionalno obojena. **Barem bila – do sada.**

Na proteklim su izborima, mada su se pripadnici triju konstitutivnih naroda većinski opredjeljivali za ‘svoje’ stranke, **upravo Bošnjaci pokazali potrebnu i poželjnu dozu političke zrelosti** i kao člana Predsjedništva države iz svojih redova izabrali kandidata lijevog bloka, člana Socijal-demokratske stranke, **jednoga koji je, izuzimam Komšića kod kojega je zauzimanje za građansku državu konstanta, u izbornoj noći u svojem obraćanju našao prave riječi i u pogledu prošlosti i u pogledu budućnosti.**

Govorim, naravno, o **dojmu** iz izborne noći. Nadanja i očekivanja probuđena – pretpostavljam – takvim dojmom, **tek će trebati opravdati.**

Da će političari Bosne i Hercegovine, pogotovo oni koje se naziva nacionalnim liderima, sami razriješiti gordijski čvor zavezan u Daytonu, **apsolutno je nerealno očekivati.** Međunarodna zajednica koja je BiH navukla ‘luđačku košulju’ Daytonu ima **obvezu da je i skine.** Koliko je u sadašnjim prilikama na svjetskoj sceni realno tako nešto očekivati, to je druga stvar. Ako se mene pita: **nimalo!**

Upravo zato, Bosna i Hercegovina, a sada mislim na njezine **građane**, na ljude koji u njoj žive, **morala bi smoći snage vratiti se svojim korijenima. Oni, naime, postoje!** Imam pri tome u vidu **malu izlaznost na izborima** koja potvrđuje kako postoji znatan broj birača koje bi **tek trebalo motivirati** da se pokrenu. Pod određenim pretpostavkama to **nije nemoguće.**

Bosna i Hercegovina morala bi **odbaciti one koji govore o nebeskom narodu** koji je pedeset godina čekao svoju državu, zaboravljajući na kojim je osnovama ta kvazi-država što se zove entitet, zasnovana, **odbaciti one koji predsjed-**

nike drugih država proglašavaju braćom i zaštitnicima, morala bi se **odreći** onih koji – grubo se miješajući u unutarnje stvari BiH –imaju na umu **samo i jedno: velikodržavne pretenzije svojih država**.

Bosna i Hercegovina morala bi biti **rekonstituirana, ponovo uspostavljena**, morala bi – da budem malo patetičan – **uskrsnuti kao jedinstvena država, kao država i Bošnjaka, i Hrvata i Srba**. Morala bi se ‘ponovo roditi’ na istoj formuli na kojoj je stvorena i prije gotovo osamdeset godina, **na formuli ZAVNOBiH-a**.

Dakle, država koja **pripada svim njezinim građanima, sekularna država, sposobna i dovoljno hrabra da prizna svoju prošlost, ali i dovoljno smjela da vidi i da gradi – svemu usprkos – i svoju budućnost**. Naravno, sve ovo o čemu govorim pretpostavlja bilo Dayton – 2, novu međunarodnu konferenciju, što je – rekao sam već – **malo vjerojatno**, ili unutarnju evoluciju koja je i potrebna i poželjna, mada u ovome trenutku još **teško zamisliva. Iako naznaka ima!**

Govorim li, dakle, o iluziji, **zagovaram li nešto što nije moguće?**

Ne, itekako je moguće. Prošlost Bosne i Hercegovine pokazuje da je i suživot i **zajednički život** pripadnika ne samo triju naroda, nego svih koji žive u toj državi – moguć. Ta prošlost pokazuje, nažalost, i kako je bilo **lako razoriti konstrukciju života u miru i suradnji, zajedničkog života**. No, to nikako ne znači da je on nemoguć.

Moguć je, svemu što se dogodilo – usprkos!

Naravno, sve to pretpostavlja **ne samo političku volju da se krene drugim putem**, to pretpostavlja **odricanje od iluzija**, jer to su zaista iluzije, da se **trajno može živjeti na račun Bosne i Hercegovine, odnosno na njezinu štetu**. Kada to kažem, mislim na tzv. **političke elite**.

I to pretpostavlja da se dva susjeda, Hrvatsku i Srbiju, ‘dovede u red’, da se prestane lagati. I o navodnim pravima što ih te dvije države imaju kao garanti Daytonskog sporazuma, ali i o tome tko smije, a tko ne smije birati kojeg člana državnog Predsjedništva. To – napokon – pretpostavlja da se **odnose između Hrvatske, odnosno Srbije i BiH postavi na nove, zdrave temelje**.

Hrvatska i Srbija **nisu garanti, nego su supotpisnici Dayton**a. Iz tih supotpisa ne proizlaze nikakva njihova prava, nego **obveza** poštivanja teritorijalnog integriteta BiH i odricanja od bilo kakvih pretenzija na dijelove njezinog državnog područja.

Članovi Predsjedništva ne biraju se u Predsjedništvo da bi u njemu zastupali interese naroda iz čijih su redova izabrani, već da bi zajedno zastupali interese Bosne i Hercegovine. U Daytonskim sporazumima nema ni riječi o tome da u Federaciji BiH Hrvat mora birati u Predsjedništvo samo kandidata HDZ, niti ima ijedne riječi kojom bi se Bošnjaku zabranjivalo da dade svoj glas kandidatu iz redova hrvatskog naroda; i obratno, naravno.

Reagiranja službenog Zagreba, ali i dijela oporbe u Hrvatskoj na ponovni izbor Željka Komšića ne samo da govore o **političkoj nezrelosti**, o **potpunoj diletantizmu u vođenju vanjske politike**, ne samo da potvrđuju **nastavak grubog i nerijetko uvredljivog miješanja u unutarnje stvari susjedne države**, nego svjedoče i o tome da se Hrvatska ne želi odreći, u krajnjoj liniji, onoga što su dogovarali Tuđman i Milošević u Karađorđevu. **Isto to vrijedi i za Srbiju**. Obje te države tretiraju BiH entitete kao svoje **satelite**, što je samo uvod u moguće cijepanje i pripojenje tzv. entiteta njihovim državnim područjima.

I to je i dalje realna opasnost, koju neće otkloniti promjene što ih je nametnuo Visoki predstavnik međunarodne zajednice. One mogu samo pomoći u malo boljem funkcioniranju sadašnjeg sustava, ali ga **ne mijenjaju**.

A promjena je ono jedino što je potrebno, ono jedino što može spasiti Bosnu i Hercegovinu.

Da rezimiram: izbor Denisa Bećirovića u Predsjedništvo BiH **potencijalno je ohrabrujući pokazatelj**. Ponovni izbor Željka Komšića potvrđuje da **zalaganje za koncept građanske države ne nailazi na ‘gluhe uši’** – pa ni među Hrvatima. U Republici Srpskoj **pomaka nema**. Uspjeh etno-nacionalnih stranaka govori, međutim, kako **dobar dio birača izbore i dalje smatra nekom vrstom popisa stanovništva**, gdje je bitno nacionalno se opredijeliti, dakle **iskazati svoj nacionalni identitet, umjesto opredijeliti se prema političkim i gospodarskim programima**.

Pa, dakle, odgovor na pitanje: i sada – što, može biti samo jedan.

Početak i kraj svega leži u ZAVNOBiH-u.

Drugim riječima **u zajedništvu, a ne u podjelama, u građanskom konceptu, a ne u formiranju etno-nacionalnih plemena, da ne kažem: geta**. I ma koliko se to danas moglo činiti nedostižnim, ili teško ostvarivim, to je **jedini cilj prema kojemu valja usmjeriti sve napore**. U prvome redu zbog perspektive Bosne i Hercegovine, ali onda i zbog stabilnosti u regiji, pa i u Evropi.

Jednom riječju, zbog budućnosti – ako ne sadašnjih generacija, ali onda svakako onih generacija što će doći!

Zlatko Dizdarević

KRENULI DA USTANU, PA SE VRATILI

Svašta je padalo čovjeku na pamet u noći sa nedjelje na ponedjeljak 2/3. 10. 2022. prateći, prema CIK-u i posebno strankama, rezultate neposredno završenih izbora o tome, zapravo, ko smo, šta smo, kuda idemo i koga želimo na čelu raznih kolona kojima pripadamo.

U jednom času, sjećanje se vratilo i na staru, legendarnu izjavu Matije Gubeca (otkud baš njega, što onako završi): „Gospoda izgledaju velika samo dok narod kleči. **USTANITE**, pa ćete vidjeti kako su mali...“

I učinilo se, negdje oko ponoći, da je ustajanje počelo. Ne toliko po samim imenima onih koji su „otišli“ i onih što dolaze, već po saznanju da se, evo kobjagi, nešto istinski mijenja. Polako ali, počelo je.

Tako se evo i neposredna budućnost SDA percipira kroz gubitničku sudbinu Izetbegovića lično. A „lider“ vidno uznemiren i pomalo pogubljen pravdao se – „pobijedili smo ih devet, nije moglo svih jedanaest, SDA nije u padu nego u usponu...“. Ipak, uz prve uvide u rezultate mimo „lidera“, i u politici može kao u pjesmi – I pad je let! SDA hoće biti jača i u novom državnom i u novom federalnom parlamentu, a zna se, sa „prijateljima“, šta to znači. Kanton Sarajevo koji jeste posebno važan, ipak nije za BiH važniji ni od parlamenta Federacije ni od parlamenta BiH. Izjava Matije Gubeca, onako brutalno likvidiranog sa usijanom krunom na glavi, važila je za istinsko ustajanje neupitne većine glasača, a ne samo za neke.

Interesno – podaničko laganje

U kasnoj noći nedjelje na ponedjeljak, pokazalo se, ipak, da razloga za trijumf onih što su najavljivali konačnu pobjedu nad trojkom Izetbegović, Dodik, Čović i politikama što ih oni vode baš i nije utemeljen. Što bi kazali realniji

posmatrači – u naoko bizarnoj smo situaciji da zapravo nije ni bitno hoće li biti Dodik ili Trivić, Komšić ili Krišto (od devet sati u ponedjeljak ujutro opet je prema CIK-u Komšić „pretrčao“ Borjanu Krišto koja je sa Čovićem samo koji sat ranije već proslavila pobjedu) vjerujući tek onim prebrojanim pedeset i kusur procenata od prispijelih glasačkih listića.

Brutalnim interesima kreirana istorija se, evo, ne mijenja baš tako lako i tako brzo kao što naivni vjeruju: Samo u Kantonu Sarajevo SDA neće biti vodeća stranka, ali hoće „gore“, pa otud i pitanje – je li baš gotovo sa mukama koje smo uglavnom šuteći trpili i interesno-podanički se lagali sve ove godine sa Dodikom, Čovićem i Izetbegovićem. I da li je doista iznenadno a precizno i oštro, pomalo prijeteće a uvijeno kao optimistično, saopštenje visokog predstavnika Christiana Schmidta, kako je to pročitano uz prve najave, da odoše evo i Izetbegović, i Dodik i nedavno kobajagi samovoljno Čović. A kao usput, šta znači i hitro saopštenje iz kancelarije EU u BiH kako su odluku visokog predstavnika o izmjenama Ustava Federacije BiH i Izbornog zakona BiH „primili k znanju, a da je to bila odluka isključivo visokog predstavnika...“. Ma koliko Schmidt, u planu reformisanja samo Ustava Federacije, (na promjene Ustava BiH nema ni pravo) kazao: „Uvode se mehanizmi za deblokadu i strogo utvrđeni rokovi, mnoge su procedure pojednostavljene, rokovi precizni a postoje i posljedice za ignoriranje ovih rokova...“

Dakle, kako ojačati Dayton zloupotrebljavan od „lidera“ na svakom koraku od početka? Šta sada sa formalnim promjenama? Šta sa svom onom gorkom realnošću i svekolikom političkom kaljužom u njoj koju su šampionski gradili i održavali sada poneki od ovih odlazećih, uz druge ostajuće, ostavljajući iza sebe nebrojene dojučerašnje podanike čvrsto ugrađene u projekat izgrađivanja jada što ga većina živi? Konačno, jesu li oni što su zamijenili odlazeće „lidere“ – kako ih promoviraše sa ushitom ovi ostajući predstavnici međunarodne zajednice – spremni, kapacitirani i snažni da okrenu tužnu BH priču u drugom pravcu?

Ukratko, da li bi Predsjedništvo BiH u novom sazivu i sa postojećim Ustavom de facto podijeljene BiH doista bilo toliko drugačije po „sudbinu“ države pukim odlaskom Izetbegovića, a uz slatkorječivog „spasioca“ Bećirovića, istog Komšića i kobajagi bez Dodika, koji evo ostaje kao sjena nad svakom riječju i gestom formalne zamjene Željke Cvijanović? A nad svima njima se u novom Parlamentu BiH, prema podacima CIK-a u ponedjeljak iza 9:00 sati ujutru i 62

posto obrađenih listića, šepuri SDA sa 24,87 posto glasova, SNSD sa 42,44 iz RS-a, koalicije oko HDZ sa 18,43 naspram jedinog SDP-a sa više od deset posto, odnosno 12,42 posto postignutih na glasačkim mjestima za Parlament BiH. Uostalom, da li je doista dosadašnje brutalno urušavanje BH države i još više društva moguće zaustaviti makar i potpunim prihvatanjem Schmidtovog novog „paketa funkcionalnosti“, ograničenog samo na ustavno šizoidno uređenu Federaciju BiH, uz nedirnutu udžbenički precizno, državotvorno skockanu Republiku Srpsku. Što bi kazao Dodik: „Ne znam šta je Schmidt nametnuo, znam da se ne odnosi na RS i to je za nas inostranstvo“. Tačka.

Naravno, značajno je što polako odlaze oni koji odlaze. Trebat će vremena da odu i svi njihovi zaljubljenici, namještenici, branitelji i interesno ucijenjeni. A promjena neće doći lako i brzo jer ni disharmonična pobjednička tzv. lijeva koalicija i njen „lider“ nisu ni približno tim koji homogeno, projektno, čak i interesno garantuje obećane preporode poput onoga što, recimo, kaže Fahrudin Radončić: „Siguran sam da ćemo imati bolju BiH koja startuje od sutra...“. Ja, i, kazao bi Bakir evo i uz Fahrin neulazak u Parlament, prema podacima od jutros, u ponedjeljak.

Mimo svega ovoga, bez obzira na procenite, prema BiH ostaju i razlozi za iste igre tragom „srpskog sveta“ i RS-a, a na svoj način, imat ćemo i nastavak politike zaoštavanja odnosa između Zagreba i Sarajeva u staroj priči o Komšiću i „nejednakosti Hrvata u BiH“.

Tresla se gora...

Konačno, nova Schmidtova akcija promjene Ustava Federacije BiH i Izbornog zakona BiH – uz svu jasnoću nauma, obećanja, nedvosmislenosti na terenu na koji se priča odnosi, dakle isključivo na Federaciju BiH ne dirajući u Republiku Srpsku – traži odgovor na nekoliko pitanja:

Prvo, da li ova bezmalo jedina suštinska izborna promjena u ustavno rascjepkanoj Federaciji („koalicioni“ Bećirović umjesto „kompaktnog“ Izetbegovića) sa de facto istim strateškim planovima u vrhovima „državotvorno“ konstruisane Republike Srpske, može pobijediti snage i projekte koji su trideset godina razarali državu Bosnu i Hercegovinu i, još gore, njeno nekada kompaktno društvo.

Drugo, da li je na ovim izborima pristiglo dovoljno novih ljudi koji imaju snage, znanja i volje, da povedu, artikulišu i usmjere većinu degradiranog stanovništva Bosne i Hercegovine ka novim horizontima. Prema podacima o pobjedama i porazima – teško.

Treće, do kada će međunarodna zajednica – u skladu sa svojim vidljivo i očekivano jednostranim, vlastitim interesima – uporno podržavati godinama postojeći status quo sa sve pogubnijim posljedicama, navodno ne uviđajući da ustavni koncept sazdan na mirovnom sporazumu proisteklom iz druge situacije naprosto ne može da funkcioniše: Na polovini države je institucionalno izgrađena država, na drugoj polovici dirigovani sistemski kaos. Uz novo obećanje kako će se taj kaos ubuduće morati da odvija neupitno i energično. Ovo jeste pomalo karikaturalno kazano, ali je ta karikaturalnost izvjesno naivnija od karikaturalnosti plana kako postojeći kaos učiniti „efikasnijim“ i bez postojećih opstrukcija i podmetanja u svemu tome. A te opstrukcije su projekat a ne slučaj, kao što je i dominantni cilj spram drugoga – poraziti ga, a ne sa njim graditi sretniju budućnost za sve.

Otud, eto i gorkog osjećanja: Tresla se gora, rodio nastavak istog, pa još „desnije“ i gore. Baš u korak sa otvorenim interesnim nakanama većine u „demokratskom svijetu“.

Dodatak od 05.10. 2022. Čini mi se precizniji

„Kažu mediji u ponedjeljak, dan nakon izbora: U izbornoj noći – dok su počeli pristizati prvi rezultati glasanja – visoki predstavnik u Bosni i Hercegovini Christian Schmidt nametnuo je Odluku o izmjenama i dopunama Izbornog zakona i Ustava Federacije, za koje najavljuje da će spriječiti blokiranje formiranja vlasti.

Te izmjene, striktno važeće za Federaciju BiH, druge su koje je u Izbornom zakonu Bosne i Hercegovine u posljednja tri mjeseca učinio visoki predstavnik.

Haos te noći, glasački, prebrojavački, medijski, bio je pravi momenat za „principijelnu i hrabru odluku“ u konačnom ustavnom i izbornom pospremanju ekskluzivno, samo Federacije. Za sve to prvo poraženi pa oreolom pobjede vraćen na pijedestal, Dodik je odmah kazao: „...Schmidt je tamo nešto odlučio ali, ne tiče se RS-a, to je tamo u inostranstvu...“

Bezbrojne su reakcije i povodom izbora i Schmidtove odluke a kreću se, u priči o izborima, od onoga da su bili „transparentniji nego ranijih godina“ do već skandaloznih otkrića ko je sve i gdje kobajagi glasao, a nije, ko je utrpavao ranije popunjene listiće u glasačke kutije, itd. itd. Povodom promjena Ustava Federacije sentimentali su od toga da je to istorijski potez u jačanju države, do saopštenja kancelarije EU u BiH po kojem je riječ isključivo o ličnom potezu visokog predstavnika (u prevodu ove diplomatske elegancije znači – mi sa tim nemamo nikakve veze)...

I o rezultatima izbora, posebno o stanju u SDA gdje je „pao“ Izetbegović a uzletili mu supruga i stranka, među većinom onih Bošnjaka istreniranih na nepotizam, potom o stanju u RS-u i velikom „ujedinjenju Hrvata u BiH“ pa ipak nedovoljnom za rušenje Komšića, o poštenju i krađama – priča će biti u beskraj. U svemu, čini se, nastavlja se potpuno sljepilo za ono ključno: Ni izbori, ni Schmidt i njegove odluke, ni politička i izborna fakinjaža koja nije pometena, ne predstavljaju povod za vječito najvažnije pitanje u srcu svake ozbiljne analize: Zašto sve ovo ovako umjesto pitanja – gdje je tu Bosna i Hercegovina kao cjelovita država, jedinstvena uz uvažavanje svih specifičnosti, ustavno konzistentna, funkcionalno, sistemski i institucionalno makar slična svim normalnim državama u svijetu, posebno u Evropi u koju bi, navodno.

Puno toga ovim povodom – ne samo tragom konkretnih pitanja i slutnji, već mnogo više kao objašnjenje za kompletnu situaciju u kojoj smo od rata do danas i hrlimo istim putem prema novim mnogostrukim propastima – iščitava se u velikom intervjuu što ga je Christian Schmidt dao „Oslobođenju“ dva dana nakon izbora i njegove Odluke. Uz zanemarivanje neuobičajeno „šeretske“ formulacije, istaknute i u naslovu – Evropa mi je samo namignula – koja prevodi krajnje složenu priču na svojevrsno zamajavanje, dovoljna je samo jedna rečenica da se vratimo suštini. U odgovoru na uvodno pitanje o njegovoj Odluci, kaže: „Radi se o tome da u Federaciji prevaziđemo blokade. Neobjašnjivo je da četiri godine u Federaciji nismo formirali izabranu vladu i federalni vrh. Ili da nisu imenovane sudije...“.

E samo ova riječ, „neobjašnjivo“, u kontekstu u kojem je kazana govori o najmanje tri mogućnosti koje razaraju Bosnu i Hercegovinu evo već trideset godina, što se takozvane međunarodne zajednice tiče. U svakoj analizi, koja ne mora uopšte biti akademska, među onima koji izvana usmjeravaju našu dramu

tragom „neupitnog“ Daytona, „neobjašnjivost“ ima, najmanje, sljedeće izvore: Ili potiče od potpunog neznanja stranaca, kad dođu, o čemu se ovdje doista radi, pa kad počnu naslućivati realnost odlaze, a mijenjaju ih nove neznanice. Ili od svjesnih opstrukcija koje legaliziraju ovdašnji status quo podupirući tako političke i druge profitere, „legalne i legitimne“ pojedince i institucije što ovako uređeni raspad trpaju u svoj džep. Ili u planskom radikaliziranju stanja proizvedenog onim konceptom Mirovnog sporazuma koji se, nakon tadašnjeg obustavljanja pucanja i zločina, nije pozabavio budućnošću države. Osim onim – protiv države. Uz biznis interesne geostrategije.

U sve se idealno uklapa planska proizvodnja nacionalizma, mržnje i straha, pa na tome i podjele kroz zahtjeve za karikaturalnim ustavnim asimetričnostima. Priču prati sistemski uništavano društvo, obrazovanje, kultura, odabrani copy-paste mediji i pranje uma uz pomoć moćnih tehnologija. Je li to doista „neobjašnjivo“.

Poznato je dobro ko je danas na mnogim ključnim mjestima sa dominantnim ciljem u svakom poslu da se pobijedi „onaj drugi“, e ne da se sa njim zajedno ide u bolje. Ni pametni ni ovi drugi neće zato kazati da je ovo danas „neobjašnjivo“. Pa evo ni juče, dva dana nakon novih izbora, politički kriminalci nisu htjeli da sjednu za sto u parlamentu dok još mogu i donesu odluku da se iz zgrnutih para od raje kroz poreze i akcize vrati osiromašenima barem mali dio kako bi im se pomoglo. Mentalni sklop je jasan: Šta nas se oni tiču kad su izbori prošli.

Nije, naravno, loše što Schmidt vjeruje da će svojim ponoćnim „Paketom funkcionalnosti“ ojačati institucije BiH i da je to prioritet. Tužno je, što – ili iz razloga naloga koje ima, ili i vlastitih uvjerenja da je ovo dobro, ne pomišlja da ni jedna normalna država ne može funkcionisati uz ovakvu šizofrenu konstituciju. Onu u kojoj je jedna polovina država, a druga polovina tek uporni proces raspadanja i projektiranih sukobljavanja i urušavanja. A šta jeste a šta nije država jasno je i „bolonjskom“ studentu prve godine prava. Do karikaturalnosti je jasno šta je „država“ a šta prestaje biti kada se svjesno unakaze njene elementarne odrednice, ustavne, teritorijalne, pa i društvene. Čak i ovakve Odluke, usmjerene na pospremanje jedne polovine na terenima potpune različitosti, puko je šminkanje sistema raspada cjelovite države. Sa idejom da to postane normalno. Otud evo i „neobjašnjivosti“ kako je moguće da se profiteri toga zla

„legalno“ šprdaju i sa „izabranom vladom i federalnim vrhom“. Još na način kojemu Evropska unija „namiguje“. I šta bi sad trebalo ovdje, smijati se gorko tom urnebesnom namigivanju ili zašutjeti onako kako je to poodavno Andrić ilustrovao pominjući vrijeme kada pamet zašuti, budala progovori a fukara se obogati...

Ovdje budale govore odavno ali uz popriličnu identifikaciju sa obogaćenim fukarama. Problem je što se učinilo na tren one noći sa nedjelje na ponedjeljak da će oni što su pametno progovorili nadjačati ostale. Kad se sve sabere i oduzme, uz pojedinačne slučajeve, mada ne i nevažne, nije tako bilo barem s početka, prema prebrojavanjima glasova. Usput, ko zna hoće li i novi mehanizmi – za polovicu države – proraditi u već utvrđenim slučajevima strašnih izbornih krađa. Učinjenih ne od budala, već od fukara koje su se obogatile.

A kada smo već kod viceva poput onog sa namigivanjem u krajnje ozbiljnoj situaciji, evo još jednog pitanja, „novoustavnog“, legitimnog, a karikaturalno objektivnog u državi koju, eto, ojačavamo potezanjem poput „ponoćnog kauboja“: Kako će se, po osnovu poboljšanja pravila izbora i prijetnje kažnjavanjem onih koji izbore opstruiraju, kažnjavati slučajevi u „državi“ Republika Srpska koja je, eto, inostranstvo i za njenog predsjednika, ali i za Schmidtovu Odluku važeću samo za „inostranstvo“ u BiH zvano Federacija BiH.

Baš neobjašnjivo. Nama ovdje, Federaciji nije. Pa ni mnogima u RS-u, a na obje strane čak i onima koji se prave da jeste, dobro znajući o čemu se radi, i zašto se i za račun koga oni prave da jeste.

Prof. dr. sc. Sead Alić

EMBARGO NA DEMOKRACIJU

Ponekad nam se čini da gledamo i vidimo cijelu sliku a vidimo samo jedan njen dio. Ako ne sagledamo stvari u vremenskoj perspektivi možemo vrlo lako propustiti ono što je bitno. Jer aktualni trenutak bez povijesnog konteksta samo je jedan aspekt fenomena o kojemu govorimo.

Razgovori koji se ovih dana mjeseci pa i ovih godina vode o Bosni i Hercegovini nerijetko se svode na političku dimenziju propitivanja. Kao da smo zarobljeni u mreži riječi političkih vođa i stranaka koje oni vode. U tom kontekstu sve izgleda kao pravna i politička bitka za utjecaj/moć u BiH.

Volio bih danas skrenuti pozornost na ono što nije tako popularno a što se ne smije ispustiti iz vida. U teze o aktualnoj situaciji želim uesti ponešto od razmišljanja o svojevrsnom negativnom kontinuitetu odnosa Europe prema islamu i muslimanima. Naravno, nikada se ne smije govoriti kao navijač, sa stanovišta isključivo jedne točke gledišta, jedne religije, svjetonazora i sl. Ljepota je razgovora otvoriti se za razne točke gledišta, slijediti različite puteve razmišljanja, dohvatiti konzekvence svakog od tih razmišljanja, pa tek onda zaključivati. U tom smislu vidim svaki razgovor o Bosni i Hercegovini. Neka dakle ovo bude jedan od puteljaka, a vi ćete mi pomoći dohvatiti dobre i loše strane odnosno one konačne konzekvence...

Puno bi se toga moglo reći o tome što je Europa, kako je nastala i kakav je doprinos bio islamske Španjolske u oblikovanju tolerancije kom se danas Europa diči. Puno je pisano i govoreno i o oblikovanju europskog identiteta suprotstavljanjem neeuropskom Istoku. Nerijetko je sve pretvarano u stereotip koji je omogućavao nerazumijevanja, osude, pozivanja na rečenice i stavove stereotipnih viđenja stvarnosti.

U nekoliko teza želim skrenuti pozornost na ono što mi se čini nezaobilaznim:

1. Agresija na BiH koja se u početku mogla interpretirati različito, vremenom je poprimila karakteristike vjerskoga rata. Tu bolnu istinu moramo imati pred očima, bez obzira na to što ona izgleda nevjerovatno. U više tekstova i nastupa rekao sam i napisao da su zločini koji su napravljeni za vrijeme posljednje (a i ne samo tada) agresije na BiH mogli biti učinjeni samo od strane onih koji su bili zalučeni idejom da se bore za svog boga, svoje vjernike, svoju religiju.
2. Indikativna je šutnja Europe koja je znala što se događa ali se povlačila u komotne prostore promatranja svega što je muslimanima u Bosni i Hercegovini činjeno. Svi pokušaji da se ta šutnja objasni zaustavljali su se na nevjerici, zgražanju i osudi. No, treba imati u vidu povijesni kontekst i on nam podiže velove neznanja. Na djelu je nešto što traje već oko tisuću godina i što je kao takvo ušlo u kolektivno nesvjesno pa i u kolektivnu svijest Europljana.
3. Zabrana uvoza oružja u BiH za vrijeme agresije samo naizgled je onemogućavanje ubijanja u BiH. Svima je u svijetu bilo jasno da je sve oružje četvrte vojne sile u Europi pripalo agresorskoj vojsci. U takvim okolnostima uvoditi embargo na uvoz oružja znači osuditi muslimane na istrjebljenje. Nažalost i to je činjenica koju treba promatrati u kontinuitetu nesreća koje se događaju islamu na geografskom tlu Europe.
4. Islamska Španjolska i sve što se događalo s islamom u njoj prototip su svih kasnijih zbivanja. Velika islamska kultura iščupana je iz korijena a svi su njeni sljedbenici morali biti ili protjerani ili pobijeni. Čak i oni koji su pokušali preživjeti prelaskom na kršćanstvo bili su ubijani. I odrasli i djeca. Svi su islamski vjerski hramovi srušeni sa zemljom. To je ono što će biti učinjeno i u Srbiji, a i za nedavnog rata odnosno agresije u Bosni i Hercegovini. Da je islam na takav način mrzio tada u ogromnom području Mediterana ne bi bilo katoličkih ili pravoslavnih bogomolja pa niti vjernika. No islam je poštovao i poštuje različitost. To što pravoslavni vjernici, odnosno oni koji se tako predstavljaju, a idu u rat silovati, klati, ubijati i zatrpavati u masovne grobnice (pa prekapati i skrivati leševe u sekundarne grobnice) nije na čast religijskim hijerarhijama niti takvoj interpretaciji Boga.
5. Križarski ratovi, odavno se zna, bili su u pravilu pljačkaški pohodi koji su omogućavali katoličkom crkvenom vrhu da uvede svoj red u odnose cr-

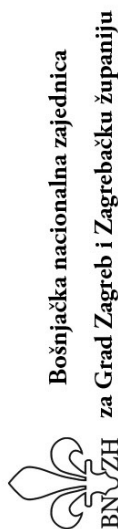
kvene i vjerske vlasti. Križarski ratovi su bili džihad u negativnom smislu, dakle rat protiv vanjskog neprijatelja bez samosvjesne potrebe rata protiv svega onoga što je loše u nama samima. Ni križarski ratovi nikad nisu prestali. Oni su mijenjali oblike ali su postali jednom od matrica povijesti. Da je tomu tako govori i činjenica da je u srcu Europe poveden još jedan križarski rat i to protiv Katara. Bili su to vjernici koji su se pobunili protiv samovolje i bezbožnog ponašanja rimske vjerske nomenklature. Svi su pobijeni. A bili su Bogu najbliži. Oni nam svjedoče da u očima ne-vjernika, dakle onih koji se pozivaju na ratničku interpretaciju Boga – nema milosti. Nije je bilo za Kršćane, zašto bi je bilo za muslimane.

6. Gestrateške igre svjetskih sila nalikuju Igrama gladi ili nekom svjetskom nogometnom kupu. Najvećim je igračima stalo da se manji pokolju da bi oni onda pobjednički ulazili na teren i dovršavali natjecanje. Pogubno je za bosanskohercegovački narod bilo napuštanje zajedništva koje se stoljećima razvijalo u bosanskoj zemlji. Pritisci nacionalnih hijerarhija susjednih zemalja pretvorili su ljude u ratne egzekutore, ubojice, zločince i istrebljivače. Nošeni na krilima ‘velikih’ nacionalnih ideologija o ‘velikim’ državama – ljudi su se pretvarali u male ubojice, mučitelje, silovatelje... Pred nama su vremena sučeljavanja sa svim što je činjeno, ponajprije muslimanima, a onda naravno i u pojedinačnim situacijama i prema ostalima.
7. Rat je u Bosni nastavljen pravnim i političkim sredstvima. On se nastavlja i pokušajima europskih posrednika da obezvrijede muslimanske/Bošnjačke glasove i stvore plemensku demokraciju. To bi bila neka vrsta demokracije u kojoj se plemena sprečavaju da brojem svojih članova eventualno dođu u situaciju da izglasaju bilo što, što ne bi odgovaralo drugim plemenima. To je novi oblik embarga – Embargo na demokraciju.
8. Povezivanje političkog i vjerskog nikada nije moglo donijeti sreću narodu koji je oduvijek imao potrebu vjerovati u ono nadnaravno. Kako nekada tako i danas. Otuda je hitno potrebno oslobađanje politike od religijskih manipulacija te oslobađanje vjere od politike. Bosna je pokazatelj te nužnosti. No bolest polako zahvaća i Ukrajinu, i Rusiju, i okolne zemlje.
9. Islam je u Europi nepoželjan. Najvećim dijelom zato što je u prosječnog Europljanina usađen strah od tih čudnih ‘katara’ s druge strane svijeta. Upire se prstom u neuropsku religiju, a zaboravlja se da Europa i nema religiju

koja je nastala na geografskom tlu Europe. Proizvodi se strah od islama a istovremeno Drugi vaticanski koncil prihvaća islam kao jednu od ravnopravnih jednobožačkih religija.

10. Način na koji se može i mora razgovarati u i o Bosni je radikalni humanizam. To je otvoreni način koji traži katarzu. Traži prvenstveno od pravoslavlja da se suoči s podržavanjem laži i svih dosadašnjih agresija na muslimane/Bošnjake. To je govor koji ne mrzi ništa osim tabua. To je govor koji se ne libi reći da je zločinac zločincu brat, ali da upravo zbog toga mora doći do jasnog i oslobađajućeg sučeljavanja s istinom.
11. Embargo na demokraciju nastavak je embarga na uvoz oružja u Bosnu i Hercegovinu. Islam u Bosni i Hercegovini treba dokrajčiti plemenskom demokracijom kao oblikom istrebljenja onog plemena koje ne razumije demokraciju (koja ga osuđuje na istrebljenje).

Simpozij
„Sulejmanpašićeva
kritika žurnalizma iz
1936-te godine“

Bošnjačka nacionalna zajednica
BNZ/ZH za Grad Zagreb i Zagrebačku županiju

VIJEĆE
BOSNJAČKE NACIONALNE
MANJINE GRADA ZAGREBA

Ibn Sina
Načnoistraživački institut, Sarajevo

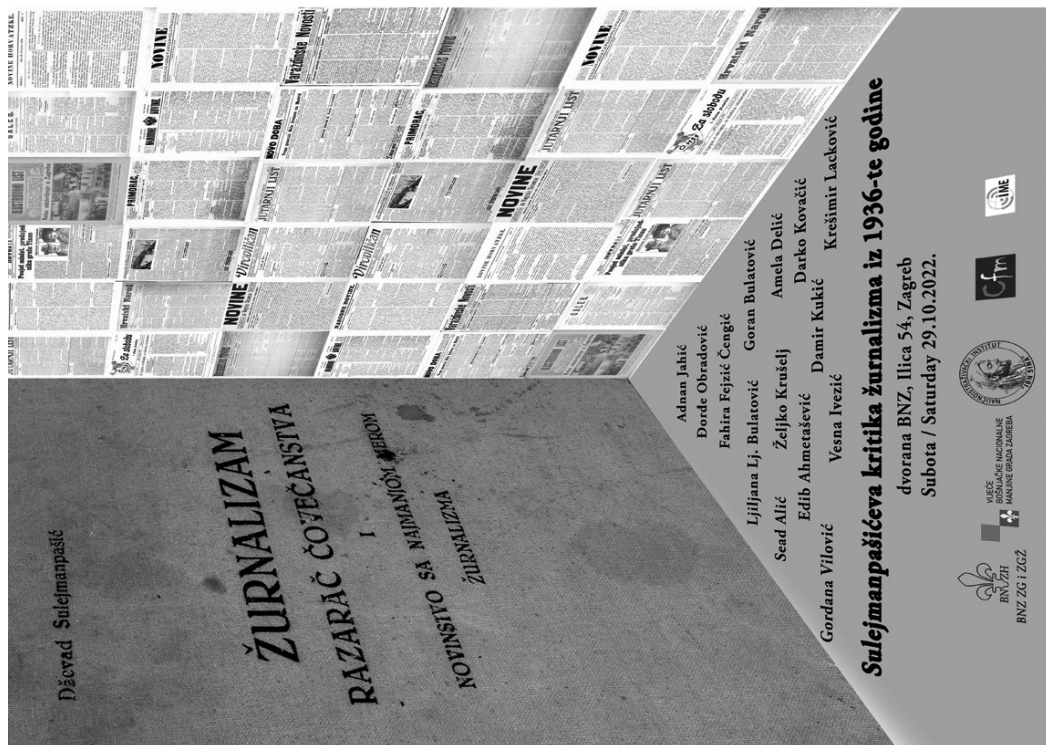
Centar za filozofiju medija

IAME INSTITUTE ZA MEDIJE

pozivaju Vas na SIMPOZIJ
**Sulejmanpašićeva kritika žurnalizma
iz 1936-te godine**

subota, 29.10.2022. u 12.00 sati
u dvorani BNZ, Ilica 54, Zagreb

Dječevad Sulejmanpašić

ŽURNALIZAM
RAZARAC ČOVEČANSTVA
I
NOVINISTO SI NAJMANIJOJ MEROM
ŽURNALIZMA

Adnan Jahić
Dorde Obradović
Fahira Fejzić Čengić
Ljiljana Lj. Bulatović
Sead Alić
Gordana Vilović
Željko Krušćij
Edib Ahmetašević
Gordana Bulatović
Amela Delić
Darko Kovačić
Damir Kukić
Krešimir Lacković
Vesna Ivezić

Sulejmanpašićeva kritika žurnalizma iz 1936-te godine

dvorana BNZ, Ilica 54, Zagreb
Subota / Saturday 29.10.2022.

VIJEĆE
BOSNJAČKE NACIONALNE
MANJINE GRADA ZAGREBA

Prof. dr. sc. Sead Alić

DŽEVAD SULEJMANPAŠIĆ – PRVI TEORETIČAR MEDIJA JUGOISTOČNE EUROPE

Danas je relativno jednostavno prihvatiti sud koji kaže da su sustavi medijskih posredovanja jedan od najvećih problema suvremene civilizacije. Obilje je literature koja će to potvrditi, a i nema ozbiljnijeg autora (od onih koji razmišljaju o medijima) da nije bar nekim segmentom svog rada kritički progovorio o manipulativnom karakteru medija, odnosno pogubnosti medijskog senzacionalizma.

No Dževad Sulejmanpašić o tome je govorio i pisao još tridesetih godina prošlog stoljeća. Naime 1936-te je godine objavljena njegova knjiga *Žurnalizam razarač čovečanstva i novinstvo sa najmanjom merom žurnalizma* kao prvo takvo kritičko djelo o medijima na jugoistoku Europe.

Riječ je o prvoj studiji o medijima i njihovom utjecaju na sve segmente ljudskog života. Po tome Dževad Sulejmanpašić predstavlja prvog teoretičara medija u suvremenom smislu u ovom dijelu svijeta. Dakle, u vrijeme kada su svoje tekstove objavljivali članovi frankfurtskog kruga i svoja problematiziranja utjecaja tehnike na umjetnost i ljudsko iskustvo (Benjamin, Adorno, Horkheimer...), a tridesetak godina prije teza *Razumijevanja medija* glasovitog 'gurua modernih medija' Marshalla McLuhana – Bosna je iznjedrila teoretičara medija koji je prije mnogih drugih upozoravao na opasnosti koje ne dolaze ponajprije od objavljenih informacija, nego od oblika medija. Tridesetak godina prije McLuhana Sulejmanpašić je svojim suvremenicima pokušavao dočarati kontekst onoga što će McLuhan kasnije iskazati tezom „Medij je poruka“.

Sulejmanpašić u ovom svom, gotovo proročkom djelu, analizira utjecaj žurnalizma (senzacionalizma) na slabljenje morala, religije, psihičkog života, umjetnosti, društvenog reda, mira, nauke, a u dubljem (filozofskom) smislu i

negativan utjecaj žurnalizma na um i duh (onako kako ih on vidi u svom razumijevanju Imanuela Kanta.

Sulejmanpašić je danas manje-više zaboravljen. S nadom gledamo u ljude i inicijative koji će izvući autora prve teorijske knjige o medijima na prostoru Jugoistočne Europe i dati dostojno mjesto njegovim upozorenjima.

Naprосто, previše toga je najavio da bi bio zaboravljen. U mnogim je stvarima na ovim prostorima bio prvi i kao takav treba biti, kao autor, teoretičar, poznavalac teorije i prakse medija – poštovan.

PROGRAM SIMPOZIJA

Subota / Saturday 29.10.2022.

dvorana BNZ, Ilica 54, Zagreb

* 12:00 *

POZDRAVNI GOVORI

* 12:15 *

Prof. dr. sc. ADNAN JAHIĆ

Univerzitet u Tuzli, Filozofski fakultet:

Dževad-beg Sulejmanpašić – intelektualac u doba bijede i pohlepe / Dževad-bey Sulejmanpašić – Intellectual in a Time of Misery and Greed

* 12:30 *

Doc. dr. sc. ĐORĐE OBRADOVIĆ

Sveučilište u Dubrovniku:

**Sulejmanpašić o odnosu novinarstva i znanosti /
Sulejmanpasic on the Relationship between Journalism and Science**

* 12:45 *

Prof. dr. sc. FAHIRA FEJZIĆ ČENGIĆ

Univerzitet u Sarajevu, Fakultet

političkih nauka:

**Žurnalizam i religija /
Journalism and Religion**

* 13:00 *

Prof. dr LJILJANA LJ. BULATOVIĆ

Prof. dr GORAN BULATOVIĆ

Fakultet za medije i komunikacije, Univerzitet Singidunum:

**Konceptualizacija medijske pismenosti u knjizi *Žurnalizam razarač
čovečanstva* /**

**Conceptualization of Media Literacy in the Book *Journalism is the
Destroyer of Humanity***

* 13:15 *

Prof. dr. sc. SEAD ALIĆ

Sveučilište Sjever:

**Filozofijska dimenzija Sulejmanpašićeve kritike senzacionalizma /
Philosophical Dimension of Sulejmanpašić's Critique of Sensationalism**

* 13:30 *

Doc. dr. sc. ŽELJKO KRUŠELJ

Sveučilište Sjever:

**Novinarstvo bez komercijalnih sadržaja, profita i konkurencije: model
sprečavanja privatnih medijskih manipulacija koji osigurava potpunu
državnu kontrolu / Journalism without Commercial Content, Profit and
Competition: a Model for preventing Private Media Manipulation that
ensures Complete State Control**

* 13:45 *

Dr. sc. AMELA DELIĆ

Univerzitet u Tuzli:

**Sulejmanpašić i Zelizer: Oživljavanje novinarske profesije / Sulejmanpašić
and Zelizer: Returning to the Journalism**

* 14:00 *

Prof. dr. sc. GORDANA VILOVIĆ

Fakultet političkih znanosti,

Sveučilište u Zagrebu:

**Etika novinarstva: beskrajna priča /
Ethics of Journalism: Neverending Story**

* 14:15 *

Dr. sc. EDIB AHMETAŠEVIĆ

Kreativna de Kultura:

Novinarstvo u odnosu na film u kontekstu emancipatorske kritičke teorije društva / Journalism in Relation to Film in the Context of Emancipatory Critical Theory of Society

* 14:30 *

DARKO KOVAČIĆ

Sveučilište Sjever:

„Kantirani“ žurnalizam, zdravlje uma i evolucija svijesti / „Kanted“ Journalism, Mental Health, and Evolution of Consciousness

* 14:45 *

Doc. dr. sc. KREŠIMIR LACKOVIĆ

Sveučilište Sjever:

Diskurs Dževada Sulejmanpašića o nogometu kao mezimcu žurnalizma / Dževad Sulejmanpašić's Discourse on Football as the Darling of Journalism

* 15:00 *

Prof. dr. sc. DAMIR KUKIĆ

Filozofski fakultet Univerziteta u Zenici:

**Najava katastrofe /
Announcement of Disaster**

* 15:15 *

Mr. sc. VESNA IVEZIĆ

CFM:

**Što nam kazuju mediji – ogledi o istini /
What do the Media say - Views about the Truth**

* 15:30 *

ZAVRŠNA DISKUSIJA

Prof. dr. sc. Sead Alić

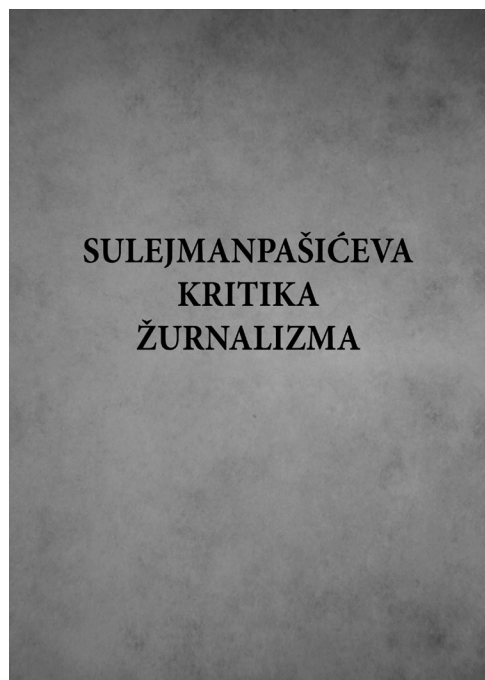
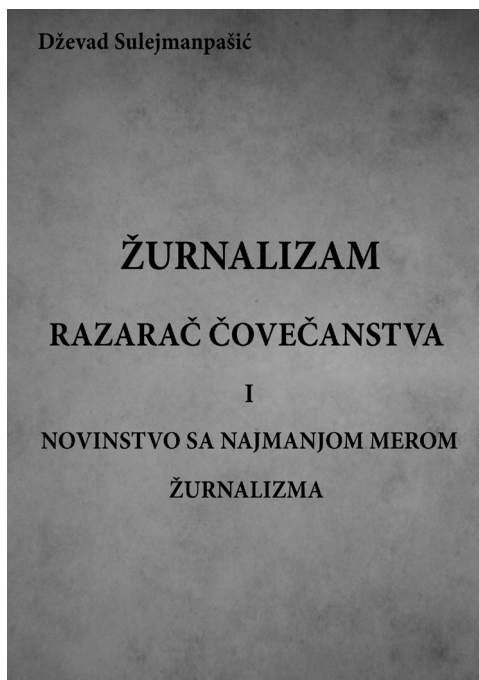
ZANIMLJIVI RAZGOVORI O SULEJMANPAŠIĆU U ILICI 54

U subotu 29.10.2022. održan je, koliko je meni poznato, jedini znanstveni skup o knjizi „Žurnalizam razarač čovečanstva“ koju je Dževad Sulejmanpašić objavio u tiskari Gaj u Zagrebu 1936 godine. Knjizi je dakle trebalo više od 85 godina da bi bila primijećena i stručno valorizirana. Da nije problem u knjizi nego u nekim okolnostima pokazala su izlaganja i zanimljive diskusije na simpoziju.

Bošnjačka nacionalna zajednica za Grad Zagreb i Zagrebačku županiju uz pomoć Vijeća bošnjačke nacionalne manjine Grada Zagreba, Centra za filozofiju medija i Instituta za medije, te Instituta Ibn Sina iz Sarajeva upriličila je naime znanstveni dijalog o ovom Sulejmanpašićevom djelu u prostorijama BNZ u Ilici 54 u Zagrebu. Simpozij je u potpunosti uspio, a organizatorima bi jedina zamjerka mogla biti to što nisu predvidjeli više vremena za razmjenu mišljenja. Teme su se otvarale, a Sulejmanpašićeve teze bile su dovoljno provokativne za konstruktivna suprotstavljanja, sugestije, osporavanja, dvojbe, iznenađenja...

Osnovna ideja je bila kritički valorizirati uglavnom prešućenu pa i nepoznatu knjigu, te stvoriti pretpostavke da se prikupi dovoljan broj znanstvenih radova za monografiju o ovom gotovo nepoznatom a iznimno interesantnom i značajnom djelu. U tome se gotovo u potpunosti uspjelo, tako da će ova monografije zajedno s već otisnutim reprintom Sulejmanpašićeve knjige činiti zakruženu cjelinu. Pretpostavka je svih organizatora da će ovo dvoknjižje naći svoje mjesto u svakoj edukacijskoj ustanovi koja u svom programu ima propitivanje medija. Za studije novinarstva, politologije, komunikologije, PR-a, teologije ili psihologije, ovaj će se 'komplet' pokazati sjajnom dodatnom literaturom.

Pretpostavka je to da se u doglednoj budućnosti pojave i doktorati o pojedinim aspektima Sulejmanpašićeva djela. Dževad Sulejmanpašić to zaslužuje. Ova će monografija to dokazati.

Prof. dr. sc. Adnan Jahić

MODERNIZAM DŽEVADA SULEJMANPAŠIĆA

Bošnjačko društvo u koncepcijama aktivnog člana Islamske zajednice u Zagrebu tridesetih godina prošlog stoljeća

Društvena misao Bošnjaka između dvaju svjetskih ratova do sada nije bila predmet cjelovite analize i interpretacije historijske nauke. Kako su Bošnjaci poimali nacionalnu vlastitost tog vremena, kakav je bio njihov odgovor na prisutne izazove u sferama filozofije, kulture i javnog života, na koji način su razumijevali društvena kretanja unutar zajedničke države i svijeta uopće – ova i druga pitanja bošnjačke kulturne historije još čekaju ozbiljan naučni tretman bosanskohercegovačke historiografije.

Prema Šaćiru Filandri razloge tog čekanja treba tražiti u okolnostima pod kojim se razvijala naučna djelatnost u Bosni i Hercegovini tokom proteklog stoljeća. U vrijeme kad su svi bosanskohercegovački narodi mogli, na valjanim naučnim osnovama, sa dovoljne historijske udaljenosti, istraživati vlastiti nacionalni i duhovni razvoji, „to je bilo umnogome opterećeno komunističkim svjetonazorom“¹. Sistem koji je njegovao taj svjetonazor, kako ističe Filandra, nije pokazivao zanimanja ni za promišljanjem vlastitog duhovnog naslijeđa a kamoli tzv. građanskih nacionalnih postignuća². Iz tih razloga, čini se, bosan-

¹ Šaćir Filandra, *Bošnjaci i moderna (Humanistička misao Bošnjaka od polovine XIX do polovine XX stoljeća)*, Sarajevo, 1996, str. 6.

² Isto.

skohercegovačka historijska nauka ostala je siromašnjom i za naučni prikaz razvoja socijalističke ideje na ovim prostorima.

Ako su glavni tokovi nacionalnog i duhovnog razvoja Bošnjaka, zajedno sa bitnim ličnostima koje taj razvoj determiniraju, ostali van domašaja analitičko-historijskog tretmana, onda je sasvim prirodno što o brojnim „sporednim“ likovima našeg historijskog trajanja u naučnoj literaturi na ovim prostorima najčešće nemamo ni najosnovnijih zabilješki. Ističemo, u naučnoj literaturi, s obzirom na brojne tekstove i publikacije prigodnog tipa i dokumentacijske vrijednosti koji, kad je riječ o predmetu njihovog prikaza, u najbolju ruku mogu poslužiti tek kao korisna propedeutika za temeljitu historijsku obradu.

Dževad Sulejmanpašić, pisac, publicista, prosvjetitelj, nesporno predstavlja jednu od onih zanemarenih kulturnih ličnosti čiji su tekstovi, analize i inicijative ostavili neizbrisiv trag na tokovima bosanskohercegovačke intelektualne i društvene zbilje između dvaju svjetskih ratova. O kojoj vrsti zanemarenosti i zaborava je riječ najbolje govori podatak da o ovom plodnom novinaru i publicisti, barem koliko je autoru ovog rada poznato, u našoj literaturi nije moguće naći ni osnovne biografske podatke, a da ne govorimo o njegovoj bibliografiji i društvenom angažmanu. Nakon djela Husnije Kamberovića *Begovski zemljišni posjedi u Bosni i Hercegovini od 1878. do 1918.* (Zagreb - Sarajevo, 2003.) bogatiji smo za saznanja o Sulejmanpašićevim korijenima i porijeklu, ali mnoga pitanja koja se tiču njegovog života i rada još uvijek izmiču ozbiljnoj naučnoj evidenciji. Kada i gdje je rođen, kakve škole je pohađao, koliki su bili zemljišni posjedi njegove porodice, šta je usmjerilo mladog bega prema novinarstvu i aktuelnim društvenim temama, zašto se sredinom tridesetih godina naglo gubi njegov trag u publicistici i javnom životu – samo su neka od pitanja koja će i nakon ovog teksta morati ostati otvorena. Iz tih razloga ovaj rad treba razumjeti i kao poticaj prezentaciji i objedinjavanju informacija o osobi koja nesporno zavređuje cjelovitu revalorizaciju u okvirima kulturne historije Bosne i Hercegovine.

Ko je pisao?

O Dževadu Sulejmanpašiću književni kritičari, historičari i drugi autori uglavnom govore usput, sporadično, dotičući ga se u kontekstu rasprave o modernističkim tendencijama u bošnjačkom društvu dvadesetih i tridesetih godina prošlog stoljeća. Uglavnom je fokusiran kao autor reformističkih tekstova, ili

kao kulturni radnik, ili kao dramski pisac, nigdje integralno, povezivanjem svih aspekata njegovog stvaralaštva i društvene pojavnosti.

Kao kulturnog radnika „Gajreta“ Dževada Sulejmanpašića spominje historičar Ibrahim Kemura³. Iz njegove akribične studije o najstarijem kulturnom i potpornom društvu u Bošnjaka vidi se da je Sulejmanpašić bio njegov istaknuti član kasnih dvadesetih godina prošlog stoljeća, te ranih tridesetih, u uslovima šestojanuarskog režima u bivšoj jugoslavenskoj kraljevini. Kao dramskog pisca Sulejmanpašića se dotiče Josip Lešić⁴. Riječ je o kraćem prikazu Sulejmanpašićevog *Zelenog čovjeka*, „komedije iz muslimanskog života“, kojom je autor dao dramsko-literarni izraz svojim modernističkim opredjeljenjima i kritici konzervativnog bošnjačkog društva. Značajnog prostora u svojoj knjizi o pokretu za reformu šerijatskog prava i njegovom odjeku u Jugoslaviji u prvoj polovini XX stoljeća Sulejmanpašiću posvećuje pravni historičar Fikret Karčić. Karčiću je Sulejmanpašić prva figura svjetovnog modernizma među Bošnjacima dvadesetih i tridesetih godina proteklog stoljeća. On ga spominje kao prvog reformističkog pisca koji je zagovarao otkrivanje lica muslimanke, otpočeo kampanju za usvajanje šešira mjesto fesa, te bio u najužem krugu bošnjačkih intelektualaca koji su osnovali „Reformu“ – organizaciju naprednih muslimana⁵. Ističe njegovu knjigu *Slobodna misao i hikmetovština*, u kojoj su, kako navodi, sumirane ideje svjetovnih modernista i njihovi sukobi sa tradicionalistima do početka četvrtog desetljeća XX stoljeća⁶. Ekscerpt iz pomenute knjige, naglasimo, uvršten je u antologiju tekstova posvećenu 101 godini afirmiranja i negiranja nacionalnog identiteta Bošnjaka priređivača Alije Isakovića⁷. Sa druge strane, o još nedovoljnoj recepciji Sulejmanpašićevog stvaralaštva svjedoči nam *Bibliografija bošnjačke književnosti* Mustafe Ćemana. U njoj zatičemo samo jednu bibliografsku jedinicu čiji je autor Dževad Sulejmanpašić⁸, premda su iza njega ostali brojni

---

³ Ibrahim Kemura, *Uloga „Gajreta“ u društvenom životu Muslimana*, Sarajevo, 1986.

⁴ Josip Lešić, „Međuratna bosansko-hercegovačka drama“, *Pozorište*, XXV 1988., br. 5-6, str. 514.

⁵ Fikret Karčić, *Društveno-politički aspekt islamskog reformizma*, Sarajevo, 1990., str. 211-212.

⁶ Isto, str. 213.

⁷ Alija Isaković, *O 'nacionaliziranju' Muslimana*, Zagreb, 1990., str. 80-83.

⁸ Riječ je, naime, o Sulejmanpašićevom tekstu „Tragičnost duhovnih i socijalnih kontrasta u naših muslimana“, objavljenom u *Pregledu*, IV/1930., sv. 80., str. 528-532. U Ćemanovoj bibliografiji ovaj napis se navodi pod rednim brojem 3472, (Mustafa Ćeman, *Bibliografija bošnjačke književnosti*, Zagreb, 1994., str. 142.).

drugi radovi koji, žanrovski i predmetno, jednako, ako ne i više, zavređuju da se nađu u takvoj vrsti popisa. Aktualnost Sulejmanpašićevih radova u kontekstu vremena u kojem nastaju, međutim, potvrđuje antologija *Bošnjaci i moderna* Šaćira Filandre, u koju priređivač uvrštava značajan dio Sulejmanpašićeve rasprave *Žurnalizam razarač čovječanstva*, kao jedan od šest tekstova koji čine sociološki segment antologije⁹. Značaj Sulejmanpašićevog stvaralaštva, također prepoznaje Mehmedalija Bojić; u svojoj sintezi *Historija Bosne i Bošnjaka* on ga spominje kao književnog prevoditelja¹⁰, premda konkretnim radovima ne potkrepljuje svoj navod. I na koncu, radeći na studiji o *Hikjmetu*, autoru ovog prikaza je bavljenje Dževadom Sulejmanpašićem bilo sastavnim dijelom ukupnog istraživanja i analize, jer se bez uvida u njegove tekstove i društvene inicijative, jednako prije *Hikjmeta* kao i za vrijeme njegovog izlaženja, pomenuti tuzlanski mjesečnik jednostavno nije mogao cjelovito sagledati i objasniti.¹¹

Od bega do pionira jugoslavenske defektologije

Prema Husniji Kamberoviću¹² Dževad Sulejmanpašić je potomak ugledne zemljoposjedničke porodice Sulejmanpašića porijeklom iz Vesele kod Bugojna. Porodica se ovim prezimenom prozvala po bosanskom veziru Sulejman-paši Imširpašiću (1815-1818), pradjedu Dževada Sulejmanpašića¹³.

Kada je rođen Dževad Sulejmanpašić, pouzdano ne znamo, Njegov bratić Zija Sulejmanpašić smatra da je to moglo biti 1890., ili pak 1892.¹⁴ Ovi podaci imaju osnova ako ih promatramo u kontekstu godina koje je Dževad Sulejmanpašić mogao imati kada je napisao svoju čuvenu brošuru *Muslimansko žensko pitanje – jedan prilog njegovu riješenju*. Naime, ova brošura je napisana u proljeće 1918., a objavljena tokom zime iste godine, u prvim danima Kraljevine Srba,

⁹ *Bošnjaci i moderna (Humanistička misao Bošnjaka od polovine XIX do polovine XX stoljeća)* str. 194-202.

¹⁰ Mehmedalija Bojić, *Historija Bosne i Bošnjaka (VII - XX vijek)*, Sarajevo, 2001., str. 513.

¹¹ Adnan Jahić, *Hikjmet – riječ tradicionalne uleme u Bosni i Hercegovini*, Tuzla, 2004.

¹² Husnija Kamberović, *Begovski zemljišni posjedi u Bosni i Hercegovini od 1878. do 1918.*, Zagreb - Sarajevo, 2003., str. 450.

¹³ Prema Kamberoviću, otac Dževada Sulejmanpašića zvao se Sulejmanbeg Sulejmanpašić, a djed mu Ibrahim-beg Sulejmanpašić. Sulejmanbeg, inače rođak mnogo poznatijeg Rifatbega Sulejmanpašića, aktivnog političara i člana vakufsko-mearifskog sabora, doselio se iz Bugojna u Sarajevo, gdje je izvjesno vrijeme obavljao dužnost općinskog savjetnika (Isto).

¹⁴ Intervju autora sa Zijom Sulejmanpašićem (1931) obavljen 1. 2. 2005.

Hrvata i Slovenaca¹⁵. Ako se prihvate navedeni podaci, njen autor je tada mogao imati 26, ili 28 godina, što odgovora njegovim vlastitim riječima u predgovoru pomenutoj brošuri od 27. 3. 1918. gdje on moli javnost da mu ne zamjeri što se on „kao mlad čovjek i svijetskih nazora“¹⁶ hvata u koštac sa jednom vjerskom i tako ozbiljnom temom. Hasan M. Rebac, pišući o emancipaciji muslimanke u prvim godinama Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, spominje Sulejmanpašića kao jednog mladog muslimana koji je, kako kaže, izdao dosta neozbiljnu brošuru „Otkrijmo žene“¹⁷. Ovi navodi ukazuju na osnovanost podataka Zije Sulejmanpašića, uz mogućnost da se njegov amidža rodio i koju godinu poslije 1892.

Prema sjećanjima Zije Sulejmanpašića, Dževad Sulejmanpašić je u Sarajevu završio osnovnu školu i gimnaziju, da bi zatim bio mobiliziran kao vojnik Austro-Ugarske monarhije u Prvom svjetskom ratu¹⁸. Na italijanskom frontu bio je ranjen kao artiljerijski đak-zastavnik, da bi ostatak rata proveo u Sarajevu. Nakon rata mladi beg se zaputio na studije u Beč, ali šta je tamo studirao, ne možemo sa sigurnošću reći. Morao je to biti neki humanistički studij, jer je Dževadbeg, prema Ziji Sulejmanpašiću, za vrijeme studija u Beču upoznao Karla Krausa (1874-1936), znamenitog austrijskog pisca, polemičara i satiričara, velikog protivnika militarizma i fašizma, koji će ga snažno nadahnuti i pod čijim će uticajem nastati kasnija Dževadova knjiga *Žurnalizam razarač čovječanstva* (Zagreb, 1933). Sa druge strane, Dževadova usmjerenost ka novinarstvu, sociologiji, filozofiji, kulturnim temama, ispoljena u njegovim tekstovima i knjigama, ali i ukupnom društvenom angažmanu, govori u prilog pretpostavci da je njegov studij u Beču bio humanističkog profila. Bilo kako bilo, Dževadbegu Sulejmanpašiću nije bilo suđeno da završi započeti posao u Beču; posljedice agrarne reforme odrazile su se na njegov materijalni položaj, pa se mladi beg morao vratiti u Sarajevo bez diplome¹⁹.

---

¹⁵ Razlog kasnijeg objavljivanja brošure, prema samom autoru, ležao je u nespremnosti tadašnjih austrougarskih vlasti da se saglase sa promicanjem ideja koje je sugerirao njen sadržaj. „Tada mi je cenzura zabranila njeno štampanje sa motivacijom, da je sadržaj ‘anstösziig’ ...“, Dževad beg Sulejmanpašić, *Muslimansko žensko pitanje – jedan prilog njegovu riješenju*, Sarajevo, 1918., str. 3.

¹⁶ Isto, str. 6.

¹⁷ Hasan M. Rebac, *Početak emancipovanja Srпкиnje muslimanske vere*, Beograd, 1925., str. 12.

¹⁸ Iz neobjavljene korespondencije Husnija Kamberović – Zija Sulejmanpašić.

¹⁹ Intervju autora sa Zijom Sulejmanpašićem (1931) obavljen 1. 2. 2005.

Nakon nesvršenog studija, Dževadbeg je ipak uspio dobiti posao činovnika, ali je njegova glavna preokupacija bio i ostao kulturni i društveni život Bošnjaka, u koji se intenzivno počeo uključivati sredinom dvadesetih. Nakon provokativne brošure *Muslimansko žensko pitanje – jedan prilog njegovu riješenju* (Sarajevo, 1918), u kojoj je zagovarao otkrivanje lica muslimanke kao prvi korak u smjeru njene obrazovne i društvene emancipacije, slijedili su njegovi tekstovi u prilog šešira a protiv fesa (*Jugoslavenski list*, VIII/1925), da bi zenit njegovog modernistički orijentiranog angažmana bio njegov rad u „Reformi“ – organizaciji naprednih muslimana (1928)²⁰, gdje se istakao kao njen potpredsjednik, te kao urednik istoimenog glasila. Nakon „Reforme“, Sulejmanpašić je intenzivirao saradnju sa „Gajretom“, polemizirajući sa tradicionalistima koji su oponirali zahtjevima za reformom i modernizacijom bošnjačkog društva, njegovih vjerskih i kulturnih institucija, zauzimajući, istovremeno, značajno mjesto u rukovodstvu pomenutog društva. U tom vremenu, također, isticao se svojim tekstovima u kojim je afirmativno govorio o mjerama šestojanuarskog režima i pokušajima unitarizacije nacionalnog i društvenog života u Jugoslaviji.

Ranih tridesetih, iz nama nepoznatih razloga, napustio je Sarajevo i preelio se u Zagreb. Do tada je živio u svojoj kući na Bakarevcu, u Sarajevu, zajedno sa svojom suprugom Ildom, Slovenkom, koja je po profesiji bila pedijatar²¹. U Zagrebu nije prestao njegov društveni angažman: ubrzo se uključio u tamošnje muslimanske strukture i postao članom zagrebačkog džematskog medžlisa. U publicističkom smislu, to je bilo njegovo najplodnije doba; 1933. godine izlaze njegove knjige *Slobodna misao i hikmetovština* i *Žurnalizam razarač čovječanstva*, koje predstavljaju izraz njegovog zrelog promišljanja kulturne i društvene stvarnosti Bošnjaka, ali i općih kretanja u zapadnom svijetu ranih tridesetih. Nakon ovih radova, Sulejmanpašić se povlači sa javne i kulturne arene, a javnost ostaje uskraćenom za njegove poglede na burna događanja koja su obilježila pozne tridesete u Jugoslaviji, Evropi i svijetu.

Nakon Drugog svjetskog rata, prirodom društvene klime koja je zavlada-la, Dževad Sulejmanpašić se u cijelosti isključio iz javnog života, posvetivši se stranim jezicima, pedagogiji i defektologiji. Prema Ziji Sulejmanpašiću, Dževad

²⁰ O „Reformi“ vidjeti više: *Društveno-pravni aspekt islamskog reformizma*, str. 211-212; *Hikmet – riječ tradicionalne uleme u Bosni i Hercegovini*, str. 33-34.

²¹ Iz neobjavljene korespondencije Husnija Kamberović – Zija Sulejmanpašić. Inače, Dževad Sulejmanpašić sa pomenutom suprugom nije imao djece.

Sulejmanpašić je imao sklonosti ka stranim jezicima; izvrsno je govorio njemački, dobro vladao francuskim, a u svojim šezdesetim je neumorno učio engleski. Engleski je tako dobro savladao da je čak nekoj djeci počeo davati instrukcije²². Na Višoj pedagoškoj školi u Zagrebu držao je nastavu djeci sa poteškoćama u razvoju, a svoj vlastiti problem sa mucanjem usmjerio ga je ka defektologiji, gdje je postigao zapažene stručne rezultate, priznate od Saveza društava defektologa Jugoslavije – Savezne logopedске секције, koji mu je 1985. posthumno dodijelio posebnu plaketu za izuzetne zasluge u razvoju defektologije u Jugoslaviji²³. Tako je Dževad Sulejmanpašić okončao svoju profesionalnu i društvenu karijeru kao pionir jugoslavenske defektologije.

Nakon odlaska u penziju, sa suprugom je odselio u Mali Lošinj, gdje je proživio ostatak života. U Malom Lošinju je umro i bio ukopan.

Prostor društvenog djelovanja

O Dževadu Sulejmanpašiću više se govorilo i pisalo kao o publicisti posvećenom promicanju modernističkih ideja i liberalnih shvatanja među Bošnjacima, manje kao o društvenom i kulturnom radniku, koji nije uvijek imao pravolinijsku putanju svojih političkih i društvenih opredjeljenja. Premda Zijo Sulejmanpašić tvrdi kako niko od njegove porodice, uključujući i amidžu Dževada, nije bio politički aktivan²⁴, činjenice ipak govore suprotno. Ista je stvar sa tvrdnjama da se niko iz njih nije nacionalno izjašnjavao, u smislu srpstva ili hrvatstva.

Nakon nesvršenih studija, prvo društveno usmjerenje Dževada Sulejmanpašića, nema nikakve sumnje, bila je Jugoslavenska muslimanska organizacija. Tu ga zatičemo kao člana redakcije *Pravde*, da bi se kasnije i konkretno politički eksponirao kao kotarski delegat organizacije iz Sarajeva na skupštini JMO od 10. i 11. 12. 1924. godine²⁵. Sulejmanpašićevo prisustvo unutar JMO struktura potvrđuje, također, i njegovo članstvo u Upravom odboru „Narodne Uzdanice“²⁶ iste godine, što jasno svjedoči o njegovom pozicionom usmjerenju unutar

---

²² Isto.

²³ Isto.

²⁴ Isto.

²⁵ Atif Purivatra, *Jugoslavenska muslimanska organizacija u političkom životu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca* (III izdanje), Sarajevo, 1999., str. 373.

²⁶ Ibrahim Kemura, *Značaj i uloga „Narodne Uzdanice“ u društvenom životu Bošnjaka (1923. - 1945.)*, Sarajevo, 2002., str. 27.

bošnjačkog nacionalnog korpusa (odnosno opozicionom u kontekstu nacionalnih i političkih odnosa u državi) u prvim danima njegovog aktivnog društvenog djelovanja. Na koncu, i sam Sulejmanpašić je pisao o vlastitoj lojalnosti politici JMO i redovnom glasanju za njene parlamentarne liste²⁷. Postavlja se pitanje: kada, te iz kojih razloga dolazi do njegovog razilaženja sa najjačom bošnjačkom strankom? Do udaljavanja od JMO dolazi nakon 1925., kao rezultat iznevjerenih očekivanja da bi se JMO mogla aktivnije uključiti u procese reforme i modernizacije bošnjačkog društva i njegovih institucija²⁸, do kojih je prosvjetiteljski i svjetovno nastrojenom Sulejmanpašiću bilo itekako stalo. Razočaran pasivnošću JMO u pogledu gorućih društvenih pitanja emancipacije Bošnjakinje, reforme vakufa i promjena u obrazovanju, početkom 1928. Sulejmanpašić postaje osnivačem i jednim od čelnih ljudi „Reforme“, koja je, prema Sulejmanpašićevim riječima, trebala biti neformalna opozicija JMO, naročito na polju kulturne, socijalne i ekonomske politike. U više svojih tekstova Sulejmanpašić izlaže kritici svoju bivšu stranku, spočitavajući joj partijsko-kadrovsku uskogrudnost, nepotizam, neprincipijelnost, te odsustvo sluha za nasušne obrazovne i kulturne potrebe Bošnjaka²⁹. U radovima koje objavljuje, Sulejmanpašić ispoljava zavidan nivo intelektualne hrabrosti, poštenja i iskrenosti, ali i osjetnu dozu romantičarskog zanosa i idealizacije onih društvenih snaga za koje misli da su sposobne obnoviti bošnjačko društvo i osposobiti ga za potrebe novog vremena.

Krah „Reforme“, i organizacije i glasila, zbog nedovoljnog sluha javnosti za njene ideje, ali i očitih finansijskih poteškoća, tokom druge polovine 1928. usmjerio je Dževada Sulejmanpašića prema „Gajretu“, gdje je težio nastaviti svoju reformističku djelatnost. Tu postaje članom Glavnog odbora „Gajreta“ u dva mandata (1928/1929; 1929/1930)³⁰, koncentrirajući se primarno na priloge u istoimenom glasilu, posvećene reformi vjerskog, kulturnog i društvenog ži-

²⁷ Dževad Sulejmanpašić, „‘Reforma’ prema Jugoslavenskoj Muslimanskoj Organizaciji“, *Jugoslavenski list*, XI/1928, br. 12, str. 3.

²⁸ „Ja sam od 1920. do 25. godine mnogo radio za J. M. O. Troševići živce i umnu snagu u redakciji ‘Pravde’ u nadi, da će se jednom već smatrati završenim pribiranje narodnih snaga i pristupiti opštem kulturnom radu u narodu. U 1925. godini me je čekanje već bilo osanisalo. Danas vidim, da JMO vrlo malo misli na taj rad“, Isto.

²⁹ Pogledati članke: Dževad Sulejmanpašić, „‘Reforma’ prema Jugoslavenskoj Muslimanskoj Organizaciji“, *Jugoslavenski list*, XI/1928, br. 12, str. 3.; Dževad Sulejmanpašić, „Partijska politika“, *Reforma*, I/1928, br. 1, str. 4.; Dževad Sulejmanpašić, „Za reviziju vakuf. Štatuta“, *Reforma*, I/1928, br. 2, str. 5.

³⁰ Uloga „Gajreta“ u društvenom životu Muslimana, prilozi.

vota Bošnjaka. Njegov novinarskopublicistički angažman u *Gajretu* čelni ljudi društva su znali cijeliti, javno ističući kako je Dževad Sulejmanpašić jedan od njegovih najboljih saradnika³¹. Kruna Sulejmanpašićevog rada u „Gajretu“ bilo je dobivanje prve nagrade za tekst komedije *Zeleni čovjek*, kojim je konkurirao na konkurs Glavnog odbora „Gajreta“ za najbolju jednočinku koja bi svojom koncepcijom i sadržajem odgovarala potrebama i ciljevima društva. U komediji je Sulejmanpašić kontrastirao duh novog vremena i konzervativnost lokalne zajednice³², ali je zbog izvjesnih nezgodnih detalja, djelo bilo suspendirano i ostalo bez ozbiljnije promocije.

Kako se Sulejmanpašićev intenzivan rad u „Gajretu“ dešavao u vrijeme šestojanuarskog režima kralja Aleksandra, burna politička zbivanja u zemlji ponukala su ga da se u više navrata oglasi o karakteru pravnih, političkih i nacionalnih promjena koje je uspostavljena diktatura donijela. Svi ti tekstovi³³ su izrazito nekritički intonirani, obojeni neskrivenom apologetikom spram mjera uvedenog režima; Sulejmanpašić (kao uostalom i predstavnici drugih grupacija unutar bošnjačkog društva)³⁴ u nacionalnoj unitarizaciji i oktroiranim upravnim rješenjima nije vidio tendencije usmjerene protiv interesa svog naroda, već upravo suprotno – najbolji put do sređivanja prilika u zemlji i općeg prosperiteta njene nacije. Pritom mu oktroirano jugoslavenstvo nije smetalo da o muslimanima piše kao o Srbima³⁵, što je, opet, bilo u skladu sa nacionalnom orijentacijom društva u čijem je glasilu plasirao svoje radove.

Ostaće, naravno, nejasnim iz kojih pobuda je Dževad Sulejmanpašić, odvažni i nesalomljivi zagovornik bošnjačke nacionalne obnove, veliki poštovalac Kantove filozofije i odani učenik Karla Krausa, pisao panegirike režimu koji je promovirao totalitarizam i zemlju uveo u predvorje fašizma. Da li je posrijedi bila istinska vjera da bi poredak čvrste ruke zemlju mogao spasiti političke fragmen-

---

³¹ *Spomenica dvadesetipetogodišnjice Gajreta 1903 - 1928*, Sarajevo, 1928., str. 105.

³² Dževad Sulejmanpašić, *Zeleni čovjek. Komedija u 1 činu. Iz muslimanskog seoskog života*, Gajretova mala pozornica 2, Sarajevo, 1932.

³³ Pogledati: Dževad Sulejmanpašić, „6. januar 1929.“, *Gajret*, X/1929, br. 8, str. 129-131; Dževad Sulejmanpašić, „3. oktobar 1929.“ *Gajret*, X/1929, br. 20, str. 311-312; Dževad Sulejmanpašić, „Završetak agrarnog pitanja u bivšoj Bosni i Hercegovini kao početak ekonomskog zadružnog pokreta“, *Gajret*, X/1929, br. 22, str. 343-345.

³⁴ Pogledati, na primjer, poglede tuzlanskog *Hikjmeta*, koji je zastupao gledišta konzervativne bosanske uleme, o karakteru promjena koje je donio šestojanuarski režim (*Hikjmet – riječ tradicionalne uleme u Bosni i Hercegovini*, str. 89-90.).

³⁵ „3. oktobar 1929.“, str. 311.

tacije i kulturnog ništavila (od čega je naročito zazirao), ili pak ogoljeni opor-tunizam intelektualca koji se nije želio kockati sa vlastitom sudbinom – ostaje jednim od najspornijih momenata njegove duhovne biografije.

Pa ipak, pasivizacijom u „Gajretu“ nije prestalo njegovo društveno djelo-vanje; nakon što se preselio u Zagreb, uključio se u tamošnji medžlis Islamske zajednice, pritom objavivši radove koji će ga definitivno svrstati u red značajnih predstavnika društvene misli Bošnjaka između dvaju svjetskih ratova.

Njegovo društveno djelovanje nakon tih godina, ukoliko ga je uopće bilo, kao i njegov život za vrijeme Drugog svjetskog rata, ostaće, nažalost, nepozna-nica i nakon ovoga rada.

Kritičar bošnjačke iracionalnosti

Kada je 1918. godine mladi Dževadbeg Sulejmanpašić objavio svoju brošu-ru *Muslimansko žensko pitanje – jedan prilog njegovu riješenju* – u to vrijeme bio je to akt intelektualne i ljudske hrabrosti čovjeka koji je smatrao da čini dobro djelo zajednici koju upozorava na izvore njene bijede i zaostalosti. Kako je ta zajednica reagirala na njegovo pisanje, poznato je: džematlije su spalile brošuru u haremu Begove džamije, a Sulejmanpašićima su porazbijali prozore u Halil-bašića ulici³⁶.

Brošura je, nesporno, predstavljala prst u oko konzervativnim bošnjačkim krugovima onog vremena: ona je javno zagovarala otkrivanje lica musliman-ke, kao korak ka njenoj punoj obrazovnoj i društvenoj emancipaciji³⁷. No, ovaj temeljni motiv nije bio samo puka proklamacija; on se bazirao na konkretnim zapažanjima i iskustvima mladog bega koji je, očito, dobro poznao socijalno stanje i psihologiju društva u kojem je živio. Navodeći žive primjere moralne erozije i socijalne degradacije bošnjačke žene u godinama Prvog svjetskog rata, Sulejmanpašić iznosi svoje glavne argumente u prilog otkrivanja njenog lica: a) pokrivanje ne može ispuniti zadaću očuvanja ženinog morala; b) ono nije samo suvišno, već je i velika zapreka bošnjačkoj prilagodbi novom vremenu;

---

³⁶ Iz neobjavljene korespondencije Husnija Kamberović – Zija Sulejmanpašić.

³⁷ O ovoj brošuri više: Enes Karić, „Bosanske muslimanske rasprave za i protiv obnove i reforme u XX stoljeću“, *Savremeno islamsko mišljenje u Bosni i Hercegovini* (materijali), Fakultet islamskih nauka, Sarajevo, 2003., str. 40-45; *Hikmet – riječ tradicionalne uleme u Bosni i Hercegovini*, str. 14-15.

c) temeljem toga, ono je glavna zapreka napredovanju bošnjačkog naroda³⁸. Ako bi se Bošnjakinja otkrila, smatra Sulejmanpašić, Bošnjaci bi od toga imali goleme koristi: obrazovana Bošnjakinja bi znala kako odgajati, vraćeno samopouzdanje bi uticalo na kvalitet bračnih odnosa, odnosi sa susjedima i inovjercima bi se popravili.

Kvalitet više Sulejmanpašićeve rasprave o ženskom pitanju bila su njegova kritički intonirana zapažanja društvenih devijacija koje su opterećivale bošnjačku stvarnost za vrijeme Prvog svjetskog rata u Bosni i Hercegovini. On nesmiljeno šiba sklonost Bošnjaka fizičkim užicima i iracionalnu potrebu za provodom po svaku cijenu, čak i u najcrnje ratno vrijeme, kad su štednja i samoprijegor najpotrebniji:

„Danas se u ratno vrijeme sigurno podvostručio broj onih koji su se odali stalnom alkoholnom užitku. Danas sa gnjušanjem slušam tajno pripovijedanje o tolikim našim najuglednijim bezima i agama, koji svoga boravka u Sarajevu ne mogu provesti, što ne će prirediti i po koju veselu noć uz čašicu rakije i u društvu muslimanskih djevojčura“³⁹.

Sa druge strane, neudate gradske muslimanke, u velikom broju, ne mare ni za kakve moralne norme, tjelesni užici i provod su im osnovna preokupacija, a „hodanje po mahalama“ glavni hobi:

„Pođimo na Zmajevac, Hrid, Medreseta, Pod Hrastove i t. d. Na pr. nedeljom treba poći Arapmahalom, Sumbulmahalom, preko Vratnika na Zmajevac. Neka to bude u ljetu. Cijelog ljeta tamo ne vidi se nijedan prozor, ni vrata, iza kojih ne bi virile ženske glave kao iz kaveza. Na Zmajevcu, kad se izađe iz grada, pružiće se jedna čudna slika: na stotine muslimanki savile se uz cestu nad jarcima ili malo dalje; tu sjede na zemlji s podvinutim nogama; onome, koji ne bi malo bolje pogledao, učinilo bi se, uživaju u proljetnoj ljepoti prirode. Ali priroda ne cvijeta po cesti i jarcima! One čekaju, dok prođe koje muško, i da im dobaci što god, što bezobraznije, to prihvaćenije od njih“⁴⁰

Već ovim opservacijama Sulejmanpašić je obespredmetio svaku kritiku (i tadašnju i buduću) kako iza zahtjeva za otkrivanjem lica muslimanke stoje nedolične ambicije svjetovne inteligencije za onom vrstom njene emancipacije

³⁸ *Muslimansko žensko pitanje – jedan prilog njegovu riješenju*, str. 27.

³⁹ Isto, str. 22.

⁴⁰ Isto, str. 22-23.

koja će je uvesti u svijet moralnog nihilizma i razvrata. U više svojih tekstova on je upozoravao na moralne izazove koji prijete integritetu bošnjačke žene u savremenom društvu⁴¹ kritizirajući politiku zatvaranja očiju pred realnošću ženskog pitanja od strane tradicionalne uleme i konzervativnih političara. Žena će iskusiti gorčinu modernog vremena, htjeli mi to ili ne, samo je pitanje hoće li bošnjačko društvo dopustiti da joj se to dogodi neukoj i obespravljenoj, sa katastrofalnim posljedicama po njen integritet, ili pak obrazovanoj i svjesnoj, što bi nesporno amortiziralo negativne posljedice njene emancipacije.

U svojoj brošuri *Muslimansko žensko pitanje – jedan prilog njegovu riješenju* Dževad Sulejmanpašić nije istupio sa osobitim taktom i obazrivošću. Na to su mnogi ukazivali kao na slabost koja je od njegove rasprave načinila pamflet. Međutim, sa intelektualne strane gledano, upravo u tim izljevima iskrenosti pomiješane sa mladalačkom vjerom u naglu promjenu postojećeg očitovali su se lucidnost njegovog mišljenja i dubina njegovog razumijevanja stanja u kojem se nalazio bošnjački narod na prijelazu između dva stoljeća. Austro-Ugarska je, navodi, radila na reformi prava, mijenjala je norme kaznenog i građanskog prava u Bosni i Hercegovini, ali to ništa nije uticalo na Bošnjake, njihov način života i razmišljanja. Šta je trebalo učiniti?

„Trebali su nas prisiliti i na to, da damo djecu u škole i zanate, da reformišemo spram duha vremena mekajtebe i medrese; treba li su nas prisiliti, da damo ženskoj drugi položaj u porodici i u društvu, koji je iskalo ‘novo vrijeme.’ To ‘novo vrijeme’, i ako je već 40 godina staro, može se nazvati i danas novim, jer je zaista život muslimana ostao u glavnim potezima – predokupacioni”⁴².

U više svojih radova Sulejmanpašić je naglašavao potrebu reforme vjerskih ustanova, ali i trezvenog gledanja na običaje koje ne bi trebalo poistovjećivati sa vjerskim propisima. On ističe da je to neophodno kako zbog općeg bošnjačkog napretka, tako i zbog zaštite islama od krivog tumačenja i njegove devalvacije u kontekstu modernog vremena. Ako se, ističe Sulejmanpašić, nošenje fesa u Bosni i Hercegovini uporno nastoji predstaviti vjerskim propisom, a riječ je o najo-

⁴¹ Pogledati: Dževad Sulejmanpašić, „Zablude sarajevskog džematskog medžlisa“, *Reforma*, 1/1928, br. 3, str. 2.; Dževad Sulejmanpašić, „Prodiranje sveta u život muslimanke“, *Gajret*, X/1929, br. 18, str. 285-286.; Dževad Sulejmanpašić, *Slobodna misao i hikmetovština*, Zagreb, 1933., str. 91-93.

⁴² *Muslimansko žensko pitanje – jedan prilog njegovu riješenju*, str. 11.

bičnijem običaju koji s vjerom nema ničeg zajedničkog, onda je trezvenim Bošnjacima dužnost da ne dozvole devalviranje islama vezivanjem njegovog učenja za običaj koji je očito izgubio uporište u savremenoj stvarnosti⁴³. Bošnjaci žive u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, pripadaju evropskom civilizacijskom prostoru – zato je opravdano fes zamijeniti šeširom, približiti se „nacionalnoj braći drugih vjera“, odnosno prilagoditi svijetu koji je u kulturnom i ekonomskom pogledu daleko ispred Bošnjaka. Ovi Sulejmanpašićevi stavovi očituju racionalnost i pragmatizam moderniste koji ne želi imati sentimenta prema simbolu koji može biti smetnja njegovoj zajednici, ali i zabludu intelektualca koji napredak te zajednice ne vidi izvan okvira priznatih naroda države kojoj pripada.

Pa ipak, Sulejmanpašićevo insistiranje na srpskom, odnosno hrvatskom nacionalitetu muslimana nije ga sprečavalo da o muslimanima govori kao o posebnom narodu, elementu, zajednici, koja ima nešto specifično u odnosu na „inovjernu nacionalnu braću“. Također, navedena nacionalna opredjeljenja nisu ga načinila neosjetljivim prema napadima na islam i muslimane kojih je bilo neobično mnogo u srbijanskoj štampi i publicistici. Kad je Čedomil Mitrinović objavio svoju kontroverznu knjigu o muslimanskom pitanju⁴⁴, Sulejmanpašić je izvrnuo ruglu njegovu logiku u tumačenju postojeće bošnjačke zaostalosti karakterom islamskog učenja, navodeći više primjera autorovih proizvoljnih komentara, izvrtanja činjenica i animoziteta prema svemu što ima islamski predznak⁴⁵. Oštra kritika na račun autora, međutim, nije ga spriječila da, za razliku od tonova u drugim prikazima istakne i određene pozitivne strane Mitrinovićevih razmatranja i uputi kritiku bošnjačkoj javnosti koja apriorno dočekuje na nož svako kritički intonirano pisanje o Bošnjacima.

Pored ženskog pitanja i nošnje, treća velika tema iz društvenog života Bošnjaka o kojoj je iscrpno pisao Dževad Sulejmanpašić bili su vakufi. Sulejmanpašić je bio duboko svjestan značaja vakufskog potencijala za duhovni i materijalni razvoj Bošnjaka. Nakon čuvenih izjava reisul-uleme Čauševića decembra 1927. u prilog emancipacije bošnjačke žene i racionalnijeg korištenja vakufskih dobara, Sulejmanpašić je u više svojih tekstova⁴⁶ pozivao na vakufsku reformu, koja

---

⁴³ Dževad Sulejmanpašić, „Za šešir a protiv fesa! *Jugoslavenski list*, VIII/1925, br. 230, str. 6.

⁴⁴ Čedomil Mitrinović, *Naši muslimani*, Beograd, 1926.

⁴⁵ Dževad Sulejmanpašić, „Proskribovana knjiga“, *Gajret*, X/1926, br. 6, str. 90-93.

⁴⁶ Pogledati: Dževad Sulejmanpašić, „Za reformu vakufa“, *Gajret*, IX/1928, br. 2, str. 25-28.; Dževad Sulejmanpašić, „Rad ovogodišnjeg vakufskog sabora“, *Reforma*, 1/1928, br.

bi se primarno očitovala u korištenju vakufskih posjeda (uključujući i napuštene mezarluke) za izgradnju proizvodnih kapaciteta koji bi unaprijedili ekonomsku osnovu osiromašenog bošnjačkog stanovništva, kao i u temeljitoj reorganizaciji vakufsko-mearifске uprave koja bi se lišila balasta zastarjelih mutevelijskih struktura i pogubnog uplitanja politike u njene poslove. U svim tekstovima Sulejmanpašić apelira na Bošnjake da se liše sentimentalne veze sa naslijeđem i iracionalnog opiranja promjenama koje su u njihovom najboljem interesu:

„Čovjeka, koji imalo voli taj svijet, iz koga je nikao, ne može sigurno ništa žešće zaboliti od toga najsavršenijeg bjelodanog dokaza sljepila toga svijeta. Protiv volje mu se nameće misao, da su mozgovi i duše u tog svijeta mrtve okamenine, koje su vječno krute, i koje čekaju na jak malj da ih polupa. Jer kako bi se inače moglo razumjeti, da tom svijetu nikada ne naumpadne ni da se upita: Kako se moraju žalostili duše onih mrtvih, koje su se oslobodile zemaljskog praha, kad vide, da su njihove trule kosti, što zauzimaju skupocjena zemljišta, na smetnji spasavanju njihovih potomaka!“⁴⁷

Što se tiče reorganizacije vakufsko-mearifске uprave, bez njene racionalizacije i osavremenjivanja ne može biti nove, produktivnim ciljevima okrenute vakufске politike. A do toga je moguće doći:

„ ... potpunim ujedinjenjem svih samostalnih vakufa pod direktnu upravu povjerenstava, izuzevši naravno onaj mali broj (desetina) onih vakufa čije vakufname određuju za mutevelije izvesna lica. Time bi poslovanje odbora i direktora bilo smanjeno za najmanje tri četvrtine svoje, što bi imalo za posledicu stvaranje mogućnosti inicijativnoga novoga rada u vakufima. Sabor je, istina, još u prošlogodišnjem zasedanju doneo zaključak da se ujedine vakufi u svima mestima, gde ima više vakufa, ali provođanje toga zaključka je, kako se kaže u izveštaju, udarilo na takve zapreke da se ujedinjenje moglo provesti tek u desetak mesta. Kako se može razumeti iz drugoga razlaganja u izveštaju, dosada su sama poverenstva bila glavna zapreka tome ujedinjavanju. Stoga treba, pre definitivnoga izvođenja ujedinjenja vakufa, dovesti u red sama poverenstva, jer i inače, kad

---

I, str. 2.; Dževad Sulejmanpašić, „Neka mrtvi hrane žive“, *Reforma*, 1/1928, br. 2, str. 1.; Dževad Sulejmanpašić, „Za reviziju vakuf. štatuta“, *Reforma*, 1/1928, br. 2, str. 5.; Dževad Sulejmanpašić, „Rad u vakufima“, *Gajret*, X/1929, br. 24, str. 375-376.

⁴⁷ „Neka mrtvi hrane žive“.

poverenstva ne bi bila savesnija od mutevelija, ne bi trebalo uopšte ujedinjavati samostalne vakufe.“⁴⁸

Nesporan kvalitet Sulejmanpašićevog mišljenja bilo je njegovo beskompromisno zalaganje za *ratio* i otvoren govor, bez tabua, o svim pojavama u bošnjačkom društvu i problemima koji ga opterećuju. Produkt takve tendencije, uz mnoge druge, jeste njegov tekst „Tragičnost duhovnih i socijalnih kontrasta u naših muslimana“, u kojem je upozorio javnost na prisutne polaritete u bošnjačkoj zajednici, koji od svjetovno i tradicionalno usmjerenih muslimana čine dva svijeta, međusobno konfrontirana i posvađana, nesposobna za bilo kakvu zajedničku akciju, unutar jednog te istog naroda⁴⁹. Premda se u ovom tekstu, možda zbog profila publikacije u kojem je plasiran, osjeti izvjesno pomanjkanje kritičke nepristrasnosti u tretmanu društvenih grupa koje opisuje, Sulejmanpašić dobro uočava moguće negativne refleksije pomenutih polariteta, osobito na kvalitetan i djelotvoran rad muslimanke učiteljice, koja „ima da predstavlja glavnog kulturnog pionira naših muslimana za dugi niz godina...“⁵⁰

Sa pomenutim tekstom „Tragičnost duhovnih i socijalnih kontrasta u naših muslimana“ Sulejmanpašić je, nesporno, otvorio jedno od najkrupnijih i najosjetljivijih pitanja bošnjačke nacionalne i duhovne stvarnosti između dvaju svjetskih ratova: pitanje interpretacije islamskog učenja u modernom vremenu, temu koja je neraskidivo vezana za problem saradnje inteligencije i uleme u savremenom bošnjačkom društvu. O ovim pitanjima se intenzivno raspravljalo dvadesetih i tridesetih godina proteklog stoljeća. Međutim, nijedna od društvenih grupa nije znala ponuditi rješenja koja bi bila djelotvorna u smislu duhovnog konsenzusa, ili barem većinskog poimanja islamskog učenja kao oblasti bošnjačkog identiteta, niti je imala recept za efikasno premošćivanje jaza između nje i ostalih grupa koje su činile bošnjački društveni prostor. Sulejmanpašić je pisao o dihotomiji svjetovno i vjerski obrazovanih Bošnjaka, ali ni on nije ponudio nikakva djelotvorna rješenja za postojeću nepovoljnu situaciju.

Kad je riječ o interpretaciji islamskog učenja, Sulejmanpašić je insistirao na tezi da poimanje islama treba uskladiti sa razumom i tekovinama zapadnog duha, te da se mora načiniti raskid sa zastarjelom teološkom literaturom koja

---

⁴⁸ „Rad u vakufima“, str. 375.

⁴⁹ Dževad Sulejmanpašić, „Tragičnosti duhovnih i socijalnih kontrasta u naših muslimana“, *Pregled*, IV/1930, sv. 80, str. 528-532.

⁵⁰ Isto, str. 531.

je u osjetnom raskoraku sa tendencijama i rezultatima savremene nauke i filozofije. Kao dosljedni kantovac, Sulejmanpašić nastoji razgraničiti perenijalnu etičko-filozofsku strukturu Kur'ana od ajeta posvećenih prirodi i univerzumu, čija je relevancija, s obzirom da su u vrijeme njihove objave morali odgovarati duhovnim mogućnostima prvih muslimana, samo historijska, temporalna.⁵¹

Ovo je ubjedljivo najslabiji momenat u cjelokupnom Sulejmanpašićevom mišljenju; u knjizi u kojoj iznosi pomenutu teoriju⁵² ne postoji nikakvo relevantno obrazloženje za nju izuzev jaza kojeg (lično) prepoznaje između prijevoda pojedinih ajeta o prirodi objavljenih u tuzlanskom *Hikjmetu* i rezultata prirodnih nauka, za koje i sam priznaje da ih poznaje tek u osnovnim crtama⁵³. Još je veći problem projiciranje pomenute teorije u prostor i vrijeme, u praktičko-operativni kontekst; koje bi društvene snage, na temelju kakvih ovlaštenja, slijedeći kakve kriterije, bile u stanju izvršiti „misiju“ koju zagovara Sulejmanpašić? Postoje li elementarne pretpostavke u bošnjačkom društvu (o vjerskim strukturama da i ne govorimo) za takvu jednu aktivnost? Na jednom mjestu, doduše, Sulejmanpašić naglašava značaj obrazovanja „jednog novog reformisanog hodžinskog staleža“⁵⁴, ali to ostaje tek puka proklamacija, za neko buduće vrijeme, bez ikakvog realnog obrazloženja.

Dževad Sulejmanpašić, međutim, bio je u potpunosti uvjeren da Bošnjaci ne mogu ići naprijed sa postojećom ulemanskom bazom (čije je desno krilo nazivao *hikmetovštinom*), te da u bošnjačkom društvu mora prevladati racionalna struja koja će jasno i nedvosmisleno, bez zazora i sentimentata, usmjeriti narod prema prioritetima njegovog ukupnog nacionalnog razvitka. A ti prioriteti su najdirektnije povezani sa potrebom kulturne i socijalne asimilacije sa Jugoslovenima drugih vjera, bez čega nema bošnjačke (muslimanske) opstojnosti i posebnosti:

---

⁵¹ Ovdje je Sulejmanpašić nesporno bio inspiriran Kantovom *Die Religion Innerhalb der Grenzen der Blossen Vernunft* (pogl. *Religija unutar granica čistog uma*, Beograd, 1990.), kao što su generalno njegov glavni filozofski oslonac u tretmanu vjersko-teološke problematike, i dvadesetih i tridesetih, bile dvije prve Kantove kritike: *Kritika čistog uma* i *Kritika praktičnog uma*.

⁵² *Slobodna misao i hikmetovština*, str. 19-24. O ovome vidjeti: *Hikjmet – riječ tradicionalne uleme u Bosni i Hercegovini*, str. 141-142.

⁵³ *Slobodna misao i hikmetovština*, str. 19.

⁵⁴ Isto, str. 102.

„Da je opiranje protiv toga spajanja nemoguća i u sebi protuslovna stvar, vidi se po tome što, na primer u našem slučaju, naša omladina, ‘na kojoj svet ostaje’, dobiva isti prosvetno-kulturni odgoj i docnije vrši iste državne funkcije, kao i raznovrsne društvene i nacionalne poslove, kako ih vrši i omladina drugih vera. Tako nastaje i treba da nastaje kulturna i socijalna asimilacija. Mi muslimani moramo i hteti tu asimilaciju, i to u našem najvišem interesu. Voljnom, iskrenom i umnom asimilacijom ćemo postići da to neće biti u stvari samo asimilacija nego više sinteza, i samo ćemo tako moći očuvati sve ono što je dobro u pojmu i sadržaju naše verske zajednice.“⁵⁵

Ovaj citat, na koncu ovog prikaza recimo, možda najplastičnije ilustrira svu kompleksnost, sadržajnost i slojevitost socioloških opservacija Dževada Sulejmanpašića, ali i domete njegovog modernističkog mišljenja u društvu i državi sa zvaničnom nacionalnom politikom, koja to mišljenje nesporno uslovljava i određuje, potpomognuta idealističkim koncepcijama intelektualca koji je očito vjerovao u pravolinijski tok historijskog kretanja. Ali, u pozadini svih njegovih teorija o jedinstvu, asimilaciji, sintezama, ipak je stajao diskurs o opstanaku bošnjačkog (muslimanskog) elementa, onakvog kakav jeste, nespremno na promjene i reforme, u historijskom vremenu koje nije obećavalo milost i solidarnost spram onih koji nisu bili sigurni kojim putem treba ići. Dževad Sulejmanpašić je to jasno vidio i javno potvrdio svoj intelektualni dignitet tekstovima u kojim je iznosio zapažanja i ideje za koje je vjerovao da Bošnjake mogu potaknuti barem na razmišljanje, ako ne na djelotvornu akciju u pravcu njihove obnove i napretka.

(Objavljeno: Bošnjačka pismohrana, sv. 5., broj 17-20, str. 129-141, Zagreb, 2004/2005)

---

⁵⁵ Isto, str. 101.

Zija Sulejmanpašić

MODERNIST DŽEVAD SULEJMANPAŠIĆ, ANALITIČARI I KRITIČARI NJEGOVA DJELA

Davne uspomene na amidžu Dževada – „Otkrijmo žene“ i paljevina pred Gazi Husrefbegovom džamijom – Od filozofije do logopedije – „Reforma“ i reformisti – Što je hikmetovština? – „Srbofilija“ na apotekarskoj vagi

Netko, nepoznat, telefonira mi usred radnog dana:

- Oprostite, znate li što o Dževadu Sulejmanpašiću?
- Znam, to mi je stric.
- Kako bismo ga mogli kontaktirati?
- Nikako. Umro je davno.

Primam izraze sućuti od osobe koja mi se predstavlja i objašnjava da je umrlom Savezna logopedska sekcija u toku rada I. Kongresa logopeda Jugoslavije, koji je održan u Opatiji 28-30. 10. 1985. dodijelila plaketu i to za *izuzetne zasluge za početak razvoja logopedske prakse, za predani stručno-teorijski rad i edukaciju prvih logopedskih kadrova, što je od povijesnog značenja za razvoj logopedije u zemlji.*¹ Onda me pita, mogu li ja preuzeti tu plaketu?

---

¹ Logopedija = učenje o upoznavanju i liječenju poremećaja govora kao što je mucanje

Otišao sam po nju, kada su me pozvali u tu sekciju, koja je spadala u Savez društava defektologa Jugoslavije, u Savsku cestu br. 3. gdje su mi, uz plaketu, dali i pismenu ispravu o toj dodjeli, ali naslovljenu: *Cijenjena obitelji Sulejmanpašić* koja sadrži opis stričevih, ili kako mi Bošnjaci kažemo, amidžinih zasluga i završava sa *Slava mu*. Potpis: Predsjednik odbora Savezne logopedске sekcije prof. mr. Darko Novosel. Od žiga na dnu se ne razabire točan datum, nego samo godina – 1985.

Slične plakete i priznanja dodjeljivale su se širom Jugoslavije osobama koje bi se značajno iskazale u nekoj djelatnosti, a koji put i onima koji se ne bi ničim istakli, nego naprosto uz kakvu godišnjicu.

Ali bilo je neobično da u mom regalu odavna stoji knjiga Dževada Sulejmanpašića: „Žurnalizam – razarač čovečanstva“² što očito nema ama baš nika-kve veze s logopedijom.

Izbio je i završio rat. Onda su se počeli javljati i drugi telefonski pozivi također nepoznatih ljudi iz BiH: *Je li vam u rodu Dževad Sulejmanpašić? Što mi možete reći o njemu?* Jednom, student koji o njemu piše diplomski rad na politologiji, a o logopediji, nikada nije ni čuo, drugi o njemu piše znanstveni rad, trećega zanima cijela porodica Sulejmanpašića, citiraju ga u nekim djelima. Nikoga ne zanima logopedija, nego koješta drugo. Koncem 2005. moj davnašnji kolega prof. dr. Stjepan Malović koji u Zagrebu na fakultetu političkih znanosti uči novinare, susreće me na vratima Novinarskog doma: *A što ti je Dževad Sulejmanpašić? Nasmijao sam se: Što dalje vrijeme teče, sve me to više pitaju.* On je odlazio predavati u Bosnu, pa čuo za Dževadov „Žurnalizam“, moli da mu ga dam da ga iskopira, nešto kažem o autoru itd.

Koji dan poslije, svraća mi pozornost g. Dževad Jogunčić na tekst Evelina Memića: „Politička i socijalna misao Dževada Sulejmanpašića“ u Godišnjaku 2004. „Bošnjačke zajednice kulture Preporod“³ da bih onda u „Bošnjačkoj pismohrani“⁴ našao tekst Adnana Jahića (i taj mi je telefonirao) „Modernizam Dževada Sulejmanpašića“ koji uz ostalo o njemu piše mnoge lijepe riječi:

(...) Pisac, publicista, prosvjetitelj, neosporno predstavlja jednu od onih zane-marenih kulturnih ličnosti, čiji su tekstovi, analize i inicijative ostavili na tokovi-ma bosansko-hercegovačke intelektualne i društvene zbilje između dvaju svjetskih

² Zagreb 1936. – Bez naslova izdavača

³ Godina IV – Sarajevo 2004., str. 109.

⁴ *Časopis za povijest i kulturu Bošnjaka u Hrvatskoj*, sv. 5, br. 17-20, Zagreb 2004/2005.

ratova neizbrisiv trag (...). I dalje: (...) kada i gdje je rođen, kakve je škole pohađao, koliki su bili zemljišni posjedi njegove porodice, što je usmjerilo mladog bega prema novinarstvu i drugim aktuelnim društvenim temama, zašto se sredinom tridesetih godina naglo gubi njegov trag u publicistici i javnom životu – samo su neka od pitanja koja će i nakon ovoga teksta morati ostati otvorena.

To me sve navodi da pokušam (i da je zaista krajnje vrijeme) zabilježiti ono što mogu i znam o Dževadu i pokušam odgovoriti na neka od pitanja A. Jahića. Bit će to samo u skromnim razmjerima, jer mnogo je vremena proteklo i pouzdanost je upitna. A podatke je teško nalaziti.

Sve što sam dosad govorio o njemu, bilo je „na prepad“ – netko mi telefonira usred tko zna kojeg zanimanja, pita me nasred ulice, toliko godina poslije njegove smrti, pa se jedva mogu koncentrirati na temu.

Porijeklo i mladost

Husnija Kamberović navodi u svom opsežnom djelu⁵ da su Sulejmanpašići *Znamenita porodica iz Vesele kod Bugojna*. Taj podatak prenosi i A. Jahić. To baš nije precizno; kula Sulejmanpašića (navodno isprva sedmokatna) je u Odžaku, oko osam kilometara od centra Bugojna, prema Gornjem Vakufu, s lijeve strane puta, na brežuljku. Dosta dobra slika te kule, – dakako u ruševnom stanju – objavljena je u „Vojnoj enciklopediji JNA“⁶ pod natuknicom „Kula“. Ondje je točno navedeno: „Kula Sulejmanpašića u Odžaku kod Bugojna“. Pod naslovom „Kula Sulejmanpašića“ objavljena je manja slika ostataka njenih zidina (imala je još samo tri kata) u časopisu „Vikend“⁷ uz kratak tekst, gdje neki dopisnik piše o našoj porodici i što stariji ljudi o tome pričaju. Po tome, ona je izgorjela oko 1830. i nije nikad obnovljena⁸. Vesela je tri kilometra jugozapadno od središta Bugojna (sada je to sve spojeno). Dakako, u Bugojnu i u Veseloj i u onome što se zove Malo Selo, (1 km od središta) bilo je Sulejmanpašića u razna vremena,

---

⁵ *Begovski zemljišni posjedi u Bosni i Hercegovini* – Zagreb, 2003., str. 448. S tim autorom korespondirao sam u više navrata dok je radio to djelo, ali ne bih rekao da sam mu dao taj podatak.

⁶ II. izdanje, sv. 4, str. 754.

⁷ Br. 758 – 3. XII 1982.

⁸ Po svoj prilici spalila ju je družina Memiš-age, muteselima Srebrenice 1831. pod vodstvom Husein-kapetana Gradaševića (Dr. Husnija Kamberović – *Husein-kapetan Gradašević* – Izd. „Preporod“ Gradačac, 2002. str. 47.)

a i u časopisu „El Hidaje“ u 2. svjetskom ratu objavljen je jedan tekst o toj kuli i Sulejmanpašićima u tom kraju, što dalje nije tema.

Moj djed Sulejmanbeg živio je neko vrijeme u Bugojnu, a bio je tada ondje još jedan Sulejman Sulejmanpašić, pa su jednoga zvali „Suljo iz Vesele“, a drugoga „Suljo iz Malog Sela“. Djed se doselio u Sarajevo, u novu kuću u Halilbašića ulici, imao je petero djece, tri sina i dvije kćeri: koliko znam, svi su rođeni u Sarajevu, amidža Dževad je drugi po starini, rođen je 16. VI. 1893.⁹; veze s Bugojnom su i dalje bile rođačke.

U Dževadovu djetinjstvu – po svoj prilici ranom – dogodilo se ono što ga je dovelo u kobnu vezu s logopedijom i obilježilo mu cijeli život. Ostavili su ga samoga u putničkim zaprežnim kolima u Sarajevu, negdje oko mjesta koje se zvalo Cirkusplac. Konji su zbog nečega poplašili i pojurili pomamno obalom. Što je dijete tada preživljavalo, možemo samo zamisliti, jer su konji povukli kola punim kasom sve do vijećnice i zaustavili se nekako, tek kod Šeherehajine ćuprije ili Mustajpašina mejdana.

Usljed toga šoka je Dževad počeo mucati.

Očito mu taj hendikep nije onemogućio da završi gimnaziju. Bavio se i sportom. U mene je loša kopija isječka iz nekih davnih sarajevskih novina na kojoj se vidi skupina mladića, većinom u dresovima. Naslov glasi (prenosim doslovno, sa svim greškama):

„II. JAVNA NOG. UTAKMICA U SARAJEVU, 1. VII. 1911.

Odigrao se je revanš Osmaen – 11“bijllh“ Rezultat 2:2

Ispod slike navedeno je 11 imena¹⁰ nogometaša među njima i Sulejmanpašić Dž. Reprodukcija je toliko loša, da se lica ne mogu razabrati. „Osmaen“ je greška – klub se zvao „Osman“. Od oca sam zaista jednom čuo da je Dževad igrao u tom klubu.

Za Prvog svjetskog rata mobiliziran je u vojsku. Budući da je bio školovan, postigao je neki čin, jer je poslije u vojsci Kraljevine Jugoslavije i u vrijeme

⁹ Podatak s nadgrobne ploče. U korespondenciji s H. Kamberovićem sam naveo, po sjećanju, godine rođenja 1890. ili 1892. što je odatle prenio i A. Jahić. U međuvremenu sam se potrudio da utvrdim pouzdane podatke. Inače nemam nijedan njegov osobni dokument. Što se s njima moglo zbiti, u daljnjem tekstu.

¹⁰ Ostali su: Najšul, Mališević, Samardžija, Karaman, Bugarski, Lukač, Zovko, Harmer, Gerovac i Jeftanović. Zanimljivo je da je samo Dževadu navedeno početno slovo imena. Da li se htjelo naglasiti razliku između njega i moga oca Nedžada, koji je bio ne samo u Sarajevu, veoma popularan nogometaš? On je rođen 1898. pa mu je tada bilo 13 godina.

NDH, bio pričuveni časnik. Kad smo stanovali zajedno u Zagrebu, slučajnim povodom mi je rekao da je tada bio na talijanskom frontu ranjen, na svom položaju (bio je artiljerac) i da je poslije bio na oporavku u jednom slovenskom gradiću blizu Zagreba. Ondje ima jedan poveliki starinski dvorac koji je u ratu bio prilagođen za oporavak ranjenika.

Kad sada o tome razmišljam, nije mi jasno kako su mucavog mladića mogli postaviti za vojnog starješinu, koji mora moći odsječno zapovijedati? Nije mi rekao, a nisam ga ni pitao, u koji dio tijela je ranjen. Kako god bilo, nisam primjećivao nikakve posljedice tog ranjavanja.

Poslije rata Dževad i moj otac Nedžad otišli su u Beč na studije. Dževad je upisao elektrostrojarstvo (to je tada bio jedinstven studij) a otac agronomiju. Nisu diplomirali. Obojica su prekinuli studije radi problema koji su nastali uslijed agrarne reforme i koji su se vukli godinama. Nema sumnje, Dževad je u Beču posve izgubio zanimanje za tehniku. Jednom mi je samo spomenuo boravak u nekim bečkim knjižnicama. Koliko je ondje boravio ne znam, jednom mi je, mnogo poslije, pričao da se u Beču upoznao s Karlom Krausom, koji je na njega ostavio duboki dojam.

U mom sjećanju se javlja u vrijeme moga djetinjstva. Rođen sam 1931. godine u toj kući u Halilbašića ulici. On je tada stanovao u lijepoj kući na Bakarevcu, a s jedne strane mu je prvi susjed bila mlađa sestra Majda. Oboje su imali oko kuća i poveći zemljišni posjed.

Dževadova žena je bila liječnik-pedijatar Katarina, čini mi se Kovač,¹¹ Slovenka, koja se prozvala Ildiko, a za nas je bila tetka Ildi. U djetinjstvu sam više puta čuo o tome, kako je njegova brošura o potrebi otkrivanja muslimanskih žena¹² spaljena pred Gazi Husrefbegovom džamijom u Sarajevu, a na roditeljskoj kući u Halilbašića ulici razbijeni prozori kamenjem. Kako sam rođen desetak godina poslije, zaključujem da je on tada još tu stanovao, prije ženidbe i izgradnje kuće na Bakarevcu.

Drugo što pamtim iz toga vremena je priča, koju sam slušao od majke i posluge – a to je moglo biti najranije oko 1936-37. godine – da je on mucao, „pa se sam izliječio“¹³, nadalje, da on i Ildiko liječe mucavce. I zaista, on bi samo neku

---

¹¹ Bila je starija od njega, rođena 25. 11. 1890.

¹² Dževad beg Sulejmanpašić, *Muslimansko žensko pitanje (jedan prilog njegovu rješenju)* – Vlastito izdanje, Sarajevo 1918.

¹³ Poznat je takav slučaj govornika Demostena iz antike.

riječ malo otegao i to ponekad. Moj otac o njemu nije mnogo ili ništa govorio – kao bankovni prokurist, bivši slavni nogometaš u Sarajevu, organizator plesne škole i teniske sekcije u klubu „Sašk“, planinarske u „Đerzelezu“, strastveni lovac – imao je uveliko drukčije interese i ambicije.

U mene je i knjiga „Turci“¹⁴ Edhema Bulbulovića¹⁵ s posvetom: *Cij. Dževadu Sulejmanpašiću – u znak iskrenog prijateljstva i zahvalnosti – 30. IX. 1939.* Bulbulovića se sjećam, iz djetinjstva, ako je posrijedi „zahvalnost“, mogu zaključiti da mu je Dževad bio od neke koristi pri izdavanju te knjige; Bulbulović se u predgovoru općenito zahvaljuje svima onima koji su mu *ukazali neku moralnu ili materijalnu potporu.*

O Dževadovoj publicističkoj djelatnosti nešto sam saznao za jednog posjeta Bakarevcu, kad me tetka Ildi odvela nešto na tavan, gdje sam vidio mnoštvo knjiga složenih u kupove. Upitao sam, što je to? Odgovor: *Knjige koje je napisao amidža*, me zapanjio, pa sam djetinjasto naivno upitao: *A je li on to opisuje svoje doživljaje?*, tada mi je moralo biti barem 7 ili 8 godina. Ako je tu bio složen i njegov „Žurnalizam“, koji je izdao u vlastitoj nakladi i tiskao u Zagrebu 1936., to se moralo zbiti poslije te godine.

Osim toga, o njemu kao piscu, nisam tada saznao ništa više. Čini mi se da je radio u Sarajevu kao činovnik u Državnoj štampariji. Koliko znam, on je u Zagrebu boravio 1933/44. godine kada se uključio u rad prvog zagrebačkog džematskog medžlisa.¹⁶ Uglavnom, ja se iz djetinjstva sjećam nekih posjeta Bakarevcu, kao i jedne žalbe Ildiko mojoj majci da ih neki susjedi ogovaraju, kako oni liječe „gubavce“! Po svoj prilici radi takvoga svijeta, ona je oblačila i dimije, mada samo po kući i oko nje, po bašči.

---

¹⁴ Edhem Bulbulović: *TURCI i razvitak turske države sa uvodom u kulturnu i političku povijest islama* – Sarajevo 1939. – bez navoda izdavača

¹⁵ Zajedno s Dževadom ubraja se u najaktivnije svjetovne moderniste i utemeljitelje intelektualnoga kruga *Reforma* (Mustafa Imamović: *Historija Bošnjaka* – Sarajevo 1997., str. 522.)

¹⁶ O tome će biti riječi u znanstvenoj studiji mr. Zlatka Hasanbegovića o zagrebačkim muslimanima koja će se, kako saznajem, uskoro tiskati

Brak i zarobljeništvo

Sva tri brata Sulejmanpašića: Dževad, moj otac Nedžad i treći Zija¹⁷ bili su za ono vrijeme „crne ovce“ begovskog establišmenta – nijedan nije oženio muslimanku. Moja majka je bila Austrijanka, Zijina je žena Poljakinja.

Što je to značilo u ono vrijeme, iskusio sam već u djetinjstvu. Naš otac nas nije upisivao u mekteb, nego je angažirao jednoga hodžu, Hakiju ef. Bukvića¹⁸ da nas podučava vjeronauk. Kad sam pošao u osnovnu školu, učio sam dakako i vjeronauk, koji smo imali u programu. Neki moji suučenicima su me počeli zadirkivati i izazivati: *Što ćeš ti ovdje?, Ni on, ni otac mu ne nose fes!, Makni se od ovoga, on sigurno jede svinjetinu* i sl. Požalio sam se ocu. On je onda uputio Hakiju ef. koji je ušao u razred za vrijeme sata vjeronauka i nastavniku u četiri oka rekao što je posrijedi, koji je potom izružio nevaljalce, pa su me ostavili na miru.

Dževad i Ildiko nisu imali djece. Mogu zamisliti što bi tek njih snalazilo u Sarajevu, da su ih imali!

U travanjском ratu 1941. Dževad je mobiliziran kao oficir. Ratni raspored mu je bio na Ilidži, u parku pored željezničke stanice Nova Ilidža. Kraljevska se vojska raspala, a da se nije ni okupila.

Dževadova uspomena: *Sazvao nas je zapovjednik dok su njemački avioni nalijetali na jedva branjeni grad i objašnjavao da je naša vojska osobito snažna u moralu i tehnicima. Ponovio je: 'U tehnicima'. Nekoliko dana poslije njemački su tenkovi ušli u grad.*

Časnici jugo-vojske, pričuvni i aktivni, Bošnjaci i Hrvati, naprosto su prevedeni u vojsku NDH, u domobranstvo, Ne znam je li Dževad odmah opet mobiliziran – pa bilo mu je već 48 godina. No potkraj rata je bio opet u uniformi.

Kad su njemački okupatori protjerali neke Slovence, ne samo u Srbiju, kako se obično u komunističkom režimu pisalo i govorilo, nego i u ustašku NDH, neki su dospjeli i u Sarajevo. Znam da su ta Ildiko i Dževad primili u svoju kuću jednu takvu slovensku porodicu, ne znam jesu li bili neka svojta od Ildi.

Nikada nisam čuo da je Dževad bio na nekim bojištima; bit će da je sjedio u nekoj sarajevskoj kancelariji. U to vrijeme, u proljeće 1944., umrla nam je nena Fatima, Sulejmanbegova udovica,¹⁹ Sahranjena je pored njega, u groblju na Ba-

---

¹⁷ Umro relativno mlad od TBC u Dubrovniku, ukopan na najbližem muslimanskom groblju – u Trebinju

¹⁸ Bio je onda i jedan hodža Hakija ef. Bukva, ali je umro dok sam bio dijete.

¹⁹ Poslije Sulejmanbegove smrti bila se preudala za nekoga, mnogo mlađega, Begtaševića u

kijama. Dževad i otac su uz neke druge, spustili njen tabut u mezar, koji je 1924. bio otmjeno uređen²⁰ sa dva povisoka mezartaša, ograđen metalnom ogradom na mramornom postolju. U mladosti sam ga često posjećivao, na čitavom tom mezarištu bili su zasađeni borići. Kad sam sedamdesetih godina opet onamo svratio, jedva sam ga našao u šumi visokih stabala, njihovo korijenje je razbilo i oborilo ogradu, mezartaši su bili na zemlji. U sličnom su stanju bili i drugi grobovi. Otada se pitam: kako su to muslimani dopuštali da im se na groblju sadi šuma? Ili je to bio nekakav običaj?

Travanj 1945. koji je Sarajevo riješio fašista, mojoj porodici donio je sve samo ne oslobođenje (osim od nekih materijalnih dobara). Dževad je dospio u zarobljenički logor, u veliku vojarnu koja se za NDH nazivala Osmanpašina. Onamo je dospio i moj stariji brat Neđžad, zarobljen u Bleiburgu²¹ i sestra Azra, uhapšena u Sarajevu, koja je kao mlada cura uspijevala nekako umilostiviti Oznaše i stražare, pa ocu vani doturiti poneko pisamce.

Poslije su brat i sestra prebačeni u logor u Koševo. Ondje su bile neke barake, u kojima su za rata bili, čini mi se, Nijemci, a partizani su u njih dovodili zarobljene domobrane, četnike, ustaše i mnoge druge. Svo to roblje sada je teško klasificirati. Neki su puštani kućama, drugi odvođeni na strijeljanje. Oko logorske bodljikave žice, stalno je bilo nekih rođaka onih zarobljenika, koji su donosili nešto za jelo, pokušavali doći do nekog isljednika, saznati nešto o nekome.

U pismu što ga je brat Neđžad iz zarobljeništva uspio poslati ocu stoji i ovo: *Drago mi je i što je i amidža Dževad ovdje, razgovarao sam i s njim.*

Jedno sestрино pisamce je sačuvao moj umrli brat. Upućeno je ocu, u njemu stoji: *Danas popodne su otišli oficiri u vagonima, izgleda za Mitrovicu, s njima i naš jadni amiđa, baš mi ga je žao, kud njega da vode ovako starog.*²² Bit će da je Dževad tada još bio u velikoj vojarni, jer onamo su mogli stići željeznički vagoni. Oficiri nisu odvedeni u Mitrovicu, nego u Kovin, u Banatu. Najviši domobranski zapovjednici suđeni su u Beogradu, ostali su pušteni poslije jedne amnestije nekako u kolovozu ili rujnu 1945. Uskoro su mi pušteni iz zatvora sestra i brat, a 1946. majka, pa smo se nekako okupili.

Bratunac. Njena djeca su to smatrala meزالijansom. Ustanici su 1941. ubili toga Begtaševića, ona je uspjela izbjeći u Sarajevo, gdje je živjela u jednoj od porodičnih kuća u Ilidži.

²⁰ Posjedujem jednu fotografiju

²¹ Njegov ratni dnevnik je sačuvan i objavljen pod naslovom: *Od Sarajeva do Bleiburga i povrata*

²² Originale ovih pisama posjedujem. Objavljena su u cijelosti u navedenom ratnom dnevniku

Kada mi je stariji brat Nedžad otišao na studije u Zagreb, a za njim i sestra Azra, odlučili smo napustiti Sarajevo. I Dževad je to namjeravao. Otac je otišao u Zagreb, pribavio prostrani trosobni stan. Posve smo se spakirali za selidbu, i htjeli otputovati 1.1.1949., ali uveče 31.12.1948. oca je OZNA uhapsila i odvela u zatvor u Ćemalušu. Nema smisla ovdje opisivati kakvim je boljševičkim torturama isljednik Salih Topić postigao da otac zbog verbalnog delikta bude osuđen na godinu i pol dana zatvora i na konfiskaciju imovine (dvije godine poslije, ono, za što je moj otac bio osuđen, bila je državna politika.)²³

Moja majka je tada odlučila da spasi onaj stan u Zagrebu. Javili smo Dževadu, neka oni odmah odu u Zagreb i usele se. Tako je i učinjeno.

Otac mi je otpušten iz zatvora u ljeto 1950. i onda smo i mi preselili u taj zagrebački stan u ulici koja se tada zvala Beogradska²⁴. Tako smo postali sustanari.

Sustanari u Zagrebu

Tek tada, u sljedećem razdoblju od nekoliko godina, поближе sam upoznao Dževada. On je radio kao nastavnik na Višoj pedagoškoj školi. Po svojim manirima, bio je aristokrat. Visok, vitak i uspravan do u duboku starost, u kući prilično zatvoren i šutljiv; kao i moj otac, na pitanja je lapidarno odgovarao. O svojoj predratnoj publicističkoj djelatnosti ništa nije govorio (nitko ga nije o tome ni pitao). Otac mi jednom rekao nešto o njegovoj polemici u vezi s onim što je nazvao hikmetovštinom.

Očito je Dževad tada intenzivno radio na svojoj knjizi „Mucanje“ zajedno sa suprugom. Objavljena je 1951.²⁵ kao zajedničko djelo.

U predgovoru stoji: *Ova knjižica daje jedan dio predavanja iz logopedije koje je drugi potpisani autor (tj. Dževad) održao u godini 1949. na Višoj pedagoškoj školi, defektološkom odsjeku.* Iz toga se predgovora još vidi da je supruga Ildiko surađivala u „Glasu nedužnih“, časopisu za pedopatologiju koji je izlazio u Beogradu od 1929. do pred rat, s izvjesnim prekidima.

---

²³ Presudu posjedujem.

²⁴ Poslije Voje Kovačevića, sada je Višeslavova

²⁵ Ildiko Sulejmanpašić, Dževad Sulejmanpašić *Mucanje*, Zagreb 1951. Izd. Pedagoško-književni zbor. U Beogradu je 1969. objavljeno ovo: Dževad Sulejmanpašić: *Problematika nauke o mucanju*, u izdanju Saveza društava defektologa Jugoslavije. (Podatak s interneta) Da li je to neko novo djelo?

Onda je prionuo i da uči engleski iz Vidakovićeve udžbenika koji je bio vrlo popularan.²⁶ (Poslije nekoliko godina instruirao je neku djecu iz susjedstva iz engleskog.)

Tada je bjesnio rat u Koreji, Jugoslavija je bila pod velikim pritiskom s istoka. Poslije je počeo rat u Vijetnamu, razvila se bitka za Dien Bien Fu. Ako smo razgovarali o politici, onda su to bile naše tadašnje aktualnosti. Zbivanja u Kraljevini Jugoslaviji činila su se kao daleka prošlost. Pitao sam ga jednom nešto o iseljavanju Bošnjaka u Tursku. Nije znao odgovor, ali mi je rekao: *Prošlost me nikad nije zanimala, nego samo budućnost*. U političkim razgovorima bio je suzdržljiv, iako antikomunist, u tome nipošto nije bio primitivan. Pozitivna dostignuća je priznavao, dok je Ildiko bila žestoka kritičarka vlasti. Jednom sam ga upitao, što misli o tome kako su komunisti riješili pitanje otkrivanja muslimanskih žena? *Vrijeme je već donosilo rješenje i bez njihove zabrane*. Otac, uvjereni antikomunist, na isto pitanje mi je odgovorio: *To je dobro, jer svi su režimi izbjegavali da se s tim problemima suoče*. Čini mi se da Dževada to pitanje više nije zanimalo. O višeženstvu u Bosni mi je drugom prilikom objasnio da ga austro-ugarska vlast nije tolerirala, ali da je zatečeno stanje prihvatila. Po službenoj statistici, rekao je, bilo je 1910. tisuću takvih brakova, uglavnom u Bosanskoj Krajini.

U nas je, u naše studentsko društvo, često dolazio i student Vlajko Palavestra²⁷, koji će poslije napisati značajno znanstveno djelo o usmenim predanjima u BiH i onu simpatičnu knjižicu o sarajevskim legendama²⁸. Oboje je objavljeno poslije rata. Dževad je poznao njegova strica književnika Jovu, govorili su ponešto o filozofiji. Pozajmio mu je i jednu Nietzscheovu knjigu²⁹, jer ga je pitao o njemu. Meni je ovako ocijenio djelo Otta Weininger³⁰, čije sam djelo našao u njegovom ormaru: *Zaključci nemaju smisla, ali ondje, svakako, ima mnogo veoma dubokih misli o ženama*.

Mi mladi smo tada čitali Krležu. On bi slušao što o tome govorimo, ali bi samo ubacio poneku sarkastičnu primjedbu na račun toga književnika. Nikako

²⁶ *Da li znate engleski?*

²⁷ Umro je u Sarajevu 1993. za vrijeme srpske opsade grada.

²⁸ *Historijska usmena predanja iz Bosne i Hercegovine* (Izd. Buybook Sarajevo i Mostart Zemun, 2004.) i *Legende iz starog Sarajeva* (Izd. Mostart Zemun, 2000.)

²⁹ *Jenseits von Gut und Böse*

³⁰ *Geschlecht und Charakter*

ga nije podnosio, ali se nije upuštao neke eksplikacije. Nije prihvaćao njegove posve negativne prikaze prilika u Austro-Ugarskoj.

Često sam u Dževadovoj sobi učio, gdje je bio obični ormar s knjigama. Nije ih bilo ni izdaleka kao na Bakarevcu. Sve sam ih pregledao, a i neke pročitao, dobar dio je bio na njemačkom, ali, ništa od onoga što je on napisao ondje nije bilo, osim „Žurnalizma“. Prisjećam se da mi je otac tada rekao da je Dževad napisao „Zelenog čovjeka“, ali taj rad nisam nikada ni vidio ni pročitao.

Tada sam preko nekih poznanika dobio na posudbu ono prvo izdanje knjige „Legenda o Ali paši“ Envera Čolakovića, pisca posve nepodobnoga tadašnjem režimu. I Dževad ju je čitao sa zadovoljstvom, ali mi je rekao da ga smeta jezik staroga Sarajeva toga književnika. Naveo mi je i primjer: *Jašta radi*.

Prestala je apsolutna dominacija sovjetskih filmova, počeli su se uvoziti filmovi sa Zapada. Mladima su holivudski kriminalistički, a pogotovo western filmovi, bili dobrodošlo osvježjenje. Ali on nije dijelio naše simpatije. Cijenio je samo vrijedna umjetnička dijela sa socijalnom tematikom. Kako smo se veselili i holivudskim crtanim filmovima, prvi put sam opazio da ga napušta uobičajena hladnokrvnost. Pokušao nas je uvjeriti da je to društveno zlo!

To ubija maštu djeteta! Što će ono misliti o Snjeguljici, Šeherezadi, Ali Babi, Pepeljugi? Ništa. Sve dobiva gotovo za sat-dva!

Ostao sam bez riječi. Istina je.

Slično se on i u „Žurnalizmu“ oborio na stripove u novinama: *Za dva minuta dnevno, između dva zalogaja, za vrijeme ručka, progutate i književnost.*

Mirovina na Jadranu

Sredinom pedesetih godina svi smo se iz našeg sustanarstva razišli na razne strane. Ildiko je posljednjih godina čeznula za mirovinom na Jadranu, pa su oni dosta povoljno kupili kuću kod mjesta Ćunski, koji kilometar ispred Malog Lošinja, blizu mora, gdje su se smjestili kao penzioneri. Ona je ondje umrla prije njega, 1. 4. 1973.

Od moje sestre, koja je kao turistička djelatnica ponekad išla na Mali Lošinj, pa ga posjećivala, saznao sam da se Dževad druži s Erichom Kubyjem, poznatim njemačkim publicistom, koji je kupio kuću³¹ negdje u njegovu susjedstvu a u njoj i dulje boravio. Tada sam preko njega uputio pismo Kubyju, namjeravao

---

³¹ Dakako, kao stranac, on je u Jugoslaviji nije mogao legalizirati.

sam prevesti jednu njegovu knjigu s tematikom iz drugog svjetskog rata. Kuby je pristao, štoviše obećao prirediti posebno jugoslavensko izdanje, ali tada se nijedan izdavač, s kojim sam pregovarao, nije to usudio objaviti.

Dževada sam dva puta posjetio u prolazu. Živio je sam. Imao je malu mirovinu.

Prvi put sam mu donio od Karla Krausa, poslijeratno izdanje dramske kompozicije „Die letzten Tage der Menschheit“, koje sam kupio u Austriji, ili Njemačkoj. To ga je dirnulo, uz zahvalu mi je pričao o Krausu i kako je taj bio divan recitator. To baš nisam znao, ali očito ga je negdje slušao i gledao. Opisao mi je bolest i smrt tetke. Odvezao sam ga na groblje u Malom Lošinj, da mi pokaže tetkin grob. Uz naš uobičajeni iskaz pijeteta, pokazao mi je da je na nadgrobnom spomeniku uz njeno ime, godinu rođenja i smrti, upisano već i njegovo, uz godinu rođenja. *Eto, samo treba dodati godinu smrti*, rekao je smireno.

Kad sam drugi put bio kod njega, gledao je sa zanimanjem televizijski prijenos neke nogometne utakmice. Nisam ga htio prekidati, pa smo obojica gledali. U jednom momentu me upitao: *Zašto (komentatori) stalno govore imena igrača?*

Bio sam zbunjen: *Da se zna, kod koga je lopta.*

Pa to se vidi. Opet nisam znao što bih rekao.

Mnoge pojave i zbivanja je tako gledao drugim očima nego mnogi od nas. To je bio naš posljednji susret. Umro je 29. 3. 1976.³² Na grobu mu uz ime stoji: nastavnik.³³

Oporučno ga je naslijedila Mubera Šahinagić, kći njegove starije sestre Kijane, koja je tada živjela u Istanbulu. Nije se tu imalo bogzna što ni dobiti, pianino, skromni namještaj, televizor, knjige, pisaći stroj. Kuću su još za života on i Ildi prodali nekom susjedu, s tim da u njoj mogu ostati doživotno. Iza njih su morale ostati bilješke o logopediji, pa i neki dokumenti: rješenja o plaći, o mirovini, diplome, rodni, vjenčani list i sl. Što je s njima bilo, može se samo nagađati. Po svoj prilici su uništeni.³⁴

Koliki su bili zemljišni posjedi Dževadove porodice? Iz Jahićeva se teksta vidi da je čitao Kamberovićevu knjigu, gdje je iscrpno obrađena ta tematika.

³² Nadgrobna ploča je još i sada (2006.) na mjestu.

³³ Grobnu pristojbu nasljednici nisu godinama plaćali, pa je mjesto pripalo drugom koji je sada (2006.) još živ.

³⁴ Prof. Zulejha Riđanović (živi u Sarajevu), kći umrle Mubere Šahinagić, kaže da je od majke dobila samo jednu njegovu sliku i poklonila je „Preporodu“.

Doduše, pedesetih godina moj je otac odlazio u Bosnu gdje je prodavao neke ostatke ostataka zemljišnih čestica i novac dijelio s Dževadom i sestrama. Bio je to sitan novac. A što je usmjerilo *mladog bega prema novinarstvu i drugim aktuelnim društvenim temama* – isto ono, što nekoga usmjeri da igra tenis, ili se bavi astronomijom. Doduše, ima neka predodžba, da je begovski posao lov divljači i – žena.³⁵

Time bi bila iscrpljena prvobitna namjena ovog napisa. No lektira tih rado-va o Dževadu mi je ukazala na neke stavove, na koje mislim da moram reagirati, mada je Dževadovo djelovanje dosad bilo izvan granica moga interesa.

Dževadovi ciljevi

A. Jahić se bavi i time tko je o Sulejmanpašiću pisao, pa konstatira da o njemu književni kritičari, historičari i drugi autori uglavnom govore usput, dotiču ga se u kontekstu rasprave o modernističkim tendencijama u bošnjačkom društvu dvadesetih i tridesetih godina prošlog stoljeća. *Uglavnom je fokusiran kao autor reformističkih tekstova* – piše dalje A. Jahić – *ili, kao kulturni radnik, ili kao dramski pisac, nigdje integralno povezivanjem svih aspekata njegovog stvaralaštva i društvene pojavnosti.*

Poslije toga A. Jahić nastoji zakoračiti u tom smjeru. Utvrđuje tko je sve o njemu pisao, zatim iznosi biografske podatke ukoliko su mu poznati, obuhvaća prostor njegova društvenog djelovanja i na kraju posvećuje dobar dio svoje studije njemu kao *kritičaru bošnjačke iracionalnosti*. Sve u svemu, značajan doprinos izučavanju Dževadova djelovanja.

Ja, kao prvo, podsjećam na ono što je bio credo Dževada Sulejmanpašića i njegovih istomišljenika, Organizacije naprednih muslimana „Reforma“ u njihovu novinarskom radu. Objavio ga je 1928. pod naslovom „Ciljevi ‘Reforme’“, lista koji je izašao u svega desetak brojeva. Dževad mu je bio glavni urednik i u njemu objavio dobar dio tekstova. U prvom broju i na prvoj stranici ti su ciljevi formulirani tako, da se:

- vjerska obuka i vjerski odgoj muslimana dovede u sklad s duhom sadašnjice;
- muslimani prosvjećuju tako da se njihov kulturno-prosvjetni nivo izjednači s nivoom ostalih kulturnih naroda;

---

³⁵ Nije bio jedini; pada mi na um Asimbeg Dugalić, jedno vrijeme predsjednik „Narodne uzdanice“, koji je zajedno s Dževadom uređivao „Reformu“.

- sva vakufska dobra iskorišćuju za podizanje muslimana u kulturnom, socijalnom i ekonomskom pravcu;
- tolerira ona nošnja muslimana koja dosad nije bila uobičajena, kao i otkrivanje muslimanki;
- muslimanka uvede u privredni i socijalni život;
- iskorjenjuju štetni običaji, koji koče savremeni i uspješni rad svih grana narodne privrede;
- iskorjenjuju štetne predrasude i praznovjerice, koje ometaju čuvanje narodnog zdravlja;
- muslimani nacionalno osvješćuju tako, da oni, kao autohtoni element, vide u ovoj zemlji svoju pravu i jedinu otadžbinu, za koju ima da podnose s ljubavlju svaku žrtvu;
- suzbijaju uticaji političkih partija, ukoliko bi ometali izvođenje društvenih ciljeva i
- potpomažu i uzimaju u zaštitu sve napredne akcije među muslimanima.

Ti su mu ciljevi bili misao vodilja u djelovanju.

I da se ne zaboravi: ovdje, u ovom programu, nema riječi o nekakvom nacionalnom **opredjeljenju** muslimana.

Politička aktivnost

Jahić piše: *Premda Zijo (tj. ja, Zija) Sulejmanpašić tvrdi da niko od njegove porodice, uključujući amidžu Dževada, nije bio politički aktivan, činjenice govore suprotno, ista je stvar s tvrdnjama da se niko od njih nije nacionalno izjašnjavao, u smislu srpstva ili hrvatstva. On ovo potkrepljuje mojim privatnim pismom H. Kamberoviću, kojega su zanimali zemljišni posjedi i rodoslovlje Sulejmanpašića.*

A u opaski Jahić se poziva na „intervju“ sa mnom; posrijedi je telefonski razgovor. Onda zaključuje o Dževadu: *1933. izlaze njegove knjige ‘Slobodna misao i hikmetovština’ i ‘Žurnalizam razarač čovječanstva’³⁶ koje predstavljaju izraz njegovog zrelog promišljanja kulturne i društvene stvarnosti Bošnjaka (...) Nakon ovih radova Sulejmanpašić se povlači s javne i kulturne scene (...).*

Kamberoviću sam pisao ono što sam tada znao. Meni su 1933. bile dvije godine, osam, kad je počeo drugi svjetski rat. Pa kao što amidžu Dževada otkrivaju

---

³⁶ Primjerak koji ja posjedujem izdan je 1936. Ne mislim da je to neko drugo izdanje.

pisci poput Jahića, tako ga donekle otkrivam i ja. Nisam mogao znati za neki njegov politički angažman, jer je u mom djetinjstvu već bio daleko izvan društveno-političkih djelovanja na javnoj sceni. Znao sam za njegova reformatorska nastojanja, ono što sam slušao od starijih i nešto poslije čitao. O politici – ništa. Zbog toga se sada osvrćem i na to.

Po Jahiću, to Dževadovo bavljenje politikom je bilo ovo:

- član redakcije „Pravde“,
- kotarski delegat na skupštini JMO 10. i 11. 12. 1924. godine,
- član Uprave „Narodne uzdanice“,
- lojalan politici JMO i redovno za nju glasovao,
- osnivač i jedan od čelnih ljudi „Reforme“ – neformalne opozicije JMO i kritičar svoje „bivše stranke“,
- suradnik „Gajreta“.

Za suvremenoga čitatelja u Hrvatskoj, koji ne zna ništa o „Pravdi“, „Narodnoj uzdanici“, „Reformi“ i „Gajretu“, zaista impresivan angažman. Vidjet ćemo što je posrijedi.

Pogledao sam neka godišta „Pravde“, stranačkoga glasila Jugoslavenske muslimanske organizacije, da vidim što je ondje Dževad pisao. Ali na moje iznenađenje, ondje nijedan članak, ni uvodnik, ni komentari nisu potpisani. Štoviše, objavljuvan je i neki roman u nastavcima, a ne zna se tko je autor! Rijetko se nađe pod nekom informacijom neki anonimni potpis, npr. „Član JMO“, pseudonim kao „Sabalaudin“, „Visočak“ ili samo neko slovo, npr. „S“. Na prvoj stranici samo je navedena adresa i telefon uredništva. Nije mi to bilo jasno, pa sam tek pomnim pregledom lista, koji je imao samo nekoliko stranica, napokon otkrio na zadnjoj stranici, posve na dnu, liniju i ispod nje podatak da je odgovorni urednik Ibrahim Muhić (odnosi se na 1924., 1925. i 1928. godinu). I to je sve.

Politička djelatnost u kulturno-prosvjetnim društvima?

Tek sam poslije u „Gajretu“ (1930.) našao u Dževadovoj polemici s prof. M. Zahirovićem da on piše o sebi: *Članaka sam, doduše napisao više nego što on kaže (u 'Pravdi' oko 70-80, koje sam također krvlju pisao, u 'Reformi' oko desetak i u 'Gajretu' isto desetak).*

Što je on to „krvlju“ pisao 70 – 80 puta, tako ostaje zauvijek nepoznato. Imamo samo njegove riječi koje Jahić navodi u napomeni, da je od 1920. do

1925. *trošio živce i umnu snagu* u redakciji „Pravde“ dok se valjda nije razočarao. Možemo samo pretpostaviti da je to u vezi s njegovim navedenim ciljevima.

Biti kotarski delegat neke stranke, konkretno JMO, doista je jasan politički angažman.

No „Narodna uzdanica“ nije bila politička stranka, nego muslimansko kulturno-prosvjetno društvo, isto što i „Gajret“.

A biti „lojalan politici JMO“, ili bilo kojoj drugoj stranci i glasovati za nju, naprosto je opredjeljenje, nešto što je pravo svakoga građanina, pekara i akademika, pa to ni uz najbolju volju ne mogu smatrati „bavljenjem politikom“.

Jahić piše i ovo: *Kako se Sulejmanpašićev intenzivan rad u 'Gajretu' dešavao u vrijeme šestojanuarske diktature režima kralja Aleksandra, burna politička zbivanja u zemlji ponukala su ga da se u više navrata oglasi o karakteru pravnih, političkih i nacionalnih promjena koje je uspostavljena diktatura donijela. Svi ti tekstovi su izrazito nekritički intonirani i obojeni neskrivenom apologetikom spram mjera uvedenog režima. Sulejmanpašić (kao uostalom ni predstavnici drugih grupacija unutar bošnjačkog društva) u nacionalnoj unitarizaciji i oktroyiranim upravnim rješenjima nije vidio tendencije usmjerene protiv interesa svog naroda, već upravo suprotno – najbolji put do sređivanja prilika u zemlji i općeg prosperiteta njene nacije. Pritom mu oktroyirano jugoslavenstvo nije smetalo da o muslimanima piše kao o Srbima, što je opet bilo u skladu s nacionalnom orijentacijom društva u čijem je glasilu plasirao svoje radove.*

Ostat će, naravno i nejasno iz kojih je pobuda Dževad Sulejmanpašić, odvažni i nesalomljivi zagovornik bošnjačke nacionalne obnove, veliki poštovalac Kantove filozofije i odani učenik Karla Krausa pisao panegirike režimu koji je promicao totalitarizam i zemlju uveo u predvorje fašizma.

Ukratko: bio je nekritičan, muslimane proglašavao Srbima i uopće bio neprincipijelan. Ja ne mogu objasniti njegove pobude, ali podsjećam da je neprestano bio na udaru kritike i polemizirao. Pa evo što je on, u jednom od svojih polemičkih tekstova, odgovorio M. Zahiroviću, žestokom protivniku reformista, koji mu je 1930. prigovorio da je po oslobođenju navodno bio protiv političkog grupiranja muslimana na vjerskoj osnovi, pa onda bio za takvo grupiranje, da je tri godine surađivao sa Sakibom Korkutom u partijskoj politici, iako je on bio najžešći protivnik otkrivanja muslimanki, odstupio od jugoslavenstva i td.

Da bih o tome svemu dao dovoljno razjašnjenje – odgovara uvodno Dževad Sulejmanpašić – bilo bi potrebno u cijelosti citirati najmanje dvadesetak njegovih članaka iz 'Pravde', 'Jug. Lista' (jedan) i 'Reforme'. Nemogućnost, a i suvišnost toga mogao je predvidjeti i g. Z. jer je i bez toga njegov odgovor pun 'dokaza' mojih kontradikcija. Osim toga, jednostavna misao za koju je valjda i on sposoban, mogla ga je spriječiti od toga. Mora se, naime, principijelno dopustiti mogućnost da su moja 'vrđanja' u partijskoj politici razjašnjiva prosto time, da sam ja uvijek mislio svojom glavom, a ne glavom vođa, da su moje misli bile bolje nego njihove, i da se nisam nikad i ničim vezivao za te vođe. Isto tako u drugim pitanjima mogla javnoga djelovanja mora se dopustiti mogućnost da je nastupanje novih momenata značilo primarno 'vrđanje', a moje da je bilo samo nužna posljedica.

Htio sam vidjeti kako je to Dževad u vrijeme šestojanuarske diktature u „Gajretu“ „u više navrata“ pisao „nekritičke“ i „apologetske tekstove režimu diktature“ i „nije vidio tendencije usmjerene protiv interesa svog naroda“, pa našao ove članke:

- Godine 1929: „6. Januar 1929.“, „G. Šćepan Grđić o Gajretu“, „Prodiranje svijeta u život muslimanke“, „Rad u vakufima“ i „Završetak agrarnog pitanja kao početak novog zadružnog pokreta“,
- 1930: „Prirodni zakoni i skokovi“, „Feredža i zar i mirna Bosna“,
- 1931: „Zadaće Gajreta u narodnoj privredi“³⁷
- 1932: više nije objavio ništa. A 1933. živi u Zagrebu i objavljuje knjigu „Slobodna misao i hikmetovština“. Sljedeće godine ubijen je kralj Aleksandar.

„Srpska orijentacija društva Gajret“ današnjem čitatelju, Bošnjaku, nameće ružne asocijacije, pa i o Dževadu, koji je u njemu „intenzivno radio“. Posrijedi je društvo, osnovano 1903. koje je održavalo popularna predavanja, poljoprivredne tečajeve, suzbijalo nepismenost, smještalo mlade na zanate, davalo stipendije za školovanja u zemlji, a i za teološki fakultet u Kairu. Imalo je đачke domove, muške, ženske, šegrtske, bavilo se izdavaštvom, imalo pjevačke zborove, čitao-nice, priređivalo zabave, tombole itd.

I u „Narodnoj uzdanici“, muslimanskom kulturnom društvu osnovanom 1923., u kojem je Dževad bio član uprave, imali su prvenstveni cilj pomagati

---

³⁷ Navedene tekstove nije teško naći u uvezanim navedenim godištim „Gajreta“ jer je uz njih i ukupno kazalo.

muslimanskoj mladeži na srednjim i u visokim školama, uzdržavati je u svojim internatima, siromašne stipendirati. I to je društvo priređivalo zabave, teferiče, izdavalo kalendare i sl.³⁸ A bilo je hrvatski orijentirano.³⁹

„Gajret“ su isprva vodili prohrvati, među njima Bašagić, a od 1909. je srpski i za vrijeme 1. svjetskog rata bio je zabranjen. Smatra se da je okupljao srpski orijentirane muslimane i nastojao u srpskom nacionalnom duhu utjecati na neopredijeljene muslimane. Dževad je u „Gajretu“ 1928/29. i 1930/31. bio „odbornik bez naročite funkcije“⁴⁰. Koliko je uređivačka politika časopisa „Gajret“ obuhvaćala široku tematiku, vidi se iz naslova samo nekih nasumce odabranih članaka (a objavljivao je uvijek i po nekoliko pjesama i pripovijesti):⁴¹ „Značaj Gajretovih zborova“, „Slobodna trgovina i zaštita“, „Naši trgovci i zadrugarstvo“, „Rad Vakufskog vijeća“, „Zdravstveno zadrugarstvo“, „Gojenje voćaka“, „Zaraza jelovih stabala i potkornjaka“, „Alkohol i Kuran“, „Turizam sa privrednog gledišta“, „Upušćana djeca“, „Crijevni paraziti i trovanje hranom“, „Kijavica kod djece“, „Položaj i granice naše otadžbine“ itd.

Svaki od navedenih Dževadovih tekstova zaslužio bi poseban i širi osvrt. Od osam, četiri su polemička: sa Šćepanom Grđićem o financijama „Gajreta“, a oba ona objavljena 1930. su polemike s Muhamedom Zahirovićem i Hidajetom Kulinovićem povodom teksta „Prodiranje svijeta u život muslimanke“ – nastavak njegove višegodišnje borbe za otkrivanje i obrazovanje muslimanske žene. Nije mi jasno kakva bi to „apologetika režimu diktature“ bila u „zadaćama Gajreta u narodnoj privredi“ gdje on opisuje svjetsku ekonomsku krizu, preporuča štednju i smanjivanje poreza na narod i osnivanje narodnih škola, gdje bi se održavala korisna predavanja, pomaganje zanatske i školske mladeži, održavanje analfabetskih tečajeva. Slično je i sa „Završetkom agrarnog pitanja“ ili „Radom u vakufima“, članku kojem ni Jahić, koji ga prikazuje, ne nalazi zamjerke u tom smislu.

Ostaje samo „6. januar 1929.“ kao aktualan politički komentar uvođenja diktature kralja Aleksandra, koji se zaista može shvatiti kao „nekritički“ ili

³⁸ *Kalendar Narodne uzdanice 1933*. Godina I – Sarajevo 1932. Uredio redakcioni odbor.

³⁹ „Gajret“ je 1941. ustaška vlast zabranila, dok je „Narodna uzdanica“ nastavila rad uz izdašnu finansijsku pomoć vlasti

⁴⁰ V. Izvještaj o radu „Gajreta“ u 1931. godištu.

⁴¹ Među piscima su npr. i Hasan Kikić, Munir Šahinović, te najznačajniji bošnjački književnik između dva rata Ahmed Muradbegović (svi 1930.)

„apologetski“. I to jedini od tih navodnih panegirika režimu pisanih u „Gajretu“ u vrijeme diktature kralja Aleksandra.

Da bi se sagledao, treba prvo uvidjeti tadašnje prilike u zemlji.

Šestog januara 1928. nastala je prividno nova etapa u političkom životu Jugoslavije, te najkontroverznije države u Europi, sa šest naroda, pet jezika, tri velike religije i dva pisma. Kralj Aleksandar je još po vidovdanskom ustavu iz 1921. imao široka prava u zakonodavstvu i upravi, uglavnom su u praksi sve vlade odgovarale samo kralju i o njemu ovisile. U osnovi, zbog velike nacionalne zaoštrenosti, zaveo je 1928. centralističku i antidemokratsku diktaturu, što je u BiH prošlo bez spomena vrijednog otpora. Desetljećima su komunisti poučavali o njenim strahotama, nazivali je „monarhofašističkim terorom“. Daka-ko, ukinute su političke stranke, bila zabranjena nacionalna politička kulturna i sportska društva⁴² (gotovo sve su to, ali mnogo radikalnije, uradili komunisti poslije 1945.) Današnji naraštaji još su isuviše opterećeni nedavnom prošlošću, da bismo dobili koliko-toliko objektivni prikaz tih i mnogih drugih događaja iz toga vremena.⁴³

Ali diktatura je pogodila i novinstvo. Obustavljena su mnoga vodeća i politička glasila, među njima i sarajevska Pravda. *O intenzitetu i kriterijima cenzurisanja može se suditi na osnovu podataka da su u Sarajevu uprkos očigledne obazrivosti i suzdržljivosti novinara tokom 1929. zaplijenjena 42 broja lokalnih listova*, piše N. Šarac u navedenoj studiji.

O „panegiricima“ režimu diktature

Tako je taj komentar Dževad pisao „na oštrici noža“, a već je i sam naslov morao navesti cenzore da otvore četvore oči. U njemu je prvo konstatirao da se taj događaj *u mislima mnogih školovanih ljudi* može pričiniti kao korak unazad, zatim ukazao na specifičnosti *državnog života* u raznim zemljama, objasnio da

---

⁴² Nedim Šarac: *Šestojanuarska diktatura 1929. u Bosni i Hercegovini* – Pregled, Sarajevo, april 1974. br. 4

⁴³ Preciznija studija bi pokazala da je u Staljinovom SSSR-u pobijeno mnogo više jugoslavenskih komunista nego u Kraljevini Jugoslaviji za cijelo vrijeme njena trajanja. U Petar Požar: *Jugosloveni žrtve staljinskih čistki* (Nova knjiga, Beograd, 1989.) ih je poimence navedeno oko stotinu, s tim da su svi bili istaknuti funkcionari i još 37 članova najvišeg vodstva KPJ – Politbiroa. Mnogo ih je stradalo, a da se o njima ništa ne zna. Izdavač *Komunist* je 1969. objavio da će o svima prikupiti podatke i izdati knjigu. Nikada nije objavljena.

demokratski sistem vladanja nije idealan.⁴⁴ Podsjetio je na neke monarhe-apso- lutiste koji su u povijesti omogućili veliki napredak svojim zemljama, zatim se okomio na raspuštenu narodnu skupštinu *progrizenu crtvočinama svih mogućih opačina* (navodi i primjere), *po život opasnim činom* koji se morao kirurški operirati, da bi zaključio: *Mi muslimani Bosne i Hercegovine možemo se s pravom radovati novoj eposi naše istorije više nego i jedan dio našeg naroda. Naša petri- ficirana konzervativnost u svim štetnim predrasudama, zabludama i srednjovje- kovnim mračnim običajima nužno je morala, uslijed demokratskog izbora narod- nog predstavništva da se odrazi i na našim političkim predstavnicima.* Mada tim predstavnicima, ne odriče dobru volju i razumijevanja za imperativne zahtjeve vremena, dodaje: *da obzir na gubitak poslaničkog mandata i time stečenog polo- žaja biće da je bio jači od te volje. Tako se poslije 10 godina obresmo s pojačanim pozicijama srednjeg vijeka među nama (...)* da bi tekst završio protokolarnim i ceremonijalnim pozivom na podršku kraljevim nastojanjima.

Nije bio jedini koji je tada bio optimist. *Prilikom zavođenja diktature kra- lju su na ruku išla i očekivanja naroda, da će se, poslije perioda dugotrajnih i neplodnih političkih borbi, ukidanjem stranaka početi rješavati teške socijalne i ekonomske nedaće (...).* Deklaracijom vlade generala Živkovića, koja je dopunja- vala kraljevu proklamaciju, narodu se obećavalo navodno preduzimanje mjera za otklanjanje privrednih i socijalnih nevolja, zavođenje discipline u državnoj upravi (...), piše M. Imamović⁴⁵. Kada su zaredale tzv. poklonstvene deputacije kralju, koje su pozdravljale diktaturu, u onoj iz Drinske banovine u kojoj je bilo Sara- jevo i dio BiH, otišlo je 92 deputata, svi osim dvojice političara bivših stranaka, među njima 31 iz JMO⁴⁶. Veliki hrvatski kipar Ivan Meštrović je (1929.) še- stojanuarsku diktaturu pozdravio na čelu jedne druge poklonstvene deputacije kralju – s lampionom u ruci⁴⁷.

⁴⁴ Dževad uz ostalo piše o demokraciji, općem i jednakom pravu glasanja, kao idealu, ovo: *To nije ni teoretski iz dva razloga: prvo što i on sadrži majoriziranje manjine i drugo, što on samo broji, a ne mjeri glasove po njihovoj vrijednosti.* I u jedno i u drugo, nije se teško uvjeriti ni u današnje vrijeme, ali i u to, da još ništa bolje od demokracije nije izmišljeno.

⁴⁵ Mustafa Imamović, *Historija Bošnjaka* – Bošnjačka zajednica kulture – Sarajevo, str. 504

⁴⁶ Šarac, n. dj.

⁴⁷ *Enciklopedija Jugoslavije* 1965., sv. 6, str. 79

O konzervativcima u stranci

Stalna borba protiv zaostalosti, crvena je nit Dževadova novinarskog djelovanja.⁴⁸ U prvom broju „Reforme“ u članku „Partijska politika“ on kritizira stranku JMO, pa piše: *JMO ima jednu posebnu crtu, koja je kod drugih političkih partija jedva primjetljiva. U njenoj unutarnjoj organizaciji, u mjesnim odborima, igraju veoma važnu ulogu i imaju po pravilu odlučujuću riječ ljudi do krajnosti konzervativni u pitanjima kojima se daje vjerski karakter, a koja u stvari nemaju ništa zajedničkoga i koja su često čak i oprečna jasnim principima vjere.*

Ali diktatura je zemlju odvela u predvorje fašizma, piše Jahić. Lahko je to sada napisati, poslije osamdeset godina. Ali što je onda, kada je Dževad pisao, na to ukazivalo? Hitler je još bio daleko od vlasti, Mussolini nije ispoljavao agresivnost preko granica Italije. Ne možemo ništa znati o tome, što će 2086. godine netko pisati o „predvorju“ čega se mi sada nalazimo.

Dževad dakle piše „o muslimanima kao Srbima“. Tada, 1929., mnogo prije nego što će se širom BiH, Šahovići i Pavino Polje ponoviti u tisućama puta većim razmjerima, to ima sasvim drugu dimenziju nego sada. Isto bi bilo i da ih je nazivao Hrvatima; u tadašnjim intelektualnim krugovima (razmjere ne bih procjenjivao) bila je prisutna teza da su Srbi i Hrvati jedan isti narodni kolektiv koji se ne može dijeliti, i tko bi ga pokušao dijeliti, da bi se ubrzo uvjerio u nemogućnost. Pa sve do 1990. službeno je jezik, u Hrvatskoj, Srbiji, Crnoj Gori i BiH, bez kojega na Balkanu nema nikakve nacionalne kulture, nazivan srpsko-hrvatskim. A: *Bosanski nacionalni osjećaj bio je zabranjivan još od vremena Austro-Ugarske pa do 1992.*, pišu Š. Filandra i E. Karić⁴⁹. Usto i zaboravljan.

*Politička i socijalna misao Dževada Sulejmanpašića*⁵⁰ je tekst koji je 2005. objavio Evelin Memić, isto jedan od onih koji su od mene telefonom tražili informacije. Pošto je uvodno opisao podjelu bošnjačkog društva na tradicionaliste

---

⁴⁸ Onima koji su rođeni poslije 1945., teško je shvatiti kolika je bila zaostalost muslimanskog življa u Bosni i Hercegovini. Sjećam se iz djetinjstva, kako je u moj komšiluk u Halilbašića ulici u Sarajevu zalazio nekakav (nadri)hodža koji je jednu sirotinju liječio nekakvim zapisima i to tako, da bi na listiće papira pravim perom od neke ptice i tušem nacrtao neko arapsko slovo iskićeno poput levhe. Onda bi posjetiocu davao po neki takav listić i savjetovao: „S ovoga češ vodu piti, a ovaj metni pod glavu, pred spavanje, ali prije toga prouči (izmoli) kulhualahu“. I to bi naplaćivao.

⁴⁹ Šaćir Filandra i Enes Karić: *Bošnjačka ideja* – Globus – Zagreb, 2002., str. 223

⁵⁰ BZK Preporod Godišnjak 2004 – Sarajevo, Za izdavača Šaćir Filandra

i moderniste, postavlja orijentir svoga članka u skladu s mislima svoga izdavača Š. Filandre:

I jedni i drugi – kako zapaža Šaćir Filandra – prihvaćaju tekovine zapadne civilizacije i osporavaju iste sa stanovišta islamskog učenja. Snage reformista zalažu se za nacionalizovanje muslimana, skidanje zara i feredže, za emancipaciju muslimanke te za sekularizaciju obrazovnog sistema, po ugledu na kemalističku revoluciju u Turskoj. Krugovi ‘naprednih’ Bošnjaka ... po pravilu bili su neshvaćeni i moralno osuđivani jer su želju za bržom evropeizacijom Bošnjaka često iskazivali na odbojan način – smatra Filandra, te dodaje – kako je vrijeme ... njima dalo za pravo, mada ostaje pitanje da li su svojim radikalizmom proizveli više negativnih posljedica nego što su i sami mogli procijeniti. Ovu konstataciju Filandra objašnjava tvrdnjom da intelektualni život nije uspio izbjeći zamci prakticiranja, mada ne i tumačenja sekularizma kao ateizma.

Nije mi jasno, kako to i tradicionalisti i modernisti prihvaćaju i osporavaju tekovine zapadne civilizacije? Što je crno, a što bijelo? Ali budući da ne mogu doći do konteksta tih Filandrinih misli, neću ni tražiti odgovor.

Poticaj Dževadovu djelovanju za emancipaciju muslimanske žene sigurno nisu bile reforme u Turskoj. On je svoju borbu počeo još 1918. onim paljenim *Muslimanskim ženskim pitanjem*, dok je turska narodno-oslobodilačka borba okončana 1922., a tek je 1924. Atatürk dao Turskoj reformski ustav i 1925. prvi demonstrativno skinuo fes i stavio šešir na glavu.

Nadalje, ovdje se tvrdi da su neki (koji?) onaj pobjednički sekularizam za koji su se borili reformisti – što oni možda nisu ni htjeli, ne zna se – prakticirali kao ateizam, pa je na kraju ispalo da su ti njihovi „odbojni“ postupci ipak bili jedan ćufurski (nevjernički) posao, što ničim nije argumentirano. Po čemu spada Dževad Sulejmanpašić, član prvog zagrebačkog džematskog medžlisa, u takvo društvo?

U daljem tekstu Memić Dževada Sulejmanpašića označava kao intelektualca, reformatora, publicista i *bez sumnje, velikog mislioca i intelektualnog stvaraoca*, zatim analizira recepciju Kantove, i ne samo Kantove nego i Sokratove, Platonove, Aristotelove, Platonove, Bauerove, Marksove i Gazalijeve filozofske misli u njegovu djelu „Slobodna misao i hikmetovština“, pa prelazi, u drugom djelu svoje studije, na njegova zalaganja za progres, emancipaciju i liberalizaciju unutar muslimanskog naroda. A onda prvi put navodi neke Dževadove riječi:

(Dževad) Oštro istupa protiv prakse nošenja fesa, pravdajući svoj protest tezom ... da naša srpska nacionalna braća gledajući na našim glavama tu prkosno, tvrdoglavo i nerazumno čuvanu nošnju koja je kitila njihove mrske gospodare Turke (...) stoga bi odbacivanje fesa, a primanje šešira, značilo jedan korak bliže između naših srdaca i srdaca naše srpsko- pravoslavne braće.

Ipak, sa kritičkog diskursa treba kazati da na ovome mjestu progovara konformizam Sulejmanpašićeve srbofilije koja donekle zasjenjuje njegov emancipatorski naboj ... *to je onaj odbojni radikalizam koga ispoljavaju muslimanski intelektualci u želji za što bržom evropeizacijom.* (str. 113).

Bošnjaci kao Srbi i hikmetovština

I ovaj navod, zaslužuje poseban osvrt. Istrgnut je iz konteksta Dževadove knjige „Slobodna misao i hikmetovština“ na koju se Memić u svojoj analizi njegova pisanja samo dotad, na pet stranica, poziva deset puta, a da neupućeni čitatelj jedne popularne publikacije, kakav je Godišnjak „Preporoda“, ne saznaje ama baš ništa o tome što bi to bila „hikmetovština“ ili zašto su se tu potezali Kant, Sokrat, Platon, Aristotel, Platon, Bauer, Marks, Gazali?

A posrijedi su *Dva gledanja na naše muslimanske vjerske i socijalne probleme* kako glasi podnaslov te iste Dževadove knjige, u kojoj on ponovo ističe navedene „ciljeve“ pa uvodno i ovo:

Za ustuk 'Reformi' i njenim ciljevima osnovan je u Tuzli časopis 'Hikmet' koji izlazi već četvrtu godinu (...) Glavni objekat protiv koga su upereni njegovi borbeni članci jesu 'reformaši'. Oni su krivi svemu, tako i onome protiv čega su sami pisali, borili se. Pojam 'reformaša' se u Hikmetu gdjekada pretvori u pojam 'naše inteligencije', 'intelektualaca' itd. pa se opet stalno vrati na 'reformaše'. U tim se napadima ide sve dalje i dalje i biva se sve agresivnijim. Traži se uvođenje cenzure po predratnoj turskoj mustri nad svim umnim produktima koji se 'dotiču' vjere. Traži se od Vrhovnog vjerskog starješinstva da stavlja na indeks njima nepoćudna djela. Traži se intervencija državnih vlasti protiv svih onih koji 'izigravaju vjerske propise'. Podmeće se reformistima da propaguju 'Kjermalovštinu', i onda se (pošto ih Kjermal ne može da dohvati) kaže da su to 'boljševičke reforme'. U nastavku Dževad navodi nekoga anonimnog „Jahjazadea“ koji ondje tvrdi da je posrijedi planski rad protiv interesa države itd.

U polemici s takvima Dževad je skovao pojam „hikmetovština“. Što je „odbojno“: ciljevi reformaša ili ovi stavovi hikmetovaca?

Ozbiljan je nedostatak Memićeve studije što je posve ignorirao Hikjmet, odnosno, da se slikovito izrazim, opisao je onoga koji je palio svijeće i fenjere, a ni riječi o mraku i onima koji su ih gasili. Vidjet ćemo i očitu namjeru da se Dževadu prikači srpstvo i time ga diskvalificira, a posve odvrti pogled s opskuranata kakvi su bili i oni koji su pred Gazi Husrefbegovom džamijom spalili njegovu knjigu (kad već nisu mogli njega). Ovdje ispada kako je Dževad bio protiv fesa zbog svoje srbofilije! Zašto je bio protiv nošenja fesa, Dževad je sam dovoljno napisao u rečenoj knjizi, pa to nema smisla ovdje raspredati.⁵¹ I to stoga, što je u međuvremenu fes u BiH ostao samo u folkloru.

Usto nameće se pitanje, smatra li Memić spaljivanje knjige u džamijskom haremu i razbijanje prozora autoru ikakvim radikalizmom? Odbojnim ili simpatičnim? Ili: Bosanski sabor je 1912. odbio prijedlog nekoliko naprednijih poslanika muslimanskog kluba da osnovno školstvo postane obavezno i za žensku djecu, mada se tada isticala žalosna činjenica, da u svim školama u Bosni i Hercegovini ima samo 137 muslimanki!⁵² Je li taj (odbijeni) prijedlog spadao u *odbojni radikalizam muslimanskih intelektualaca u želji za što bržom europeizacijom?* Austrija je tada u BiH gradila mrežu osnovnih, srednjih i stručnih škola, a opskuranti među muslimanima su smatrali da to ugrožava njihovu zajednicu. Još je 1928. bilo više od 90 posto muslimanskih žena nepismeno⁵³. Ne samo to – iste godine, uz ramazan, našao se neki vaiz koji je u Gazi Husrefbegovoj džamiji u Sarajevu propovijedao da je ćufur pohađati škole – jer se u njima „vlaši“!⁵⁴

U nekoliko godina boravka u istom stanu s Dževadom, nisam opazio ni mrvu neke srbofilije, ali ni srbofobije. U porodičnim krugovima trojice braće Sulejmanpašića, gdje je bilo posluge i druge vjere i nacije, bilo čija nacionalna ili religiozna pripadnost – samo po tome – uvijek je bila vrednovana naprosto kao činjenica kao što su broj cipela ili godine starosti, o čemu se nema što reći.

A da su „srpski pravoslavci“ jugoslavenskim muslimanima (katolicima, židovima, itd.) „braća“ bila je općenita i službena floskula, preteča komunističke

⁵¹ Što su on i njegovi istomišljenici o tome mislili može se vidjeti npr. i u seriji članaka *Islamska nošnja* (Reforma, br. 4 – 13. 5. 1928., str. 1.)

⁵² Dr. Mehmed Begović: *Školovanje muslimana – Vidici – Zemun*, br. 1, godina I, 10. VI. 1938.

⁵³ *Nacionalno vaspitanje muslimanki* – Reforma – br. 4, str. 1.

⁵⁴ Reforma br. 1. *Jedan čudan vaiz*

o „bratstvu i jedinstvu“. U našim školskim čitankama je bilo istaknuto: *Brat je mio, koje vere bio.*

Memić ovo navodno Dževadovo srbofilstvo tjera uporno dalje, pa u opaski na rečeno, opet citira neki rad svoga mentora Š. Filandre: *Ovo pitanje treba promatrati u širem kontekstu jer: ... zagovaranje 'nacionalizovanja Bošnjaka' u srpskom, hrvatskom, ili jugoslavenskom smislu, što dovodi do razjedinjenja inteligencije, plod je obzorja vremena u kojem žive i robovanja pojmu nacionalne zasebnosti kao uvjeta modernizma. Za njih je izražavanje nacionalne svijesti naroda bio uvjet njegova opstanka i znak njegove modernosti i valjanosti.*

Po Memiću, dakle, modernist Dževad Sulejmanpašić odlučno se protivi nošenju fesa, da bi ugodio Srbima, a to je zbog toga, što modernisti robuju pojmu nacionalne zasebnosti i smatraju da je izražavanje nacionalne svijesti naroda uvjet njegova opstanka – jer tako piše Filandra. Onda, analizirajući dalje njegovo djelo, svojski zapinje da Dževadu definitivno pripiše srbofilstvo, pa makar da piše: *Iako u Sulejmanpašićevim rukopisima nema explicite nacionalnog samoodređenja* – tvrdi da se u njegovim se rukopisima ipak

- daju prepoznati elementi srbofilije, te
- naznake jugoslavenske orijentacije (str.122),
da bi onda u Dževadovu rukopisu
- osjetio postavke koje (on, Memić) karakterizira umjerenom srbofilijom,
- što je izraz pomodarstva u nacionalnom određenju.
- na str. 123 opet nalazimo Dževadovu umjerenu srbofiliju, a
- konačno na str. 124 stoji: *Premda se u njegovu rukopisu mogu osjetiti prizvuci umjerene srbofilije, čini se da je ona poslužila kao medij za ustoličenje i recepciju ideje jugoslavenstva. (podvukao Z.S.). Svašta!*

Bošnjaci i njihova shizofrenija

Ovo navodno „robovanje“ nacionalnom opredjeljenju kombinirano sa srbofilijom i jugoslavenstvom – očito ne samo Dževada Sulejmanpašića – iziskuje da se detaljnije promotri, pa poradi toga zahvaćam malo podalje u prošlost BiH.

Austro-ugarska okupacija BiH je za Bošnjake bila velika trauma. Shizofrenija, koja je odavna, još od Husejin kapetana, utirala put, dosegla je tada paroksizam. Raskinute su višestoljetne mnogostruke veze s islamskim Istokom.

Vrijeme otada nije bila ništa drugo, nego povijest naslaganih shizofrenija: autonomaštvo, bošnjaštvo, srpstvo, hrvatstvo, vladavina komunista, koji decenijama nemaju jasne predodžbe o tome kakav status trebaju imati Bošnjaci, „neopredijeljeno“ jugoslavenstvo, a uza sve to i sekularizirajuće tendencije 20. stoljeća, koje postepeno podrivaju strogo religiozni izraz „muslimanski“ onoliko, koliko on dobiva politički značaj.

Na kraju još jedna shizofrenija: u tome se razvijala i jedna tipično bošnjačka kultura ljudi koji više ne pišu perzijski, turski ni arabički, za razliku od svojih sunarodnjaka koji su to radili stoljećima: Mehmed Šaćir Kurtćehajić, Osman Nuri Hadžić, Safvetbeg Bašagić, Edhem Mulabdić, Hamza Humo, Musa Ćazim Ćatić, Alija Nametak, Hasan Kikić, Ahmed Muradbegović, Meša Selimović – da dalje ne nabrajam.⁵⁵ Dopustit ću sebi da ovim velikanima pisane riječi pribrojim, poradi objašnjenja i Dževada.

U svijetu, u kojem osjećaj nacionalne pripadnosti još pokreće ljude u nekim bitnim stremljenjima i htijenjima, ne može ni kultura biti anacionalna, pa nisu mogli biti ni kulturni poslenici.

Otuda imamo Vrhovnog muftiju iz Beograda Zekerija efendiju Ćenaru koji u vojnom automobilu putuje po Sandžaku, pa agitira pred izbore za vladajuću srpsku radikalnu stranku Nikole Pašića i susreće izbjeglice od pokolja iz Šahovića i Pavina Polja;⁵⁶ pa Aliju Nametka, koji poziva Hamida Dizdara na suradnju u kalendaru „Musa Ćazim Ćatić“, ali ga pita je li Hrvat, *jer samo od Hrvata muslimana prima suradnju*⁵⁷. U „Reformi“, koju uređuje Dževad Sulejmanpašić, piše: *Još i danas naš musliman naziva sebe ‘Turčinom’, ‘Bošnjakom’ ili u najboljem slučaju ‘Jugoslavenom’, što ne bi bilo nikakvo zlo, kad bi on zaista i bio Jugoslaven, t.j. svjestan Srbin ili Hrvat*⁵⁸, Ahmed Muradbegović „luta u nacionalnom pitanju“⁵⁹ a Mustafa Mulalić, potpredsjednik Nacionalnog komiteta Draže Mihailovića uređuje njegov list „Istok“ da bi onda pred vojnim sudom sjeo s četničkim

⁵⁵ Ovdje izuzimam hrvatske pravaše, katolike, koji su pisali u Bosni i o Bosni uzimajući muslimanska prezimena kao Azis Hercegovac (Ivan Miličević), Ferid Maglajlić (Ferdo Vrbanić), Osman beg Štafić (Krstó Pavletlić kao autor herojičkog epa „Vjerne sluge“) i dr. (v. Dr. Petar Skok: *Hrvati i Turci*, Vidici, 25. II 1940. - br. 4, god. III, str. 103.)

⁵⁶ *Pravda* 6. 1. 1925.

⁵⁷ Alija Nametak, *Sarajevski nekrologij* – Globus – Bošnjački institut 1994., str. 130.

⁵⁸ Br.4 – str. 1 – u *Nacionalno vaspitanje muslimanki*

⁵⁹ Nametak, n.dj., str.181.

koljačima na optuženičku klupu⁶⁰. Poslije će Atif Purivatra otkriti: *Izbjegavajući nacionalnu identifikaciju sa Srbima i Hrvatima, naročito u periodu buržoaske Jugoslavije, među muslimanskim intelektualcima i političarima postojale su jake tendencije za isticanjem jugoslovenstva kao nacionalne kategorije.*⁶¹ A prije dva pogubna rata i dva istrebljivanja, sva ta bošnjačka hrvatstva, srpstva, jugoslovenstva i jugoslavenstva imaju druge dimenzije, nalikuju navijanjima za neke sportske klubove, malo tko shvaća da se u ime njih oštire noževi na raznim stranama.

Mnogi su bili žrtve bošnjačke shizofrenije i naivno mislili da trebaju pripadati ovima ili onima. Svi su oni, i toliki drugi, mogli hvaliti ili kудiti svoje ili tuđe srpstvo, hrvatstvo, jugoslavenstvo, biti Muslimani, zauzimati ove ili one društvene položaje, ginuti za ta shvaćanja, ali, da li će biti, ili neće biti Bošnjaci, nisu imali što htjeti, niti se izjašnjavati. Bili su Bošnjaci, rađali se u krilu bošnjačkog naroda, ma što o sebi mislili, ili govorili da jesu.

Svaki narod, ako ima uvjete za opstanak, prije ili poslije, dolazi do spoznaje o samom sebi. Svaki naraštaj počinje svoj život sudjelujući u postojećim kulturnim vrednotama, te ih razvija i dalje, rješavajući urgentne probleme svoga vremena. Tako se može i čekati na otrježnjenje pojedinaca i čitavih regija. Padaju mi na um dalmatinski autonomaši. Glasovita je bila njihova parola: *Slaven ikad, Hrvat nikad*. Bilo ih je posvuda po Dalmaciji, vladali su u Splitu i Zadru. Onda ih je na pragu XX. stoljeća nestalo, jer su shvatili da su Hrvati.⁶²

Bošnjaci su bili – a i sada su – izloženi snažnoj indoktrinaciji s raznih strana. Bošnjaštvo zbog toga još ne valja shvatiti kao svršeno djelo, narodi su organizmi, a nisu logički pojmovi, ni teoremi. Nisu samo juridički subjekti i objekti, niti su puki mehanizmi. Ako se ne razvijaju, onda propadaju, takva je sudbina svega živoga. Život nije nešto što je svršeno, stoji, nego nešto što se stalno i bez daha kreće.

Sada, u svojoj 75. godini života mislim kako je to ugodno i lahko u slobodnoj BiH, kada su najveće svjetske sile priznale Bošnjake i bosanski jezik, a poslije Adila Zulfikarpašića, Smaila Balića, Bosanskog Sabora iz 1993., uzeti apotekarsku vagu kao Memić, pa vagati osobama koje su ušle u riznicu kulture

---

⁶⁰ *Suđenje članovima političkog i vojnog rukovodstva organizacije Draže Mihailovića* – Prosveta, Beograd 1945.

⁶¹ *Pregled*, Sarajevo, oktobar 1974.

⁶² V. natuknicu u Enciklopediji Jugoslavije

Bošnjaka, „srbofiliju“, „umjerenu srbofiliju“, pa valjda i „neumjerenu“, „preko-mjernu“, i što znam kakvu, odnosno isto takvo „hrvatstvo“, „hrvatofiliju“ itd.

Ocjene poput Memićeve, pa i Jahićeve, uveseljavaju određenu publiku na hrvatskoj i srpskoj strani. Mi smo u Zagrebu imali više puta priliku vidjeti i čuti da se u pojedinim masovnim medijima za nekoga Bošnjaka, tko je nekim propa-gandistima nepoćudan (npr. Alija Izetbegović) zlorado i velikim naslovom isti-če „da je bio Srbin“, a za nekoga drugoga, poćudnoga, uporno tvrdi da je „Hrvat islamske vjeroispovijesti“⁶³, a da se negiranje bošnjaštva na raznim stranama, pa i u vlastitim redovima i ne spominje.

Ovo nije pledoaje za prikrivanje bilo kakve činjenice. Ali očito je tendenci-ozno da se iz čitave knjige „Slobodna misao i hikmetovština“, gdje se na široko raspravljaju vjerski i socijalni problemi muslimana, izvuče i to radi mjerenja srbofilstva, samo jedan navod i to iz poglavlja o fesu koje pri kraju knjige zapre-ma samo 3-4 stranice. Ni Jahić se ne bavi Hikmetom; konstatira tek toliko da je Dževad *desno krilo ulemanske baze* nazivao hikmetovštinom.

Borba za slobodnu misao, a protiv hikmetovštine, ostaje i u budućnosti tra-jan zadatak, osobito u Europi u koju su se posljednjih decenija doselili milijuni muslimana iz raznih dijelova svijeta, s najrazličitijim predrasudama i primiti-vizmima, kakvih na Balkanu nikada nije bilo. Žive mahom na rubu društva, če-sto izloženi pametovanju samozvanih halifa i „polupejgambera“ – izbjeglicama iz Bog zna koje pustinje ili džungle – u zemljama u kojima je sve drukčije nego u njihovim domovinama: vjera, jezik, običaji, škole, ulice i kuće.

U Zagrebu, 2006. godine

---

⁶³ Ovakva svojatanja i odbacivanja izvrsno je okarakterizirao Albert Einstein: „Ako se moja teorija pokaže točnom, Nijemci će tvrditi da sam Nijemac, a Francuzi da sam građanin svijeta. Bude li netočna, Nijemci će govoriti da sam Židov, a Francuzi da sam Nijemac“.

Bošnjaci u Hrvatskoj

Dr. sc. Filip Škiljan, zn. savj., Institut za migracije i narodnosti, Zagreb
Admir ef. Muhić, imam džemata Maljevac

MUSLIMANI DŽEMATA MALJEVAC I BOGOVOLJA

I. Geografski okvir

Područje na kojem obitavaju muslimani u općinama Vojnić, Rakovica, Cetingrad i Topusko naziva se Kordun. Kordun dolazi od francuske riječi *cordon* što znači vrpca, granica. Naime, Kordun je u vrijeme Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva predstavljao granicu između dvaju država, a uz granicu su se nalazile utvrde koje su sprečavale prodor osmanskih trupa prema Habsburškoj Monarhiji. Tako se Kordun nalazio unutar Vojne krajine sve do njezina razvojačenja 1881. godine. Na Kordunu su do sredine dvadesetog stoljeća bili nastanjeni isključivo Srbi i Hrvati. Srpsko stanovništvo činilo je većinu na području nekadašnjih općina Vojnić i Vrginmost, a hrvatsko stanovništvo na području nekadašnjih općina Karlovac, Duga Resa i Slunj.

II. Doseljavanja Muslimana/Bošnjaka na područje današnje Karlovačke županije

Prva doseljavanja Bošnjaka na područje Korduna bilježi popis iz 1961. U općinskim središtima kao što su danas Topusko, Cetingrad, Rakovica i Vojnić tada je zabilježen vrlo mali broj nacionalno izjašnjenih Muslimana. O počecima naseljavanja Muslimana/Bošnjaka na ovo područje najbolje govore iskazi informatora. Razlozi doseljavanja iz obližnje Cazinske krajine na Kordun kod svih kazivača su slični. Čini se da su dolasci na područje Korduna ponajviše ovisili o tome kakvi su bili uvjeti života u obližnjoj Cazinskoj krajini. Težak život, slaba zemlja, mnogočlane obitelji i rano odvajanje pojedinaca od obitelji te odlazak

na rad u inozemstvo stvarali su mogućnosti za migracije iz Cazinske krajine na područje tadašnje SR Hrvatske. Zemlju su kazivači kupovali od lokalnog srpskog, u mnogo manje slučajeva hrvatskog stanovništva i ondje su gradili svoje kuće. Migracije su vrlo često bile lančanog tipa. Naime, iz pojedinog sela bi se doselio isprva jedan od Muslimana, a potom bi se doseljavali drugi, njegovi rođaci, prijatelji ili susjedi koji bi, doznajući za povoljno kupljenu zemlju, tražili mogućnosti da se i oni presele na područje obližnjeg Korduna.

Muho Delić rođen je u selu Glavici kod Velike Kladuše 1952. godine. „Od 1961. sam u Gejkovcu (Vojnić). Prije nas se doselio naš prijatelj Husein Rizvanović, a onda smo mi došli.“

Hasan Čović doselio je 1966. godine prvi iz Šturlića u Mašvinu kraj Rakovice. „Imali smo dosta zemlje u Bosni. Čak 16 dunuma. Radio sam u Labinu. Htio sam raditi kuću u Bosni, ali mi ćaća nije dao da je gradim. Najstariji brat je radio u šumariji. Čuo sam da neki Dragan Ćuruvija prodaje posjed u Mašvini. Tražio je za posjed 70.000 dinara. Međutim, moj prijatelj Hasib me je prestigao i kupio je prvi to imanje. Onda sam kupio drugo imanje. Naime, drugi mi je Srbin rekao da mu platim put do Rume i da će mi dovesti gazdu koji ima to imanje. Imanje sam platio 55.000 dinara.“

Ragib Čoralić rođen je 1962. godine u Šturliću. U selo Bogovolju (Cetingrad) njegova je obitelj doselila 1970. godine kada je njegov otac, godinu dana prije toga, kupio ondje imanje. „Živjeli smo u Hadžinom Potoku, odmah tu preko, uz granicu. Ali, imali smo težak prilaz kući, uz šumu. Tada nas je bilo šestoro djece. Mi smo prvi od Muslimana došli u Bogovolju. Babo je kupio kuću od Srbina, pravoslavca Ilije Mandića. On je prodao imanje i kuću, a onda je živio u lokalnu, a kasnije je otišao u Srijem. Prve migracije su počele već 1965. Ja sam završio školu u Šturliću, a brat je završio u Kruškovači. Ali, kako je sve bila jedna država neki iz Šturlića išli su u školu u Kruškovaču.“

Ramo Murić rođen je 1958. u Johovici. „Babo nas je imao desetero. Doselili smo iz Johovice. Razlog doseljenja je bio taj što je tražena zemlja. Nismo imali dosta zemlje, a nas je bilo puno. Tata je došao prvi od Bošnjaka. U Komesarcu (Cetingrad) nije bilo Bošnjaka. Kupio je kuću od pravoslavca Branka Vukojevića.“

Suljo Bašić rođen je u selu Grahovo kod Velike Kladuše 1953. godine. „Otac je kupio u Svinici Krstinjskoj (Vojnić) imanje 1970. Čuli smo da se Muslimani

doseljavaju ovdje, pa sam i ja bio za to da se doselimo. Babo je kupio imanje od Srbina.“

Fikret Tabaković rođen je u Todorovskoj Čelinji 1953. godine. U Mracelj (Vojnić) je njegova obitelj doselila 1970. godine. „Znate, imali smo rodbine u Kladuši. Ovdje je bila bolja zemlja i ravnica. Mi smo i dalje i gore radili. Imali smo puno blaga i zemlje. Tri brata smo došli u Mracelj, svi skupa u jednu kuću. Kupili smo zemlju od Bracike Cimeše. Oni su odselili pod Petrovu goru. Mi smo bili među prvima. Jedino je Hasan Bašić bio prije mene.“

Muhamed Šemić rođen je u selu Šumatat 1958. godine, a doselio je u selo Gejkovac (Vojnić) kao dječak od 13 godina. „Tada su bile tek dvije ili tri kuće Muslimana u Gejkovcu. Moji su kupili zemljište od Srba. Kod nas u Šumatcu je bio problem što nismo imali ondje zemlje, pa smo zato došli ovdje. Babo je prvo gledao u Šiljkovači, a onda se kasnije odlučio da kupi vrlo povoljno u Gejkovcu. Taj Srbin koji nam je prodao zvao se Mirko Vučetić i on je otišao u Batajnicu u Srijem. Svi ti Srbi koji bi prodali ovdje zemlju odlazili su u Srijem.“

Hasan Džanić rođen je 1948. u Maloj Kladuši, a u Katinovcu nedaleko Topuskog kupio je zemlju 1972. „Ovdje sam kupio zemlju u kolovozu 1972. Otac je poginuo 1963. i iza njega smo ostali nas tri brata u Maloj Kladuši. U to doba nije bilo radnih mjesta u Bosni. Išao sam u vojsku 1967., a od 1969. sam radio u Sloveniji i Austriji. Pojačala se obitelj kod mene. Imao sam petero djece. Tako sam vidio da moram iz očeve kuće, jer su tu dva brata koji su mlađi 7 i 14 godina. Kupio sam zemlju i počeo graditi kuću 1972. godine. Kupio sam drvenu kuću bez struje i vode i tamo stanovao. Kupio sam zemlju od Srbina Nikole Đankovića. Bio sam se prvi naselio od Muslimana u Crnom Potoku i Katinovcu. Izabrao sam ovo mjesto jer je imalo dobar dolazak do kuće, imali smo osnovnu školu u Katinovcu i dobar asfalt do Topuskog.“

Ferid Alibegić (1947.) iz Široke Rijeke (Vojnić) doselio je iz Todorovske Čelinje kod Velike Kladuše 1974. godine. „Do četvrtog sam razreda išao u školu u Čelinji, a s petnaest godina sam krenuo na rad u Sloveniju. Išao sam na vlak u Topusko i onda preko Karlovca do Ljubljane. Kada sam krenuo u Sloveniju na zanat 1962. vidio sam tude lijep komad zemlje. Molio sam dragog Boga da mi da novac da to kupim. Skupio sam u Austriji 200.000 šilinga da to kupim. Radio sam i u fušu da zaštedim. Išao sam od Kladuše do Karlovca i vidio sam zemlju na par mjesta. Gledao sam i zemlju u selu Popović Brdo bliže Karlovcu. Zemlju

mi je prodao Dušan Miljuš. Već je Meho kupio od njega zemlju. Želio sam kupiti i za mezarje zemlju. Tako sam kupio od Miljuševića ciljano zemlju za mezarje 1965./1966.“

Fatima Murtić rođena je 1944. godine u Maloj Kladuši. Preseljenje Fatime i njezinom supruga Mehmeda ovisilo je o teškoj gospodarskoj situaciji u kojoj su se našli. „Živjeli smo u Maloj Kladuši. Moj je suprug radio prvo u Sloveniji, pa onda kasnije u Njemačkoj. Imali smo i malo zemlje. Međutim, kada su krenule kiše uništile su nam kukuruz. Sve nam je voda uništila. Tražili smo zemljište u Bosanskoj Šiljkovači, ali nismo stigli kupiti jer nismo imali novaca. Onda smo tražili zemlju u Širokoj Rijeci (Vojnić). Kupili smo je od Dušana Miljuša. Na njegovoj su zemlji Muslimani sagradili četiri kuće.“

Smail Hozanović rođen je 1948. godine u Šturliću: „Ja sam u Bogovolju (Cetingrad) doselio sa ženom i djecom 1978. godine. Tada je već bilo par kuća Muslimana. Kuću sam kupio od Milana Varićaka, kapetana broda u Splitu.“

Muhamed Đogić rođen je u Šumatcu 1939. godine. „Došao sam 1974. u Svinicu Krstinjsku (Vojnić). Radio sam u Sloveniji, a u Šumatcu je bilo sedmero braće. Nismo mogli svi sagraditi kuće, pa sam kupio imanje u Hrvatskoj. Kupio sam zemlju od Srbina i mislio sam je obrađivati iz Šumatca, ali nisam mogao nositi plod. Tako sam odlučio da gradim kuću u Svinici Krstinjskoj. 1976. sam uselio. Isprva su bile dvije muslimanske kuće, sve su ostalo bile srpske kuće, a kasnije su Muslimani počeli doseljavati. Dolazili su iz Kladuše, Pećigrada, Vrnograča. Svi su radili u Austriji, Sloveniji i Njemačkoj.“

Hasan Bašić rođen je u Kudićima 1947. „Doselio sam u Crni Potok (Topusko) u ožujku 1978. Uvjeti za život su bili ovdje bolji nego u Kudićima. Kupio sam zemlju od Matije Bućena koji se samo dolje preselio. Na zemljištu je bila neka jadna drvena kuća, a platili smo 28 miliona dinara. Moj tata je bio glavni pri tome preseljenju, a nas se sedmero preselilo. Preseljenje smo dogovorili preko strica Muzafera koji je već od 1975. godine bio ovdje.“

Ejup Bašić rođen je 1964. u Kudićima kod Velike Kladuše. Pomalo u šali Bašić spominje nepovoljan teren na kojem su živjeli u Bosni. „Kad krave pasu moraš ih vilama držati da ne padnu koliko su strme strane.“

Šaban Kudić rođen je 1977. godine u Čavniku kod Bihaća. Njegova je obitelj doselila u Komesarac (Cetingrad) 1979. godine. „Tata je kupio imanje od Jukića – Hrvata. Kupio je zemlju i drvenu kuću. Stari se zaposlio u Austriji i mi

se doselili u Hrvatsku. Četiri razreda sam završio u susjednoj Johovici u Bosni, ali se zaratilo, pa nisam više išao.“

Semir Čović rođen je u Hrvatskoj u Lipovcu kod Rakovice 1979. godine. On kazuje kako je otac u Lipovac preselio 1967. iz Šturlića. „Bilo je puno djece, malo zemlje, a svi su živjeli od poljoprivrede. Imanje je kupio od Srbina Milana Puđe. Otac je bio sudionik Cazinske bune. Iz Šturlića su između 1965. i 1968. godine doselili i Seferagići, Ružnići te druge obitelji Čovića. U Lipovcu smo kupili deset hektara zemlje, a u Bosni su bili mali posjedi. Otac je kupio kuću drvenjaru i od toga je napravio novu kuću.“

Latif Mamić rođen je u Čaglici 1950. godine. „Živio sam na brdu gdje auto nije mogao nikako doći. I konji su jedva dolazili gore. Gore smo morali margarcima vući vodu, a ovdje ima vode koliko želiš. Zato sam 1980. godine ovdje kupio zemlju. Kuću sam napravio 1987. godine. Znao Maljevac (Cetingrad) je Semberija za Čaglicu. Radio sam 20 godina u Rijeci i 10 godina u Sloveniji.“

Hasib Omanović rođen je 1949. godine u Podzvizdu. „Išao sam van raditi 1970. godine. Radio sam u Njemačkoj u tvornici Mercedes. Kupio sam od Srbina ovo imanje 1999. godine (u Maljevcu/Cetingrad). I svu sam zemlju, skoro pet hektara, kupio od njega.“

Zahir Dizdarević rođen je u Hadžinom Potoku 1967. Iz Lipovca (Rakovica) doselio je u Mašvinu tek 2004. godine iz Hadžinog Potoka kod Šturlića na zemlju koju mu je punac ostavio. „Žena je imala tek godinu dana kada se njezin otac odselio u Mašvinu (1967.). Srbin od kojeg je kupio imanje odselio je u Indiju u Srijem. Svi Muslimani u Mašvini su podrijetlom iz Šturlića i okolice.“ Dizdarević je prvi puta došao 1985. u Mašvinu kada je putovao na pijacu u Rakovicu i tako je upoznao suprugu.

Bilo je i kasnijih doseljavanja na Kordun kao što je dolazak Mehmeda Sušića rođenog 1942. godine u Izačiću kod Bihaća. On je doselio u Jagrovac između Vojnića i Maljevca. Mehmed i njegova supruga Hamida Sušić iz Šturlića kupili su zemlju preko advokata od Srbina 2008. godine. „Brat mi nije dao da gradim kuću u Izačiću, a žena ima rodbine u Velikoj Kladuši, pa smo odlučili graditi živjeti ovdje. Pokraj nas je živjelo dvoje staraca Srba.“

Iz svih je iskaza vidljivo da su preseljenja s područja Bosne i Hercegovine u Hrvatsku bila potaknuta teškom ekonomskom situacijom, velikim brojem ukučana, lošom zemljom i općenito izuzetno gustom naseljenošću područja Cazin-

ske krajine. Ljudi su iz Cazinske krajine selili u Hrvatsku i zbog slabog ulaganja bivše države u industriju i infrastrukturu toga područja. Naime, nakon Cazinske bune¹ 1950. godine Cazinska je krajina ostala proskribirani dio Bosne i Hercegovine, a uz nju je bilo vezano i tradicionalno konzervativno društvo nespremno na promjene u bilo kojem sektoru. Stoga su mladi ljudi odlazili iz siromašnih predjela u inozemstvo, a vraćajući se kući zbog naglih povećavanja obitelji nisu imali mjesta na vlastitim imanjima pa su se odlučivali preseliti u najbližu okolinu Velike Kladaše, u Hrvatsku. Gospodarski uvjeti života u susjednoj Cazinskoj krajini bili su vrlo loši. Razlika u zemlji očito je bila drastična, a nepristupačnost i prometna izoliranost pojedinih sela bila je takva da je svakodnevni život bio kudikamo teži od života na obližnjem Kordunu. Iz demografske rasprostranjenosti Muslimana/Bošnjaka na Kordunu vidljivo je da su nastanjena mjesta uz samu granicu, odakle se praktički pješice može prijeći u Bosnu. U dužini od gotovo 40 kilometara uz samu su granicu naseljavana nekada srpska i hrvatska sela, a muslimansko je stanovništvo na taj način uspijevalo sačuvati mogućnost svakodnevnog kontakta s rođacima i dijelovima obitelji koji su ostali u Bosni i Hercegovini. Prva doseljavanja na Kordun su se dogodila 1961. godine. Potom su ljudi iz istih krajeva povukli sa sobom i svoje suseljane, rođake i prijatelje, pa je broj novopridošlih Muslimana naglo rastao. Hrvati i Srbi prodavali su svoje kuće i zemlju i odlazili u Srbiju ili u razvijenije dijelove Hrvatske. Pri tome se u dva desetljeća promijenila etnička slika pojedinih sela.

Nacionalni sastav sela u kojima žive Bošnjaci na području općina Topusko, Cetingrad i Vojnić²

Kao što je vidljivo iz iskaza kazivača, na područje Korduna Bošnjaci su se počeli doseljavati u drugoj polovici šezdesetih godina dvadesetog stoljeća. Popisi stanovništva od 1961. do 2011. godine otkrivaju intenzitet i brojnost doseljavanja Muslimana, odnosno Bošnjaka na ovo područje. Vidljivo je da su se prvi doseljenici doseljavali u svega nekoliko naselja uz samu granicu s Bosnom

---

¹ Cazinska je buna izbila 1950. godine na području Cazinske krajine i na obližnjem Kordunu. Većina sudionika Cazinske bune bili su Muslimani, a uzroci bune ležali su velikim nametima države koje seljaci nisu mogli namiriti.

² Podaci o nacionalnom sastavu stanovništva preuzeti su iz: R. Hrvatska, Državni zavod za statistiku (ur. J. Crkvenčić-Bojić), *Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880. – 1991. po naseljima*, sv. 5, Zagreb 1998.

i Hercegovinom, a da su tek kasnije doseljavanja postala intenzivnija i da se broj doseljenika povećavao. Uz povećanu brojnost doseljenika smanjivao se broj starosjedilaca – Hrvata i Srba, koji su prodavali svoja zemljišta i selili u krajeve koji su bili prometno bolje povezani, gdje je zemlja bila kvalitetnija i gdje su lakše mogli dobiti zaposlenja u državnim poduzećima. Na području Cetingrada i Rakovice doseljeni Muslimani su isprva naselili sela Maljevac, Bogovolju, Komesarac i Mašvinu. Na području općine Vojnić naseljena su mjesta Donja Brusovača, Gejkovac, Mracelj, Svinica Krstinjska, Široka Rijeka i Vojnić, a na području današnje općine Topusko sela Crni Potok, i Katinovac. Od nabrojanih naselja tek su u Bogovolji i Mracelju do 1991. Muslimani činili većinu stanovništva. U sljedećim tablicama vidljivo je kakav je bio odnos nacija u pojedinom naselju u popisima stanovništva između 1961. i 1991, odnosno koliki je bio broj Bošnjaka, pripadnika islamske vjeroispovijesti, ostalih i izjašnjenih u smislu vjerske pripadnosti na nivou pojedinih općina u popisima 2001. i 2011.

Općina Vojnić – broj stanovnika po nacionalnosti između 1961. i 1991.

	Muslimani	Srbi	Hrvati
1961.	10	10.133	299
1971.	86	9.146	188
1981.	312	7.895	127
1991.	436	7.366	116

Općina Vrginmost/Gvozd u čijem je sastavu bila i današnja općina Topusko – broj stanovnika po nacionalnosti između 1961. i 1991.

	Muslimani	Hrvati	Srbi
1961.	11	5.439	18.367
1971.	20	4.866	16.337
1981.	115	4.130	13.450
1991.	123	4.043	11.729

Općina Slunj u čijem je sastavu bila i današnja općina Cetingrad – broj stanovnika po nacionalnosti između 1961. i 1991.

	Muslimani	Hrvati	Srbi
1961.	5	16.862	13.189
1971.	78	16.037	9.383
1981.	285	13.025	6.412
1991.	509	12.091	5.540

Naselja u kojima obitavaju Muslimani/Bošnjaci između 1961. i 1991. prema nacionalnom sastavu

Naselje Bogovolja	Ukupno	Muslimani	Hrvati	Srbi	Jugoslaveni
1961.	453	0	240	213	0
1971.	426	28	192	205	0
1981.	419	118	96	131	73
1991.	372	223	72	74	1

Naselje Komesarac	Ukupno	Muslimani	Hrvati	Srbi	Jugoslaveni
1961.	528	0	449	77	0
1971.	409	4	382	23	0
1981.	294	24	244	13	1
1991.	308	53	239	13	0

Naselje Maljevac	Ukupno	Muslimani	Hrvati	Srbi	Jugoslaveni
1961.	545	0	31	514	0
1971.	372	5	32	333	2
1981.	356	50	36	217	15
1991.	388	112	35	226	7

Naselje Mašvina	Ukupno	Muslimani	Hrvati	Srbi	Jugoslaveni
1961.	621	1	128	489	0
1971.	404	36	85	283	0
1981.	319	63	64	129	31
1991.	191	48	29	110	0

Naselje Crni Potok	Ukupno	Muslimani	Hrvati	Srbi	Jugoslaveni
1961.	701	0	9	691	1
1971.	542	0	0	536	4
1981.	433	62	6	357	0
1991.	377	62	6	292	1

Naselje Katinovac	Ukupno	Muslimani	Hrvati	Srbi	Jugoslaveni
1961.	631	4	5	619	1
1971.	547	0	11	531	1
1981.	451	23	2	402	20
1991.	349	26	2	310	3

Naselje Donja Brusovača	Ukupno	Muslimani	Hrvati	Srbi	Jugoslaveni
1961.	272	0	2	270	0
1971.	235	0	0	232	2
1981.	223	11	1	167	40
1991.	212	16	0	190	4

Naselje Gejkovac	Ukupno	Muslimani	Hrvati	Srbi	Jugoslaveni
1961.	191	1	1	189	0
1971.	196	26	1	164	4
1981.	191	66	0	109	13
1991.	230	86	1	133	3

Naselje Mracelj	Ukupno	Muslimani	Hrvati	Srbi	Jugoslaveni
1961.	183	0	27	155	0
1971.	141	0	17	115	9
1981.	210	86	9	87	9
1991.	174	78	11	72	7

Naselje Svinica Krstinjska	Ukupno	Muslimani	Hrvati	Srbi	Jugoslaveni
1961.	335	0	4	331	0
1971.	318	50	2	263	0
1981.	316	95	2	216	0
1991.	448	178	7	221	12

Naselje Široka Rijeka	Ukupno	Muslimani	Hrvati	Srbi	Jugoslaveni
1961.	297	0	4	288	4
1971.	245	1	1	237	3
1981.	208	32	0	153	17
1991.	197	47	1	147	1

Nacionalni udio Bošnjaka 2001. i 2011. u općinama Vojnić, Topusko, Rakovica i Cetingrad³

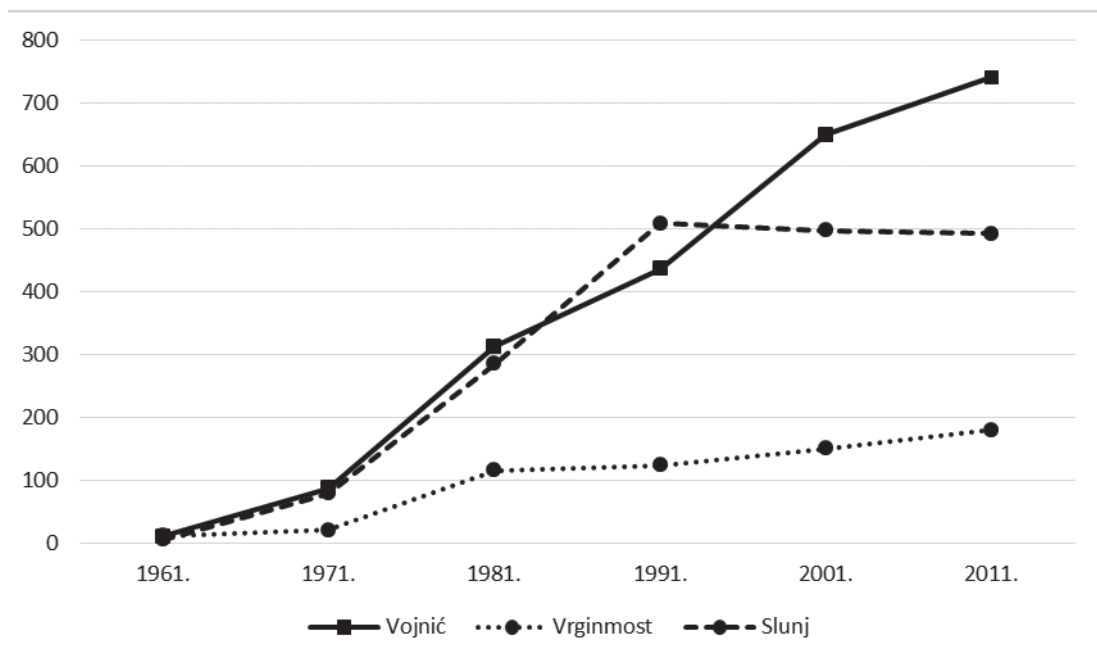
Općina	Ukupan broj stanovnika 2001.	Bošnjaka 2001.	Ostalih 2001.	Pripadnika islamske vjere 2001.	Ukupan broj stanovnika 2011.	Bošnjaka 2011.	Izjašnjenih u smislu vjerske pripadnosti 2011. Muslimana s veliko M	Pripadnika islamske vjere 2011.
Vojnić	5.495	435 (7,92%)	187 (3,40%)	650 (11,83%)	4.764	318 (6,67%)	298 (6,25%)	742 (15,58%)
Topusko	3.219	65 (2,02%)	59 (1,83%)	141 (4,38%)	2.985	139 (4,65%)	18 (0,6%)	175 (5,86%)
Rakovica	2.623	1 (0,09%)	28 (1,07%)	35 (1,33%)	2.387	23 (0,9%)	10 (0,4%)	36 (1,51%)
Cetingrad	2.746	269 (9,8%)	134 (4,88%)	421 (15,33%)	2.027	314 (15,49%)	79 (3,8%)	418 (20,62%)

³ Za područja općina Topusko, Cetingrad i Vojnić postoje Vijeća bošnjačke nacionalne manjine, a na području Cetingrada i Vojnića Bošnjaci imaju pravo sudjelovanja u općinskoj vlasti s jednim predstavnikom.

Broj Muslimana/pripadnika islamske vjeroispovijesti na području nekadašnjih općina Vojnić, Vrginmost i Slunj

Općina	1961.	1971.	1981.	1991.	2001. ⁴	2011. ⁵
Vojnić	10	86	312	436	650	742
Vrginmost	11	20	115	123	150	180
Slunj	5	78	285	509	498	493

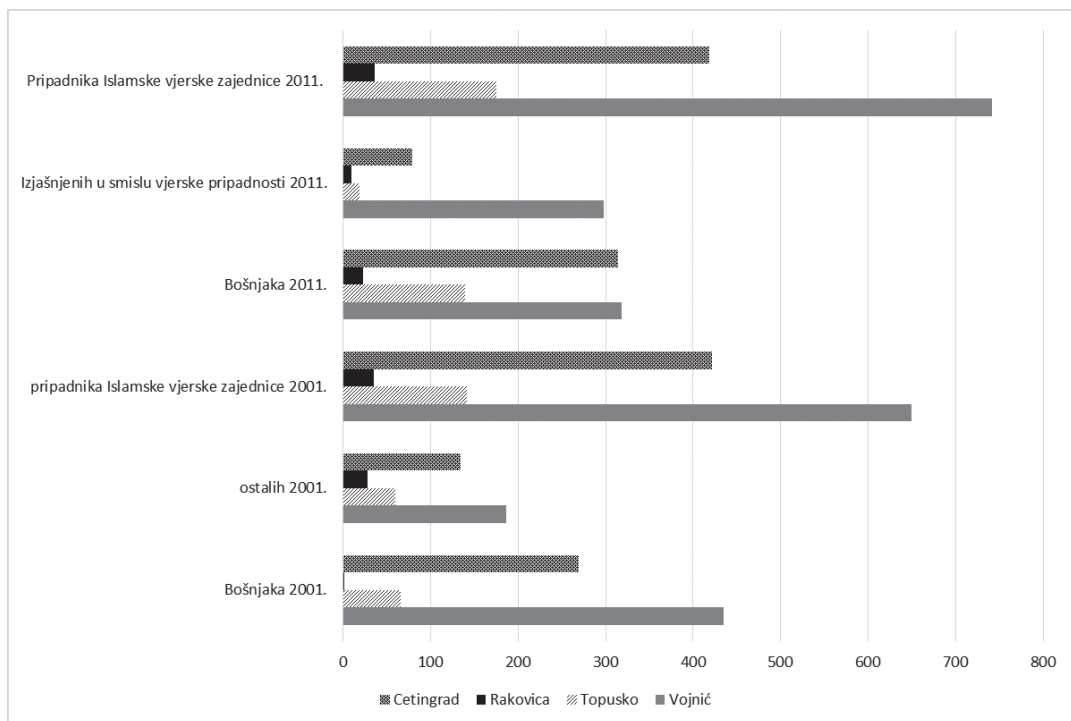
Graf I. Broj Muslimana/pripadnika islamske vjeroispovijesti na području nekadašnjih općina Vojnić, Vrginmost i Slunj

4 U popis 2001. su ubrojani svi pripadnici islamske vjeroispovijesti na području bivše općine Vrginmost (danas područje općine Lasinja, Topusko i Gvozd) i bivše općine Slunj (danas grad Slunj, općina Rakovica i općina Cetingrad).

5 U popisu iz 2011. godine nalaze se svi pripadnici islamske vjeroispovijesti na području bivše općine Vrginmost (danas područje općine Lasinja, Gvozd i Topusko) i bivše općine Slunj (danas općine Cetingrad i Rakovica te grada Slunja).

Graf II. Broj Bošnjaka, ostalih, pripadnika islamske vjere i izjašnjenih u smislu vjerske pripadnosti u popisima 2001. i 2011. na području općina Cetingrad, Rakovica, Vojnić i Topusko

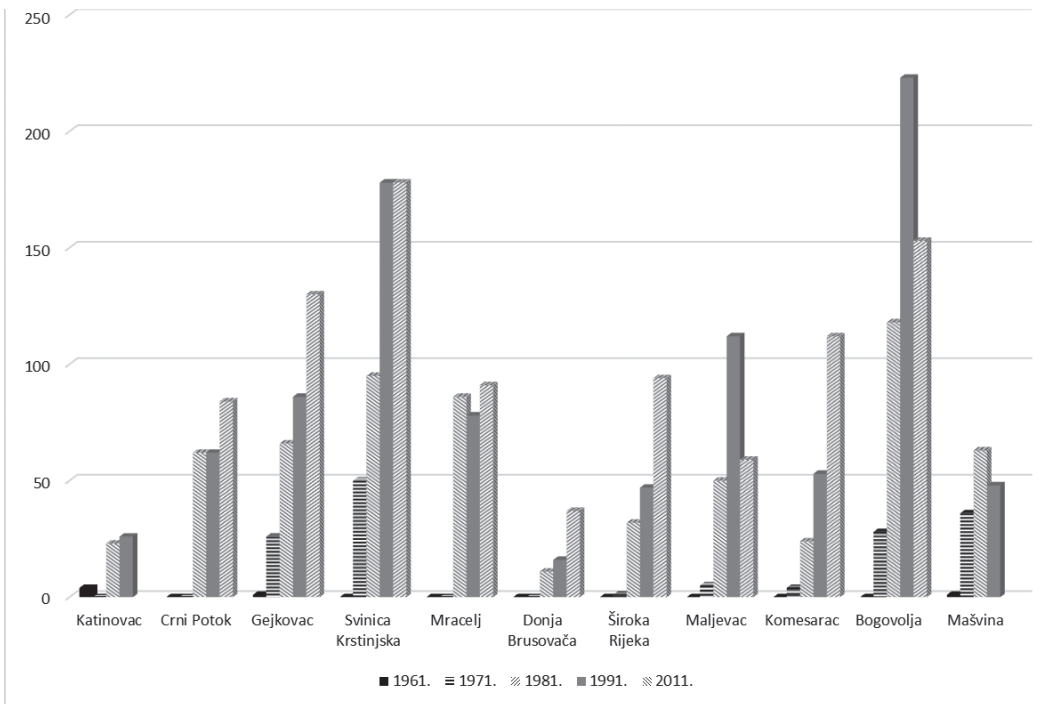

Popis iz 2011. po naseljima

Naselje	Ukupan broj stanovnika 2001.	Ukupan broj stanovnika 2011.	Broj Bošnjaka
Crni Potok	178	153	84
Donja Brusovača	116	122	27 (+10 izjašnjenih u smislu vjerske pripadnosti)
Gejkovac	211	183	88 (+42 izjašnjenih u smislu vjerske pripadnosti)
Mracelj	161	116	39 (+52 izjašnjenih u smislu vjerske pripadnosti)
Svinica	322	253	73 (+105 izjašnjenih u smislu vjerske pripadnosti)
Široka Rijeka	126	161	66 (+28 izjašnjenih u smislu vjerske pripadnosti)
Bogovolja	205	170	139 (+14 izjašnjenih u smislu vjerske pripadnosti)
Komesarac	182	155	98 (+14 izjašnjenih u smislu vjerske pripadnosti)
Maljevac	149	115	34 (+25 izjašnjenih u smislu vjerske pripadnosti)

Broj Bošnjaka i Muslimana po naseljima od 1961. do 2011.

Naselje	1961.	1971.	1981.	1991.	2011.
Katinovac	4	0	23	26	
Crni Potok	0	0	62	62	84
Gejkovac	1	26	66	86	130
Svinica Krstinjska	0	50	95	178	178
Mracelj	0	0	86	78	91
Donja Brusovača	0	0	11	16	37
Široka Rijeka	0	1	32	47	94
Maljevac	0	5	50	112	59
Komesarac	0	4	24	53	112
Bogovolja	0	28	118	223	153
Mašvina	1	36	63	48	

Iz popisa za pojedina mjesta vidljivo je da su se Bošnjaci prvo počeli naseljavati u Katinovac, Mašvinu i Gejkovac gdje su prvi zabilježeni (iako tek pojedinačno) u popisu iz 1961. Već sljedeći popis iz 1971. godine bilježi doseljavanje i u većinu ostalih naselja, a najveći demografski rast bošnjačkog stanovništva tada su imali Bogovolja, Gejkovac, Mašvina i Svinica Krstinjska. U tom popisu broj Bošnjaka u ostalim naseljima relativno je malen. U popisu iz 1981. vidljivo je da se u svim spomenutim selima povećava broj Bošnjaka, a drastično smanjuje broj Srba i Hrvata. Do pada broja Srba i Hrvata dolazi zbog velikog broja starog stanovništva i zbog unutarnjih migracija, uglavnom na područje Srijema, dok broj Bošnjaka raste zbog doseljavanja i prirodnog prirasta. Između 1981. i 1991. nema više toliko novih doseljavanja (što je vidljivo i iskaza dobivenih na terenu), ali je znatan prirodni prirast stanovništva. Jedan dio Bošnjaka posjeduje u tome razdoblju (kao i danas) nekretnine i na području Bosne i Hercegovine, ali je prijavljen u Hrvatskoj. Međutim, sasvim sigurno ima i obrnutih slučajeva, odnosno da ima osoba koje su bile prijavljene u Bosni i Hercegovini, a koje su živjele u Hrvatskoj. Neka su sela do 1991. tako postala većinski muslimanska/bošnjačka (Bogovolja, Mracelj), a kod nekih sela je relativan udio Bošnjaka bio visok (Gejkovac, Svinica Krstinjska). Popis iz 2001. nije dao nacionalnu strukturu po naseljima, ali je broj muslimana, dakle pripadnika islamske vjere⁶ porastao na području općine Vojnić i Topusko, dok je na cetingradskom području nešto opao. Razlog tome padu je uslijed činjenice da su sela Bogovolja i Komesarac, koja su nastanjena muslimanskim stanovništvom, tijekom posljednjeg rata bila stradala. Osim toga jedan dio Bošnjaka iz tih naselja nisu dobili domovnice što je dovelo do njihovog preseljavanja na područje Bosne i Hercegovine. Naime, formiranje dvije zasebne države znatno je zakompliciralo život lokalnom bošnjačkom stanovništvu koji su praktički postali pripadnici nacionalne manjine, a neki od njih i stranci. Dio njih nisu imali ni hrvatske ni bosanske dokumente pa su tako postali apatridi. Iz popisa 2001. je vidljivo da se broj srpskog stanovništva smanjio nakon popisa 1991. čemu su razlog ratne aktivnosti na spomenutom području i egzodus Srba nakon Oluje 1995. Popis 2011. pokazuje trend stagnacije bošnjačko-muslimanskog korpusa stanovništva na području Korduna što je vidljivo iz obilaska terena i dokumenata džemata Maljevac i Bogovolja

---

⁶ Budući da je bošnjačko/muslimanska nacija raspolovljena na dva dijela, najbolji pokazatelj prisutnosti Bošnjaka/Muslimana na ovome području je popis stanovništva po vjeroispovijesti.

koji se nalaze u Mešihatu Islamske zajednice u Hrvatskoj u Zagrebu. Tendencija stagnacije, pa i opadanja broja Bošnjaka na području džemata Maljevac i Bogovolja, prisutna je i u popisu 2021. budući da je veliki broj mlađih osoba napustilo Kordun te su nakon 1. srpnja 2013. otišli u zemlje Europske Unije.

Odnosi s pravoslavnim stanovništvom (Srbima) i katoličkim stanovništvom (Hrvatima) prije Domovinskog rata

Prije posljednjeg rata srpsko-muslimanski i hrvatsko-muslimanski odnosi bili su relativno dobri. Ipak, u pojedinim selima gdje su Srbi činili većinu, dolazilo je do povremenih sukoba između Bošnjaka i Srba. Sukobi su uglavnom (kako tumače moji informatori) bili na nacionalnoj osnovi. Srbi su se od kasnih šezdesetih godina, a posebno u sedamdesetima uslijed demografske ekspanzije mladog muslimanskog stanovništva osjećali ugroženo, pa su svoj nacionalizam manifestirali ponekad agresivnim ponašanjem, izazivanjem manjinskog muslimanskog stanovništva, a ponekad i ubojstvima (takav je slučaj zabilježen samo u Gejkovcu). Treba imati i na umu povijesni aspekt odnosa između Srba i Bošnjaka. Pravoslavci su na granici (Kordunu – *cordon* – red, vrpca (radi se o nizu kula, utvrda)) ratovali stoljećima s Turcima. Pravoslavno srpsko stanovništvo naseljeno je uz granicu Osmanskog Carstva krajem 17., odnosno početkom 18. stoljeća. Osobito je brojno naseljeno stanovništvo na teritoriju uz tzv. „suvu među“, odnosno na teritoriju od Maljevca prema Bogovolji gdje granicu predstavljaju brežuljci i šumska prostranstva. Ondje su naseljeni i Hrvati, rimokatolici koji su također imali zadaću da brane granicu prema Osmanskom Carstvu. S druge su pak strane, u Cazinskoj krajini, gusto bili naseljeni pripadnici islamske vjeroispovijesti, odnosno Bošnjaci. Vojna krajina⁷ je ukinuta tek 1881. i polovicom 20. stoljeća još je uvijek bila vrlo živa u sjećanju i pričanju lokalnog srpskog i hrvatskog stanovništva. Nazivanje lokalnog muslimanskog stanovništva Turcima sačuvano je kod pravoslavnog i rimokatoličkog stanovništva još i danas. Iako su s njima trgovali, trajno nastanjivanje Muslimana na Kordunu značilo je, vrlo vjerojatno, u očima nekih Srba i Hrvata, njihovu teritorijalnu ekspanziju. Ipak, u većini slučajeva Muslimani su živjeli u *bratstvu i jedinstvu* sa Srbima i Hrvatima, a u iskaz da nisu ni znali tko je tko uistinu je teško povjerovati.

⁷ Vojna krajina je bio teritorij koji se protezao u Habsburškoj Monarhiji uz granicu s Osmanskim Carstvom. Habsburgovci su na to područje naselili u velikom dijelu pravoslavno vlaško stanovništvo koje je branilo tu zonu od upada Osmanlija. Kordun je bio dio Vojne krajine.

Činjenica je da su Bošnjaci bili spremni na kompromise i na suživot kada su predstavljali manjinu u selima u kojima su se naselili. Životni uvjeti su bili znatno bolji od onih iz kojih su došli te su Bošnjaci željeli biti dio zajednice u koju su se doselili. Sasvim je logično da je Bošnjacima bilo bolje u Jugoslaviji, kada su bili s matičnim etnosom u jednoj državi. To je vidljivo posebno na Kordunu, gdje je etnički zaokružena cjelina kordunskih sela uz granicu i sela u Cazinskoj krajini činila jednu nedjeljivu cjelinu koja je nakon formiranja novih država prepolovljena na dva dijela. Sličan način života uz granicu Bošnjaci su postigli i u selima Gunja i Rajevo Selo na županjskom području (Gunja) gdje su činili značajan postotak stanovništva i gdje su živjeli zajedno s brčanskom muslimanskom zajednicom preko Save. Međutim, razlika u ove dvije populacije bila je ta što su gunjanska i brčanska zajednica bile gradske i urbane zajednice, dok su zajednice na Kordunu bile tipično ruralne zajednice. Iskazi kazivača uglavnom govore o dobrosusjedskim odnosima Hrvata, Srba i Muslimana u vremenu socijalizma. Čak su i pojedini ekscesi bili rijetkost.

Ragib Čoralić iz Bogovolje kazuje: „Bilo je bratstvo i jedinstvo. Nismo ni znali tko je tko. Zvali smo ih Vlasi (pravoslavce, op.a.) i Karavlasi (katolike, op.a.), a oni su nas vikali Turci. Nije nam bilo loše. Čak smo si bili i kumovi s nekim pravoslavicima.“

Muho Deliće koji je bio jedan od prvih koji je stigao u Gejkovac se prisjeća kako je bilo teško nakon doseljavanja: „Tu je bilo teško opstati. Pucanja je bilo. Komšije su nas maltretirali. Od kada smo doselili Srbi su stalno pucali. Iz početka su Srbi pjevali nacionalne uvredljive pjesme. Poslije više nisu pjevali. Imali smo podršku od Muslimana iz Bosne. Babo je govorio kako Srbi pucaju na nas, pa ih je i po pedeset dolazilo kod nas u kuću da nas ne maltretiraju. Prestalo je nakon godinu dana od kada smo se doselili.“

Muhamed Đogić iz Svinice Krstinjske govori o suživotu u socijalizmu gdje je bratstvo i jedinstvo nadilazilo nacionalnu pripadnost. „Nisam znao tko je Srbin, a tko Hrvat. Kada se zaratilo onda sam saznao.“

Muhamed Šemić iz Gejkovca govori činjenicu kako „nitko nikoga nije loše gledao dok je Tito hodao zemljom“.

Suljo Bašić iz Svinice Krstinjske govori o lošim iskustvima s lokalnim Srbima tijekom socijalizma. Ipak, čini se da ubojstvo nije bilo motivirano na nacionalnoj ili vjerskoj osnovi. „Jedan Srbin mi je ubio brata 1983. godine. Svadili su

se brat i taj Srbin u vezi kera. Srbin je pucao u psa. Ujutro su krenuli u lov. Bio je taj Srbin i dva naša (Muslimana, op.a.). Izazivali su mojeg brata i ubili ga lovačkom puškom. Srbi su sudili Srbinu, a dva Muslimana su svjedočila za Srbina.“

Ramo Murić iz Komesarca ističe kako je lokalno hrvatsko stanovništvo imalo dobar odnos prema Muslimanima: „Predsjednik mjesne zajednice iznio je da muslimanska djeca nikada ništa nisu ukrala ili da su bili nepristojni. Ja sam prvi puta putovao konjskom zapregom u Veliku Kladušu. Pitao sam babu za crkvu u Cetingu: ‘Kakva je to džamija?’ On mi je rekao: ‘Reci da je to katolička crkva. Nikada nemoj to zvati džamijom.’ Onda je sve dobro funkcioniralo.“

Hasan Džanić iz Katinovca kazuje kako su se pojedini problemi rješavali oružjem, ali kako se probleme moglo rješavati i mirnim putem. Ponekad su sukobi eskalirali gotovo do granice fizičkih obračuna, ali su uglavnom prevladali razum i dogovor: „Oni (Srbi, op.a.) su se isprva malo bunili, razbijali su mi ciglu. Jednom sam dogovorio da mi jedan čovjek iz Kladuše doveze pijesak. Pred njega je izašao jedan Srbin s pištoljem da mi ne doveze pijesak. Sreća da je i ovaj imao pištolj pa su se povukli. Nisu mi davali da dođem do svojeg komada zemlje. Kada sam ih zamolio da mi ne priječe prolaz tuda, povukli su se i nisu više inzistirali. Došao je i čovjek koji mi je prodao zemlju, pa im je i on rekao.“

III. Vrijeme Domovinskog rata

Demokratske promjene 1990. godine dovele su do zaoštrene situacije na području Korduna. Na prvim slobodnim izborima 1990. godine na području Korduna izborni rezultati bili su ovisili o etničkom sastavu stanovništva pojedinih naselja⁸. Sabor je 25. srpnja 1990. proglasio amandmane na Ustav Hrvatske: ispuštena je odrednica socijalistička u nazivu države, potvrđeni su novi grb i zastava i uvedena je funkcija predsjednika Republike (umjesto predsjednika Predsjedništva) i ministara (umjesto republičkih sekretara). Sukladno najavama srpskih predstavnika da će na svaku mjeru hrvatskih vlasti odgovoriti jednakom mjerom, istoga je dana u Srbu u Lici osnovano Srpsko nacionalno vijeće. Novo-

⁸ Tako je na području Slunja za društveno političko vijeće pobijedio Savez komunista Hrvatske (sa 14.005 glasova ili 48,18%), zatim je Hrvatska demokratska zajednica dobila 8.210 glasova (ili 28,24%), a 4.504 ili 15,49% dobila je Jugoslavenska samostalna demokratska stranka. Za Vijeće općina Sabora Socijalističke Republike Hrvatske na području Vrginmosta pobijedio je Savez komunista Hrvatske sa 7.565 glasova ili 68,08%. Na području Vojnića je također pobijedio Savez komunista Hrvatske sa 2.820 glasova ili 49,15%. Jugoslavenska samostalna demokratska stranka dobila je na području Vojnića 2.807 glasova ili 48,93%.

osnovana institucija nije priznala ustavne promjene u Hrvatskoj već je donijela Deklaraciju o suverenosti i autonomiji Srba u Hrvatskoj te raspisuje plebiscit o srpskoj autonomiji u Hrvatskoj. Nakon toga dolazi do balvan revolucije⁹. Plebiscit se odvijao u praktički ratnim uvjetima između 19. kolovoza i 2. rujna 1990. Osim dvotjednog roka za glasanje, bilo je i drugih čudnih okolnosti. Nisu postojali birački popisi, a glasalo se i u Beogradu. Navodno je afirmativan odgovor dalo gotovo 100% glasača (od 567.731), 144 bilo ih je protiv, a 46 listića je bilo nevažećih. Novi Ustav Republike Hrvatske proglašen je 22. prosinca 1990. i njime su iz preambule ustava izbačeni Srbi što je bila netaktička odluka. Dan ranije, 21. prosinca 1990. usvojen je Statut Srpske autonomne oblasti Krajine kojom se ona definira kao oblik teritorijalne autonomije u sastavu Republike Hrvatske. Dana 3. siječnja 1991. u novu su tvorevinu ušli predstavnici pet od 11 hrvatskih općina sa srpskom većinom. U veljači 1991. Hrvatski sabor je izglasao Rezoluciju o zaštiti ustavnog poretka RH i Rezoluciju o razdruživanju sa SFRJ. Srbi u Krajini te zapadnoj i istočnoj Slavoniji donijeli su Rezoluciju o razdruživanju Republike Hrvatske i SAO Krajine. Stanje se posebno zaoštrilo nakon takozvanog krvavog Uskrsa na Plitvičkim jezerima gdje su pale i prve žrtve. Nakon referenduma u svibnju 1991. postalo je jasno da Srbi u Krajini ne žele ostati unutar Hrvatske već da žele priključenje Krajine Srbiji i ostati u Jugoslaviji. 25. lipnja 1991. Sabor je donio Ustavnu odluku o suverenosti i samostalnosti Hrvatske te Deklaraciju o proglašenju samostalne i suverene Republike Hrvatske. Spomenuto područje Korduna (općine Vrginmost/Gvozd i Vojnić) tako je 1991. potpalo pod vlast Republike Srpske Krajine. Područje Slunja je potpalo pod srpsku vlast u studenom 1991. godine. U to je vrijeme najveći broj Hrvata, a zatim i Bošnjaka s područja bivše općine Slunj potražio spas u susjednoj Cazinskoj krajini. Radilo se o više tisuća ljudi koji su na taj način spasili živote, a kojima su pomogli susjedi iz Cazinske krajine. Jedan dio Bošnjaka, posebno oni koji su živjeli na području općine Vojnić, našao se unutar Srpske autonomne oblasti Krajina. Do tada relativno dobri međuljudski odnosi zamijenjeni su uglavnom lošim odnosima koji su dovodili do odlaska Bošnjaka u susjednu Bosnu i Hercegovinu, ponajviše na kladuško i cazinsko područje. Za pogranično područje Korduna posebno je važno što se događalo u susjednoj zapadnoj Bosni. On-

⁹ Na području Hrvatske Srbi su početkom devedesetih željeli uspostaviti separatističku tvorevinu SAO Krajinu. Njihove aktivnosti u tome smislu započele su postavljanjem balvana na prometnice koje su povezivale pojedine dijelove Hrvatske, te od tuda i naziv balvan revolucija.

dje je karizmatički vođa bio Fikret Abdić koji je kao kandidat na izborima za Predsjedništvo BiH 1990. dobio najviše glasova. Abdić je tijekom osamdesetih bio direktor Agrokomerca, tvrtke iz Velike Kladaše koja je iz poljoprivredne zadruge prerasla u modernu tvornicu hrane s više od 13.000 radnika, i koja je potaknula razvoj čitavog područja Cazinske krajine. Podizanje poljoprivredne zadruge pomogli su i političari Hamdija i Hakija Pozderac. Krajem osamdesetih Abdić je bio optužen za pronevjeru novca i potom je bio zatvoren tri godine. Nakon osnivanja Stranke demokratske akcije, Abdić je pristupio toj stranci, ali je, iako je osvojio najveći broj glasova za predsjednika, predsjedničko mjesto prepustio Aliji Izetbegoviću. Abdić je tijekom rata u Bosni u početku pokušao očuvati kladaško područje od ratnih sukoba. Od 1992. Cazinska se krajina našla u potpunom okruženju srpskih krajina. Prema nekim podacima s kraja lipnja 1992. u Bihacu i Cazinskoj krajini nalazilo se oko 300.000 ljudi, od čega oko 50.000 Bošnjaka koje su Srbi protjerali iz Bosanske Krupe, Bosanskog Petrovca, Kulen Vakufa i Sanskog Mosta.¹⁰ Isprva su Srbi u Bosni svoje snage usmjerili na osvajanje ostalih dijelova Bosne, a smatrali su da će bihaćki džep i Abdić sami kapitulirati kada osvoje veći dio Bosne. Abdić je svojom kompromisnom politikom samo dodatno poticao već tinjajući sukob sa središnjom vlasti u Sarajevu. Sve otvorenije su Abdića podržavali Srbi, a od ljeta 1993. i Hrvati. U rujnu 1993. Abdić je proglasio Autonomnu pokrajinu Zapadna Bosna, a zatim je u Beogradu 22. listopada 1993. dogovorio trajan mir između AP Zapadna Bosna i Republike Srpske. Istovremeno se dogovorio i sa Zagrebom. Nakon toga je došao u otvoreni sukob s Armijom BiH. Između rujna 1993. i kolovoza 1994. dolazilo je do ratnih sukoba na području Cazina. U kolovozu 1994. Armija BiH je uspjela potisnuti Abdićeve pristaše iz Velike Kladaše. Već 20. kolovoza je Republika Srpska Krajina prihvatila 3.000 Muslimana koji su usmjereni prema Turnju (Karlovac). Dana 21. kolovoza su pripadnici Armije BiH ušli u Veliku Kladašu, pa je na područje općine Slunj prebjeglo oko 30.000 muslimanskih civila i oko 1.500 Abdićevih vojnika. Oni su smješteni u Batnozi kod Cetingrada gdje su bile smještene Agrokomerčeve proizvodne hale. Oko 10.000 izbjeglica je smješteno na području Starog Sela kod Topuskog.¹¹ Srbi iz Krajine željeli su prebaciti Muslimane u Hrvatsku preko Turnja kod Karlovca, ali ih Hrvatska nije

¹⁰ N. Barić, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990. – 1995.*, Zagreb 2005, 293.

¹¹ N. Barić, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990. – 1995.*, Zagreb 2005, 297.

željela prihvatiti. Komesarijat za izbjeglice Republike Srpske Krajine procijenio je da se na području tzv. RSK nalazi 52.368 muslimanskih izbjeglica iz Cazinske krajine. Hrvatski i bosanskohercegovački Srbi su tada poduzeli novi napad na bihaćko područje u studenom 1994. što je prisililo snage Armije BiH da se povuku iz zaposjednute Kladaše. Tako su se Abdićeve snage vratile u područje Velike Kladaše u studenom 1994¹². Nakon ofenzive koju su poduzeli Srbi na Bihać u srpnju 1995. zajedno s Abdićevim snagama Abdić je u Velikoj Kladaši proglasio Republiku Zapadnu Bosnu. Abdićeva država je od svih separatističkih tvorevina živjela najkraće – oko tjedan dana. Tijekom akcije Oluja mnogi su Abdićevci prešli na stranu Petog korpusa Armije BiH, a dio se rukovodilaca bivše paradržave, uključujući i samog Abdića, smjestio u Zagrebu. Događaji koji su se zbili na području Zapadne Bosne imali su velikog utjecaja na Bošnjake koji su živjeli u selima uz hrvatsko-bosansku granicu na Kordunu. Naime, većina njih je spas potražila kod rodbine u susjednoj Bosni smatrajući da će tamo bolje proći nego u okupiranoj zoni Korduna. O događajima iz toga vremena svjedoče brojne priče mojih sugovornika.

Ragib Ćoralić jedan je od rijetkih Bošnjaka iz sela Bogovolje (Cetingrad) koji su sudjelovali u hrvatskoj policiji u vrijeme posljednjeg rata. „Promijenio sam deset firmi do policije. 29. studenog 1990. došao sam kući. Već su se zatvarali putevi. Prijatelji iz Slunja su me pozvali da idem u MUP. 4. prosinca sam predao zahtjev. Odmah su me pozvali. Počeo sam raditi 1991. Do okupacije (26. studenog 1991.) sam radio u Cetingradu, a onda smo ja i brat krenuli put slobodnog teritorija. Bio sam isprva kod ženinih u Hadžinom Potoku. Većina izbjeglica je bila smještena po kućama. Uhapsili su nas u Bosanskom Petrovcu. Odveli su nas potom u Banja Luku, pa u Staru Gradišku. Razmjenu su napravili 5. svibnja 1992. Onda sam otišao u Karlovac, pa u Bosnu pješice. Išao sam preko Plaškog pješice sa još dvadeset ljudi. Bio sam u Bosni do kraja 1992. U Bogovolji nije ostao nitko osim jednog dida. U Bosnu sam se vratio preko vojnog poligona Slunj 16. lipnja 1992. s još jednom grupom. Imali smo vodiča do Furjana, a onda sam ja preuzeo vodstvo i doveo ljude preko u Bosnu. Onda sam 21. prosinca 1992. otišao opet pješice kroz Krajinu do Karlovca. Tamo sam bio u policiji do kraja rata. Dobio sam hrvatske dokumente već 1993. godine. U Bogovolju sam došao već 12./13. kolovoza 1995.“

---

¹² N. Barić, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990. – 1995.*, Zagreb 2005, 302-303.

Elmir Čović se prisjeća kako je „preko noći došlo do rata“. „Sjećam se da je u Bogovolji ubijena neka učiteljica srpske nacionalnosti. Tada su se okupili svi Srbi iz sela i tada su otišli. Izbjegli smo onda kada su Slunj i Cetingrad izbjegli u Bosnu. Međutim, brzo smo se vratili budući da nam je kuća bila uz samu granicu i mi smo bili na ničijoj zemlji. Na nas su pucali sa svih strana. U vrijeme Oluje sam dočekaao slobodu. Mogu slobodno reći da je tih par dana bilo najteže. Skrivali smo se po kućama, a u Bogovolju je ušao Peti korpus. Za vrijeme rata u Bogovolji je moglo biti oko 15 Muslimana.“

Emin Hozanović rođen je 1972. godine u Hadžinom Potoku tik uz granicu s Hrvatskom. On se prisjeća kako je u vrijeme rata mnogo izbjeglica iz Hrvatske bilo smješteno u Hadžinom Potoku. „Prvi autobus od Plitvica koji je stigao primilo je naše mjesto. Isprva je kod mene bila smještena Ankica Cindrić iz Lipovače, a svaki je moj komšija imao po troje-četvero ili petero ljudi u svojoj kući.“

Nurija Bajramović iz Mracelja (Vojnić) govori kako je do 1993. godine bio u svojem selu Mracelj. Međutim tada je morao izbjeci u Bosnu i Hercegovinu. Nakon odlaska u Bosnu, Nurija je pristupio u vojsku Fikreta Abdića. „Do tada (do 1993., op.a.) su nas tražili da budemo u radnim vodovima. Radili smo na rezanju drva, održavanju puteva. Kad je 1993. pao Maslenički most, Srbi su nas htjeli mobilizirati. Onda sam otišao u Veliku Kladušu. Bio sam u selu Šiljkovača do 7. kolovoza 1995. u srpskoj kući. Od 13. listopada 1993. do Oluje sam bio u Fikretovoj vojsci. Kada su Fikretovi izbjegli u Kupljensko bio sam ondje 45 dana i vratio se kući jer mi je supruga poslala poruku. Da je Armija BiH došla mi bi ratovali u Kupljenskom.“

Elzad Sulejmanagić iz Maljevca (Cetingrad) jedan je od rijetkih Bošnjaka koji je odmah 1991. godine napustio samoproglašenu Republiku Srpsku Krajinu: „5. kolovoza 1991. sam iselio zajedno s Nikolom Galićem i Huseinom Ljubijankićem iz Maljevca. Ostali su ostali sa Srbima. ‘Ovo je Srbija’, rekli su mi, pa sam otišao u Kladušu i bio tamo do 1993. sve dok Fikret nije došao. Bio sam u srpskim logorima, a kada su me pustili otišao sam u Armiju BiH. U Oluji smo ušli u mjesta na Kordunu i u Lici.“

Husein Ljubijankić imao je ugostiteljski objekt u Maljevcu (Cetingrad). „1991. Srbi su mi nudili 50.000 maraka da budem na njihovoj strani. Nisam prihvatio i prijavio sam to u policiju u Slunju. Oni su mi rekli da dođem kod njih i da zadužim oružje, a ja sam im rekao da sam oružje već kupio. Srbi su vidjeli

da sam odbio ponudu. Prijetili su mi iz Vojnića. 23. kolovoza 1991. napali su moju kuću i četiri policajca ispred kuće.¹³ Došli su iz Vojnića, a mi smo izbjegli u Veliku Kladašu. Do 1993. sam bio u Cazinu. Od 1993. sam izbjegao na Kukaču i došao sam do Zagreba. U Zaprešiću su me mobilizirali i htjeli su da ratujem protiv Bosne, a ne protiv Srba. Nisam htio ići. Već sam 8. kolovoza nakon Oluje bio u Maljevcu. U mojoj kući je bila srpska policija za vrijeme Krajine. U Maljevcu je za vrijeme Krajine ostalo dvadeset obitelji.“

Ramiz Mušić iz Šiljkovače (Cetingrad) se prisjeća da su njegovi sumještani i on prebjegli već 1991. godine u Bosnu, u vrijeme kada je pao Cetingrad. „Izbjegli smo u Bosansku Šiljkovaču 1991. kada su pali Cetingrad i Slunj. Bili smo do lje tri godine, do 1994. Bio sam dvije godine u Armiji BiH, a onda u Fikretovoj vojsci. Kada je sve pripalo Fikretu i mi smo prešli na njegovu stranu. Onda smo 1994. prešli suvu među i vratili se kući u Hrvatsku (tada SAO Krajinu, op.a.). Bila je to tada tampon zona, pa nitko nije dolazio.“

Muho Delić iz Gejkovca kazuje da je 1992. godine pobjegao u Bosnu. Kao i većina Bošnjaka na području općine Vojnić nije želio služiti u srpskoj vojsci, pa je prebjegao preko rijeke Gline na kladaško područje: „Otišao sam u Bosnu 1992. Srbi su nas uvjetovali da idemo s njima u vojsku ili da idemo u Bosnu. Bježao sam preko granice 12 ili 13 puta. Prijavio sam se dobrovoljno u 505. bužimsku brigadu. Bježali su mnogi Srbima i Babinima. Vratio sam se u Gejkovac dva mjeseca iza Oluje. Srbi su mi 15. ožujka 1995. ubili babu u Gejkovcu.“

Muhamed Đogić iz Svinice Krstinjske (Vojnić) cijeli je rat proveo u Krajini: „Kada je došao rat bila je radna obaveza. Zidario sam i cijepao drva. Bilo me je strah. Ostao sam cijeli rat.“

Ferid Alibegić iz Široke Rijeke (Vojnić) se prisjeća kako je otišao u Veliku Kladašu nakon uspostave SAO Krajine. „Do 1991. smo bili u Širokoj Rijeci. U Krstinji nije bilo srednje škole, pa smo odselili u Veliku Kladašu. Već 1990. sam pitao jednog Srbina s kojim sam bio dobar: ‘Je li Milane, vi ste u školi svaku večer?’ Oni su se sastajali. Vidio sam napad iz svoje kuće na Maljevac. Bilo je oko 300 ljudi koji su napali selo. Kada je uspostavljena Krajina išao sam u Široku

---

¹³ O napadu na Maljevac koji je bio 23. kolovoza najbolje vidi u: I. Stržić, *Bitka za Slunj*, Zagreb 2007, 238-244. U tekstu Stržić donosi i iskaz H.Lj. iz Maljevca. Napad je bio planiran i policajci u Maljevcu su bili upozoreni da će biti napadnuti pismom koje je donio neki mladić iz Ruševice. Srbi su noć uoči napada na Maljevac napustili svoje domove, a potom su pripadnici JNA i TO Krstinja napali punkt policije u Maljevcu i zauzeli naselje.

Rijeku. Molio sam nekog M.L. da ide sa mnom dolje. Htio sam uzeti neke stvari iz kuće. Onda su me odveli na ispitivanje u Vojnić i rekli mi da ne smijem više dolaziti. U siječnju 1993. otišao sam u Karlovac. Uplatio sam depozit od 2.250 maraka. U Hrvatskoj sam dobio domovnicu za sina i kćer, a za ženu sam isto podnio zahtjev. Republika Srpska Krajina je na sebe prepisala moju kuću u Širokoj Rijeci.“

Suljo Bašić iz Svinice Krstinjske (Vojnić) se prisjeća kako su Bošnjaci iz Svinice izbjegli 1993. godine, nakon akcije Maslenica. „Kada je uspostavljena Krajina upadali su mi vojnici u kuću, njih tri ili četiri. Pitali su me kakve sastanke u kući radimo. Opoljavali su mi kuću komšije Srbi. Bilo je premetačina. Lovačke puške su nam uzimali. U *Saniteksu* sam radio do 1992. Išao sam na posao u Kladušu i za vrijeme Krajine. Bilo me je najviše strah kada je bila treća smjena. U veljači 1993. svi Bošnjaci su otišli iz sela. Mi muški smo dobili pozive za mobilizaciju. Mi koji smo dobili pozive smo otišli. Ja sam pobjegao preko mosta na Glini. Tako su pobjegli i drugi muškarci. Žene i djeca su prelazili preko mosta nakon što ih je milicajac (srpski, op.a.) pustio, a mi smo ih čekali na drugoj strani mosta. Već sljedeći dan su opljačkali sve kuće, a mi smo to gledali preko Gline. Ljude (Bošnjake, op.a.) iz Mracelja su vratili (Srbi, op.a.) natrag. Bio sam u jednoj kući u Drmaljevu (Bosna, op.a.) i tamo plaćao stan 50 maraka. 1994. sam bio u zatvoru. Sve su zatvorili. To je zato što nismo bježali s njima (s Vojskom SAO Zapadne Bosne prilikom pada Prve autonomije, op.a.) pa smo zato bili zatvoreni. Rekli su mi nakon dva mjeseca da će me pustiti ako idem na liniju. Bio sam u Babinoj vojsci devet mjeseci kod Pećigrada na Krivoj Bukvi u zemunici. Kada je bila Oluja odmah sam prešao preko mosta i vratio se kući u Svinicu.“

Denis Bašić iz Svinice Krstinjske (Vojnić) se prisjeća svojeg izbjeglištva u Bosni. „Oca su mi Srbi ubili 1982. godine. Do 1992. smo bili u Svinici. Onda su nas počeli napadati. Većina nas je prešla preko Plazikura u Bosnu. Sjećam se i Oluje jer sam promatrao kako Srbi napuštaju SAO Krajinu. Tri dana i noći prolazila je kolona Srba cestom od Maljevca prema Topuskom. Ja sam tu kolonu promatrao preko rijeke Gline iz Bosne iz kuće u kojoj sam živio dvije i pol godine. Iz te kuće u kojoj smo živjeli promatrao sam i svoju kuću u Svinici gdje su živjeli Srbi.“

Muhamed Šemić se prisjeća problema koji su nastali demokratskim promjenama. „Srbi nas onda više nisu poznavali. Iako smo radili skupa u firmi u Topuskom, Srbi su nas zaustavljali kada samo se vraćali kući u Gejkovac (Vojnić). Čak nas ni komšije više nisu znali. Mislio sam: ‘Vidi, ovdje mi je Bosna na deset metara, a ti ćeš morati jednom bježati u Srbiju koja ti je udaljena više stotina kilometara’. Prvi problem se javio kada sam išao u Vojnić mijenjati vozačku dozvolu. Htjeli su mi dati vozačku SAO Krajine. Ja sam radije zadržao jugoslavensku vozačku. Ako nisam želio pucati po Hrvatima, morao sam ići kopati rovove. Budući da ni to nisam želio, morao sam iseliti. Otišao sam iz svoje kuće u veljači 1992. godine. Potom sam se prijavio u Peti korpus i ondje ostao sve do kraja rata. Vratili smo se u Gejkovac u rujnu 1995. godine. Znam da je srpski plan bio da na Kordunu u našim selima bude manje od 1 % Muslimana. U mojoj su kući bili Srbi za vrijeme rata.“

Fatima Murtić iz Široke Rijeke (Vojnić) ostala je tijekom cijelog rata na području SAO Krajine sa svojom djecom. „Kada je rat počeo svi su nam vikali da možemo ostati. Rekli su mi da me nitko neće dirati i nitko me nije dirao. Did je bio mobilisan u njihovu vojsku, a bio je samo na straži u domu. Imali smo puno poznanstava i ljudi koji su nas štitili, a koji su bili Srbi. Imali smo bolesnu kćer, pa zbog toga nismo ni mogli otići. Onda kada je počela Oluja dida je tražila srpska vojska. On nije htio ići s njima, pa se skrivao po šumi. Ostali smo čekati Hrvatsku vojsku. Sjećam se da je onda naišao vojnik na motoru s bijelom zastavom i da je stao kod mene kada me je vidio. Pita me je: ‘Što ćete vi tude? Jesi li bježala? Ostajete li vi tude?’ I onda mi je preporučio da stavim veliku bijelu krpu na kuću i da me nitko neće dirati. To je rekao zato da se zna da ostajem kod kuće i da je kuća puna familije. Did je noćio par noći po šumama i mi nismo ni znali za njega.“

Atif Mamić iz Maljevca (Cetingrad) bio je u tri vojske tijekom rata. „Bio sam i u Armiji BiH i u vojsci Autonomije i u Hrvatskoj vojsci. Sjećam se da kada je došlo do sukoba između Armije BiH i Fikreta rekli su nam da idemo svojoj rodbini, odnosno tamo gdje nam je kuća. Tada nas je veći broj otišao na kladuško područje i potom smo pristupili Babinoj vojsci. U to vrijeme granica između nas i Srba je bila mjesto gdje se švercalo svime i svačime. Bio je kroničan nedostatak pojedinih artikala, poput cigareta. Tako su ljudi prodavali krave i za

novac koji bi dobili kupovali šteku cigareta. Osim toga, u to vrijeme nije bilo struje. Znali smo uključiti zvučnik iz radija ili televizije u prekidač i preko akumulatora pričati preko zvučnika. Nije bilo novaca. Živjelo se od poljoprivrede i od onoga što netko eventualno pošalje.“

Fikret i Šuhreta Tabaković iz Mracelja (Vojnić) prisjećaju se da se već 1990. godine znalo da se sprema rat. „Znate, pitali smo susjede što se događa. Jedna nam je susjeda rekla: ‘Ne bojte se. Naši su nam dotjerali naoružanje. Imamo haubice i tenkove.’ Naoružanje je bilo na primjer smješteno na Buhači, a bilo je okrenuto prema Velikoj Kladaši. Ipak, da će doći do napada na Maljevac nismo znali. Napad je uslijedio 23. kolovoza 1991. i mi smo bježali preko vode. Fikret je ostao te je sljedeći dan otišao s kamionom i automobilom. U Velikoj Kladaši ostao do uspostavljanja Autonomije. Tada sam otišao u Hrvatsku. Platilo sam 1.000 njemačkih maraka kako bih izašao iz Bosne. Granicu sam prešao s jugoslavenskim pasošem. Odveli su nas do Karlovca, pa potom u Delnice. Šuhretu je preveo daljnji rođak od našeg zeta, Srbin po nacionalnosti.“ „Išla sam u Vojnić kod liječnika i platila mu 400 maraka za izlazak iz SAO Krajine. Doktor Martinović iz Krstinje mi je udario štambilj i rekao mi je: ‘Spašavajte djecu. Ovo nikamo ne vodi.’ Prije toga sam morala dobiti i pečate u Velikoj Kladaši koje su mi udarile vlasti SAO Krajine, a koje su mi garantirale da mogu proći kroz SAO Krajinu do Turnja. Taj naš rođak nas je vozio do Unprofora na Turnju, a onda su nas oni preuzeli i provezli kroz linije do hrvatskih položaja. Dočekao nas je policajac Vuković iz Cetingrada. Bili smo smješteni na Gazi u Karlovcu.“

Asim Đogić iz Bogovolje (Cetingrad) za vrijeme rata živio je u Čajićima kod Cazina. Ondje je primio više izbjeglica iz Hrvatske, sa cetingradskog i slunjskog područja, tijekom jeseni 1991. Naime 28. studenog 1991. godine uslijedio je veliki egzodus župe Cetingrad, a prije toga je već pao Slunj. Tada je najveći broj Hrvata napustio područje bivše slunjske općine te su preko Bosne i Hercegovine, odnosno preko susjeda na bosanskoj strani potražili utočište. „Primili smo četrdeset ljudi u Čajićima 1991. Ti Hrvati su na bosanske papire izašli preko Save u Hrvatsku. Danas to više ne bih radio. Znali smo i po 18 ljudi istovremeno primiti. Koga si smatrao da je Babin ili da je komunist nisi mu smio reći da primaš hrvatske građane.“

Ramo Murić se prisjeća da je Komesarac (Cetingrad) u vrijeme Republike Srpske Krajine bio potpuno nenaseljen¹⁴: „Mi smo se svi kleli u druga Titu, Tito je nestao, a ostale su nacionalne zatege. Došlo je do izbora. Tu su živjeli i pravoslavlci i Hrvati. Mi smo bili sa svima dobri. Jedna baka pravoslavka iz Bogovolje mi je tada rekla: ‘Samo nemoj glasati za HDZ.’ Mi smo glasali za HDZ. Živimo u Hrvatskoj, pa smo glasali za Hrvatsku. Kada su došle barikade i presijecanja hrvatske države vidjeli smo da dolazi rat. Onda smo svi stali uz hrvatski narod. Nije ovdje bilo Bošnjaka koji su bili za Krajinu. Počeli smo formirati jedinice i pričuvni sastav policije. Ja sam bio jedan od desetnika. Kad je bio krvavi Uskrs 1991. onda smo mi i Saborsko bili odsječeni. Kod nas su u selu bile samo dvije žene pravoslavke koje su išle na sastanke u Bogovolju. Tamo su dolazili i Srbi iz Crnaje i Orlića (u Bosni i Hercegovini, op.a.). Onda se više nije moglo linije držati. Cijeli Kordun je išao preko Komesarca u Bosnu. Ja sam sve te ljude dočekivao i ostao sam do posljednjeg čovjeka s jednim policajcem. Dočekali smo pedeset četnika u selu. Nismo pružali otpor i samo smo promatrali koji su to ljudi. Onda smo se povukli u Bosnu. U Johovici (Bosna, op.a.) smo davali ljudima svaku pomoć. Smještali smo ljude i hranili ih, davali civilnu robu, bacali uniforme, pravili ljudima osobne iskaznice na muslimanska imena. Nakon osmog mjeseca 1995. vratio sam se prvi u selo. Došao sam na zgariste. Cijelo je selo bilo spaljeno. U Hrvatskoj me nema da sam sudjelovao u vojsci, kao da nisam postojao, a u Bosni su mi uzeli imovinu za korištenje Armije BiH.“

Hasan Džanić iz Katinovca (Topusko) se prisjeća kako je nakon bijega iz SAO Krajine bio mobiliziran u Fikretovu vojsku. „Kada je došla 1990. vidjelo se da ja s njima (Srbima, op.a.) ne mogu diskutovati. Bojao sam ih se. Najmlađi sin je otišao u Zagreb 1988. u pravosudnu policiju. Kada je počeo rat bili su skupovi oko škole. Određivali su straže. Uključili su i mene da stražarim. Ja sam odbio. Rekao sam im da sam zaposlen u Sloveniji. Onda su me pitali za sina u Zagrebu. Srbi su svoju djecu povukli iz te škole i poslali ih u Kamenicu kod Novog Sada. Ja sam im rekao da sam ga odveo u Ljublanu u školu. Do četvrtog mjeseca 1992. dolazio sam u Katinovac preko Slavonije. Poslije 4. travnja 1992. nisam se više vratio u Sloveniju. Išao sam autom od Katinovca do Šamca. Bila je velika kolona

---

¹⁴ Arhiv Sisak, Republički zavod za statistiku i informacije, Područna jedinica Petrinja, kutija 3. U ovom popisu navedena su mjesta koja su naseljena i ona koja su u potpunosti napuštena na području općine Slunj. Među napuštenim selima navode se Komesarac i Đurin Potok u kojima su prije posljednjeg rata živjeli i Muslimani.

na mostu. Dobili su depešu iz Sarajeva da se ne puštaju ljudi između 18. i 60. godine jer tko će braniti Bosnu. Ja sam imao putovnicu i bio sam hrvatski državljanin, ali sam se svejedno vratio. Došao sam kući 8. travnja 1992. Bio sam kod kuće do 14. lipnja 1992. Onda je došao auto od milicije. I milicajci u uniformi su došli i pitali me što imam od oružja. Rekao sam im da imam lovačku pušku. Tražili su me da im je predam. Znao sam da je to moj kraj ovde. Oduzeo mi je na privremeno oružje i pitali su me jel' ja želim ovde živjeti. Ja sam im rekao da želim živjeti u svojoj kući i na svojoj zemlji. 'Morate ti i tvoj sin u naše redove' – rekli su mi. 'Imat ćete plaću kao i mi i ići ćete na Kupu' (u to vrijeme prva linija prema Hrvatskoj vojsci, op.a.). Ja sam im rekao da tamo neću nikako. 'Onda ćete na Glinu' (u to vrijeme granica prema Bosni i Hercegovini, op.a.). Ja sam ih pitao biste li vi obukli odoru Armije BiH i pucali na svoje. Rekli su mi da ću dobiti poziv u roku od osam dana. Probao sam preći odmah zatim preko rijeke Gline u Bosnu. Srbi mi nisu dali. Ja i sin smo prešli preko vode tajno, a supruga i snaha su uzele motike i pravile se da okopavaju kukuruz, pa su i one prešle. Uspjeli smo i traktor izvući preko vode. Jedan Srbin me je pozvao od preko Gline (dakle iz tzv. SAO Krajine, op.a.) da dođem na brv (prijelaz preko Gline bila je brv preko koje su ljudi iz Hrvatske mogli prijeći u Bosnu i obrnuto). Tamo smo razgovarali i on mi je rekao da će mi dati potvrdu da izvučem stvari iz Katinovca u Ponikve (BiH, op.a.). Drugi su išli mjesto mene po te stvari. Potrпали su stvari u kamion i odveli ih u Malu Kladušu. Sin mi je bio mjesec i pol u vojsci AP Zapadne Bosne. Bio sam smješten u srpskoj kući u Bosanskoj Šiljkovači. Sina mi je kod pada Prve autonomije (21. kolovoza 1994.) mobilizirala Armija BiH. Fikretova vojska je opet došla 16. studenog 1994. Ja sam našao značku na kojoj je bio Fikret jer mi je stric bio direktor banke u Agrokomercu. Podržavao sam vojsku koja je vladala i tako čuvao svoja leđa. Fikretovi su me gonili u radnu obavezu. Bio sam u Pećigradu u kolovozu 1995. Povlačili smo se od 6. kolovoza 1995. i ja sam se opet sklonio u Bosansku Šiljkovaču. Ondje sam ostao do 19. rujna 1995.“

Hasan Bašić iz Crnog Potoka (Topusko) zamijenio je svoju kuću u Crnom Potoku sa Srbinom iz Ponikava (područje Velike Kladuše, op.a.): „Od 1991. sam imao problema. Na Svetog Iliju početkom devedesetih nije se od bezobrazluka moglo proći kroz Crni Potok. Pucali su domaći Srbi i pjevali. Ipak, bojali su se Krajišnika od preko jer ako bi ih (Muslimani, op.a.) uhvatili, žalosna im mati.

1991. su nam dali raspored za straže. Ja sam napravio paniku i otišao u Veliku Kladušu. Rekao sam im tamo da nas u Crnom Potoku prisiljavaju da stražarimo. Bili smo onda izolovani od njih (domaćih Srba, op.a.) Nitko nije pričao s nama. Želi su moju pšenicu (Srbi, op.a.). Neki Lazo Lukić iz Ponikava je navalio da se mijenjamo za kuću i tako je i bilo. Mi smo se zamijenili. Ja sam otišao sa svojima u Bosnu u njegovu kuću, a on je došao u moju u Crni Potok. Ostao sam u Ponikvama do 1997. 1994. me je mobilizirala i jedna i druga strana (misli na Armiju BiH i Narodnu odbranu AP Zapadna Bosna, op.a.).“

Ejup Bašić iz Crnog Potoka (Topusko) prebjegao je poput ostalih u susjednu Bosnu u Ponikve, odakle je mogao praktički vidjeti situaciju u vlastitoj kući u Crnom Potoku: „Problemi su došli 1991./1992. Srbi iz Bosne su došli 1992. Bili su iz Brezovog Polja i Glinice. Onda su nastali problemi. Palili su sijeno. Ja sam se išao žaliti komandantu rajona. Došao sam njemu i rekao mu da su mi spalili sijeno, a on mi je rekao kako mi palimo i koljemo, pa što hoćemo. Onda sam otišao preko. Žena nije htjela otići bez stvari. Sve je prebacila preko. Živio sam u Ponikvama četiri godine. Išao sam vidjeti preko kako mi izgleda kuća. Vidio sam kako su mi štemali struju i znam sve tko je što radio i kako je radio.“

Semir Čović iz Lipovca kod Rakovice prisjeća se terora koji su Srbi do 1993. godine provodili nad lokalnim muslimanskim i hrvatskim stanovništvom koje je ostalo u SAO Krajini. „Pred rat sam bio dijete. Tata je bio partizan i član Partije, pa su ga pozivali na sastanke u selu. Srbi su pozivali na sastanke i htjeli su znati mišljenje ljudi (misli na Muslimane, op.a.). U našem je selu bio sastanak za predavanje oružja. Srbi su tražili da Muslimani predaju oružje. U našem su selu straže držali moj otac, Ramo Čović i Mišo Rubčić. Ostala okolna srpska sela bila su naoružana. Već 1991. u jesen popalili su nekoliko katoličkih kuća. Mi smo 1991. otišli za Bosnu i vratili se nakon 11 dana. Zvali su nas Srbi da se vratimo iz Šturlića kućama u Lipovac. Oni su nam garantirali sigurnost kada su izjavljivali ‘da Bosna ne ratuje’. Nakon nekog vremena zabranili su odlazak u Bosnu. Između 1991. i 1993., kada smo definitivno otišli, odvodili su muške na ispitivanja. Osim toga, nisi se smio kretati. Uzimali su što su htjeli iz naših kuća za vojsku. 1992. godine organizirana je škola u Rakovici. Od nas je išlo 11 djece u tu školu. Tako sam u Rakovici završio šesti razred. Kada su 1993. počeli paliti pojedine objekte po našem selu i tući ljude postalo je nepodnošljivo. Cijele 1993. spavali smo u šumi, jer smo se bojali da nas po noći ne pobiju. 11. svibnja 1993. su došli

i uzeli traktor. Zvali smo miliciju RSK da dođu na uviđaj, a onda smo dobili informaciju da ćemo svi biti ubijeni ako budemo ganjali taj traktor. To nam je rekla jedna J.K. Iako je poljski bataljon Unprofora bio u našem selu, prave sigurnosti nije bilo. Tražili smo skupno iseljenje iz Republike srpske krajine sa svim osobnim stvarima. Srbi su napravili sastanak i rekli su da će doći Unprofor. U selu je postavljena baza poljskih unproforaca, ali nam to nije mnogo pomoglo. Optuživali su nas Srbi da pomažemo ustašama. Mi smo pomagali Muslimanima koji su prelazili preko slunjskog područja do zapadne Bosne i kod nas su oni jeli i pili. Ja sam otišao 17. srpnja 1993., a moji 10. rujna 1993. u Šturlić. Braća su mi bila u Hrvatskoj vojsci¹⁵, a Srbi to nisu znali.“

Hasan Čović iz Lipovca (Rakovica) se prisjeća prijetnji kojima su Bošnjaci između 1991. i 1993. bili izloženi. „Bio sam pred rat najjači s kapitalom u selu. Imao sam novi traktor i auto. 1992. smo mogli samo u Rakovicu i Novu Kršlju. U prvom ili drugom mjesecu 1993. netko mi je lupao na vrata. Bili su četnici, njih pet ili šest. Skupili su čitavo selo na brdu. Svi su imali čarape na glavi. Jedan Božo (Srbin) mi je rekao: ‘Hajde kući’. Ja sam reko da neću. Čekao sam malo. Došao im je neki komandir iz Lipovače. Taj nam je rekao: ‘Idite kućama, ali koji se nađe dalje od 400 metara od kuće taj je mrtav. Imali smo vodu, stoku, trgovinu, a sve je bilo dalje od 400 metara. Onda smo polako odlazili malo po malo u Bosnu. Ilegalno smo prebacivali stvari. Legalno smo mogli samo s vrećicama preko Korane. Bio sam u Crnaji (BiH) u srpskoj kući dvije godine. Nakon Oluje nisam ništa zatekao u kući. Jedino je u njoj bila neka baba (Bošnjakinja). Nju su četnici naputili da zapali svoju malu kućicu, pa će moći biti kod mene. Baba se nadala da sam poginuo, a ja sam joj dao deset dana da se iseli.“

Zahir Dizdarević iz Mašvine (Slunj) je radio do 1991. kod Gospića. „Kada je mitraljirano Pazarište onda smo se svi razbježali. Do Slunja smo došli kombijem, a preko Korane sam prešao pješice. Uključio sam se u Peti korpus 1992. Jednom sam došao redovno na liniju i pitao da bih želio slobodne dane za sune-

¹⁵ O broju sudionika Bošnjaka s područja Karlovačke županije u Hrvatskoj vojsci postoje točni podaci. Oni su objavljeni u knjizi *Izravni demografski gubici Karlovačke županije u Domovinskom ratu (prilozi za istraživanje demografskih gubitaka Karlovačke županije koji su posljedica ratnog djelovanja od 1991. do 1995. godine)*, Zagreb 2008., str. 52. Ondje stoji da je s područja Karlovačke županije u Domovinskom ratu sudjelovao 131 Musliman, od toga s područja bivše općine Karlovac njih 95, s područja bivše općine Duga Resa njih 10, s područja bivše općine Ogulin njih 14, s područja bivše općine Slunj njih 11 i s područja općine Vojnić 1. S područja Ozlja nitko od Muslimana nije sudjelovao u Domovinskom ratu.

ćenje sina, a moj je oficir to usporedio s kravom koja se teli. Nakon toga sam prebjegao Babinima. Za pada Prve autonomije samo bili u Batnogi u šatoru. Bilo je bolje nego u hali. U šatoru nas je bilo osmero. Nitko nije imao hrane. Bilo je samo čokolade i kruha. Onda su me u vrijeme Druge autonomije zarobili pripadnici Srpske vojske Krajine. Nisu mi vjerovali da sam u DNZ-u. Bio sam zatvoren na farmi u Sadilovcu, ali sam uspio pobjeći. Bježao sam preko Bogovolje u Bosnu. Tamo je bilo tada još četiri ili pet Bošnjaka koji su cijepali drva za Srbe. Nakon Oluje smo završili u Kupljenskom i tamo smo bili tri ili četiri mjeseca. Od tamo sam otišao u Gašince (izbjeglički kamp, op.a.).“

Ferid Seferagić iz Lipovca (Rakovica) se prisjeća zbnjenosti Bošnjaka u trenutku kada se raspala Jugoslavija: „Početkom rata mi nismo znali što ćemo. Iako nam Hrvati nisu vjerovali, mi smo bili više privrženi hrvatskoj državi. Domaći Srbi su počeli držati straže, a mi smo skupa sa Hrvatima u Gornjem Lipovcu stražarili. Onda je odjednom izgorio Gornji Lipovac. Sve se odigralo, a mi nismo bili upoznati ni sa čim. Rakovčani su tada bježali preko brda da bi došli u Bosnu. A nama se nitko nije obratio ili poveo računa o nama. Srbi su držali sela prema Bosni i onda su sazvali sastanak kod Mehe Čovića i obećali nam da nas nitko neće dirati. Mi smo humanitarnu pomoć dobivali iz Bosne u to vrijeme. Domaći Srbi su znali pucati pred kućom. Znali su u četiri ujutro uletjeti u kuću i tražiti oružje. Kada bi se nešto dogodilo u Saborskom onda bi nas pretresali. Ja sam imao zračnu pušku, a R.Č. im je to rekao i onda su došli po nju. Odveli su me kod starog groblja, a tatu su mi pretukli. Imali su u Koranskom Lugu svoje sjedište. 1991. je bilo 10 muslimanskih kuća i nitko od kućedomaćina nije otišao. 1993. ja i N.R. smo dobili pozive za srpsku vojsku. Nakon toga smo počeli odlaziti u Bosnu. Svi smo otišli osim Rame Čovića koji je bio alkoholičar i siromašan.“

Kao što je vidljivo iz priloženog, Bošnjaci/Muslimani su tijekom posljednjeg rata prolazili najrazličitije vojske i države. Od novouspostavljene Hrvatske, preko Republike Srpske Krajine i Autonomne oblasti Zapadne Bosne do Bosne i Hercegovine. Njihove životne priče pokazuju neizvjesnost položaja Bošnjaka unutar Republike Srpske Krajine i težinu muslimansko-muslimanskog rata na području Zapadne Bosne. U vrijeme Domovinskog rata, kao što je vidljivo iz iskaza mojih svjedoka, Srbi nisu imali povjerenja u svoje susjede Bošnjake, pa su ih stoga izbjegavali, a vrlo često i maltretirali. Iz iskaza je vidljivo da je većina

njih tražila zaklon, posebno nakon početka 1993. godine, u susjednoj Bosni, gdje su uglavnom imali rođake kod kojih su mogli živjeti. Neki od njih zamijenili su svoje kuće sa Srbima iz susjednih bosanskih sela jer im je i jednima i drugima život na taj način bio sigurniji. Životni uvjeti na okupiranom teritoriju Hrvatske bili su iznimno teški, a ništa bolji nisu bili ni uvjeti na području Velike Kladuše ili na teritoriju koji se nalazio pod kontrolom Armije BiH. Komplikirana unutarmuslimanska situacija dovela je kazivače do vrlo nepovoljne pozicije u kojoj su ih muslimanske vojske koje su nailazile u mjesta u kojima su oni živjeli tjerale da se opredijele za neku od strana. Većina kazivača je pokušavala izbjeći vojsku, ali su zbog toga što su bili zarobljeni ili prisilno mobilizirani pristajali odlaziti u rat. Kazivači uglavnom nisu bili zainteresirani za politiku i prelaženja iz jedne vojske u drugu nisu smatrali posebno traumatičnim iskustvom (zbog ideoloških neslaganja), već načinom da prežive rat. Najveći broj kazivača vratio se odmah nakon Oluje ili u prvim mjesecima nakon kolovoza 1995. u svoje kuće od kojih najveći dio nije bio u potpunosti uništen, već ponajčešće samo temeljito opljačkan. Treba spomenuti i nekoliko pokušaja Bošnjaka iz Hrvatske koji su u većim ili u manjim grupama organizirano prelazili iz neokupiranog dijela Hrvatske preko Korduna, osobito preko bošnjačkih sela u okolici Rakovice, do Cazinske krajine. Za Bihać su slane grupe vojnika-dragovoljaca preko okupiranog dijela Hrvatske, od kojih su neke imale i po nekoliko stotina osoba. Te su osobe obučavane u pojedinim centrima u Hrvatskoj. Jedan od tih centara bilo je Jastrebarsko. Vidljivo je da je tijekom svibnja 1992. u Jastrebarskom izvođena obuka za 35-40 osoba koje su trebale proći kroz okupirani teritorij Hrvatske da bi došli do Cazinske krajine, a potom je u lipnju obavljena obuka za još 102 osobe. Kasnije, tijekom srpnja 1992. dvije velike skupine od 150 osoba koje su bile smještene u bolnici za TBC na Plešivici i od 350 osoba koje su bile smještene u Zdenčini obavljale su obuku i spremale se da krenu preko Korduna u Bosansku krajinu.¹⁶ Prema pisanju Nikice Barića 14. kolovoza 1992. Glavni štab Teritorijalne obrane i Ministarstvo unutarnjih poslova RSK obavijestili su podređene zonske štabove Teritorijalne obrane, sekretarijate unutarnjih poslova i brigade milicije da se preko teritorije SAO Krajine iz Hrvatske ubacuju naoružane grupe, oružje i vojna oprema prema Bihaćko-cazinskoj krajini. Srpska je strana

¹⁶ S. Praljak, *Pomoć Republike Hrvatske Muslimansko-Bošnjačkom narodu i Armiji Bosne i Hercegovine tijekom 1991.-1995.*, Činjenice, Zagreb 2007.

uspjela 25. kolovoza uhvatiti dio osoba koje su pokušale prijeći preko Korduna na područje Bihačke krajine. Bila je to najveća skupina od oko 400 ljudi, a prema izvještaju ubijeno je oko 150 'terorista', a 30 ih je uhapšeno. Prema podacima koji su izneseni u srpskim dokumentima osobama koje su se nalazile u ovim skupinama rečeno je da je bolje da urade samoubojstvo nego da padnu u ruke Srbima. Ove skupine vodili su Hrvati s područja Slunja i okolice koji su dobro poznavali teren i puteve do Bosanske krajine. Prema podacima B. Felić ova se skupina sastojala od 610 ljudi, a svega ih je 110 ostalo na krajinskom teritoriju i oni su bili poubijani ili uhićeni, dok su se ostali uspjeli probiti do Cazinske krajine. Nešto manja skupina uspjela se prebaciti tijekom lipnja 1992. godine, a u toj je skupini bilo 360 vojnika.¹⁷ Jedna je manja grupa od 25 osoba ubačena na Kordun da bi se probili prema Cazinskoj krajini u periodu između 13. i 16. studenog 1992. Od 25 osoba na spisku, 24 su bili Muslimani, dok je jedan bio Hrvat, očito vodič sa slunjskog područja.¹⁸ Preko Korduna je također prolazio i avionski koridor koji je vezao Pleso i Čoraliće kod Cazina. Prema Bihaću je Hrvatsko ratno zrakoplovstvo tijekom jednog dijela rata održavalo zračnu vezu. Letovi su održavani do 30. prosinca 1992. kada su prekinuti. Prema pisanju Nikice Barića vidljivo je da je između aerodroma Lučko i aerodroma Čoralići kod Cazina između 16. i 25. studenog obavljeno ukupno 16 letova, dopremljena jedna tona naoružanja i vojne opreme za Bihać i 11 tona istog materijala za potrebe Armije BiH. U povratku u Hrvatsku su prevezena 53 putnika, od čega 10 ranjenika. U periodu između 1. i 15. prosinca 1992. izvršeno je 29 letova između Plesa i Čoralića, a od 15. do 31. prosinca još 34 leta u kojima je prebačeno 27,5 tona materijala, odnosno u povratku prevezeno 118 putnika i 46 ranjenika.¹⁹

---

¹⁷ N. Barić, „Bihaćko-cazinska krajina u političkim i vojnim planovima Hrvatske i Srbije 1992.-1995.“ u: *Bošnjačka pismohrana*, sv. 10, br. 32-33, Zagreb 2011., str. 430-431.

¹⁸ S. Praljak, *Hrvatsko-Muslimanski (Bošnjački) odnosi politički i vojni 1991.-1995.*, sv. I, *Činjenice*, Zagreb 2009., str. 166-167.

¹⁹ N. Barić, „Bihaćko-cazinska krajina u političkim i vojnim planovima Hrvatske i Srbije 1992.-1995.“ u: *Bošnjačka pismohrana*, sv. 10, br. 32-33, Zagreb 2011., str. 432.

IV. Okolnosti oko osnivanja i djelovanja džemata u Maljevcu i u Bogovolji *Uspostavljanje džemata u Maljevcu i Bogovolji*

Ideja o osnivanju džemata na području Maljevca javila se 3. srpnja 1990. godine kada su u zagrebačkoj džamiji džematlije hadžija Mehmed Šemić i Hussein Rizvanović iz Gejkovca (Vojnić) tražili muftiju Ševka Omerbašića pomoć oko osnivanja džemata i formiranja mezarja. Iz dokumenta je vidljivo da je tada Gejkovac imao oko 150 kuća i da je predsjednik općine Vojnić stanovnicima islamske vjeroispovijesti obećao mjesto za mezarje, ali da im to nikada nije dao. Također je vidljivo da je Muharem Pehlić iz Gejkovca darovao mjesto za mesdžid u Gejkovcu te da su mještani islamske vjeroispovijesti iz Gejkovca i Svinice Krstinjske bili spremni tada graditi mesdžid.²⁰ Nedugo potom 23. ožujka 1991. održan je sastanak u Širokoj Rijeci u kući Hašima Šakinovića (Hepića) na kojem je bilo 37 muslimanskih vjernika iz okolice (iz Mracelja, Široke Rijeke, Svinice Krstinjske, Gejkovca, ali i iz obližnjih sela u Bosni i Hercegovini) na kojem je dogovarano osnivanje džemata i mezarja na području općine Vojnić.²¹ Na sastanku su bili prisutni i Abdullah ef. Sreberniković, Šemso Tanković i Ahmed Ikanović iz Zagreba.²² Mevlud se 1991. godine obavio kod Muhameda Šemića, a navodno je na njemu sudjelovalo mnogo ljudi iz okolnih sela i iz Bosne i Hercegovine. Međutim, ratne okolnosti su prekinule daljnje formiranje džemata. Treba svakako napomenuti da je 1991., prema kazivanju sugovornika, postojao određeni otpor formiranju džemata. Tek nakon rata, 1998. godine klanjane su prve džume na području Maljevca. Već 1996. godine popisani su svi Bošnjaci u selima koja su potpadala pod Džemat Maljevac. Tako je u Maljevcu, Mracelju, Svinici Krstinjskoj, Gejkovcu, Pašinom Potoku, Širokoj Rijeci i Crnom Potoku popisano 408 osoba. Dana 1. lipnja 1998. na područje Korduna došao je Azim Durmić koji je u ime Mešihata Islamske zajednice u Hrvatskoj pristupio formiranju džemata.²³ Azim Durmić održao je tako sastanak 10. srpnja 1998. i na sa-

²⁰ Mešihat Islamske zajednice, fond Maljevac/Bogovolja, registrator 1.

²¹ Mešihat Islamske zajednice, fond Maljevac/Bogovolja, bilježnica Ahmeda Ikanovića.

²² Haber, *glasilo džema'ata Maljevac*, br. 2, god. I, studeni 2008, 3.

²³ Mešihat Islamske zajednice, fond Maljevac/Bogovolja, registrator 1, 65/2000. Džemaat Maljevac je 2010. godine brojio 278 članova. (Mešihat Islamske zajednice, fond Maljevac/Bogovolja, registrator 2, b.b.), dok je džemat Bogovolja 2008. brojio 284 člana (Mešihat Islamske zajednice, fond Maljevac/Bogovolja, registrator 2, 1429/2008). U džemat Maljevac pripadaju sela Gejkovac, Svinica, Mracelj, Maljevac, Katinovac, Crni Potok, Široka Rijeka i Donja Brusovača, a u džemat Bogovolja sela Bogovolja, Komesarac i Lipovac (Mašvina).

stanku objasnio koji su ciljevi Islamske zajednice na području Korduna. Nakon toga je formiran inicijativni odbor, a u odboru su se našli predstavnici svih sela u kojima su nastanjeni Bošnjaci. U inicijativni odbor Islamske zajednice općine Slunj, Cetingrad i Vojnić su ušli Muhamed Šemić iz Gejkovca, Elzad Sulejmanagić iz Maljevca, Smail Hozanović iz Bogovolje, Ismet Mujanović iz Bogovolje, hadži Mehmed Šemić iz Gejkovca, Muharem Šemić iz Gejkovca, Rekan Šarić iz Maljevca i Hasan Ogršević iz Maljevca. Na tome su sastanku izabrani i delegati iz drugih sela, pa je tako za Crni Potok izabran Salih Suljanović, za Široku Rijeku hadži Ramo Dizdarević, za Mracelj Muhamed Đogić, za Svinicu Krstinjsku Salih Šabić, za Katinovac Hasan Džanić i za Gejkovac hadži Mehmed Šemić. Kao jedan od osnovnih problema Islamske zajednice na ovom prostoru istaknut je nedostatak mezarja i prostora za obavljanje ostalih islamskih obaveza.²⁴ Džemat Maljevac i Džematski odbor osnovan je krajem 1998.²⁵ U taj džematski odbor izabrani su kao predsjednik Muhamed Đogić, Hašim Šakinović kao dopredsjednik, Husein Ljubijankić kao blagajnik, te članovi Arif Abdić, Asim Pilipović, Salih Šabić, Hasan Džanić, Šaban Zarifović te imam džemata Azim Durmić. Iz dokumenata je vidljivo da se već tada razmatralo mogućnosti oko kupnje objekta u Maljevcu koji je tada stajao 35.000 njemačkih maraka. Nekoliko dana prije osnovan je Džemat Bogovolja i Džematski odbor za Bogovolju.²⁶ U Bogovolji su u Džematski odbor izabrani Ibrahim Hozanović iz Bogovolje, Hasan Čović iz Komesarca, Mujaga Rošić iz Bogovolje, Ragib Čoralić iz Bogovolje, Zuhdija Šabić iz Bogovolje, Huso Čović iz Bogovolje, Ibrahim Murić iz Komesarca i imam. O tome svjedoči dokument od 1. travnja 1999. kada je predsjednik Mešihata Islamske zajednice u Hrvatskoj muftija Ševko ef. Omerbašić donio rješenje o imenovanju džematskih odbora za Maljevac i Bogovolju.²⁷ U međuvremenu (između srpnja 1998. i siječnja 1999.) organizirana je vjerska poduka u Maljevcu, Bogovolji i Gejkovcu.²⁸ U veljači 1999. godine kupljena je kuća u Maljevcu od Janka Momčilovića za potrebe džemata po cijeni od 25.000 maraka.²⁹ Problemi oko kupljene nekretnine javili su se praktički odmah budu-

---

²⁴ Mešihat Islamske zajednice, fond Maljevac/Bogovolja, bilježnica Ahmeda Ikanovića, 477/98.

²⁵ Mešihat Islamske zajednice, fond Maljevac/Bogovolja, registrator 1, 207/99.

²⁶ Mešihat Islamske zajednice, fond Maljevac/Bogovolja, registrator 1, 208/99.

²⁷ Mešihat Islamske zajednice, fond Maljevac/Bogovolja, registrator 1, 207/99, 208/99.

²⁸ Mešihat Islamske zajednice, fond Maljevac/Bogovolja, registrator 1, 45/99.

²⁹ Mešihat Islamske zajednice, fond Maljevac/Bogovolja, registrator 1, 219/99.

ći da su se u posjedu nekretnine nalazili dvoje 'prognanika' Janoslav i Namka Bogović. Islamska zajednica je tada tražila općinu Cetingrad da osigura drugi smještaj obitelji prognanika koji su bili smješteni u kupljenom objektu.³⁰ Vidljivo je da je Mešihat Islamske zajednice u Hrvatskoj poslao dopis Bogoviću da ukoliko se ne iseli treba plaćati mjesečnu stanarinu od 500 njemačkih maraka.³¹ Međutim, iz dokumenata komisije koja je obilazila kuću namijenjenu za džamiju i sjedište Džemata Maljevac vidljivo je kako su stanari kuće bili zaštićeni od strane općinskih vlasti i kako se gotovo dvije godine nisu željeli iseliti iz spomenute kuće. Osim toga, Bogović je bio agresivan i nije želio razgovarati s imamom Azimom Durmićem.³² O vremenu osnivanja džemata prisjeća se tadašnji predsjednik džematskog odbora Muhamed Đogić iz Svinice Krstinjske: „1998. smo počeli. Bilo je malo teško kada smo rekli da osnivamo džemat. Mene su izabrali za predsjednika Džematskog odbora. Nismo imali gdje da vršimo džumu, pa smo to radili prvo u jednoj privatnoj kući. Onda smo se dogovorili da kupimo drugu kuću. Kuću smo kupili od Srbina, ali je u njoj bila hrvatska obitelj (Hrvat koji je bio oženjen muslimankom). Tri puta je bila deložacija, a općina ga je podržavala. Tek je obnova uredila njegovu kuću, pa je onda odselio. Pola novca je skupljeno ovdje, a pola je dala centrala u Zagrebu.“ Iz sačuvane dokumentacije vidljivo je da je Džemat Maljevac tražio pomoć od susjednih džemata u Bosni i Hercegovini. Tako je tražena pomoć od džemata Šabići, Vejinac, Barake, Šturlić, Velika Kladuša i Ljubijankići. Iz zapisnika sa druge sjednice Džematskog odbora Džemata Maljevac od 13. siječnja 2000. vidljivo je koji su bili planovi rada za tu godinu: pokrenuti razne akcije za prikupljanje dobrovoljnih priloga i radova da se mezarje u Širokoj Rijeci ogradi, učiniti maksimalne napore da se uđe u posjed kuće u Maljevcu, zalagati se da se okuplja omladina te da se oformi omladinski klub pri džematu, osigurati simboličnu stipendiju učenici Enesi Šemić koja je u medresi, više se zalagati za prikupljanje vazife, sadekatul filtra i zekjata i formirati medžlis u Maljevcu.³³

Istovremeno je Mešihat počeo rješavati i pitanje grobne parcele. Naime, Općina Vojnić je pokazala dobru volju za rješavanje tog pitanja, pa je muftija Ševko ef. Omerbašić poslao načelniku općine Vojnić Mirjanu Slavici dopis u

³⁰ Mešihat Islamske zajednice, fond Maljevac/Bogovolja, registrator 1, 220/99.

³¹ Mešihat Islamske zajednice, fond Maljevac/Bogovolja, registrator 1, 211/99.

³² Mešihat Islamske zajednice, fond Maljevac/Bogovolja, registrator 1, 220/99.

³³ Mešihat Islamske zajednice, fond Maljevac/Bogovolja, registrator 1, 66/2000.

kojem ga moli za prioritarno rješavanje grobne parcele.³⁴ Općina Vojnić ponudila je zemljište koje je bilo nepristupačno.³⁵ Međutim, pitanje mezarja riješio je Ferid Alibegić koji je svoju parcelu od 2.331 kvadratnih metara u Širokoj Rijeci poklonio džematu. „Još prije sam namijenio to zemljište za svoj mezar, a onda sam ga 1999. poklonio džematu.“ U vrijeme ramazana 1999. godine pokopan je i prvi merhum Hasan Bajrić u mezarje u Širokoj Rijeci.³⁶ Međutim, tek je 2007. godine mezarje u Širokoj Rijeci legalizirano i ucrtano u prostorni plan općine Vojnić.³⁷ Husein Ljubijankić iz Maljevca se prisjeća kako je teško bilo s ukopavanjem muslimana koji su umrli na području Hrvatske: „Umrla je jedna stara žena, tu blizu, u općini Vojnić. Nije se mogla pokopati jer ima groblje preko. Ležala je tri dana u kući. Išao sam u Policijsku postaju Vojnić i rekao im da tu ženu nemamo gdje pokopati. Oni su mi rekli: ‘Odi na Carevića most i prenesite je tamo’ (radi se o jednom ilegalnom prijelazu preko rijeke Gline u blizini Maljevca, op.a.). Nismo imali gdje svoje pokopati.“

Džemat Bogovolja

Predsjednik Džematskog odbora Džemata Bogovolja Ibrahim Hozanović tražio je u veljači 1999. od Mešihata Islamske zajednice u Hrvatskoj financiranja gradnje mesdžida u Bogovolji. Tada je zatražio pomoć od 20.000 njemačkih maraka budući da u Bogovolji i okolici stanuje 54 domaćinstva Bošnjaka.³⁸ Već 2000. Mešihat je tražio dozvolu za gradnju džamije na području sela Bogovolja nakon što je Džemila Durmić darovala zemljište Islamskoj zajednici u Hrvatskoj. Međutim, kao što je vidljivo iz dokumenata, dozvolu za gradnju, koja je trebala stići iz Ureda za prostorno uređenje, stambeno komunalne poslove, graditeljstvo i zaštitu okoliša, Ispostava Slunj, Islamska zajednica u Hrvatskoj nije dobila na vrijeme.³⁹ Projektant iz Zagreba Faruk Muzurović⁴⁰ izradio je projekt za džamiju koji je sadržavao veliki kompleks od tri odvojene zgrade: džamija, kuća za imama te administrativna i poslovna zgrada, ukupno je bilo 800 kva-

³⁴ Mešihat Islamske zajednice, fond Maljevac/Bogovolja, registrator 1, 209/99.

³⁵ Mešihat Islamske zajednice, fond Maljevac/Bogovolja, registrator 1, 572/99.

³⁶ Mešihat Islamske zajednice, fond Maljevac/Bogovolja, registrator 1, 64/2000.

³⁷ Mešihat Islamske zajednice, fond Maljevac/Bogovolja, registrator 2, 463/2007.

³⁸ Mešihat Islamske zajednice, fond Maljevac/Bogovolja, registrator 1, 129/99.

³⁹ Mešihat Islamske zajednice, fond Maljevac/Bogovolja, registrator 1, 435/2000.

⁴⁰ Projektantski biro „Forum“ u njegovom vlasništvu vršio je sve preinake na projektnoj dokumentaciji.

drata.⁴¹ Tajnik Mešihata h. Ahmed Ikanović se zalagao da se u sklopu tog kompleksa planira i prostor za trgovinu jer cijelo selo nije imao ni jednu trgovinu, a najbliža je bila u Cetingu gradu koji je udaljen od Bogovolje 12 kilometara.

Osim toga, Hrvatska elektroprivreda tražila je oko 100.000 njemačkih maraka za uvođenje struje.⁴² Kamen temeljac za džamiju postavljen je tek 3. rujna 2005., a džamija je završena u studenom 2007., ali minaret nije podignut. Za to bi trebalo tražiti prenamjenu prostora iz stambenog u vjerski.⁴³ Od institucija bilježi se da je prilog za izgradnju dalo Veleposlanstvo Islamske Republike Iran iz Zagreba, Karlovačka županija, BNZH iz Zagreba kao i sergije u obliku priloga diljem džemata iz Hrvatske i iz Bosne i Hercegovine. Tijekom gradnje su se istaknuli brojni džematlije Bogovolje, njih 27, koji su se sa sveukupno 217 radnih dana pridružili podizanju džamije u Bogovolji. Azim Durmić iz Maljevca je po potrebi pokrivao vjerske obrede do 2003. godine i u ovom džematu. Od 2003. do 2007. imam Džemata Bogovolja je bio Admir ef. Muhić koji je i prvi službeni imam postavljen u ovom džematu. Radove na izgradnji džamije vodio je Mevdžud Čović iz Karlovca. Godine 2007. muftija je izvršio zamjenu imama. Tako je Admir ef. Muhić prešao u Džemat Maljevac a Azim Durmić u Džemat Bogovolju. Nakon Azima Durmića koji je u Bogovolji djelovao između 2007. i 2012. godine u Džemat Bogovolja dolazi Almir ef. Šabić koji je iz Široke Rijeke pored Maljevca. Gradnja munare na džamiji započela je u njegovo vrijeme, u proljeće 2017. Većina radova je bila završena u 2017. godini, odnosno munara je stavljena pod krov, a ostalo je da se napravi fasada na munari i ograda oko šerife na munari. Ti radovi su završeni neposredno prije dana otvorenja džamije. Almir ef. Šabić se prisjeća tko je sve sudjelovao u gradnji džamije: „Moram se ovom prilikom sjetiti cijelog Džematskog odbora, njihovih porodica i džematlija koji su nesebično pomagali da se radovi privedu kraju i da sve bude spremno za dan otvorenja. Elmir Čović je čak uzeo godišnji odmor u firmi u kojoj radi i cijeli je godišnji odmor potrošio radeći (kao i njegova porodica: supruga Remiza

⁴¹ Nešto prije početka intenzivnih radnji oko projekta džamije izašao je članak u Feral tribunu 3. lipnja 2004. <http://feral.audiolinux.com/tpl/weekly1/section3.tpl?IdLanguage=7&NrIssue=976&NrSection=4>

⁴² Mešihat Islamske zajednice, fond Maljevac/Bogovolja, registrator 1, 495/2001. Kasnije, kad je s projekta skinut minaret, čitav je projekt riješen u dva mjeseca, a nakon dobivanja lokacijske dozvole troškovi HEP-a spali su na 16.000 kuna. (*Novi list*, 27. veljače 2005, 7).

⁴³ O gradnji i otvorenju džamije izišlo je nekoliko članaka: *Preporodov journal*, sv. (2007), 4-5. www.radio-mreznica.hr/vijesti/2-11-2007;

Čović i kćerka Senajla Čović, otac Muharem i brat Eldin) na uređenju džamije i okoliša džamije kako bi spremni dočekali dan otvorenja džamije. Uz njega je još radilo nekoliko osoba h. Ramo Hozanović, Šerif Rizvanović, Remiza Rizvanović, Erna Rizvanović, Aida Dizdarević, Huse Čović, Šehida Kudić, Esed Hozanović.“ Dana 6. svibnja 2018. uslijedilo je i otvorenje četvrte džamije u Hrvatskoj (nakon Gunje, Zagreba i Rijeke). Za gradnju minareta turska organizacija Semerkand donirala je 10.000 eura. Čast da otvori džamiju pripala je džematliji Smailu Hozanoviću, koji je dao najveći doprinos u njenoj cjelokupnoj izgradnji. Na upriličenoj svečanosti su bili mnogi visoki dužnosnici Islamske zajednice u Hrvatskoj, predstavnici diplomatskog zbora u Zagrebu i iz BiH, Turske, Irana i Indonezije, te predstavnici lokalnih i regionalnih vlasti Karlovačke županije i Unsko-sanskog kantona iz Bosne i Hercegovine. Predsjednik Mešihata Islamske zajednice u Hrvatskoj muftija dr. Aziz ef. Hasanović rekao je da „ljudi grade džamije, a džamije grade ljude”, te je izrekao i opomenu „da džamije koje gradite mogu biti svjedok za vas i svjedok protiv vas”, ovisno o tome kako se konzumira sve ono što Bog za vjernike propisuje, kao „vjeru, odgoj, obrazovanje i razne vrste prevencija”. Hasanović smatra da je u Hrvatskoj termin „suživot” nadiđen i da muslimani u Hrvatskoj uz sve ostale konfesije „jednostavno žive život”.

Poduzete su aktivnosti da se u Bogovolji uz džamiju izgradi i imamska kuća koja će biti komotnija od postojećeg skućenog stana za imama koji će se pretvoriti u prostor za omladinu. Tako je godine 2021. dobivena građevinska dozvola za izgradnju džematske kuće (oko 100 kvadrata) i odmah su krajem godine počeli radovi na njenoj izgradnji. Agilni imam Almir ef. Šabić i mutevelija Semir Čović uspješno provode ovu akciju izgradnje. Trenutno se radovi privode kraju. Većinu novca je Džemat Bogovolja samostalno sakupio od džematlija i donacija iz BiH i dijaspore.

Džemat Maljevac

Do rotacije imama u džematima Maljevac i Bogovolja dolazi krajem siječnja 2007. godine. Tako je Azim Durmić imenovan za imama u Džematu Bogovolja, a Admir ef. Muhić za imama u Džematu Maljevac. Tu dolazi do reorganizacije vjersko-prosvjetnih aktivnosti u Džematu Maljevac. Svoju prednost je imao ovaj džemat u tome što je bila i muallima Nejla Muhić, imamova supruga, uključena u sve aktivnosti ovoga džemata. Prve hatme u Maljevcu održane su 23. lipnja

2007. godine. Četiri djevojke iz Osnovne škole Vladimira Nazora iz Topuskog su tada i formalno proglašene učačima Kur'ana, odnosno one su toliko dobro ovladale arapskim pismom da su mogle proučavati svetu knjigu.⁴⁴ Dana 22. lipnja 2008. godine pridružile su im se još dvije djevojke i dva mladića, učenici sedmog razreda Osnovne škole Vladimir Nazor iz Topuskog. Pokroviteljstvo ovih hatmi preuzeo je načelnik Općine Vojnić Nebojša Andrić.⁴⁵ Treće hatme u Maljevcu su održane 26. lipnja 2010. godine. Vjeroučiteljica u ovoj školi je Nejlja Muhić koja održava uz imama i mektebsku nastavu u Džematu Maljevac.

Dana 11. listopada 2008. proslavljeno je deset godina od uspostave Džemata Maljevac te je ujedno proslavljeno i uspostavljanje Medžlisa Islamske zajednice Karlovac. Pozivnica je odaslana na 2.000 adresa, a uz pozivnice se na Radiju Velika Kladuša oglasavao i spot-jingle koji je pozivao na svečanost u Maljevac i u Karlovac.⁴⁶ U travnju 2007. godine osnovan je i treći džemat na ovom području, a to je Džemat Karlovac. Nakon formiranja Džemata Karlovac muftija Ševko ef. Omerbašić zaključio je da su sazreli uvjeti za formiranje 14. Medžlisa Islamske zajednice u Hrvatskoj. Na proljetnoj sjednici Mešihata Islamske zajednice u Hrvatskoj 2008. godine donesena je odluka da se formira novi Medžlis za tri džemata: za Bogovolju, Maljevac i Karlovac. Tako su ova tri džemata imenovali po dva člana iz džematskih odbora u Inicijativni odbor za formiranje Medžlisa Islamske zajednice Karlovac. Ta tri džemata imenovali su imame i predsjednike džematskih odbora da za i u ime svojih džemata pripreme medžlis za odvajanje od dosadašnjeg Medžlisa Islamske zajednice Zagreb. U to vrijeme Džemat Bogovolja brojio je 75 obitelji, Džemat Karlovac 100 obitelji, a najbrojniji je bio Džemat Maljevac sa 176 obitelji. Sjedište Medžlisa je dogovoreno da bude u Karlovcu kao sjedištu županije.⁴⁷ Iako je Medžlis Islamske zajednice Karlovac bio formiran i postao samostalan i dalje je glavni imam bio sa sjedištem u Zagrebu sve do 2012. godine kada je muftija dr. Aziz ef. Hasanović za prvog glavnog imama Medžlisa Islamske zajednice Karlovac imenovao Admira ef. Muhića, inače imama Džemata Maljevac.

⁴⁴ Bošnjачki glas, br. 7 (2007.), str. 19-21.

⁴⁵ Bošnjачki glas, br. 11 (2008.), str. 16-17, 41-43.

⁴⁶ Bošnjачki glas, br. 12 (2008.), str. 6-9. Vidi i u *Haber, glasilo džemata Maljevac*, br. 2 (2008.), str. 16-20. O toj proslavi vidi više u poglavlju o džematu Karlovac.

⁴⁷ *Haber, glasilo džemata Maljevac*, br. 1, god. I, ramazan/rujan 2008., str. 16.

U Džematu Maljevac Admir ef. Muhić pokrenuo je 2008. i izlaženje glasila ovog džemata pod nazivom *Haber* u kojem je objedinjavao sve aktualne informacije iz džemata Maljevac, Bogovolja i Karlovac. Drugi broj je bio posvećen desetoj godišnjici Džemata Maljevac. Izišla su svega dva broja.⁴⁸

Admir ef. Muhić najavio je gradnju džamije na području Džemata Maljevac muftiji Ševki ef. Omerbašiću krajem 2009. godine, budući da kuća koju je Islamska zajednica kupila za potrebe održavanja džume više nije bila dovoljno velika.⁴⁹ Tu su presudile i sve veće aktivnosti koje su se iz mjeseca u mjesec širile i održavale. Nesebičan angažman vjerske službe uvodio je reformu u funkcioniranje džemata i multiplicirao različite aktivnosti i sadržaje vjerskog, kulturnog, karitativnog pa i sportskog područja.

Iz godišnjeg izvještaja za 2009. godinu koji je imam podnio Mešihatu Islamske zajednice u Hrvatskoj vidljivo je da je Admir ef. Muhić imao prosječno 25 ljudi petkom na džumi, da se vjeronauk izvodio u školama u Cetingradu, Vojniću i u Topuskom, da je u mekteb bilo upisano 60 učenika, da su učenici sudjelovali na natjecanju iz Islamskog vjeronauka na nivou Karlovačke županije, da su te godine imam i muallima obišli 59 kuća, odnosno 66 obitelji u džematu, da je imam više puta pisao za novine, tjednike i da je davao više puta izjave za različite televizijske kuće, da je održao 10 predavanja u džematu, a da ih je četiri održala muallima Nejla Muhić i da je jedno predavanje održao Alem ef. Crnkić iz Siska kao gost ovog džemata. Iz popisa džematlija Maljevca vidljivo je da je 2009. godine bilo 278 osoba, od kojih je većina plaćala vazifu/članarinu. Evidentno je da je broj klanjača na bajram-namazu bio mnogo veći negoli na džumama, pa je tako u Maljevcu broj vjernika prisutnih na bajram-namazu 2010. godine iznosio 107. Broj učenika te 2010. godine iznosio je 150 u pet osnovnih škola (Krnjak, Karlovac, Vojnić, Topusko i Cetingrad).⁵⁰ Iz kasnijih je izvješća vidljivo kako je opadao broj džematlija na džuma namazima (2018. ih je bilo 18 u prosjeku), na Bajramima (60 u prosjeku 2018. godine) i na teravijama 18. Razlog opadanja bio je odlazak džematlija u treće zemlje, odnosno odlazak čitavih obitelji s područja Džemata Maljevac.⁵¹

---

⁴⁸ Vidi *Haber*, *glasilo džema'ata Maljevac*, br. 1 (2008.) i br. 2 (2008.)

⁴⁹ Mešihat Islamske zajednice, fond Maljevac/Bogovolja, registrator 2, 1997/2009.

⁵⁰ Medžlis Islamske zajednice Karlovac, Objedinjeno ramazansko izvješće, 21. rujna 2010. godine.

⁵¹ Godišnje izvješće za 2018. godinu.

Suradnja s Općinom Vojnić bila je cijelo vrijeme dobra, ali poboljšala se i oplemenila tijekom 2010. godine. Općina Vojnić je tako 2010. Džematu Maljevac dodijelila priznanje za izgradnju suživota na području općine. Takvo su priznanje tada dobili i predstavnici rimokatoličke i pravoslavne crkve. U 2013. godini u Vojniću su se sastali glavni imam Medžlisa Islamske zajednice Karlovac Admir ef. Muhić, župnik župe Sv. Antuna Padovanskog u Vojniću fra Ante Ivanković i jerej Srpske pravoslavne crkve hrama Vaznesenja gospodnjeg u Kolariću Željko Vidaković. Razlog susreta, kojemu je bio domaćin načelnik općine Vojnić Branko Eremić, bio je ekumensko-dijaloški poticaj u društvu i aktivnosti sve tri vjerske zajednice koje djeluju u općini Vojnić u duhu tolerancije i multikulturalnosti. Naziv susreta je bio „Dijalog u riječi i djelu“ i na njemu su naznačeni konkretni prijedlozi sva tri vjerska autoriteta kako bi se u sklopu njihovih godišnjih planova održavale aktivnosti u koje bi se uključili svi stanovnici općine Vojnić – Bošnjaci, Hrvati i Srbi, odnosno muslimani, katolici i pravoslavci. S glavnim imamom bili su Haris ef. Bošnjaković, imam iz Karlovca i Almir ef. Šabić, imam iz Bogovolje, a uz domaćina donaćelnik općine Mijat Bilić te Azim Durmić, član Općinskog vijeća.⁵²

Upravo u ramazanu 2012. pokrenuta je akcija na prikupljanju sredstava za kupnju zemljišta za izgradnju džamije u Džematu Maljevac odmah uz postojeći mesdžid. Prema riječima Sulje Bašića, mutevelije Džemata Maljevac, za deset dana prikupljeno je preko 15 000 eura od džematlija, a za zemlju od 2.500 kvadrata isplaćeno je 14.000 eura vlasniku i sve aktivnosti su usmjerene na projekt izgradnje džamije u Maljevcu. Podršku izgradnje džamije nesebično je dao i predsjednik Mešihata Islamske zajednice u Hrvatskoj muftija dr. Aziz ef. Hasanović koji je osobno sa svojom pratnjom došao na džumu pred kraj godine i održao hutbu u Maljevcu.

Ono što je posebno obilježilo 2012. godinu u Medžlisu Islamske zajednice Karlovac je školska priredba u prigodi Kurban-bajrama koja je izvedena po prvi put u OŠ Cetingrad gdje je nastupao i školski zbor s učenjem ilahija. To je ujedno i prva priredba u školskim ustanovama povodom bajrama u cijeloj Hrvatskoj do tada. Ravnateljica Zorka Cindrić je u svojem govoru posebno apostrofirala

---

⁵² <https://blog.dnevnik.hr/davorovenovosti/2013/05/1631653292/dijalog-muslimana-pravoslavaca-i-katolika-dijalog-u-rijeci-i-djelu.html?page=blog&id=1631653292&subpage=0&subdomain=davorovenovosti>.

da je ova škola primjer međusobne suradnje i ogledni uzorak za one koji još nisu na planu tolerancije i zajedništva ništa uradili.

U Maljevcu od 2012. godine djeluje i Bošnjačko kulturno-umjetničko društvo Una koje okuplja oko 40 djece i omladine iz općina Cetingrad, Vojnić i Topusko.⁵³ BKUD Una je imao nastupe u Vrnograču, Busovači, Karlovcu, Slunju i Vojniću te na priredbama na području džemata Maljevac i Bogovolja.

Dana 10. kolovoza 2013., trećeg dana Ramazanskog bajrama u Kazališnoj dvorani Zorin dom u Karlovcu održana je centralna bajramska svečanost na nivou cijele Republike Hrvatske. Organizatori ovog događaja bili su Mešihat Islamske zajednice u Hrvatskoj, Medžlis Islamske zajednice Karlovac i Grad Karlovac. Tom je prilikom Mešihat Islamske zajednice u Hrvatskoj predao gradonačelniku grada Karlovca Damiru Jeliću priznanje „Najgradonačelnik“ koje je zaslužio zbog jačanja dijaloga i ostvarivanja dobre suradnje između Islamske zajednice i većinskog naroda.⁵⁴

Vidljivo je da je Maljevac također obilježavao dane genocida u Srebrenici. U sva tri džemata Medžlisa Islamske zajednice Karlovac održane su hutbe na temu genocida u Srebrenici te su postavljeni transparenti protiv zaborava genocida. U Maljevcu je održan i mimohod od mosta na rijeci Glini do mesdžida. Pred iftar kojeg je organizirao džematlija Irfan Nuhanović održan je sat sjećanja na 8.372 Bošnjaka pred oko sto Bošnjaka te su proučene Fatihe i dove za šehide.⁵⁵

Dana 11. listopada 2014. u dvorani Hrvatskog doma u Cetingradu, u organizaciji Medžlisa Islamske zajednice Karlovac, prvi put u povijesti ove općine, održana je bajramska svečanost povodom najvećeg muslimanskog blagdana, Kurban Bajrama. Učesnici bajramskog programa bili su KUD „Skokovi“, KUD „Donja Lučka“ i najbolji izvođač ilahija i kasida na području USK-a, Sinanudin ef. Bajrić, svi iz Cazina uz domaći BKUD „Una“ iz Široke Rijeke.⁵⁶ Inicijativu za organizaciju ove svečanosti uputio je Ferid Krak, zamjenik načelnika Općine Cetingrad, koji je uradio iskorak ovakvom svečanošću koja ima institucionalni karakter. Ovo je bio prvi put da se bajramska svečanost održi u općinskom prostoru Općine Cetingrad. Ferid Krak je inače bio i član Sabora Islamske zajednice u Hrvatskoj.

---

⁵³ <https://www.portalnovosti.com/jedna-opcina-dva-dzemata>.

⁵⁴ *Preporodov journal*, br. 154, str. 8-9.

⁵⁵ <http://islamska-zajednica.dev7.perpetuum.hr/vijesti/maljevac-je-uz-srebrenicu>.

⁵⁶ <https://www.islamska-zajednica.hr/vijesti/bajramsko-veselje-u-cetingradu>.

U Maljevcu se redovito obilježava Hidžretska Nova godina od 2007. Na Novoj godini 1439. (30. rujna 2017.) bili su prisutni i visoki uzvanici.⁵⁷

Admir ef. Muhić uveo je i vjersku komemoraciju u mjestu Kremen između Cetingrada i Slunja na mjestu rušenja helikoptera u kojem je srušen 28. ožujka 1995. tadašnji ratni ministar vanjskih poslova R BiH dr. Irfan Ljubijankić, a s njim su bili zamjenik ministra pravde R BiH Izet Muhamedagić, savjetnik u Ambasadi R BiH u Hrvatskoj Mensur Šabulić i pripadnik MUP-a R BiH major Fadil Pekić. Svi su poginuli. Delegacija se vraćala iz Bihaća gdje se formirao Unsko-sanski kanton, prvi kanton u Federaciji BiH. Odlukom glavnog imama Admira ef. Muhića 2018. godine obilježavanje je po prvi put imalo i svoj vjerski karakter te je odvojeno od političkog obilježavanja, a u planu je i izgradnja većeg i dostojanstvenijeg spomenika, odnosno spomen parka.⁵⁸ Zemljište je već kupljeno sredstvima Vlade Unsko-sanskog kantona i prepisano je na vakuf Islamske zajednice u Hrvatskoj. Admir ef. Muhić je izaslanik muftije na komemorativnom obilježavanju pogibije civila na jami Jazovka kod Sošica od 2012. do danas.

Na području Džemata Maljevac otvorena je i prva gasulhana u Republici Hrvatskoj. Dana 6. svibnja 2018. na mezarju u Širokoj Rijeci koji su vakuf (zadužbina) Fadile i Ferida Alibegovića svečano je otvorena gasulhana, s adekvatnim uvjetima za obredno kupanje muslimana, koje je obavezno prije ukopa muslimana. Općina Vojnić je 2016. godine pribavila svu potrebnu dokumentaciju (projekt i dozvolu za građenje) za gradnju gasulhane. Mezarje se vodi na Općini Vojnić jer Zakonom o grobljima u RH vlasnik groblja može biti samo jedinica lokalne samouprave. U ramazanu 2016. počela je izgradnja gasulhane. Objekt je veličine 8x5 metara, polovina su prostorije, a druga polovina terasa s natkrivenim trijemom. Postoji velika prostorija za gasul te dvije manje, sanitarni čvor i ostava. Objekt je izgrađen i pokriven do Kurban-bajrama. Radove je izvodila tvrtka Hagrađ plus iz Ozlja u vlasništvu Amira Haušića. Vrijednost ove investicije je 240.000 kn, a sva sredstva uz donacije vjernika osigurao je Džemat Maljevac. Muftija Aziz ef. Hasanović je to nazvao „novim civilizacijskim iskoračkom“ Džemata Maljevac.⁵⁹

⁵⁷ <http://islamska-zajednica.dev7.perpetuum.hr/vijesti/novogodisnja-svecanost-u-maljevcu>.

⁵⁸ islamska-zajednica.hr/vijesti/na-mjestu-rusenja-helikoptera-i-ubojstva-ministra-irfana-ljubijankica-prvi-put-i-vjerska. O tome vidi i u: *Preporodov journal*, siječanj 2014., str. 9.

⁵⁹ <http://islamska-zajednica.dev7.perpetuum.hr/vijesti/otvorena-prva-gasulhana-u-republici->

U Topuskom je, 8. i 9. 4. 2017. godine, održana 9. Konferencija islamske mladeži Hrvatske s temom „Islam u kontekstu 21. stoljeća“. Cilj konferencije bio je poslati poruke mira i zajedništva, pogotovo u današnje vrijeme kada se islam sve više spominje u negativnom kontekstu. Ta je konferencija okupila 150 mladih iz cijele Hrvatske. Organizatori su bili Mešihat Islamske zajednice u Hrvatskoj, Ured za dawu i mladež i Medžlis Islamske zajednice Karlovac, a pokrovitelji Ministarstvo za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku, Vlada Unsko-sanskog kantona, Karlovačka i Sisačko-moslavačka županija, gradovi Karlovac i Cazin te općine Vojnić i Topusko. Na svečanom otvaranju obratili su se uzvanici s porukama mladima koje su se odnosile na potrebu življenja vjere, a u skladu s tim i razvijati društvo u kojemu žive i odgovoran odnos prema istomu. Konferenciju je otvorio predsjednik Mešihata Islamske zajednice u Hrvatskoj muftija dr. Aziz ef. Hasanović koji je naglasio važnost razvijanja svih komponenti identiteta jer na taj način, u punini identiteta, Islamska zajednica u Hrvatskoj integrirala se u društvo u našoj zemlji. Prisutnima su se prigodno obratili i načelnik Općine Topusko Vlado Muža, župan Sisačko-moslavačke županije Ivo Žinić, načelnik Općine Vojnić Nebojša Andrić i pomoćnik gradonačelnika Grada Cazina Muhamed Samardžić. Voditelj Ureda za dawu i mladež mr. Mirza ef. Mešić podsjetio je prisutne kako je jedan od najvažnijih segmenata rada Zajednice briga za mlade koje treba ohrabriti da se aktivnije uključe u rad svojih zajednica. Glavni imam Medžlisa Islamske zajednice Karlovac Admir ef. Muhić iskazao je zadovoljstvo riječima: „Na vas smo ponosni, neka bude ponosna i cijela Europa jer ovo je primjer dobre suradnje i dobra poruka mira koju šaljemo s konferencije.“ Mladi su na dvodnevnoj konferenciji kroz predavanja i radionice informirani i educirani o stanju i perspektivama muslimana u 21. stoljeću te kroz brojne aktivnosti bolje upoznali jedni druge. Nakon boravka u Topuskom, posjetili su Vojnić i Petrovu Goru.⁶⁰ Pola sredstava (ukupno preko 10.000 eura) osigurao je Medžlis Islamske zajednice Karlovac, ugošćeno je 150 omladinaca na dva dana, Savjet muftije na čelu s muftijom te brojni gosti iz općina, gradova, županija i ministarstva kao i predstavnici iz BiH.⁶¹

---

hrvatskoj.

⁶⁰ Izvješće o radu i aktivnostima Ureda za dawu i mladež u 2017. godini.

⁶¹ Izvješće o radu Medžlisa Islamske zajednice Karlovac za 2017.

Poseban dan u Medžlisu Islamske zajednice Karlovac bio je proslava dvadesete godišnjice uspostave Džemata Maljevac, petnaeste godišnjice uspostave Džemata Bogovolja, jedanaeste godišnjice uspostave Džemata Karlovac i desete godišnjice od uspostave Medžlisa Islamske zajednice Karlovac u Topuskom 22. prosinca 2018. Na toj su akademiji dodijeljene brojne nagrade i priznanja Medžlisa Islamske zajednice Karlovac, pa su tako nagrade, priznanja i plakete primile općine, gradovi, županije, bolnice te pojedinci. Među nagrađenima su bili Općina Cetingrad, Općina Vojnić, Općina Topusko, Grad Slunj, Grad Cazin, Grad Karlovac, Karlovačka županija, Sisačko-moslavačka županija, Gradska tvrtka Zelenilo d.o.o. Karlovac, Opća bolnica Karlovac, Zavod za hitnu medicinu Karlovačke županije, Muhamed Đogić, predsjednik Džematskog odbora Džemata Maljevac, Ferid Alibegić, predsjednik Džematskog odbora Džemata Maljevac, Mirsad Bajramović, predsjednik Džematskog odbora Džemata Maljevac, Šaban Bajramović, predsjednik Džematskog odbora Džemata Maljevac, Nuriya Bajramović, predsjednik Džematskog odbora Džemata Maljevac, Azim ef. Durmić, imam Džemata Maljevac i Bogovolja, Ragib Ćoralić, predsjednik Džematskog odbora Džemata Bogovolja, h. Smail Hozanović, predsjednik Džematskog odbora Džemata Bogovolja, h. Ramo Hozanović, predsjednik Džematskog odbora Džemata Bogovolja, Amir Haušić, predsjednik Džematskog odbora Džemata Karlovac, Mevdžud Čović, predsjednik Izvršnog odbora MIZ-a Karlovac, h. Hamdija Bešić, predsjednik Izvršnog odbora MIZ-a Karlovac, Suljo Bašić, predsjednik Izvršnog odbora MIZ-a Karlovac, Stjepan Turković, direktor Gradske tvrtke Zelenilo d.o.o. Karlovac, h. Dževdet Tinjić, direktor tvrtke Megatti d.o.o. Zagreb, rah. Begzada Ahmetašević, posthumno, vakif, Zagreb, rah. Hajrudin Ramadanović, posthumno, vakif, Zagreb, Hasan Mujčić, vakif, Zagreb, Haris ef. Oparđija, vjeroučitelj, Mevludi ef. Arslani, vjeroučitelj, Islamske informativne novine „Preporod“, h. Ahmed Ikanović, tajnik Mešihata Islamske zajednice u Hrvatskoj, muftija Ševko ef. Omerbašić, predsjednik Mešihata Islamske zajednice u Hrvatskoj, Damir Jelić, župan Karlovačke županije i muftija dr. Aziz ef. Hasanović, predsjednik Mešihata Islamske zajednice u Hrvatskoj.

Na području Medžlisa Islamske zajednice Karlovac nastava islamskog vjeronauka se izvodi u velikom broju škola. Taj broj škola rastao je tijekom godina. Tako se u 2015./2016. islamski vjeronauk izvodio u Osnovnoj školi Vladimir Nazor u Topuskom (55 učenika), Osnovnoj školi Vojnić (21 učenik), Osnovnoj

školi Katarine Zrinski u Krnjaku (2 učenika), Osnovnoj školi Cetingrad (61 učenik), Srednjoj školi Slunj (4 učenika), a od 2016./2017. vjeronauk je uveden i u Osnovnu školu Dragojle Jarnević u Karlovcu, Srednju školu u Topuskom. Vjeroučitelji su bili Nejla Muhić, Almir ef. Šabić, Damir ef. Livak i Admir ef. Muhić. Postojali su i mektebi u Bogovolji (19 učenika), Maljevcu (15 učenika), Karlovcu (24 učenika) (podaci se odnose na 2015./2016. godinu). 2014. godine održano je i natjecanje iz Islamskog vjeronauka u Područnoj školi u Maljevcu za područje Medžlisa Islamske zajednice Karlovac. U školskoj godini 2018./2019. u Osnovnoj školi Cetingrad bilo je 40 učenika, u Topuskom 45, u Vojniću 23. u Krnjaku dvoje, u Osnovnoj školi Dragojle Jarnević u Karlovcu njih 10, u Srednjoj školi u Slunju 5, u Gimnaziji u Karlovcu njih 3, a u Srednjoj školi u Topuskom 5. Dakle, sveukupno ih je bilo 120 u osnovnim školama i 13 u srednjim školama. Na mektebskom vjeronauku bilo je 43 učenika.⁶² Učenicima iz mekteba Admir ef. Muhić je osigurao i izlete u pojedine hrvatske i bosanske gradove. Izleti su organizirani u Rijeku, Zagreb i Bihać, a nekim je učenicima izlet u Bihać bio prvi odlazak preko rijeke Une. Mekteb je povremeno imao i punktove u Crnom Potoku i Šiljkovači, dislociranim naseljima udaljenim od središta mektebske nastave u Maljevcu.

Usprkos velikom broju džematlija, loša ekonomska situacija na Kordunu prisilila je jedan dio ljudi da odsele s tog područja. Statistički podaci ukazuju na sve manji broj rođenih. Prema podacima iz 2015. na području Medžlisa bilo je 13 rođene djece, dok je sljedeće godine 2016. rođeno tek sedmero djece. Broj šerijatskih vjenčanja u 2015. bio je 4, a u 2016. 3, a broj dženaza je 2015. bio 10, dok je broj dženaza u 2016. iznosio sedam.⁶³ Statistika je pokazala da je 2017. godine broj rođenih u medžlisu iznosio šest, a da je 2017. broj šerijatskih vjenčanja iznosio tri, dok je broj dženaza bio pet.⁶⁴

Jedan od važnih projekata Džemata Maljevac bio je Tjedan druženja s poslanikom Muhammedom a.s. pod nazivom „Ja volim Pejgambera“. Manifestacija se održava od 2009. godine, a započinje prikazivanjem filma „Poruka“ u Džematu Maljevac. Tijekom sedam dana odvijaju se raznolike aktivnosti: od prikazivanja filma, zikra, predavanja i druženja za žene, izbor najboljih učeničkih radova pa sve do tradicionalnih mevluda koji se uz granicu s BiH u mjesecu

⁶² Izvješće za početak školske godine 2018./2019.

⁶³ Godišnje izvješće za 2016. godinu.

⁶⁴ Godišnje izvješće za 2018. godinu.

Rebi'ul-ewelu svake godine održavaju. Aktivnosti su raspoređene i po svim džematima, a središnje mjesto je program u Maljevcu. Glavni cilj projekta je kod učenika osnovnih i srednjih škola islamske vjeroispovijesti na području Medžlisa Islamske zajednice Karlovac kroz likovno i literarno izražavanje razviti ljubav prema Muhammedu a.s. Nakon postavljene izložbe prispjelih radova u džematima Maljevac, Bogovolja i Karlovac pobjednički radovi su uvršteni u knjigu „Naša slikovnica i pismoslovnica – Ja volim Pejgambera“.⁶⁵

A koje su bile svakodnevne aktivnosti Admira ef. Muhića koje je obavljao tijekom svih ovih godina? Najvažnija aktivnost je bila džuma-namaz petkom. Tada je efendija Muhić upoznao prisutne o važnosti jačanja islamske misli, napretka i boljeg povezivanja muslimana te se trudio da privuče što je moguće veći broj omladine i džematlija na džume. Efendija Muhić je želio uvesti i dodatne namaze (podne-namaz subotom, ikindija namaz petkom, akšam-namaz četvrtkom, petkom, subotom i nedjeljom i jaciju-namaz subotom i nedjeljom) koji su samo djelomično zaživjeli. Razlog tomu je što postojeća zgrada nije zapravo džamija već preuređena kuća pa vjernici se opravdavaju tim razlogom iako se i postojeći objekt koristi u raznorazne aktivnosti (iftari, mekteb, druženje, klanjanje, posjeti, sastanke...). Jedna od važnih aktivnosti Admira ef. i muallime Nejle Muhić bili su posjeti svakog tjedna dvjema ili više obitelji. Tim kućnim posjetima jačali su Islamsku zajednicu i džemat te širili misiju islama. Važna je i aktivnost uspostave tečaja kur'anskog pisma petkom poslije akšam-namaza za odrasle koja nažalost dugoročno nije zaživjela, odnosno učenje kur'anskog pisma za učenike subotom. Kao što je spomenuto Admir ef. Muhić i muallima Nejla Muhić održavaju mekteb subotom u dvije grupe (od prvog do četvrtog i od petog do osmog razreda). Nakon mekteba smatrao je da bi napredne učenike trebalo odvojiti u zasebnu grupu za sufaru te ih učiti kur'ansko pismo nakon podne-namaza. Bračni par Muhić uveli su i zbor džemata i medžlisa koji održava probe u vrijeme vikenda. U Medžlisu Islamske zajednice Karlovac postoji Muallimsko vijeće, u kojem su svi zaposlenici svih džemata, koje daje smjernice rada po pitanju vjere i tumačenja vjerskih propisa te Vijeće omladine koje ima po tri člana iz svakog džemata u Medžlisu i surađuje s Mešihatom. Vijeće omladine je formirano i imalo je na primjer 2014. godine 15 članova.⁶⁶ Broj članova je opadao

⁶⁵ Sedmodnevna manifestacija „Ja volim Pejgambera u MIZ-u Karlovac“.

⁶⁶ Izvještaj Medžlisa Islamske zajednice Karlovac za studeni 2014.

zbog iseljavanja mladih s područja Korduna. Admir ef. Muhić je procijenio da na području Medžlisa ima oko 130 djevojaka i mladića. Vijeće žena vodi muallima Nejla Muhić koja povremeno osmišljava predavanja ženama. Treća subota u mjesecu bila je predviđena za sijela mladomuslimanskih brakova, odnosno za oživljavanje i podizanje svijesti o šerijatskim brakovima. Međutim, ta sastajanja nisu formalne prirode, već se održavaju po potrebi. Imam Muhić obavlja zajedno s druga dva imama i muallimom i dušobrižnički rad u Kaznionici u Glini, zatvoru u Karlovcu, Općoj bolnici u Karlovcu i bolnici u Dugoj Resi.

A koji su planovi za daljnji rad Džemata Maljevac? Najvažnija aktivnost koja slijedi je svakako izgradnja Islamskog centra u Maljevcu. Kao najstariji i najveći džemat očekuje se da ima i najveće prostorije, ali nema dobru prostornu infrastrukturu gdje mu je sjedište. 2019. godine izrađeno je idejno rješenje Islamskog centra u Maljevcu (Modular d.o.o. iz Jablanice, BiH) na temelju Projektnog zadatka koji je urađen još prije od nadležnih službi Mešihata (Irhad Meheljić), a temeljem Lokacijske informacije od nadležnog Ureda za građenje i prostorno uređenje u Slunju (Franjo Žgela). Prostor Islamskog centra u Maljevcu treba biti praktičan i povezivati sve prostorije i uvezivati u jedan krug što asocira na tawaf (kruženje oko Kabe). Prethodno je potrebno izvršiti parcelizaciju parcele namijenjene u svrhu građenja za što postoje obostrani interesi. Naime parcela je isplaćena, a budući da se ništa nije počelo graditi (nije bilo projekta) bilo je nemoguće izvršiti parcelizaciju. Zato će se Islamska zajednica uknjižiti u vlasništvo 1/2 do početka ishodovanja svih dozvola i početka gradnje. Parcela 220/1 nije u cijelosti vlasništvo Islamske zajednice (nije sva kupljena) i još nije prevedena na vakuf iz razloga što treba imati prijedlog za građenje i tada se može pristupiti parcelizaciji parcele i uknjižbu na vakuf. Parcela 221/2 isto nije uknjižena, a kupljena je, i na njoj Prostornim planom nije predviđeno građenje, dok je parcela 220/6 u cijelosti vlasništvo Islamske zajednice na kojoj se i nalazi postojeći objekt (sadašnji mesdžid). Dio parcele 220/1 je kupljen u dužini od 23 metra pored ceste, do završetka parcele 221/2 koja se naslanja na prethodnu i završava uz potok (Ugovor o isplati sredstava prodavatelju). Do građenja Islamska zajednica će se uknjižiti 1/2 na te obje parcele i moći će se pokrenuti postupak oko ishodovanja dozvola i prema tome prevesti obje parcele na vakuf. Objekt će se pozicionirati do tih dimenzija parcele. Parcelu 221/2 iskoristit će se za rekreativne sadržaje i u samom kutu (uz potok gdje je najviše prostora) postaviti će se

natkriveni trijem kao ljetna bašča uz pecaru za sadržaje u prirodnom ambijentu, gdje se mogu i vani održavati određeni programi. Sadašnji mesdžid (postojeći objekt) ima ukupno cca 80 kvadrata i zajedno sa novim objektom ne bi trebao prelaziti 500 kvadrata (ukupno 480). Uz projektiranje treba uzeti u obzir želju investitora za vlastitim napajanjem električne energije i iskoristiti raspoloživu kvadraturu na krovštima stana i edukativnog prostora za sunčane panele za dobivanje struje. Isto tako u sklopu energetske učinkovitosti ići će se i sa vlastitim snabdijevanjem tople vode za cijeli centar (i za grijanje i za komunalnu vodu) iz zemlje uz pomoć bušotina. Na ovom području postoje termalne vode. Izvor na Barakama (BiH) udaljen je 5-6 km, a toplice u Topuskom (Hrvatska) udaljene su 25 km. S tim će se postići velika ušteda u budućnosti i zato to treba kvalitetno odraditi. Prostor za omladinu i učionica za mekteb treba biti multipraktičan jer će se češće koristiti i za druge namjene (predavanja, seminari, sijela, druženje za žene, kino, edukacije, predstave, izložbe, različite sadržaje...). Munara će biti dominantna na cijelom objektu Islamskog centra koji je smješten u poziciji da je svega cca 100 metara udaljen od graničnog prijelaza na državnoj cesti D-216. Simbolika Islamskog centra u Maljevcu je zaista velika, prva građevina koja se ističe iznad svih nakon što se prijeđe iz BiH u Hrvatsku. Tom cestom (graničnim prijelazom) mjesečno prođe preko 10.000 vozila, a nekada (u vrijeme europskih praznika) i tri puta više. Krajiška dijaspora je velika, a posebno iz Slovenije i Austrije, pa ljudi zbog blizine često dolaze vikendom svojim kućama u BiH. Zato će Islamski centar plijeniti veliku pažnju kod prolaznika s ciljem da svrate. U dvorištu će se naknadno napraviti spomenik poginulim Bošnjacima braniteljima u Domovinskom ratu Hrvatske i jedan orijentalni šadrvan. Usporedo s tim aktivnostima radit će se na prikupljanju vlastitih sredstava za gradnju Islamskog centra. Tiskat će se blokovi u apoenima zbog prikupljanja dobrovoljnih priloga u džematu i drugdje. Cilj je da Džemat Maljevac sakupi 100.000 eura. Ukupna vrijednost Islamskog centra će biti cca 1.000.000 eura. Do početka radova članovi Džematskog odbora će raditi na dobroj promidžbi ovoga projekta među članovima Islamske zajednice. U tu svrhu uradit će se poseban letak na kojem će biti istaknute sve informacije vezane za izgradnju kao i mogućnost uplate preko žiro-računa. Tijekom izgradnje džemat ima na raspolaganju postojeći objekt i mesdžid za svakodnevne potrebe, a nakon izgradnje Islamskog centra postojeći objekt će se prenamijeniti za druge svrhe (čajna kuhinja, dvorana za druženje

u prizemlju te gostinjska soba i ured na katu), a uklopit će se u infrastrukturu novog objekta.⁶⁷

U 2020. godini Admir ef. Muhić zbog bolesti se povlači s mjesta glavnog imama Medžlisa Islamske zajednice Karlovac te se posvećuje samo Džematu Maljevac i projektu koji se nalazi ispred ovog džemata. Na njegovo mjesto imenuje se Almir ef. Šabić, a iste te godine nakon preseljenja na ahiret mutevelija Sulje Bašića kao predsjednika Izvršnog odbora Medžlisa Islamske zajednice Karlovac na ovu poziciju izabran je Semir Čović iz Rakovice koji je ujedno i mutevelija u Džematu Bogovolja.

Krajem 2020. Džemat Maljevac je kupio još zemlje te su sve prethodne parcele prevedene na vakuf. Plaćeno je još 11.500 eura koje su džematlije skupljali. Sva zemlja je kupljena od Janka Obradovića koji je iz Maljevca odselio u Srbiju. I preko potoka je vakufska zemlja što sve ukupno iznosi 6,5 duluma vakufske zemlje. Iste godine u suradnji s Općinom Vojnić asfaltiran je prilazni put do mezarja u Širokoj Rijeci. Akcijom džematlija izgrađen je pomoćni privremeni objekt ispod postojećeg mesdžida (50 kvadrata) za potrebe izgradnje Islamskog centra u Maljevcu. Otklonile su se sve prepreke na zemljištu za izgradnju.

Početakom 2021. godine muftija dr. Aziz ef. Hasanović je posthumno odlikovao rah. Sulju Bašića najmutevelijom godine zbog iznimno velikih zasluga u Džematu Maljevac i u Medžlisu Islamske zajednice Karlovac. Priznanje je uručeno njegovoj supruzi Jefimiji Bašić koje je upriličeno u Maljevcu. Nakon rah. Sulje Bašića u kraćem periodu mutevelija u Džematu Maljevac je bio Fikret Tabaković, nakon kojeg je izabran na tu poziciju Husein Bašić Neno.

Tijekom 2021. županica Karlovačke županije Martina Furdek Hajdin je dva puta posjetila Džemat Maljevac; svečano puštanje u promet defibrilatora na mesdžidu i prisustvo na iftaru. I tijekom 2022. županica je posjetila Džemat Maljevac i prisustvovala iftaru. Prethodnih godina predsjednici Republike Hrvatske Stjepan Mesić i Ivo Josipović su posjetili Džemat Maljevac. Od poznatih osoba Maljevac su posjetili još: gradonačelnik Grada Zagreba Milan Bandić, ministrica Jadranka Kosor koja je bila i predsjednica Vlade Republike Hrvatske, veleposlanici više zemalja, ugledne i javne osobe, privrednici političari, muftije, znanstvenici, profesori, liječnici, inženjeri iz Hrvatske i BiH.

---

⁶⁷ Plan rada Medžlisa Islamske zajednice Karlovac za mandatno razdoblje 2018.-2022.

U mjesecu svibnju 2021. godine dobivena je građevinska dozvola za gradnju Islamskog centra u Maljevcu. Prva donacija za projektiranje Islamskog centra u Maljevcu je bila od Karlovačke županije (župan Damir Jelić) u iznosu od 50.000 kn. Najveći pojedinačni prilog do sada je donirao Hasib Omanović u iznosu od 6.000 eura. Tko donira 1.000 eura za ovu svrhu dobiva vakufnamu Džemata Maljevac i bit će upisan kao vakif. Glavni i Izvedbeni projekt Islamskog centra u Maljevcu je uradila arhitektica Željka Tomašić iz Zagreba (Inter blok). Do danas je utrošeno 460.000 kuna za pripremu na izgradnji Islamskog centra u Maljevcu (od kupnje zemljišta do projektiranja i dobivanja građevinske dozvole). Zaslugom džematlija i mudrim rukovodstvom džemata ostvarila se dugogodišnja želja i san Maljevcana. Uskoro se očekuje postavljanje kamena temeljca.

Zaključak

Od sredine šezdesetih godina dvadesetog stoljeća dolazi do nastanjivanja Muslimana/Bošnjaka na području uz bosanskohercegovačku granicu na Kordunu. Naseljavanje je bilo uglavnom uzrokovano prenaseljenošću i lošom kvalitetom zemlje na području Cazinske krajine. Muslimani su kupovali zemlju od Srba i Hrvata u kordunskim naseljima uz granicu i ondje su gradili kuće. Tako su do početka devedesetih godina prošloga stoljeća izmijenili nacionalnu strukturu kordunskih naselja u općinama Vrginmost/Gvozd (Topusko), Vojnić i Slunj (Cetingrad). U vrijeme prošloga rata jedan dio Bošnjaka bio je cijelo vrijeme ostao u svojim kućama dok su drugi izbjegli u Bosnu i Hercegovinu, odnosno na neokupirani dio Hrvatske. Već prije rata pojavila se ideja o formiranju džemata. Međutim, ideja je zaživjela nakon posljednjeg rata kada su formirana isprva dva džemata Maljevac i Bogovolja, a kasnije i Džemat Karlovac. Kao krovni vjerski organ naposljetku je formiran Medžlis Islamske zajednice Karlovac. Broj Bošnjaka je u poslijeratnom periodu stagnirao, a kasnije je počeo i opadati. S obzirom na starosnu strukturu srpskog i hrvatskog stanovništva te egzodus Srba s područja nekadašnjih općina Vojnić, Slunj i Vrginmost, Bošnjaci su činili nakon rata određeni postotak u novoformiranim općinama Cetingrad, Topusko i Vojnić te su u općinama Vojnić i Cetingrad imali pravo na zastupnike u općinskom vijeću, odnosno zamjenika načelnika u općini Cetingrad. Danas je broj Bošnjaka opao zbog masovnog iseljavanja toga stanovništva u zapadnoeu-

ropske zemlje. Formiranjem džemata u Maljevcu i Bogovolji stvoreni su temelji za očuvanje muslimanskog vjerskog života na ovom području. Tako je sagrađena džamija s munarom u Bogovolji, a ove 2022. godine se očekuje početak izgradnje džamije i u Maljevcu. Na području Bogovolje postoji mezarje na koje se ukopavaju islamski vjernici, a mezarje postoji i u Širokoj Rijeci gdje je podignuta i gasulhana. Na taj će način islamski vjernici ovoga kraja imati mogućnosti očuvati vlastiti vjerski i nacionalni identitet. Zasigurno će biti podignuti i viši standardi vjerskog života i života uopće u ovim mjestima izgradnjom Islamskog centra u Maljevcu.

Prikazi izdanja

Amira Turbić-Hadžagić
Elvir Musić

BOSANSKOHERCEGOVAČKA
PREZIMENA I

Prezimena po imenima navjestitelja Božije riječi

Draško Došljak (Berane)
Filološki fakultet Univerziteta Crne Gore

KNJIGA O BOSANSKOHERCEGOVAČKIM PREZIMENIMA

(Amira Turbić-Hadžagić, Elvir Musić: Bosanskohercegovačka prezimena I – Prezimena po imenima navjestitelja Božije riječi, Bošnjačka nacionalna zajednica za Grad Zagreb i Zagrebačku županiju, Zagreb, 2018., 195 str.)

O bosanskohercegovačkim prezimenima, sa naučnim pristupom, imamo malo radova. Studija *Bosanskohercegovačka prezimena* autora Amire Turbić-Hadžagić i Elvira Musića prati razvoj prezimena u Bosni i Hercegovini. Autori su materijal za knjigu ekscerpitali iz srednjovjekovnih povelja, pisama, raznih ugovora bosanskohercegovačke vlastele, te iz arhivske građe osmanskog perioda, ali i iz savremenih izvora, matičnih knjiga i telefonskih imenika.

Namjera autora je, kako stoji u Predgovoru, bila da se što više „sazna o prošlosti i utjelotvorenoj zbilji života“, pa su istražili motive nastanka prezimena na području Bosne i Hercegovine. Autori se u predstavljanju lika i djela Božijih odabranika nijesu rukovodili suženim individualnim i religijskim kontekstom. Vodili su se u odabiru prezimena svetim knjigama Biblijom i Kur'anom.

U poglavlju ove knjige, „Razvoj prezimena u Bosni i Hercegovini“, autori navode da su do 12. vijeka zabilježene jednoimenske formule, a u 12. dvoimenske. „Začeta (pret)prezimena u 12. stoljeću u srednjovjekovnoj Bosni, kao imenska formula sastavljena od ličnoga imena i prezimena i to je prva faza postanka bosanskohercegovačkih prezimena u kojoj preovladava jednoimenska formula,

tj. jedna osoba = jedno lično ime (Pavica, Radin, Stipan, Vojislava), s tim da se ličnome imenu ponekad dodaje oznaka za funkciju koju vrši, položaj na kojem se osoba nalazi ili društveni status (ban Kulin, Radoje dijak, knez Ivan...). Dvoimenska formula, tj. lično ime i (pret)prezime, u srednjovjekovnoj Bosni upućuje na patronimno (pret)prezime: ...dva Vlahova sina...“

Kada je u pitanju klasifikacija prezimena, autori prihvataju podjelu A. Šupuka na dvadeset grupa. To su: 1) posesivna prezimena nastala od ličnih imena, narodnih i svetačkih; 2) prezimena nastala od hipokorističnih i dominantnih ličnih imena; 3) prezimena od oznaka za fizičke i moralne osobine; 4) prezimena od životinjskih imena; 5) prezimena od riječi za zanimanje i nomina agentis; 6) prezimena od riječi za biljke i plodove; 7) prezimena od riječi za oruđe i različite predmete; 8) prezimena nastala od oznaka državne i crkvene hijerarhije, 9) prezimena od toponimičkih i etničkih oznaka; 10) prezimena od riječi za dijelove tijela; 11) prezimena od augmentativnih i pejorativnih riječi; 12) prezimena od starih naziva i imena iz oblasti religije i mitologije; 13) profilaktička prezimena; 14) prezimena od riječi za hranu i jelo; 15) prezimena od naziva za rodbinske veze; 16) prezimena od naziva za oznaku prirodnih pojava; 17) prezimena od apstraktnih imenica; 18) prezimena nastala od ličnih neizvedenih imena; 19) prezimena nastala od riječi za narodno praznovjerje i 20) prezimena od riječi za tjelesne nedostatke i bolesti.

Autori Amira Turbić-Hadžagić i Elvir Musić su građu bosanskohercegovačkih prezimena podijelili u šest osnovnih grupa: prezimena nastala od ličnih imena; prezimena nastala od naziva zanimanja; prezimena nastala od nadimaka; prezimena nastala od etnika i etnonima; prezimena motivisana materijalnom i nematerijalnom kulturom, i ostala prezimena.

Prva grupa prezimena (od ličnih imena) obuhvata prezimena nastala od ličnih imena Božijih navjestitelja (svetačko ime, ime Božjega poslanika, i sl.), narodno lično ime, orijentalno lično ime, lično ime iz drugih jezika i hipokoristik = lično ime. U ovoj, prvoj knjizi, data su i analizirana samo prezimena nastala od ličnih imena Božijih navjestitelja.

Analizirana prezimena koja u osnovi imaju lično ime su: asufiksalna (Avram, Isa, Musa, i dr.), sufiksalna (Jakovac, Mujan, Šolaja, Jonek, Lokmer, Jakiša, Smajiš, Jošilo, Jakuš, i dr.), prezimena od skraćenog ličnog imena (Iso, Leka, Sulja, i sl.), sufiksalna prezimena na *-ević*, *-ović*: (Jakovljević, Suljević,

Mujačević, Isaković, Kubatović, Mešanović, Mujačinović, Suljaković, Uzeirović, i dr.), sufiksalna prezimena na *-ov* i *-ovski* (Davidov, Jankulov, Salkov, Idrizovski, Mehmedovski, i sl.). Prezimena koja u osnovi imaju osnovno ili skraćeno lično ime + društvenu funkciju, položaj, zanimanje ili titulu i sufiks *-ić* ili *-ović* (Dautbegović, Jahjagić, Musakadić, Salihodžić, Uzeirbegović, i sl.). Prezimena koja u osnovi imaju lično ime + rodbinsku vezu i sufiks *-ović* ili *-ić* (Ibrahimbe-rović, Salihamidžić, i sl.).

Autori u ovoj knjizi uz analizirano prezime daju i mjesta gdje su prezimena zastupljena. Npr.: Smaić: Gračanica, Ilidža, Sarajevo, Srebrenik, Tuzla, Živinice; Ivanek: Banja Luka, Bihać, Brčko, Cazin, Orašje Srebrenik, Tuzla.

Amira Turbić-Hadžagić i Elvir Musić, autori ove vrijedne knjige se nijesu držali jednom religijom pri određivanju korpusa, već im je isti bio slika same Bosne i Hercegovine. To, zapravo, ovu knjigu i čini izuzetno vrijednom.

Ova studija nam pruža uvid u istorijski razvoj prezimena u Bosni i Hercegovini i predstavlja vrijedan doprinos onomastici.

(Objavljeno: LINGUA MONTENEGRINA, časopis za jezikoslovna, književna i kulturna pitanja, God. XIV, sv. 2, br. 28, Izdavač FAKULTET ZA CRNOGORSKI JEZIK I KNJIŽEVNOST, Cetinje, 2021.)

Anđela Frančić

AMIRA TURBIĆ-HADŽAGIĆ I ELVIR MUSIĆ BOSANSKOHERCEGOVAČKA PREZIMENA I.

**Prezimana po imenima navjestitelja Božije riječi
Zagreb: Bošnjačka nacionalna zajednica za Grad Zagreb i
Zagrebačku županiju, 2018., 195 str.**

Knjiga naslovljena *Bosanskohercegovačka prezimena I. Prezimana po imenima navjestitelja Božije riječi* Amire Turbić-Hadžagić i Elvira Musića počinje kratkim *Predgovorom* (str. 7–9), u kojemu autori čitatelja informiraju o vrelima (natpisi, povelje, darovnice, potvrde, trgovački ugovori, krajišnička pisma, matične knjige, popisi stanovništva) iz kojih su ekscerpitali antroponimijsku, ponajviše prezimensku građu, o onomastičarima o čije su se radove opirali (među ostalim spominju i dvojicu najpoznatijih hrvatskih proučavatelja imena – Petra Skoka i Petra Šimunovića), o ciljevima (istražiti motive nastanka prezimena u čitavoj Bosni i Hercegovini i dati što cjelovitiji pregled bosanskohercegovačkih prezimena) te o vremenu prikupljanja građe (2010. – 2018.). Središnji je dio knjige naslovljen *Razvoj prezimena u Bosni i Hercegovini* (str. 11–141). To poglavlje počinje konstatacijom: „Naslijeđe Bosne i Hercegovine bilo je izloženo raznovrsnim utjecajima i ono u svim svojim vidovima svjedoči o multikulturalnosti i multijezičnosti ovoga središnjega dijela Balkana“ (str. 11). U nastavku autori u kronološkome slijedu donose natpise s područja Bosne i Hercegovine izdvajajući antroponime koje sadržavaju ne bi li potvrdili kontinuitet imenovanja ljudi

na tlu Bosne i Hercegovine od 36. godine prije Krista (otkada datira natpis na kamenu pisan latinskim jezikom pronađen u Tasovčićima kraj Čapljine), preko glagoljicom i staroslavenskim jezikom pisanih natpisa (natpis otkriven na lokalitetu Manastirište u Kijevcima kraj Bosanske Gradiške) i spomenika pisanih ćirilicom (najpoznatiji jest Humačka ploča) do posljednjega popisa stanovništva u Bosni i Hercegovini 2013. Prezimenima, pišu autori, prethode „pretprezimena“ (npr. oznaka funkcije/položaja, očevo osobno ime), čija se pojavnost može pratiti od 12. stoljeća u sklopu dvoimenske formule. Posebno se osvrću na vladavinu Osmanlija bosanskohercegovačkim prostorom (od sredine 15. stoljeća) te ističu da su islamska kultura i civilizacija sa sobom donijele „orijentalno-islamski princip identifikacije koji je podrazumijevao ime lica i ime njegova oca“ (str. 19). S vremenom se prezimena ustaljuju, ali se još dugo kroz zapise provlače antroponimijske formule tipa *Radić sin Vučića iz Čelebi Pazara* čijom sastavnicom još nisu stalna, nasljedna i nepromjenjiva prezimena, već dodatci osobnomu imenu u kojih izostaju navedene (prezimenske) značajke.

U potpoglavlju *Zakon o osobnom / ličnom imenu (i prezimenu)* donose se isječci iz zakonskih dokumenata Federacije Bosne i Hercegovine, Republike Srpske i Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine – u svima se, uz ostalo, navodi da se „lično ime sastoji od imena i prezimena“ te da se „ime, odnosno prezime može sastojati od više riječi“ (str. 25–26). Autori pritom upozoravaju da nijedan zakon ne kazuje od koliko se riječi može sastojati osobno ime, odnosno prezime, te se pitaju: „Da li zakon o ličnom imenu omogućava bezbroj ličnih imena ili prezimena, ako to neko lice želi?“ (str. 27). Unatoč tomu što Zakon dopušta imanje većega broja osobnih imena i prezimena, autori zaključuju: „Mi u Bosni i Hercegovini najčešće imamo samo jedno ime i jedno prezime, zatim jedno ime i dva prezimena ili, rjeđe, dva imena i jedno prezime“ (27 str.).

Klasifikacija prezimena naslov je sljedećega potpoglavlja (str. 29–34). Prije nego što će ponuditi svoju klasifikaciju bosanskohercegovačke prezimenske ukupnosti, autori oprimjeruju varijantne zapise prezimena do kojih je došlo nenamjernim izostavljanjem ili dodavanjem pojedinih slova ili pak namjernim „ispravicima“ prezimena. Govoreći o klasifikaciji prezimena, podsjećaju na različite kriterije prema kojima antroponomastičari dijele prezimena, a sami predlažu podjelu u šest skupina: „1. prezimena nastala od ličnih imena, 2. prezimena nastala od naziva zanimanja, 3. prezimena nastala od nadimaka, 4. prezimena

nastala od etnika i etnonima, 5. prezimena motivirana materijalnom i nematerijalnom kulturom, 6. ostala prezimena“. Prva skupina („prezimana nastala od ličnih imena“) dalje se dijeli na pet podskupina: „a) prezimana nastala od ličnih imena Božijih navjestitelja (aa. svetačko ime, ab. ime Božijega poslanika – ab.1. ime Božijega poslanika + društvena funkcija, položaj, zanimanje ili titula, ab.2. ime Božijega poslanika + rodbinska veza), b) narodno lično ime, c) orijentalno lično ime, d) lično ime iz drugih jezika, e) hipokoristik = lično ime“. U daljnjem dijelu knjige tematiziraju se samo prezimana nastala od „ličnih imena Božijih navjestitelja“, dok se preostale skupine najavljaju kao tema iduće knjige o bosanskohercegovačkim prezimenima.

Slijedi potpoglavlje *Prezimana od ličnih imena* (s obzirom na posljednju rečenicu u prethodnome poglavlju u kojoj se izrijeком kaže da »ova knjiga sadržava samo prezimana nastala od ličnih imena Božijih navjestitelja«, očekivali bismo da se ta podskupina prezimana od ličnih imena spomene i u naslovu, a ne da naslov priziva znatno širi zahvat u prezimensku građu (sva prezimana od osobnih imena).

U navedenome potpoglavlju prezimenska se građa obrađuje podijeljena u tri skupine – „A. Prezimana nastala od ličnih imena“, „B. Prezimana koja u osnovi imaju osnovno ili skraćeno lično ime + društvenu funkciju, položaj, zanimanje ili titulu i sufiks -*ić* ili -*ović*“ i „C. Prezimana koja u osnovi imaju lično ime + rodbinsku vezu i sufiks -*ović* ili -*ić*“. Prva je skupina kudikamo najbrojnija, pa autori primjenjuju tvorbeni kriterij u njihovoj daljnjoj podjeli dijeleći ih prvo na asufiksalna (prezime = osobno ime) i sufiksalna, a potom sufiksalna podvrgavaju daljnjoj podjeli ovisno o sufiksima kojima su tvorena.

Bez ikakva posebna naslova dolazi opširan dio knjige u kojemu se nižu zasebni članci na čijemu je početku jedno od 19 „ličnih imena Božijih navjestitelja“. To su: *Idris / Idriz / Enoh / Henok / Henoh, Noa / Noje / Noah / Nuh, Salih, Abraham / Àbram / Àvraam / Ibrahim, Isma'il / Ismael / Izmael / Ismailo / Jišmael, Izak / Ishak / Isaac / Isak, Jakob / Jakov / Ja'kub, Josip / Josif / Jusuf / Jusif, Job / Jov / Ejjub, Mojsije / Musa, Aharon / Aaron / Aron / Harun, David / Davud, Sulejman / Solomon / Salomon, Ilija / Elijah / Ilijas, Jona / Jonah / Junus, Ivan / Jovan / Jahja, Isus / Isa, Muhammed*. Prvo se uza svako ime navodi etimologija, potom se više ili manje opširno prepričava život „Božijega navjestitelja“ prema Bibliji i Kur'anu, a zatim se abecednim redom u vertikalnome slijedu nižu pre-

zimensa motivirana imenom pojedinoga „Božijega navjestitelja“ s time da se uza svako prezime ispisuju imena (nekih) naselja u kojima je to prezime potvrđeno.

Na kraju su knjige *Prilozi* (str. 159–172) (fotografije po jedne stranice vrela iz kojih su autori crpili antroponimijsku građu), detaljan popis *Izvora* (str. 173–175) te *Literatura* (str. 176–181; 60 bibliografskih jedinica) s odvojenim popisom četiriju *Internetskih izvora* i *Kazalo* (ne kaže se čega, ali pogled na abecednim slijedom nanizane riječi otkriva da je riječ o prezimenima; uza svako od 786 prezimena dolazi podatak o tome na kojoj se stranici u knjizi to prezime spominje).

Nesumnjivo je da su autori uložili velik trud u prikupljanje antroponimijske građe težeći prikazati kontinuitet imenovanja na bosanskohercegovačkome prostoru. Očito je da su prikupljenu građu pokušali sustavno prikazati i iščitati njezine značajke trudeći se čitatelja upoznati i s razdobljem koje je prethodilo ustaljenim (zakonom propisanim) oznakama uz osobno ime i sa sadašnjim bosanskohercegovačkim prezimenikom. Pri opisu antroponimije katkad rabe terminologiju koja se razlikuje od one u suvremenim hrvatskim onomastičkim radovima, što samo po sebi nije pogrešno ako je odrazom bosanskohercegovačke onomastičke terminologije (npr. govore o pretprezimenima, dok hrvatski onomastičari dodatke osobnomu imenu prije pojave prezimena nazivaju pridjevci-ma ili priimcima). Međutim, čitatelja može zbuniti tvrdnja da su pretprezimensa nasljedna („Od 13. st. uspostavljaju se nasljedna pretprezimensa“, str. 24) jer je nasljednost jedna od značajki prezimenskih oznaka po kojoj se ona i razlikuju od (nenasljednih) pridjevaka („pretprezimensa“). Pri klasifikaciji prezimena od osobnih („ličnih“) imena uočavaju se nepreciznosti u nazivima prezimenskih skupina, npr. prva se naziva „prezimensa nastala od ličnih imena Božijih navjestitelja“, a u nazivu svih ostalih izostaje riječ prezimensa, pa se prezimenske skupine nazivaju „narodno lično ime“, „orijentalno lično ime“, „lično ime iz drugih jezika“, a kao zasebna se skupina pojavljuje i „hipokoristik = lično ime“ (pretpostavljamo da do tvorbe hipokoristika dolazi u svakoj od prethodno navedenih prezimenskih skupina, pa ne očekujemo izdvajanje tako nastalih prezimena u zasebnu skupinu). Prezimensa nastala od osobnih („ličnih“) imena prema tvorbenome se kriteriju dijele u dvije skupine – asufiksalna prezimensa i sufiksalna prezimensa – od kojih prvoj pripadaju tek malobrojna prezimensa, dok je druga

skupina kudikamo bogatija prezimenskim potvrdama. Pozornomu čitatelju zapet će za oko uvrštavanje osobnoimenskih izvedenica koje su prezimenima postale transantroponimizacijom (prijelazom iz skupine osobnih imena u skupinu prezimena bez ikakve formalne preinake) u skupinu sufikslnih prezimena (npr. *Lukač, Jukan, Ibrica, Iviš, Luketina, Jakša*).

Propuste i previde na koje smo upozorili naveli smo najdobronamjernije želeći da iduća knjiga o bosanskohercegovačkim prezimenima (koju autori najavljuju) bude još doradenija i usustavljenija te da širinom zahvata u prezimenski korpus Bosne i Hercegovine svjedoči o njegovoj slojevitosti i bogatstvu poruka sadržanom u prezimenima.

(Objavljeno: FOLIA ONOMASTICA CROATICA 28 (2019))

Haris Čatović

PRIKAZ

Amira Turbić-Hadžagić i Elvir Musić Bosanskohercegovačka prezimena I. Prezimena po imenima navjestitelja Božije riječi

Bosnistička istraživanja antroponimije postala su u 2018. godini bogatija za knjigu *Bosanskohercegovačka prezimena I. Prezimena po imenima navjestitelja Božije riječi*, autora dr. Amire Turbić-Hadžagić i dr. Elvira Musića, koja je izašla u izdanju Bošnjačke nacionalne zajednice za grad Zagreb i Zagrebačku županiju. Studija je napisana na 195 stranica. Dosadašnja bosnistička naučna istraživanja antroponimijskog sloja leksike nisu bila naročito zastupljena, pa do sada nema tačnih podataka o specifičnom sastavu imena i prezimena u Bosni i Hercegovini. Ipak, na ovom mjestu vrijedne su spomena studije naših autora, Ismeta Smailovića *Muslimanska imena u Bosni i Hercegovini* i Abdulaha Škaljića *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, jer sadrže značajne antroponimijske podatke koje su na neki način osnova ove knjige, jer u ovoj knjizi prezimena su izvedena od ličnih imena. Svjesni manjka studija koji se odnose na istraživanja antroponimijske građe, autori su pred sobom imali težak zadatak u popunjavanju tih praznina. Vođeni sviješću o važnosti antropoloških teorija u različitim naučnim disciplinama, a naročito u lingvističkoj, autori su nastojali osvijestiti bosanskohercegovačkog čovjeka u kontekstu njegova sociokulturnoga razvoja, smatrajući ga *a priori* kao nosioca karakterističnih kulturno-historijskih vrijednosti, odnosno kao kulturnog subjekta koji je dodatno određen historijskim datostima okruženja u kojem je stasavao.

Stoga se već u prvom poglavlju knjige *Razvoj prezimena u Bosni i Hercegovini* daje historijski pregled kontinuiteta imenovanja ljudi na prostoru Bosne i Hercegovine, polazeći od najstarijih spomenika na prijelazu iz prehistorijskog u historijsko razdoblje. Donose podatke o prvom pisanom spomeniku iz ove epohe, koji datira iz razdoblja 36. god. prije n.e. Naime, radi se o natpisu na kamenu pronađenom u Tasovčićima kraj Čapljine, koji je pisan latinskim jezikom. Nadalje, autori prate kontinuitet razvoja pismenosti na bosanskohercegovačkom terenu, pa govore i o prvim zabilježenim imenima u slavenskom dobu. U tom kontekstu spominju *Natpis sa septuma crkve sv. Petra* u Rapovini kod Livna pisan latinskim pismom, zatim *Natpis* na Manastirištu u Kijevcima kod Bosanske Gradiške (10—11. stoljeće) pisan glagoljicom. Neizostavna je *Humačka ploča* iz 10. ili 11. stoljeća na kojem su zapisana lična imena: *arhanđel Mihajlo, Krsimir, sin Bretov i Pavica*. Daju popis zapisa i natpisa bosanskog srednjovjekovlja tokom 12. stoljeća. Do 12. stoljeća prisutne su jednoimenske formule. Autori navode da su dvoimenske formule prisutne od 12. stoljeća, što potkrepljuju primjerima Draže Ohumčanin i Desin Ratničević, smatrajući ovaj drugi dio pored imena bosniziranim hipokoristikom, za koji smatraju da predstavlja preteču bosanskohercegovačkih prezimena. Kao takva javljaju se od 12. do 15. stoljeća i to predstavlja prvu fazu postanka bosanskohercegovačkih prezimena u kojoj je dominantna jednoimenska formula, tj. jedna osoba = jedno lično ime. Već se ovdje može nazrijeti razlog zbog čega autori donose ovako detaljno popis historijskih spomenika na kojima se mogu naći zapisana prva imena. Naime, prezimena, koja će biti prezentirana u glavnom dijelu knjige, u svojoj osnovi imaju imena. Može se zaključiti da su prezimena sekundarna forma čija je osnovna sastavnica u strukturi imena. U tome se može nazrijeti jedan model antroponimijskog sistema u srednjovjekovnom razdoblju, a koji će, vidjet ćemo kasnije, biti naslijeđen i u vremenu koje poslije njega slijedi. Smatramo da je bilo važno sagledati historijske procese koji su se u jeziku odvijali u kontekstu nastajanja imena, jer se može steći uvid u zakonomjernost razvoja antroponima kao jezičkog znaka, njegovu uvjetovanost vanjskim (ekstralingvističkim) i unutrašnjim (lingvističkim) faktorima koji funkcioniraju u određenom antroponimijskom sistemu.

Nadalje, autori navode i primjere dvoimenske formule kada je uz lično ime upotrijebljen pretprezimenski patronim tvoren sufiksom *-ić*: Slavko Političić i Gradislav Turbić (1240. g.), Hreljko Rastimirić... Među historijskim spomenicima koji su ušli u analizu autori izdvajaju različite izvore administrativno-pravne pismenosti u srednjovjekovnoj Bosni, pa su u obzir uzete povelje, darovnice, potvrde, trgovački ugovori i pisma. Prate kontinuitet pojavljivanja nekoga prezimena kroz različite generacije, pa tako navode: Pribinić: 1366; 1378; 1392; Radinović: 1397; 1399; 1405; 1421; 1423; 1439...

Navode i primjere tranzicije prezimena u tim dokumentima: Tomaš kralja Ostoje (1444) kasnije Tomaš Ostojić (1446), Stjepan Tomašević (1461) je sin Stjepana Tomaša (1451).

Dolazak Osmanlija na ove prostore označio je drugu razvojnu fazu koju karakterizira masovna pojava prezimena. Utjecaj islamske kulture i civilizacije na identifikaciju rezultirat će time da se imenovanje osoba vrši po očevoj liniji. To potvrđuju pozivajući se na različita naučna istraživanja te historijske izvore iz koje crpe podatke, pa tako iznose da u ranome 16. stoljeću imamo zabilježena prezimena: Skenderpašić, Bajezidagić, Dugalić, Sokolović. Donose i prezimena koja je Evlija Čelebija zabilježio u Sarajevu – Ljubić, Filipović, Koskić, Lafić, Ćović, Junić, Dešić, Lub-zade, Filip-zade, Koski-zade, Lafi-zade, Covo-zade, Junak-zade, Dešo-zade, te popis sarajevskih zanatlija proveden početkom 18. stoljeća u kojem su zabilježena mnoga prezimena, među kojima su: Saračević (Sarač-zade), Hadžiabdić (Hadžiabdi-zade), Bičo (Bičo-zade), Bećirović (Be-kir-zade), Hadžiejubović (Hadžiejub-zade) itd.

U narednom poglavlju studije *Zakon o osobnom / ličnom imenu (i prezimenu)* autori u odlomcima zakonskih akata Federacije Bosne i Hercegovine, Republike Srpske i Brčko Distrikta, navode ono što je na isti način definirano u svim zakonskim dokumentima: podatak da lično ime čini ime i prezime. Autori problematiziraju ovakvo zakonsko rješenje jer ne postoji precizan podatak o tome koliko riječi može činiti ime i prezime. U skladu s tom konstatacijom, autori se opravdano pitaju da li to znači da neka osoba može imati bezbroj ličnih imena i prezime, u slučaju da to želi!

U narednom poglavlju studije *Klasifikacija prezimena* autori su izvršili podjelu bosanskohercegovačkih prezimena na:

1. prezimena nastala od ličnih imena,
2. prezimena nastala od naziva zanimanja,
3. prezimena nastala od nadimaka,
4. prezimena nastala od etnika i etnonima,
5. prezimena motivirana materijalnom i nematerijalnom kulturom,
6. ostala prezimena.

Ovom podjelom, autori su identificirali glavne trendove i modele u kojima se oslikavaju bosanskohercegovačke posebnosti u procesu imenovanja stanovnika na prostoru Bosne i Hercegovine, a istovremeno ukazuju na glavne razvojne pravce bosanskohercegovačke antroponimije, odnosno na formiranje antroponimijskih kategorija koje su specifične za taj prostor.

Nadalje su izvršili podjelu prezimena koja su nastala od ličnih imena, a obuhvataju sljedeće kategorije:

- a) prezimena nastala od ličnih imena Božijih navjestitelja,
  - aa. svetačko ime,
  - ab. ime Božijega poslanika,
    - ab.1. ime Božijega poslanika + društvena funkcija, položaj, zanimanje ili titula,
    - ab.2. ime Božijega poslanika + rodbinska veza,
- b) narodno ime,
- c) orijentalno ime,
- d) ime iz drugih jezika,
- e) hipokoristik.

Kako je iz naslova vidljivo, autori su u ovoj knjizi pažnju posvetili samo prezimenima koja su nastala od ličnih imena Božijih navjestitelja, pri čemu razlikuju:

Prezimena koja su nastala od ličnih imena:

1. asufiksalna prezimena u čijoj osnovi je lično ime (prezime = lično ime): Abram, Adem, Ahmed...;
2. sufiksalna prezimena koja su nastala od izvedenoga ličnog imena Božijeg navjestitelja sufiksima: *-ac*: Jakovac, Lutovac, Mahovac; *-ač*: Jankač, Lukač; *-ać*: Lukać; *-aj*: Ademaj, Isenaj, Mujaj, Mustafaj; *-aja*: Šolaja, te drugim sufiksima;

- 2.a. prezimena od skraćenog ličnog imena: Dania, Iso, Jakuta...;
- 2.b. sufiksalna prezimena na *-ević*: Jačević, Jekešević, Jakovljević...; *-ović*: Idrizović, Ismailović, Ilijazović;
- 2.c. sufiksalna prezimena na *-ov*: Davidov, Jakubov, Salihov... i *-ovski*: Ademovski, Ahmetovski, Idrizovski i dr.

Prezimana koja imaju osnovno ili skraćeno lično ime + društvenu funkciju, položaj, zanimanje ili titulu i sufiks -ić: Ademagić, Dautefendić, Eminefendić,... ili *-ović*: Adembegović, Dautbegović, Isabegović...

Prezimana koja u osnovi imaju lično ime + rodbinsku vezu i sufiks -ić: Salihamidžić.

U glavnom poglavlju studije *Prezimana od ličnih imena* dat je popis prezimena nastalih od ličnih imena Božijih poslanika. Prvo pitanje koje se nameće je zašto baš taj sloj antroponimijske građe. Leksički materijal koji pripada domeni religijskog svjetonazora, rezultat je tijesnih veza s historijom, kulturom i svjetonazorom naroda, što znači da je usko vezan i s razvojem društva, te da obuhvaća najvažnija područja života i djelovanja ljudi. To znači da su Božiji navjestitelji (poslanici) postali sastavni dio historije, kulture naroda što se odražava i na jezički sistem, naročito njegov leksički sloj. Prepoznavanje potencijala u imenima navjestitelja Božijih riječi kao sociokulturnog fenomena koji je bio motivacioni proces u struktuiranju prezimena, svjedoči autorski koncept koji je dubinski vezan za bošnjačku kulturu kao društvenu i duhovnu formaciju koja se odlikuje svojom originalnošću i karakterističnošću, koje su u velikoj mjeri odraz religijskih utjecaja.

Za svako ime Božijeg poslanika data je etimologija, kao i kratka priča koja se za njega vezuje, pa tako dosta saznajemo o njihovom životu. Te su kratke priče jako važne jer one imaju jake pulsacije asocijativnog polja, pa tako imena navjestitelja Božijih riječi postaju potencijalno figurativne antroponimske jedinice koje u kulturnim i nacionalnim svjetonazorima postaju kulturno markirane komponente. Autori time pokazuju da se u procesu davanja imena uzimaju u obzir određeni aspekti, od kojih je najvažniji onaj asocijativni – postoji unaprijed određena slika osobe, sa svim njenim kulturnim i društveno značajnim pojavnostima. Dakle, osobi kojoj se nadijeva ime pripisuje se određena vrsta ponašanja, karaktera i napose kulturnog identiteta u specifičnom kontekstu. Zato antroponimi zauzimaju posebno mjesto u istraživanju jezika, jer vlastita imena,

nadimci, prezimena ljudi nisu samo dio leksičkog sistema. Iako se razvijaju po određenim zakonitostima leksičkog sistema u jeziku u kojem su stvoreni, njihov značaj nije tu završen. Naime, jezička komponenta je samo formalni znak onoga što oni suštinski jesu, odnosno što se njima sadržajno odražavaju različite komponente duhovne kulture jednog naroda — njegove etnografske, historijske, društvene specifičnosti. Te se dvije komponente — lingvistička i duhovna — savršeno poklapaju i međusobno su nerazdvojivo povezane i odijeljeno ne zadovoljavaju potrebe niti društva niti vremena u kojem se koriste. Zapravo, za te dvije komponente može se slobodnije kazati da predstavljaju specifičan simbiotski način funkcioniranja, pri čemu jedna komponenta drugu uvijek potpomaže i dopunjuje, što na kraju predstavlja najpodesniji oblik za kolektiv u kojem se nastoji stvoriti jasna identifikacija osobe u datom vremenu, a koja odgovara tradiciji, običajima i važećim trendovima.

Zato priče, koje su u ovoj knjizi donijete, predstavljaju cijeli kompleks informacija o osobi u čije su ime utkani različiti sadržaji. Srazmjerno širenju religijskih fenomena na prostorima Bosne i Hercegovine, značajno je rastao udio antroponimijskog sloja leksike u čijoj strukturnoj sastavnici imamo imena navjestitelja Božije riječi.

U drugom dijelu knjige, dato je nekoliko stotina popisanih i obrađenih prezimena nastalih od imena navjestitelja Božije riječi. Ilustrativno izdvajamo tri primjera načina obrade prezimena:

- *Adem / Adam* – prezimena koja su nastala od ovog imena su: Adamčić, Adamić, Adamik, Adamović, Ademagić, Ademaj, Adembegović, Ademi, Ademović, Ađemović, Ademovski.
- *Josip / Josif / Jusuf / Jusif* – prezimena koja su nastala od ovog imena su: Josić, Josifović, Josipović, Joskić, Josović, Jozak, Jozanović, Jozelić, Jozeljić, Jozepović, Jozić, Jozinović, Jozipović, Jozukić, Jožanc, Joželjić, Juka, Jukan, Jukančić, Jukanović, Jukić, Jusanović, Jusičić, Jusić, Jusko, Jusmani, Jusović, Jusubašić, Jusubegović, Jusuf, Jusufagić, Jusufbašić, Jusufbegović, Jusufhodžić, Jusufi, Jusufija, Jusufović, Jusufovski, Jusuframić, Jusufranić, Jusufspahić, Jusunović, Jusupović.
- *Muhamed* – prezimena koja su nastala od ovog imena: Hamović, Muhamed, Muhamedagić, Muhamedbegović, Muhamedović, Mušančić, Mušanović.

Kao poseban doprinos autora ovdje ističemo njihovo nastojanje da lokaliziraju svako pojedinačno pojavljivanje navedenih prezimena na bosanskohercegovačkom terenu.

Detaljnim uvidom u prezentiranu građu prezimena možemo doći do sljedećih saznanja:

- u nastanku prezimena značajan udio ima asocijativno polje iz domene religije;
- otkriven je univerzalni jezički proces pri strukturnom kreiranju prezimena;
- prezimena nastala od imena navjestitelja Božije riječi najprije su motivirana kulturno-historijskim sadržajima, što znači da u procesu nastajanja prezimena se uzima u obzir ime koje u sebi sadrži neki generalizirani karakter, specifičnu historijsku ulogu i sl.;
- daje se raznolikost generičkih formi prezimena nastalih od ličnih imena, koja je rezultat dinamičnih procesa koji se odvijaju na prostoru Bosne i Hercegovine, a koja su primarno uvjetovana vjerskim shvatanjima.

Na kraju studije dolazi poglavlje *Prilozi* u kojem nas autori detaljno informiraju sa izvorima iz kojih su crpili građu.

Na kraju ističemo autorsku odvažnost u primjeni metodološkog pristupa, koji primarno pripada naučnoj oblasti onomastike, nastojeći da razjasne ono što prvo dovodimo u vezu s čovjekom — njegovo lično ime. Istraživati antroponimijski sloj leksike kompleksan je posao koji je zahtijevao uvid u najkompliciranija pitanja etnogeneze, pri čemu se istraživač hvata u koštac s pitanjima lingvističke naravi, ali i ekstralingvističke, uzimajući u obzir spoznaje i saznanja iz historije, etnologije, sociologije, religije i sl. Takav interdisciplinarni pristup bio je neophodan kako bi autori uspješno predstavili bosanskohercegovački identitet kroz ovaj sloj leksičke građe. Time su postavili nove smjernice u proučavanju antroponimijskih jedinica.

(Objavljeno: Istraživanja, Fakultet humanističkih nauka, Univerzitet Džemal Bijedić u Mostaru, 2019.)

Amira Turbić-Hadžagić
Elvir Musić

**BOSANSKOHERCEGOVAČKA
PREZIMENA II**

Prezimana od ličnih imena koja
potiču sa islamskog Orijenta

Ivana Filipović Petrović

AMIRA TURBIĆ-HADŽAGIĆ I ELVIR MUSIĆ BOSANSKOHERCEGOVAČKA PREZIMENA II.

Prezimana od ličnih imena koja potiču s islamskog orijenta.

Svezak 1.

**Zagreb: Bošnjačka nacionalna zajednica za Grad Zagreb i
Zagrebačku županiju, 2020., 316 str.**

Dvije godine nakon prve knjige *Bosanskohercegovačka prezimena I. Prezimana po imenima navjestitelja Božije riječi* (Zagreb, 2018.) objavljena je druga u nizu – monografija *Bosanskohercegovačka prezimena II. Prezimana od ličnih imena koja potiču s islamskog orijenta. Svezak 1.* Nastavak je to prinosa bosanskohercegovačkoj antroponomastici autorskoga dvojca Amire Turbić-Hadžagić i Elvira Musića, objavljen u nakladi Bošnjačke nacionalne zajednice za Grad Zagreb i Zagrebačku županiju.

Prvi dio knjige čine predgovor, popis kratica te tablica arapskoga, perzijskoga i turskoga alfabetu, a zatim slijede središnja poglavlja o bosanskohercegovačkim prezimenima orijentalnoga podrijetla i kazalo prezimena na kraju knjige. U *Predgovoru* autori iskazuju zahvalnost matičnim uredima općina i gradova u Bosni i Hercegovini te arhivima u BiH i izvan BiH, s obzirom na to da je polazište za izradu knjige bila baza službenih prezimena iz matičnih knjiga rođenih u Bosni i Hercegovini. Opisuju i predmet antroponomastičkih istraživanja, čiji su rezultati prikazani u knjizi – prezimena stanovnika BiH koja potječu s islamskoga orijenta, a za koja se pokazalo da pripadaju svim narodima u Bosni i Hercegovini.

Prvo poglavlje, naslovljeno *Bosanskohercegovačka prezimena u zrcalu orijentalnoga – islamskoga naslijeđa*, govori o začetcima i nastanku islamskih osobnih imena u vrijeme Osmanske države na bosanskohercegovačkome području, od kojih su poslije na različite načine nastajala i prezimena. Poglavlje se sastoji od dvaju potpoglavlja. U prvome, pod naslovom *Lična imena arapskog, osmanskog turskog i perzijskog porijekla u prezimenskim osnovama*, govori se o prisutnosti triju jezika u javnome i kulturnome životu Osmanske države – arapskoga, osmanskoga turskog i perzijskoga, čiji se utjecaj ogleda u (prez)imenima. Danas na prostoru Bosne i Hercegovine ima najviše prezimena od osobnih imena koja potječu iz tih triju jezika, primjerice: prezimena nastala od osobnih imena arapskoga podrijetla, kao što su *Abidović, Fazlinović, Omerović, Selimović* i druga; prezimena nastala od osobnih imena osmanskoturskoga podrijetla, poput *Arslanović, Demo, Kurtić* i druga; prezimena nastala od osobnih imena perzijskoga podrijetla, poput *Ferhatović, Imšić, Rustemi* i druga. Drugo se potpoglavlje – *Etimologija bosanskohercegovačkih prezimena koja potiču s islamskog orijenta* – bavi doimenskim značenjima koja u sebi sadržavaju osobna imena nadijevana djeci s posebnom pažnjom i namjerom, kao i kulturološkim saznanjima koja iz njih proizlaze. Sva osobna imena koja se mogu iščitati iz prezimena potječu s islamskoga orijenta, a nastala su „s motivacijom da novorođenče u životu bude onakvo kakvo mu značenje ima ime“ (str. 34), primjerice, *Adil* (‘pravda’), *Alija* (‘visok, izvrstan, čuven’), *Džemal* (‘ljepota, otmjenost’), *Selim* (‘zdrav, dobar, neporočan’) ili *Đulsa* (‘cvijet, ruža’).

Drugo poglavlje naslova *Prezimena od ličnih imena orijentalnog porijekla*, odnosno potpoglavlje *Prezimena od muških ličnih imena orijentalnog porijekla* najveći je dio knjige kojim i završava ovdje prikazan prvi svezak. Poglavlje sadržava bosanskohercegovačka prezimena motivirana muškim osobnim imenom s tumačenjima njihova podrijetla, nastanka i rasprostranjenosti. U izrazito patrijarhalnome društvu, kakvo je dominiralo u zemljama Osmanskoga Carstva, posve je očekivano da je najveći broj prezimena izveden od očeva osobnoga imena. Njima se pri imenovanju prvoga nositelja izražava krvno srodstvo, rodbinska povezanost, a potomci su prepoznavani prema imenu rodočelnika porodice kojoj pripadaju (str. 36). Posebno je zanimljiva skupina prezimena nastala postupkom karakterističnim za bosanskohercegovačko područje. Naime, navodi se da Bošnjaci više od ijednoga drugog naroda skraćuju imena i prave hipokoristike,

pa od imena *Ahmed* nastaje *Ahmo*, od *Bećir* – *Bećo*, od *Ibrahim* – *Ibro*, od *Šaban* – *Šabo*, a od njih su nastala prezimena *Ahmić*, *Bečić*, *Ibrić* i *Šabić*.

Slijedi 258 stranica rječnika muških osobnih imena orijentalnoga podrijetla koja su u osnovi bosanskohercegovačkih prezimena. Rječnički je članak sastavljen od osobnoimenske natuknice (npr. *Abedin/Abidin*, *Abid*, *Adin*, *Ajdin*, *Hamed*, *Husein/Husejin/Husejn*), etimološkoga bloka (u kojemu se vrlo podrobno prikazuje postanak osobnoga imena, odnosno doimensko značenje riječi od koje je ono nastalo), slijede abecednim redom u okomitome slijedu nabrojena prezimena nastala od toga osobnog imena, a uz svako prezime navode se (također poredana po abecedi, ali u vodoravnome slijedu) imena naselja u kojima je to prezime potvrđeno.

U pojedinim se rječničkim člancima iza etimoloških podataka donose zanimljivosti vezane uz natukničko osobno ime ili uz riječ od koje je ono nastalo (npr. „Ime Ramiz u bošnjačkoj tradiciji nadijevalo se muškoj djeci koja su se rađala uoči mjeseca ramazana ili u toku mjeseca ramazana – devetoga mjeseca islamskog kalendara, odnosno mjeseca posta kod muslimana.“; „Zendžebil < osm. tur. *Zencebîl* (...) ‘začin koji je došao iz Indije – baharat’ (...). Suhi mljeveni korijen zendžefila upotrebljava se za pravljenje salepa. Salep je toplo bezalkoholno piće koje se pravi i pije zimi.“; uz osobno ime *Muharem* navodi se da je *muharram* prvi mjesec hidžretske godine i prema Kur’anu jedan od svetih mjeseci za vrijeme kojega prestaju sukobi i zabranjeno je prolijevanje krvi, a prvi je dan muharrema početak nove godine u islamu (str. 216–207). Sve su to vrijedni dodatci antroponimijskoj građi jer ju upotpunjuju tako da ona postaje vjerno svjedočanstvo orijentalne kulture s kojom je bosanskohercegovačko stanovništvo stoljećima u dodiru.

Ako neko osobno ime može imati više motivacijskih ishodišta, sva se ona navode. Isto tako ako neko prezime može biti motivirano i čime drugim osim orijentalnim osobnim imenom, navode se i ta potencijalna motivacijska ishodišta (npr. uz prezimena *Ruždić*, *Ruždija* i *Ruždijić* navodi se da su, osim muškim osobnim imenom *Ruždija*, mogla biti motivirana i apelativom *ruždija* (‘vrsta državne svjetovne škole za vrijeme Osmanske države; u njoj su se izučavali islamski vjerski predmeti, orijentalni jezici, matematika, geografija i povijest’; str. 252).

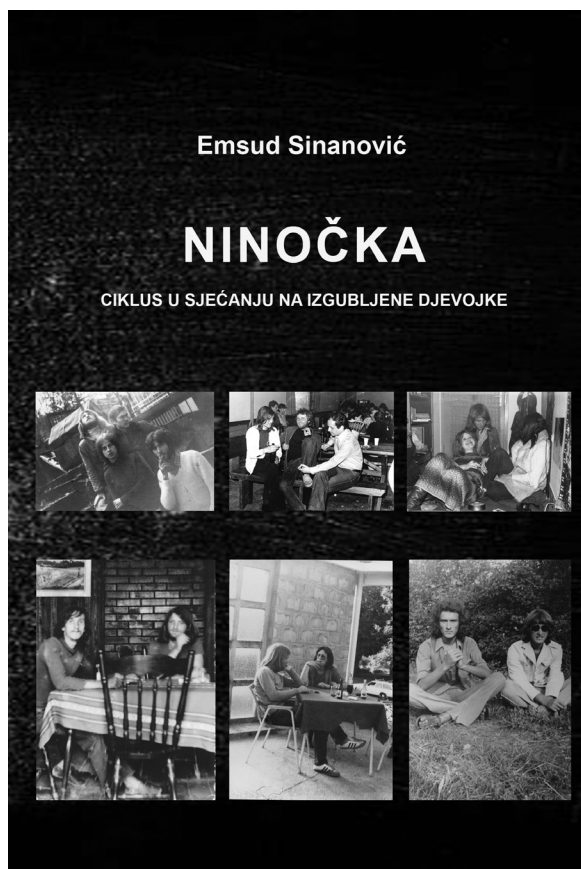
Konačno, može se zaključiti da monografija *Bosanskohercegovačka prezimena II. Prezimena od ličnih imena koja potiču s islamskog orijenta. Svezak 1.* sadržava detaljan prikaz prezimenskoga dijela antroponimijskoga sustava s osobnim imenima orijentalnoga podrijetla u osnovi. Uz podatke o podrijetlu tih prezimena, njihovoj motiviranosti i rasprostranjenosti, otvara se jasnija slika o povijesnim, društvenim, kulturnim i ekonomskim okolnostima života na bosanskohercegovačkome prostoru. Nakon što se objavi i drugi svezak prezimenika ta će slika biti još potpunija i obavjesnija.

(Objavljeno: *FOLIA ONOMASTICA CROATICA* 30 (2021))

Bosiljko Domazet

O ROMANU EMSUDA SINANOVIĆA „NINOČKA“

Dionizijsko slavlje mladenaštva

U biblioteci „BOSANA, bošnjački pisci u Hrvatskoj“, izdanje BNZ za Grad Zagreb i Zagrebačku županiju, 2021. godine objavljena je knjiga Emsuda Sinanovića „Ninočka“ s podnaslovom „Ciklus u sjećanju na izgubljene djevojke“.

O sebi Sinanović piše ovako: „Ime mi je Emsud, što na arapskom jeziku znači: siguran, čvrst, razuman, a to su atributi koji i nisu baš prisposodivi uobičajenoj predodžbi o liku pjesnika; a prezime Sinanović vjerojatno potječe od turskog imena Sinan. Rođen sam 1. siječnja 1955. godine u Vrhpolju, selu kojeg od pamtivijeka ljube dvije zmijolike, zelenkaste ljepotice rođene udarcem Musinog štapa o stijenu obližnjih planina. I te dvije ljepotice, rijeka Sana (od latinskog sanus - jedini, jedina) i kći joj Sanica danju pjevaju pjesmu žuborenja, a noću uspavljaju moje vrijedne Vrhpoljčane“.

Na Filozofskom fakultetu u Zagrebu diplomirao je filozofiju, komparativnu književnost i jugoslavistiku. Magistrirao je s temom bošnjačke drame i teatra te obratio i tiskao doktorsku disertaciju „Poetika Envera Čolakovića“. Do sada je objavio zbirke poezije: „Vrhpoljski šehidi“ (1994.), „Osmijesi Bosne“ (1997. u suautorstvu sa sinom Gordonom), „Tarih o ljubavi“ (2001.), „Tarih o Slavonki“ (2009.). Objavio je i knjigu o povijesti bošnjačkog teatra „Bošnjačka drama“ (1995.), komediju „Ramo i Đulka“ (2007.) i roman „Mejruša alčak“ (2018.).

Sinanovićev novi rukopis, čiji je žanr teško odrediti, naprosto pršti od strasti, mladenačke ljubavi i dijaloga čiji smisao ipak dobacuje do onoga što ipak jest - pripovijedanje s temeljnom romanesknom strukturom. Ono što Emsuda Sinanovića čini prepoznatljivim i prilično drugačijim u jezerima i rijekama suvremene proze jest njegova pjesnička priroda, a pažljiviji čitatelj uočiti će i autorova znanstvenička nagnuća. Studentska, mladenačka ljubav ogrnuta je strasnim dijalozima, pravom rijekom riječi, nekih pomalo i zaboravljenih. One čine roman bistrim i živahnim tokom kojemu je jedini cilj - ljubav koja ne prestaje, koju valja stalno iznova buditi, ne samo riječju, već i izmaštanim opisima koji na kraju postaju i sami čin.

Kao što se autor ne ustručava riječima prizivati ljepote i značenja ljubavnoga čina, na sličan način na mnogim mjestima vrlo duhovito, uz imena znanih filozofa, književnika, svima poznatih intelektualnih autoriteta, dodaje i suvremene likove s polja estrade i zabave.

Uz književni jezik i studentski žargon, autor poseže i za starim bosanskim riječima, ali i onima daljeg porijekla, primjerice perzijskim i arapskim. Međutim, taj kontrast suvremenog jezika i onih riječi čije ćemo značenje katkad potražiti u priloženom rječniku manje poznatih riječi i izraza, uspješno čine fino tkanje romana i

dojam je da se u njemu prirodno uklapaju. Nađe se tu behara, pendžera, hurmašica, halve, bulbula, šadrvana i ezana - riječi autora koje se u ovom romanu slažu s rječnikom modernog grada.

Pritom, Sinanović u opisivanju ljubavi ne propušta dometnuti i prikazati socijalnu zbilju te odapinje i fino oblikovane kritičke strelice propitujući stvarnost - ne libi se ni spajanja istočne i zapadne filozofije pri čemu njegovi likovi propituju i priznate autoritete. Naravno, glavni su likovi potekli iz različitih svjetova, Nina je iz građanske familije, kći slavne pijanistice, a Ahmo iz skromne radničke porodice, žedan znanja, pa studira na dva fakulteta i pritom iskazuje i svoju strast prema ženama.

Po iskazu samog autora, ovaj je roman tek uvod u ciklus kojega naziva traganjem za izgubljenim sjenama ljubavi. Uz to, prema već spomenutom rječniku koji njegovi likovi koriste uz suvremene iskaze, vidljiva je vezanost Sinanovićeve za zavičaj, za Bosnu.

Istovremeno, načinom opisivanja likova, kontrasta između želja roditelja, posebno kad oni shvate s kakvim se studentima druži Nina, autor zaokružuje takozvani generacijski roman, jer ove mlade ljude uz otpor prema propisanim vrednotama spajaju slični interesi, u glazbi, književnosti, ali i u odijevanju i načinu provođenja slobodnog vremena.

U mnogim sekvencama Sinanović opisuje život u studentskim domovima, Studentski centar i legendarne filmske matinee u 13 sati, ali opisuje i publiku koja posjećuje Kinoteku i one koji idu na koncerte klasične glazbe.

Sve to povezuje generaciju, pa i sukob starijih i mladih, ali i prijateljstvo, humor te ljubav, ovdje opisana žestoko eksplicitno i katkad, kako bi sami likovi rekli, otkaćeno.

Ipak, sami zaplet kao i razrješenje odnosa među likovima, balans između njihovih želja i mogućnosti ako ga ikada i igdje uopće ima, neka ostane radoznom čitatelju.

Projekt
„Pjevati u Zagrebu“

MANIFESTACIJA „PJEVATI U ZAGREBU“

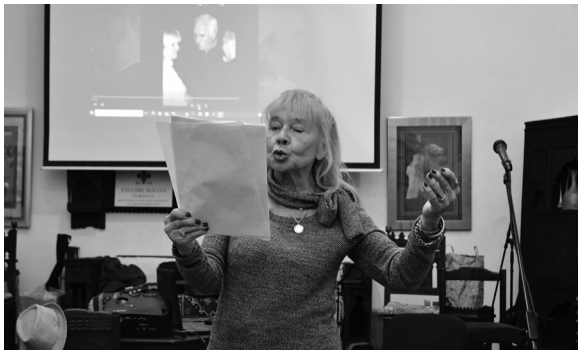
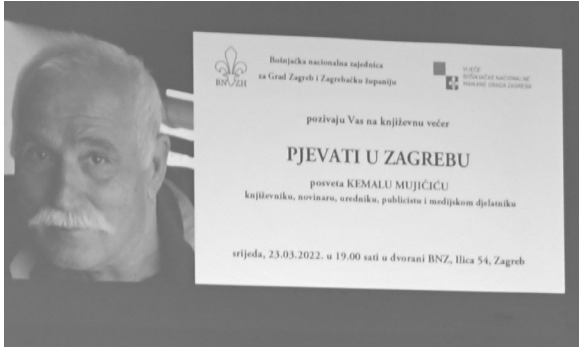
**Večeri bosanskohercegovačkih umjetnika
koji su u nekom dijelu svog života
živjeli i stvarali u Zagrebu**

Bošnjačka nacionalna zajednica za Grad Zagreb i Zagrebačku županiju u suradnji s Vijećem bošnjačke nacionalne manjine Grada Zagreba osmislila je manifestaciju koja bi na još jedan način naglasila povezanost Bosne i Hercegovine i Hrvatske (grada Zagreba). Riječ je o manifestaciji „PJEVATI U ZAGREBU“ koja bi po mogućnosti bila upriličena jednom mjesečno i svaki put bila posvećena drugom pjesniku/književniku.

Među ostalim riječ je o Safvet beg-Bašagiću, Musi Ćazimu Ćatiću, Aliji Nametku, Maku Dizdaru, Salihu Aliću, Nusretu Idrizoviću, Fadilu Hadžiću, Tahiru Mujičiću, Kemalu Mujičiću, Enesu Kiševiću, Seadu Begoviću, Ervinu Jahiću, a naravno i o čitavom nizu drugih pjesnika, odnosno književnika.

Stihove bi govorili renomirani zagrebački, hrvatski odnosno bosansko-hercegovački glumci uz glazbenu pratnju.

Realizacija će ovisiti i o raspoloživim minimalnim financijskim sredstvima, a svako je sufinanciranje dobro došlo. Postoji samo želja da se projekt realizira i da se njime pokažemo kao ‘živeći u hrvatskoj kulturi’.

Bosiljko Domazet

PRVA VEČER „PJEVATI U ZAGREBU“ KEMAL MUJIČIĆ: VEDRI I VJEČNI DJEČAK S UNE

U svojoj je digitalnoj magazii Kemal Mujičić zateferio 2400 ‘prijatelja’. Točan broj ne možemo znati, ali znamo da je Kemal bio sklon prihvaćanju sviju i svakoga – sve do onoga trena kad pokoji od njih iskaže elementarno neznanje ili pak nepoštovanje drugog i drugačijeg mišljenja. Pritom, mišljenje je Kemal uvijek imao i jasno ga obrazlagao, uz poneku psovku kad je trebalo, ali svoj je stav branio svim srcem. I katkad znao pogriješiti, ali to je odmah i priznavao, „da prijatelju, zajebò sam“, znao je napisati.

„Živ sam“, uzviknuo je na takozvanoj društvenoj mreži, u ponedjeljak 21. veljače točno mjesec dana otkad se nije oglasio, a dan kasnije napisao je: „Život je pravo i na razumijevanje.“

Naravno, mnogi smo se već bili zabrinuli, a gdje nećeš, jer Keme na mreži nejma već mjesec dana, gluho bilo da mu se nešto nije dogodilo?

Kasnije, nismo saznali puno, oglasio se s onim ‘živ sam’, pa o danu preseljenja Kemala Mujičića ne znamo. On je tako i htio i već se o tome izjasnio – dakle, naprosto živ sam! A vi kako hoćete.

Na rečenoj društvenoj mreži znamo samo to da je Kemal iz Bosanske Dublice.

Tako je u nekom danu od kraja veljače pa do prvog behara u vječnost preselio Kemal Mujičić. Gdje je, što je, znade li se dan komemoracije, kad je preselio na Ahiret, ima li koga da to zna?

Na kraju s proljeća, komemoracije nije bilo, a svoje je zemaljsko bivanje Kemo zaključio donorskom karticom, poput legendarne novinarke Jasne Babić, tako da ni dženaze nije bilo.

Prva večer „Pjevati u Zagrebu“ posvećena Kemal Mujičiću

„Dogodilo se tako da je prva večer projekta „Pjevati u Zagrebu“, što je pokrenula BNZ za Zagreb i Zagrebačku županiju, posvećena Kemal Mujičiću. Program je zamišljen kao oživljavanje sjećanja na veliki broj umjetnika, književnika, koji su stvarali ili još uvijek stvaraju u gradu Zagrebu“, rekao je Adis Keranović, predsjednik BNZ Zagreba i Zagrebačke županije istaknuvši suradnju s Vijećem bošnjačke nacionalne manjine grada Zagreba.

„Ovime želimo naglasiti kako je znatan broj Bošnjaka stvarao i danas stvara u gradu Zagrebu doprinoseći ukupnom kulturnom i društvenom životu grada. Kemal Mujičić čovjek je koji nikoga nije ostavljao ravnodušnim, a ova je večer prilika da se prisjetimo njegova djela i stvaralačkog života“, rekao je Armin Hodžić, predsjednik Vijeća bošnjačke nacionalne manjine grada Zagreba.

Tako se, negdje oko prvoga dana proljeća ove godine, u prostoru BNZ u zagrebačkoj Ilici, sastalo niz prijatelja, kako je autor projekta „Pjevati u Zagrebu“ Sead Alić rekao: „Večeras smo tu i večeras je ovdje s nama, u sjećanju našem, Kemal Mujičić. Govorit ćemo o njemu, govorit će njegovi prijatelji i oni koji to pozele, oni koji su ga poznavali.“

Zekat je znanje da ga širiš

Dugogodišnji Kemin prijatelj Avdo Imširović govorio je o zajedničkim putovanjima naglasivši „ako želite upoznati čovjeka onda putujte s njim, a Kemo je bio hodajuća enciklopedija, svladao je tehniku brzog čitanja i čitao sve do čega je stigao, od islama do kineske filozofije“.

„Nekako se čini, u ovim godinama to volim reći, imam dvije mahale. Eno, Kemo je nedavno preselio na onu stranu rijeke, a ja sam u mahali s ove strane, tu su mi kćeri, sin, unučad, još nešto rođaka i prijatelja, a na drugu već su prešli djedovi, nene, roditelji, moja Emina i mnogi prijatelji i rođaci - i nekad ne znam koja mi je od tih mahala važnija, jer nekako volim misliti da oni mene tamo čekaju“, rekao je Avdo.

Kemin zemljak iz Bosanske Dubice Sulejman Tabaković istaknuo je da je Kemo osebjuna ličnost i teško je takvu nadomjestiti jer on je naprosto dobra duša.

„Kada sam pisao knjigu iz pravne tematike, stalno me je opominjao, misli za koga pišeš, nemoj pisati pravnicima, piši meni i zato sam je posvetio njemu

kao zahvalu. On je mnogo toga pokretao, od poslova u vojsci, pisanja domovinskih načela do izdavaštva i poezije, urednik toliko knjiga, autor i scenarist mnogih televizijskih emisija. U isto vrijeme bio je i lagan i težak, zalagao se za svoje stavove“, rekao je Tabaković.

Rijetko je Kemal govorio svoje pjesme, a kako je rekao Enes Kišević, divno je pisao i istaknuo njegov „Samotni sonet“ (‘sad huk se sove čuje, tek se jeka blaga javlja, čuješ li je, čuješ li je’) te je izgovorio njegove stihove „Vodenica na Uni“ i „Samo pjesma i ništa više“.

„Poznavali smo se pedesetak godina, pratio je sve naše izvedbe na Dubrovačkim ljetnim igrama gdje sam nastupao trideset godina, bio je na svakoj predstavi. Pamtim ga kao onoga koji je manje govorio nego što je znao, a znao je puno. Istovremeno bio je jednostavan i skroman. Najslađe sam se smijao s Kemom, a trebate do smijeha narasti u sebi da bi se smijali“, rekao je Enes Kišević

Vječiti dječak s Une

Toplinu, znanje i sve ono što je Kemo nosio, teško je do kraja spoznati, ali on je naš i s nama je, rekla je Mirna Čadež Maljenović i naglasila da je Kemo sanjao ljepotu, znanje, a ponajviše sanjao je Bosnu. Izgovorila je dvije Kemalove pjesme „Venera i Pluton“ i „Bosna iz sna“.

„S Kemom se moglo razgovarati o svemu, čitao je mnogo, pisao i poklanjao knjige, u Bosanskoj Dubici svi smo ga znali kao Kemo Pibin, a i danas ga stariji znaju po tome spomenuti“, rekao je njegov sugrađanin Darko Milić dodavši „on će za mene uvijek biti onaj vječiti dječak s Une“.

„Imao sam sreću družiti se s čovjekom koji ne može stati u naša određenja riječima i svako je ono većim dijelom promašeno, pa čak i kad pogodimo nešto, zapravo smo promašili sve ostalo. Naravno da je najljepše bilo i do izražaja dolazi onda kada je sam govorio, znao je iznenaditi svojeg sugovornika, u dramaturgiji i u izrazu lica i svemu što je imao reći“, rekao je Sead Alić na kraju večeri i dodao:

„Njega je jednostavno nemoguće upristojiti, staviti ga da se drži etikecije, i tu bih rekao ono što mislim da je ovo jako važno. Kemal Mujičić važno je reći, bio je pokušaj apsolutne slobode, ili pokušaj istraživanja slobode, spajanja te ljepote u koju je toliko vjerovao i koju je pronašao u ženskom tijelu, ali ljubio je, što bi stari Grci rekli ‘prvo voliš jednu, pa mnogo žena, a onda voliš ideju žene’.

Kemo je ljubio ideju žene, on se uzdigao do te razine i šalio se na svoj račun pod stare dane. Kemo je pod stare dane više prešao u meditativni oblik seksa, ima u tome nečega erotskoga, on je zavodnik, zavodio je i muškarce i žene.“

Riječ je o čovjeku istraživaču, čovjeku ljubavi, čovjeku kao pokušaju slobode, čovjeku koji je prelazio granice koje su nametali moral, kruta pravila i dužnosti u ponašanju.

Bosiljko Domazet

DRUGA VEČER „PJEVATI U ZAGREBU“ SAFVET-BEG BAŠAGIĆ: „ŠTA JE DOMOVINA“

Druga u nizu posveta znamenitim Bošnjacima, književno-muzička večer „Pjevati u Zagrebu“ održana 18. svibnja u prostorima BNZ za Grad Zagreb i Zagrebačku županiju, ovaj je put bila posvećena bosanskohercegovačkom književniku, znanstveniku, prevoditelju i političaru Safvetu-begu Bašagiću, jednom od najmarkantnijih ličnosti devetnaestog stoljeća te začetnikom bošnjačkog nacionalnog preporoda.

Safvet-beg Bašagić, poznat i pod pseudonimom Mirza Safvet, ovako je pisao i govorio godine 1903.: „Šta je domovina? Je li selo ili grad, u kojem si se rodio? Je li država, pod koje se vladom nalaziš? Je li kopno Evropa, Azija itd? Nije ni jedno ni drugo, nego kolijevka jednog te istoga naroda, s kojim dijeliš radost i žalost, s kojim pjevaš i jadikuješ u istom jeziku i po istoj kajdi. Ta je kolijevka ograđena kostima tvojih otaca i djedova i okartana njihovom zajedničkom krvlju.“

Bašagić zastupa tezu o djelomičnoj državnoj samostalnosti Bosne u doba osmanske vladavine. „Kad se to gradivo malo po malo obradi i tačno ispitaju sva istočna i zapadna vrela, a to će više radinih sila stajati dosta truda i vremena; istom onda će poći za rukom jednom povjesničaru od zanata da sastavi potpunu povijest ponosne Bosne i junačke Hercegovine, koje su, kao države u državi sve do Omer pašinih vremena 1850., sačuvala svoju narodnu i povjesničku individualnost u formi aristokratske zadruge prkoseći istoku i zapadu“, zapisao je.

Stihove Safvet-bega Bašagića govorio je Enes Kišević, u glazbenom dijelu programa nastupili su zbor i orkestar „Bosana“ te solisti, dok su program vodili Fatima Baloković i Bosiljko Domazet.

„Neka ovo bude mubarek večer da razvijemo i potaknemo znanje, spoznavanje, učenje i podsjećanje na one koji su nam u povijesti imali što poručiti i kazati. Večerašnji putnik, namjernik iz onoga vremena, Safvet-beg Bašagić, musafir naš, neka u nama probudi sjećanje na svoj život i djelo“, rečeno je u najavi programa „Pjevati u Zagrebu“.

Voditeljica Fatima Baloković upoznala je prisutne s biografijom Safvet-bega Bašagića, govorilo se o njegovom školovanju, postignućima i njegovim zaslugama za bosanskohercegovačko društvo u austrougarskom periodu.

Taj vješti vitez riječi i kalema, rođen 6. maja 1870. godine u Nevesinju, bio je znanstvenik, pjesnik, pisac, historičar, prevodilac sa orijentalnih jezika, ali i političar.

Spremao se u Zagrebu 1894. privatno polagati maturu, ali mu je, zbog sudjelovanja u polaganju kamena temeljca domu Ante Starčevića u Zagrebu, vlada Khuena Héderváryja to zabranila, pa je maturirao sljedeće godine.

Za vrijeme dok je studirao u Beču, 1896. godine, u Zagrebu mu je štampana prva zbirka pjesama *Trofanda iz hercegovačke dubrave*. Za boravka u Beču, prikupljao je građu za historiju BiH te je 1900. godine publicirao *Kratku uputu u prošlost Bosne od 1463. do 1850*.

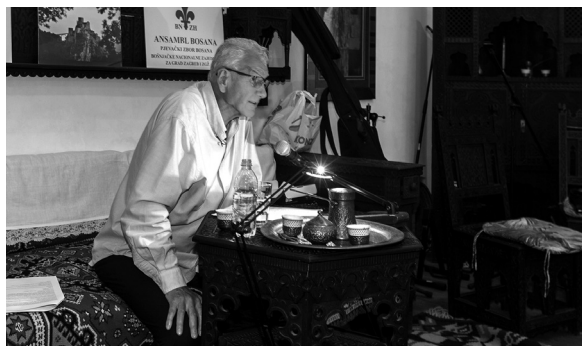
Na prvim izborima za Sabor BiH izabran je za zastupnika Banje Luke, bio je potpredsjednik te predsjednik Sabora radi čega nije mogao prihvatiti kandidaturu za profesora na Zagrebačkom sveučilištu.

Iz njegova saborskog djelovanja ostala je zabilježena anegdota: „Na sjednicu Sabora koja se održavala u Banja Luci, Safvet-beg stiže sa zakašnjenjem, gospodski obučen, s fesom na glavi. Čim je ušao, vikne Petar Kočić, također saborski zastupnik: *Turci u Aziju!*, a Bašagić mu odgovori: *A međedi u šumu!*“

Bio je jedinstvena ličnost, a njegova ostavština je bogata i u velikoj mjeri raznovrsna. Godine 1900. postao je jedan od samo devet Bošnjaka s fakultetskom diplomom, a deset godina kasnije stječe doktorat u Beču s tezom o bošnjačkim piscima na orijentalnim jezicima.

Na početku večeri, ansambl „Bosana“ izveo je pjesmu „Zemlja Tvrtka i Kulina bana“ u izvedbi Donata Orlića, a potom „Nigdje tako k'o u Bosni nejma“ koju je otpjevala Šefika Mešić.

Bosiljko Domazet DRUGA VEČER „PJEVATI U ZAGREBU“ SAFVET-BEG BAŠAGIĆ: „ŠTA JE DOMOVINA“

Iz raskošne poetske ostavštine Safvet-bega izvedene su: „Pjesma Bošnjaku“ (objavljena 1891.), „Šta je Bošnjak“ (iz 1894.), „Na Bajram“, „Knjiga života“, „Epilog“, „Kratak odgovor“, „Skroman poziv“ i druge.

„Ipak imade nešto što nije prolazno, što ne može ni puki slučaj, ni najljući neprijatelj uništiti, a to su umotvorine, koje mi zovemo literaturom. U tom carstvu ni sila, ni slučaj, dapače ni zub vremena, ne može pomračiti umne stečevine naroda koje je privrijedio kad je pobijedio barbarstvo i neznanje. Taj trijumf ostaje na vjeke, jer je on amanet budućim naraštajima i vremenima“, pisao je Safvet-beg.

U nastavku večeri, ansambl i orkestar „Bosana“, pod vodstvom dirigenta Ivana Buljana i voditeljem orkestra Edinom Džaferagićem, izveli su poznate pjesme: „Svi dilberi“, „Razbolje se šimšir list“, „Tamburalo momče uz tamburu“ (solistica Nađa Dervić) i „Bosno moja“ u završnici programa. Ilahiju „Dobro nam došo najveći sine“ recitirao je mladi Krenar Kadriju.

Video zapis održanog programa dostupan je na web stranici bnzh.hr

Bosiljko Domazet

TREĆA VEČER „PJEVATI U ZAGREBU“ MUSA ĆAZIM ĆATIĆ: „MOJA MALA IZBA – MOJ VELIKI SVIJET“

Treća u nizu posveta znamenitim Bošnjacima, književno-muzička večer „Pjevati u Zagrebu“ održana je 29. lipnja u prostorijama BNZ za Grad Zagreb i Zagrebačku županiju. Ovaj je put bila posvećena pjesniku i prevoditelju Musi Ćazimu Ćatiću. Njegove je stihove govorio **Enes Kišević**, u glazbenom dijelu programa nastupili su zbor i orkestar „**Bosana**“, dok su program vodili **Fatima Baloković** i **Bosiljko Domazet**.

„Dobra vam večer, akšam hajrulah, ovo je treća u nizu večeri, nazvali smo je Pjevati u Zagrebu, jer je to večer sjećanja, razvijanja i poticanja spoznavanja o onima koji su nam u povijesti imali što poručiti i kazati“, rekao je **Adis Keranović**, predsjednik BNZ za Zagreb i Zagrebačku županiju.

Musa Ćazim Ćatić, pjesnik i prevoditelj, bošnjački je pisac, rođen 12. ožujka/marta 1878. godine u Odžaku kraj Dervente, na Mevlud one godine kad je K&K monarhija došla u Bosnu. Poživio je tek 37 godina i preselio na Ahiret 6. travnja/aprila 1915. u Tešnju. Rođeno mu je ime Ćazim, a Musa nadimak.

Na početku prisjećanja na njegov život i djelo i trag koji je ostavio u kulturi Bosne i Hercegovine i Hrvatske, Senija Smailagić, članica Ansambla BOSANA, izgovorila je Ćatićevu pjesmu „Ja sam Bošnjak“.

Književnost Muslimana (Bošnjaka) na tlu Bosne i Hercegovine skoro četiri vijeka, do austrougarske okupacije, bila je uglavnom pisana na orijentalnim jezicima (arapskom, turskom i perzijskom), a manjim dijelom i s mnogo skromnijim dometima i na narodnom – maternjem jeziku. Tek se na prijelazu

iz XIX. u XX. stoljeće pojavljuju pisci, Muslimani (Bošnjaci) koji su pisali na maternjem jeziku. Jedan od najizrazitijih i najznačajnijih predstavnika bio je, svakako, Musa Ćazim Ćatić. Bio je pjesnik slobode, ali i boemskog duha, niko-me pardona nije davao.

Večer je uljepšao Enes Kišević govorenjem Ćatićevih stihova, od pjesme „Moja ispovijest“, do one koja ne govori samo o rijeci, naslovljene „Bosna žubori“.

Istovremeno, Musa Ćazim Ćatić bio je primjer Bošnjaka muslimana iz 19. stoljeća koji se dvou-

mio; nije se, u doba nacionalnog preporoda, mogao pronaći u nacionalnoj pripadnosti. Jedno se vrijeme vatreno zalagao za hrvatstvo (primjer pjesme „O Bosni“), potom je veličao srpstvo („Srpski ponos“). Na kraju se opredijelio za bošnjačku nacionalnu ideju (pjesma „Ja sam Bošnjak“).

U tom je trenutku, Ansambl **Bosana** izveo pjesmu „Bosno moja“, a u nastavku je bilo riječi o odrastanju i životu Ćazima Ćatića.

U Tešnju je pohađao mekteb, početnu vjersku te pučku školu, zatim brijački zanat i medresu, u kojoj kod tešanjskog muftije Mesud efendije Smajlbegovića uči turski, arapski i perzijski jezik.

Opsežan njegov pjesnički, lirski opus pretežito je ljubavnoga karaktera, uz povremenu obradu rodoljubnih i socijalnih tema. U njegovu su pjesništvu prijetni raznorodni utjecaji najpoznatijih pjesnika hrvatske i srpske moderne. Pisao je i eseje te prevodio s arapskog i turskog jezika. Bio je vrlo nadaren i inspirativan pjesnik.

„Moj je život soba tamna i duboka, gdje bijeli rijetko zaviruju dani“, zapisuje Musa Ćazim Ćatić u pjesmi „Tvoje oči“. U ova dva stiha, slikovito je sažeta sva istina o njegovu životu. Od rođenja pa do smrti proveo je život između jave i sna, boreći se da u sebi pomiri dva bića: jednog melankolika, sklonog sanjarenju i boemštini, i drugog mistika, okrenutog religiji i prožetog religijskim zanosom.

Kako bi označili taj dio iz Ćatićeva života, **Bosana** je izvela ilahiju „U dergahu mog srca“, dok je Enes Kišević govorio pjesmu „Tvoje oči“, jer riječ je za pjesnika i hrana i voda i sveopća energija univerzuma. Ona je oruđe, oružje i ljubav za koju se bori. Riječ je pjesnicima najjači afrodizijak i nepresušan izvor emocija.

U pjesmi „Zambak“ prepoznajemo svu raskoš Ćatićeve poezije koja se prelijeva iz ljubavne u mističnu, a Ansambl **Bosana** to je potkrijepio izvedbom pjesme „Djevojka je zelen bor sadila“.

S navršениh 20 godina Ćatić bježi u Tursku kako bi izbjegao odlazak u vojsku, gdje se upoznaje s Osmanom Đikićem, ali se sljedeće godine vraća u Tešanj. Već u Turskoj počele su njegove materijalne nevolje koje su, vjerojatno utjecale na gubljenje životne orijentacije. Odmah po povratku iz Turske uzet je u vojsku koju je služio tri godine u Tuzli i u Budimpešti.

U svojoj 21. godini počinje surađivati u „Bosanskoj vili“, s izrazito nacionalističkim i antiaustrijskim pjesmama. No, averzija prema vojsci i Austriji brzo je splasnula, čak je dobio čin *stražmeštra* (Wachtmeister, narednik), a već je tada usvajao i navike boemskog života.

Stihovima je surađivao i u *Beharu*, *Pobratimu*, *Domaćem ognjištu*, *Hrvatskoj smotri*, *Mladost Hrvatskoj*, *Savremeniku*, *Biseru*, *Gajretu*. Služio se pseudonimima Mustafa Kiazim, Garib, Šair, Jetim, Fakir, Musa, Domoljub.

Dvije godine, 1909. i 1910. studira na Pravnom fakultetu u Zagrebu, ali ne polaže nijedan ispit već se odaje boemskom životu, družeći se s Antunom Gustavom Matošem i Tinom Ujevićem. Prijateljstvo s njima pomoglo mu je da još dublje uđe u pjesnički svijet, ali isto tako i u svijet opijanja, boemskog i raskalašenog načina života.

Matoš je o njemu rekao: „Svi smo mi ljudi izobraženi, iz knjiga, a Musa je poseban i drugačiji od nas – on je čisti dragocjeni plod (bosanske) zemlje.“

Nakon te dvije godine u Zagrebu, ponovo se vraća u Tešanj, gdje radi kao činovnik u banci, ali je s posla otpušten zbog neurednog načina života. Slično mu se dogodilo i u Bijeljini, gdje je radio u gruntovnici kao pisar.

Koliki je bio njegov nemar prema svemu što nije spadalo u sferu njegovog interesa i dnevnih preokupacija pokazuje ovaj slučaj: „Pjesnik Ivan Turski potražio ga je jednog dana u zagrebačkoj Kazališnoj kavani, upoznao se s njim, odveo ga u jednu radnju i potpuno ga odjenio i obuio. Par dana nakon toga Ćatić je sve založio, s društvom propio i ponovo se našao u svom pohabanom odijelu, jer založene stvari nije mogao iskupiti ni tada, ni ikada poslije.“

Te 1912. godine, dok je radio u banci, čak pomišlja na samoubojstvo, ali istovremeno bilo je to vrijeme kada je pisao svoju najbolju poeziju. Sljedeće godine 1913. preuzima uredništvo časopisa „Biser“ na nagovor Muhameda Bekira Kalajdžića, mostarskog knjižara, kasnije vlasnika štamparije i časopisa i tu stvara najveći broj svojih djela. Pisao je pjesme, eseje, kritike, te prevodio brojne studije i knjige, najviše s turskog jezika.

Za godinu i pol dana, koliko boravi u Mostaru, Ćatić je napisao više nego za cijelog dotadašnjeg života, preveo je ili napisao 12 knjiga, a posebno se ističe nizom soneta, pri čemu onaj „Pred smrt“ nije dovršio; ona ga zatječe pri pisanju strofe u kojoj ostade zapisano „Moja mala izba - moj veliki svijet“.

Stihove te pjesme izgovorio je Enes Kišević, a Ansambl **Bosana** izveo je pjesmu „Zapjevala sojka ptica“.

Poslije Sarajevskog atentata 28. lipnja 1914. godine, mobiliziran je u Tuzlu, a ubrzo premješten u Oerkeny u Mađarskoj. Tu se ponovo prepustio boemskom životu te se u zimu te godine razbolio nakon što je jedne večeri, odlazeći pijan iz vojarne, pao i zaspao u snijegu. Prehlada se brzo razvila u tuberkulozu, pa je polovicom ožujka 1915. godine otpušten kući iz bolnice kao neizlječiv.

Uz pomoć Ademage Mešića, vraća se u Tešanj, gdje umire 6. travnja/aprila 1915.

Ratne prilike vjerojatno su bile uzrokom da ni jedan dnevni list ni časopis nije registrirao njegovu smrt. Tek godinu dana kasnije, 1916. u trobroju „Bisera“ izašao je nekrolog od njegovog druga i prijatelja Šemsudina Sarajlića, a iste godine i kraća biografija i prikaz njegovog književnog rada u „Sarajevskom listu“ od Hamzalije Ajanovića.

U čitavom ovom razdoblju objavljena su samo dva solidna eseja o njegovu književnom radu: od Tina Ujevića i od Ahmeda Muradbegovića.

Tek 1928. godine, prigodom proslave 25-godišnjice Muslimanskog kulturnog društva „Gajret“ objavljena je mala zbirka njegovih izabranih pjesama u redakciji A. H. Bjelevca i s predgovorom (biografijom) Hamdije Kreševljakovića. Tom prilikom otkriven je i nadgrobni spomenik na do tada zapuštenom pjesnikovu grobu. Na njegovom mezaru stoji isklesano: „Ovdje počiva pjesnik odličnoga dara, koji nije tražio časti ni šićara, već boemski živio i čuvenstveno pjev'o, dok ga udes ne doprati do ovog mezara.“

Pri kraju sjećanja i posvete životu i djelu Ćazima Ćatića, Enes Kišević je izgovorio njegovu pjesmu „Nad pepelom“.

Pjesnički opus Muse Ćazima Ćatića nije veliki – svega 128 pjesama. Najbolje pjesme nastale su negdje pred kraj njegova života i nakon boravka u Zagrebu. To su pjesme: *Jesenski plač*, *Tvoje oči*, *Imaginacija*, *Vizija*, *Noć* i *Smrt*.

Za kratkoga je života objavio zbirku Pjesme (1914), nastalih do 1908. i to po izboru nakladnika, a ne autora. Posmrtno su mu izašle Izabrane pjesme (1928) i Odabrane pjesme (1965). Potonju zbirku 1965. godine objavljuje zagrebačka *Zora*, u povodu 50 godina od Ćatićeve smrti (urednici: Novak Simić, Ivan Dončević, Krsto Špoljar, Nasko Frndić i Šime Vučetić) s predgovorom mostarskog profesora Abdurahmana Nametka, brata književnika Alije Nametka, koji je 1958. godine, doktorirao na Ćatićevo stvaralaštvu na Zagrebačkom sveučilištu. Zanimljivo je da su te knjige objavljene u ediciji „Pet stoljeća hrvatske književnosti!“

Njegov boravak u Zagrebu, gdje se upoznao s kretanjima u hrvatskoj modernoj poeziji, kao i utjecaj koji su na njega izvršili pojedini srpski i hrvatski pjesnici (prvenstveno Vojislav Ilić, Jovan Dučić, Silvije Strahimir Kranjčević, Antun Gustav Matoš, Tin Ujević i drugi), zatim traženje uporišta u neiscrpnom izvoru usmene narodne poezije u prvom redu sevdalinke, sve je to doprinijelo da ovaj pjesnik progovori autentičnim i originalnim glasom svog naroda i time postavi solidne književne temelje generaciji koja je došla poslije njega. Međutim,

siromaštvo, boemski život i prerana smrt onemogućili su Ćatića da svoj talenat iskaže do kraja.

Danas na bosanskohercegovačkim novčanicama nalazimo i slike ljudi koji su rijetko kada imali novca i koji su život proveli u gladi, besparici i bijedi. Tako se na 50 BiH maraka nalaze portreti Muse Ćazima Ćatića i Jovana Dučića, a živjeli su u gladi, besparici i bijedi.

Apoen s likom Ćatića kolokvijalno je dobio nadimak *feslija* i ova riječ je vremenom postala toliko popularna da je kod mnogih zamijenila izraz 50 maraka. Fes je jedina kapa koja se našla na BiH novčanicama.

Musa Ćazim Ćatić živio je u siromaštvu, koje neki nazivaju bijedom i oko toga se vežu priče o njegovu životu. Među ostalim tu je anegdota s jednim efendijom koji ga je pijanog našao u jarku. Nakon efendijine kritike, Musa mu je rekao: „Efendija, koga Allah upućuje - bude kao ti, a koga ti upućuješ - bude kao ja.“

Za kraj, uz lijepe pozdrave i želje, do sljedeće večeri **Pjevati u Zagrebu**, Ansambl **Bosana** pozdravio je prisutne pjesmom „Pokraj grada Sarajeva“. Posebni gosti ove večeri bili su sevdah pjesnik Abdulah Aliju Bećirević koji je, uz pratnju Sonje Kušec Bećirević na flauti, izveo pjesmu „Telal viče po Hercegovini“.

Prof. dr. sc. Sead Alić

PJEVATI U ZAGREBU

Završna ovogodišnja večer s Enesom Kiševićem BNZ, Zagreb, Ilica 54

Svako druženje s Enesom Kiševićem manje je ili veće duhovno slavlje. Riječ je o pjesniku koji ne piše pjesme nego ih rađa. Porodajni bolovi pretvaraju se u radost postojanja pjesme, radost govorenja pjesme i o pjesmi, roditeljsku radost prema novostvorenom životu.

Publika to zna, osjeti, razumije. Zna da neće prisustvovati izgovaranju riječi u obliku pjesme. Osjeti svaki stih i svako slovo. I sve razumije. Enes piše pjesme za srce koje je odobrio razum, odnosno pjesme uma oplemenjene srcem.

Teško da će se u skoro vrijeme pojaviti tako široka duša pjesnika i glumca, intelektualca i patnika, dobrog čovjeka i osuđenika. Enes je jedan, prepoznatljiv, dubok i još uvijek nedohvaćen u svojim pravim visinama.

I posljednja ovogodišnja manifestacija „Pjevati u Zagrebu“ još jednom je sve to dokazala. Enes je ključni čovjek bosanskohercegovačkog korpusa u Hrvatskoj. On je mjera onoga što treba i ne treba govoriti. On je mjera onoga kako treba govoriti.

I kada govori o ratu, i kada piše o ljubavi, prijateljima ili prirodi, mržnji u ljudima i vlastitom bijegu od takvih ljudi – Enes je uvijek oštro blago mehkoće, pjevač božanskih mjera ljudskosti, razumijevanja i ljubavi. Enes je pjesnik razumijevanja.

Proći će godine. Vrijeme će izbrisati skladišta rečenica pretvorenih u pjesničke oblike. Bit će zaboravljena većina nagrađivanih i ‘velikih’ pjesnika. No on će

ostati. Ostat će svjedočiti o (ne)vremenu kojemu je bio potreban i koje je čovjek kao ljudsko biće moglo nadrasti samo uz pomoć ovakvih duša.

Pjevati u Zagrebu bilo je lijepo.

Publika je rekla – veličanstveno.

Uz autora njegove stihove su govorile glumice Perica Martinović i Luca Anić, dok je uvodnu riječ o Enesovoj poeziji nadahnuto izrekao filozof Ivan Beš. Uz pozdravno slovo profesora Seada Alića koji je moderirao program, događanje je otvorio a zatim nastupio i na kraju programa zbor „Bosana“.

Tijelo

O tijelo, drago tijelo –
ljepoto moja i boli
kako te volio ne bih
kad duša moje te voli.

Ti si krhko i nježno
ko svjetlo, kao staklo.
Tako si skladno i lahko
a jako, jako si jako.

Ti nosiš munje uma,
bezmjerna osjećanja
i srce od svega veće –
beskrajna nesvjesna znanja.

O tijelo, dobro tijelo,
pjesmo zvjezdanih nota,
kroza te život struji –
najveća Svijeta vrednota.

Sad shvaćam zašto si, dušo,
u meni našla svoj dom –
u meni sve se kreće,
a sve je na mjestu svom.

***Ansambl „Bosana“ – 20
godina rada***

Prof. dr. sc. Sead Berberović

DVADESET GODINA ANSAMBLA „BOSANA“ 22.10.2002. – 22.10.2022. Kratka povijest

Osnivanje

Dugogodišnji pokušaji da se osnuje Ansambl nisu imali podršku u Kulturnom društvu „Preporod“. Stoga je Bošnjačka nacionalna zajednica Hrvatske (BNZH) pokrenula 2001. godine inicijativu za osnivanje Ansambla bošnjačkog stvaralaštva. Nastojalo se za ovu ideju zainteresirati sve bošnjačke asocijacije. Na sastanku održanom 12.11.2001. inicijativu su podržale sve bošnjačke asocijacije. Dogovoreno je da će Ansambl će biti zajednička aktivnost BNZH i Kulturnog društva „Preporod“.

Dana 10.12.2001. godine osnovan je Savjet Ansambla sa zadatkom da pripremi osnivanje Ansambla i kasnije usmjerava i vodi njegov rad. U Savjet su izabrani:

- Dževad Jogunčić – predsjednik
- Arslan Muslić – potpredsjednik
- Sabina Lović – tajnica.

Stručni voditelji:

- Muhidin Aličehajić, dr. med.
- Fuad Ahmetspahić, prof.
- Ajša Ruždija, dipl. inž.
- Abdulah Imširović, prof.
- Sado Tuzović.

Ansambl je osnovan pod nazivom „Ansambl narodnih igara, pjesama i običaja Bošnjaka“ a predviđeno je da ga sačinjavaju folklorna skupina, orkestar sa solo pjevačima i mješoviti zbor.

Tokom 2002. godine BNZH je prikupila financijska sredstva potrebna za opremanje Ansambla u iznosu od oko 160.000 kn. Sredstva su prikupljena od 51 donatora koji su sudjelovali u donacijama s različitim financijskim iznosima ili su donirali materijal. Izrađeno je preko 350 dijelova nošnji: 18 muških i 19 ženskih nošnji s više varijanti tipova i boja, tako da na sceni može istovremeno biti 50-ak plesača u nošnjama.

Dogovorno je Ansambl organizacijski pozicioniran u KDB „Preporod“ jer je „Preporod“ i ranijih godina prijavljivao ovaj program za financiranje Uredu za nacionalne manjine Republike Hrvatske.

Prvi nastup i prezentacija izrađenih nošnji bio je 22.10.2002. godine u dvorani IC Zagreb. Stoga se ovaj dan smatra danom osnivanja Ansambla. Već 30.10.2002. godine Ansambl je nastupio na poetsko-muzičkoj večeri pod nazivom „I to je Bosna“ u Kulturnom centru Bosne i Hercegovine te 3.11.2002. na V. Manifestaciji „Kulturno stvaralaštvo nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj“ u dvorani „Vatroslav Lisinski“. Nakon toga uslijedila su dva gostovanja 7.12.2002. u Tešnju i 21.12.2002. u Rijeci.

Važno je istaknuti da je Ansambl bio prvi bošnjački ansambl u Hrvatskoj s folklorom, orkestrom, zborom i solistima, potpuno opremljen narodnim nošnjama. Time smo bili uzor i dali poticaj drugim bošnjačkim asocijacijama u Hrvatskoj da organiziraju slična kulturno-umjetnička društva.

Uz voditelje folkloru Muhidina Aličehajića i orkestra Fuada Ahmetspahića, najveće zasluge za osnivanje i uspostavljanje Ansambla pripadaju tadašnjem potpredsjedniku BNZH Dževadu Jogunčiću, koji je neumornim angažmanom i optimizmom uspio osigurati donatorska sredstva, organizirati uvjete za rad i postaviti Ansambl praktički u jednoj godini dana na noge.

U prilogu pod nazivom „Pokušaji i početci osnivanja Ansambla“ dani su neki dokumenti o tome kako je grupa entuzijasta iz ničega stvarala Ansambl.

Rast Ansambla

Probe su u početku održavane u „Preporodu“, a zatim u KIC Bosne i Hercegovine, te povremeno u Islamskom centru Zagreb. Tokom 2003. godine zbog potpune nezainteresiranosti za rad Ansambla koja je vladala u KDB „Preporod“, kompletnu organizaciju i rad Ansambla vodila je BNZH, da bi 2004. godine, u dogovoru s „Preporodom“, i formalno preuzela program Ansambla.

Sljedeći važan iskorak u osiguravanju uvjeta za rad Ansambla dogodio se 2005. godine kada je BNZH dodijeljen na korištenje gradski prostor u Ilici 54. Uređivanjem prostora, potpomognuto brojnim donatorima, ostvarene su sve pretpostavke za uspješan rad i daljnji razvoj Ansambla.

Početakom 2006. godine formirana je i folklorna sekcija podmlatka s djecom od 6 do 14 godina koju su vodile 3 članice folklora (Emina Mehić, Behija Berberović i Elvira Tokić). Prvi put je nastupio „mali folklor“ na priredbi povodom obilježavanja Hidžretske nove godine 30.1.2006. godine u Islamskom centru.

U samo tri godine djelovanja ostvareni su zavidni uspjesi, brojni nastupi u Zagrebu te gostovanja u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj.

Izdvajanje KUD „Sevdah“ iz Ansambla

Početakom 2006. godine uslijedio je veliki udarac. Voditelj folklora Muhidin Aličehajić je 15.1.2006. od dijela članova Ansambla formirao KUD „Sevdah“. Izdvajanje je uslijedilo na poticaj i potporu iz bošnjačkih krugova (SDAH i SABAH) kojima su od početka smetali svi uspjesi BNZH. Obrazloženje Muhidina Aličehajića bilo je da se treba mladima dati prilika da upravljaju Ansamblom. Koliko je to bilo licemjerna izlika najbolje se vidi iz toga da je za predsjednika KUD „Sevdah“ izabran 59-godišnji Enes Kišević, a Muhidin Aličehajić sa svojih 76 godina izabran je za potpredsjednika. Trenutak je pažljivo planiran jer je sedam dana prije toga Ansambl imao gostovanje u Prijedoru na svečanosti otvaranja Čaršijske džamije, nakon kojeg su članovi ponijeli nošnje kućama kako bi ih uredili, pa su imali još nošnje kod sebe. Tako su članovi Ansambla koji su prešli u KUD „Sevdah“ otuđili veći broj nošnji. Pokušaji BNZH da se nošnje, koje su donatori financirali imajući povjerenje u BNZH kao instituciju, vrate u BNZH, nisu uspjeli.

Konsolidacija rada

Do polovice aprila 2006. godine ipak je konsolidiran je rad Ansambla. Za koordinatoricu rada Ansambla imenovana je Jasmina Berberović, orkestar na čelu s Fuadom Ahmetspahićem i Edinom Džaferagićem na koncu je ostao uz Ansambli, unatoč primamljivim novčanim obećanjima koje je nudio KUD „Sevdah“, a za novog koreografa je angažirana Ajša – Azra Ruždija. Ajša – Azra Ruždija je bila dugogodišnji plesač KUD-a „Ivan Goran Kovačić“ i Ansambla „Lado“ s kojima je u to vrijeme surađivala kao školovani koreograf. Ansambli je nakon toga nastavio sa svojim uspješnim radom, okupljeno je i pojačano članstvo, postavljene nove koreografije, uslijedila su iste godine nova gostovanja u Bihaću, Ključu, itd.

U radu folklorne grupe Ajši – Azri Ruždiji su pomagali:

- Emina Mehić (Krkalić)
- Salih Demirović
- Sanela Đuhera (Kurjaković)
- Edina Sejkić (Čaušević)
- Lana Kocet.

Jedno vrijeme samostalno su vodili rad folklorne grupe:

- Mirela Imamović
- Leonita Karanović.

2007. godine sisački pjevač Mehmed Goražda snimio je CD pod nazivom „Sevdah u duši i srcu“ uz pratnju orkestra „Bosana“. Na njegovom CD-u dvije pjesme je otpjevala Zdenka Ahmetspahić a aranžmane je napisao prof. Fuad Ahmetspahić.

U izdanju Weling studio d.o.o Zenica i uz suizdavaštvo Bošnjačke nacionalne zajednice Hrvatske, izašla je 2008. godine u Zenici knjiga voditelja zbora i orkestra prof. Fuada Ahmetspahića pod nazivom: „Bosana, Zbirka kompozicija za zborove i vokalne grupe“. Knjiga je promovirana u više gradova u Hrvatskoj te u Bosni i Hercegovini.

Solistica „Bosane“ Zdenka Ahmetspahić snimila je 2010. godine u prostorijama BNZ u Illici 54 „u živo“ CD album pod nazivom „Šadrvan“ uz pratnju Ansambla. Na albumu je ugostila pjevača sevdalinka iz Siska Mehmeda Goraždu s dvije pjesme. Aranžer svih pjesama i producent bio je prof. Fuad Ahmetspahić a album su financirali: Mešihat Islamske zajednice, BNZ ZG i ZGŽ, „Dado-tours“

s vlasnikom Ćazimom Asovićem, Hajro Ramadanović, Mujaga Družić, Avdo Šukrija – Šuko, Zvonimir Balen te Alan i Amar Ahmetspahić.

2014. godine promijenjen je naziv Ansambla u Ansambl narodnih običaja, plesova, pjesama i umjetničkog stvaralaštva Bošnjaka „Bosana“, Zagreb, skraćeno Ansambl „Bosana“.

Nakon 2017. godine prestaje s radom folklorna skupina i dječja folklorna skupina. Zadnji nastup folklorna skupina imala je 19.11.2017. godine na koncertu „Nitko da ne dođe do prijatelj drag“ u Zagrebačkom kazalištu lutaka. Pokušaji da se obnovi rad u narednih par godina nisu urodili plodom i čekaju nove generacije...

Mješoviti zbor i soliste vodio je Fuad Ahmetspahić sve do svoje smrti 26.9.2013. godine. Poslije njega voditelji zbora su bili Katarina Stojanović do konca 2018. godine a nakon nje do danas Ivan Buljan.

Važno je naglasiti da je cijelo vrijeme u Ansamblu djelovao i orkestar tako da su svi nastupi (folklor, zbora i solista) bili uz pratnju orkestra.

Kratka statistika „Bosane“

- 159 nastupa u Zagrebu: 118 nastupa na manifestacijama za Bošnjake, 9 na manifestacijama priređenima za nacionalne manjine i 32 javna nastupa za građanstvo Grada Zagreba
- 50 gostovanja u Hrvatskoj
- 31 gostovanje u Bosni i Hercegovini
- 4 gostovanja u inozemstvu (izvan BiH)
- Gosti na našim manifestacijama bili su KUD-ovi, zborovi, folklorne i vokalne grupe, orkestri ... (ukupno 60) iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine, te brojni solisti.
- U Ansamblu je kroz 20 godina bilo 244 aktivnih članova (plesaći, pjevači, solisti, instrumentalisti).

Fuad Ahmetspahić

POKUŠAJI I POČETCI OSNIVANJA ANSAMBLA „BOSANA“

*(Fuad Ahmetspahić „Bosana“ – Zbirka kompozicija za zborove i vokalne grupe,
Weling studio d.o.o Zenica, Bošnjačka nacionalna zajednica Hrvatske, Zenica
2008., str. 14.)*

.....

Dolaskom u Zagreb u jesen 1992. godine predložio sam tadašnjem predsjedniku Bošnjačkog kulturnog društva „Preporod“ da osnujemo zbor, ali sam grubo odbijen. Međutim otvaranjem srednje škole za djecu izbjeglice iz BiH krajem 1993. godine, pored nastave u razredu, osnivam i kamerni zbor, koji je u martu/ožujku 1994. godine nastupao dvije večeri na svečanom otvaranju Kulturnog centra BiH pri Ambasadi BiH. Uz zbor i instrumentalni trio nastupili su i solisti: moja školska kolegica Ljiljana Molnar-Talajić i Zdenka Ahmetspahić. A u ljeto iste godine, preko Kulturnog centra BiH, zbor je pozvan na Festival dječjih zborova u Füssenu. Festival je organizirala velika njemačka humanitarna organizacija „Care Deutschland“. Pod geslom „Bolje pjevati nego plakati“, a koje je organizator preuzeo od nas, organizirani su koncerti na kojima se skupljao dio pomoći od 50 miliona maraka, koliko je „Care“ namjeravao poslati za bolnice u BiH. Ozbiljnosti tih događanja pridonosila je i prisutnost dvojice ministara njemačke vlade i njemačka TV koja je sve to pratila. Dvije godine kasnije na taj festival došao je i zbor Osnovne škole za izbjeglice iz BiH, koji je zajedno sa mnom vodila Zdenka Ahmetspahić. Program oba zbora sačinjavale su domoljubne i narodne pjesme, pa su se aranžmani morali prilagoditi izvođačkim mogućnostima djece. Povratak iz Njemačke bio je ujedno i rastanak s djecom, jer su škole za djecu izbjeglice iz BiH prestale s radom, a njihovi đaci se rasuli širom svijeta. Ostale se samo slike i snimke s njihovih nastupa!

U jesen 1996. godine, na inicijativu dr. Muhidina Aličehajića, mene i tajnika Zagrebačke medrese Avde Imširovića osnovana je sekcija bošnjačkog folklorra, gdje sam ja bio zadužen za korepeticiju i stvaranje orkestra. Probe su počele u prostorijama Medrese, a poslije se prešlo u Kulturni centar BiH u Ilici 44. Nakon izvjesnog vremena odlučili smo se organizaciono uklopiti u „Preporod“. Nažalost, to je bila pogrešna odluka jer smo tamo doživjeli maćehinski odnos prvog predsjednika tog Društva. Promjenom uprave na skupštini „Preporoda“ stanje se malo popravilo, ali nedovoljno. Jer, mi smo već narasli i imali konture pravog ansambla koji se sastojao od folklorne sekcije, narodnog orkestra, vokalnih solista i kamernog zbora. Najzad nas je pod svoje okrilje preuzela Bošnjačka nacionalna zajednica Hrvatske. Uz veliko zalaganje dr. Muhidina Aličehajića i BNZH sašivene su replike bosanskih nošnji. Konačno, otvaranjem prostorija BNZH u Ilici 54 jula/srpnja 2005. godine stvoreni su normalni uvjeti za rad Ansambla bošnjačkog folklorra.

.....

Dževad Jogunčić

ZAŠTO SMO I KAKO FORMIRALI ANSAMBL BOŠNJAČKOG STVARALAŠTVA?

(Bošnjačka pismohrana, br 9-12, Zagreb, 2002.)

Pristalica sam jedne teze o nama Bošnjacima koja kaže „da smo istrajni jedino u izbjegavanju organiziranja u institucijama“, skloni smo brzo da oprostimo neprijatelju, a još brže da zaboravimo svoje korijene i kulturu. Takav nerazumljiv odnos prema osnovnim vrijednostima što tvore narod, naciju, a napose državu, zaslužuje da se proučava interdisciplinarno. Sklonost Bošnjaka zaboravu sigurno je dobrim dijelom utjecala i na sudbinu našeg naroda od sredine devetnaestog stoljeća do danas.

Jedna stara perzijska izreka kaže: „Narod je bogato stablo sa razgranatim krošnjama, a korijen mu je kultura, tradicija i svijest o sebi“; onoliko koliko je dubok i jak korijen toliko će biti jako stablo odnosno narod. Na ovim balkanskim prostorima ratne bure i vjetrovi, poput tornada smanjivali su životni prostor Bošnjaka. Korijen koga tvori kultura, tradicija i svijest, programski je ubijan. Kada je slab korijen, olakšan je posao vjetrovima ekspanzionističke politike naših susjeda u uništavanju stabla, u ovom slučaju baš nas Bošnjaka. Nema europskog naroda koji je od 1804. g. do danas smanjio svoj životni prostor za 14 puta. Nitko me ne može uvjeriti da u svemu tome nije bilo sistematskog programa. Uzeli su nam ime naroda Bošnjak, povijest unakazili falsifikatima ubijajući državotvornu ideju Bosne, prisvojili nam kulturu, a od velikih kulturnih i znanstvenih pojedinaca proizveli „neprijatelje“, praveći alibi da se sakrije njihovo stvaralaštvo. Iz godine u godinu bošnjačka epika, ono pripadajuće najdubljim osjećanjima, potiskivana je u zaborav. Tako se stvarao kompleks o sebi „da mi

ništa nemamo“. Stvorio se prazan prostor, da ga popuni tuđe. Time je bio olakšan posao genocidu nad našim narodom. Nisu slučajno u posljednjem ratu do korijena uništavani korijeni bosanske i bošnjačke kulture.

Trebalo je izbrisati sve tragove, jer i kamenje starih bosanskih gradova svjedoči Bosnu. Zato me nije previše iznenadilo, kada smo kod jednog broja „vodećih ljudi u kulturi“, zašto ne kazati otvoreno da je to bilo od bivšeg predsjednika KDB „Preporod“ g. Ibrahima Kajana naišli na nerazumijevanje. Naša želja da formiramo Ansambl sa folklornom grupom, proglašavana je primitivnom idejom.

Takvi su za nekakav elitizam, a on je u hrvatskim uvjetima za nas Bošnjake dobro tlo za konvertite i kriptogene Bošnjake. Upravo takvi Tuđmanovi diplomati to nastojanje nazvali su djelovanjem „horde petanata“. Deset godina u KDB „Preporod“ je nepovratno izgubljeno. Bivši potpredsjednik KDB „Preporod“ g. Hilmija Šabić, koji je želio formirati Ansambl, zbog toga je, između ostalog, i napustio „Preporod“. Uski krug samoproglashenih „elitista i velikana pera“ trošio je velika sredstva za štampanje pamfleta i panegirika o sebi samima. Sevdalinka, saz, dimije, mintani, to je za njih prošlost koju treba sakriti. Hvala Bogu, imali smo snage da ustrajemo i napravimo nešto naše i da to pokažemo svima. Dug je put do uspjeha i što je teži dolazak do cilja, radost je veća. Ideja o formiranju Ansambla, godinama je tinjala: u 2000. g. su osmišljeni svi detalji, a u 2001. g. urađeni nacrti prema originalima narodnih nošnji, kada su prikupljena i prva sredstva.

Inicijativu Bošnjačke nacionalne zajednice Hrvatske za formiranje Ansambla podržale su sve bošnjačke asocijacije na sastanku 12.11.2001. g..

Definirali smo i osnovnu ulogu Ansambla: afirmacija kulturnog i nacionalnog identiteta Bošnjaka u Hrvatskoj. BNZH je pokrenula tu akciju, definirala detalje narodnih nošnji, prikupila sva sredstva za te namjene i uradila više od 350 dijelova nošnji u drugoj polovici 2002. g.

S obzirom na važnost ovih aktivnosti formiran je Savjet Ansambla bošnjačkog stvaralaštva koji bi pomagao i usmjeravao rad ovog Ansambla. Prvi konstitutivni sastanak Savjeta Ansambla održan je u knjižnici Islamskog centra u Zagrebu 10.12.2001. g. Sastanku je prisustvovalo 32 sudionika. Osnovni zadaci su ostvareni, formirali smo fundus narodnih nošnji, okupili 50 mladih u ove aktivnosti, probe se redovito održavaju.

U zadnja dva mjeseca 2002. g. bilo je više od deset javnih nastupa u Zagrebu, Rijeci, Tešnju uz više priloga na HRT, TV Rijeka. Slobodno možemo kazati da je ovim projektom postignut puni pogodak.

Poziva za gostovanje ima sa svih strana. Bili smo u pravu što smo ustrajali na formiranju Ansambla.

Prema ostvarenom dogovoru dva predsjedništva G.O. KDB „Preporod“ i BNZH na sastanku od 7.1.2003. g. Ansambl će se kod svojih nastupa predstavljati kao zajednička aktivnost BNZH i KD „Preporod“.

Sadašnje predsjedništvo G.O. „Preporod“ ima sluha za ove aktivnosti, što je za svaku pohvalu. Ne smijemo dozvoliti da se ovo prekine djelovanjem otpadnika bošnjačkog naroda. Da prekinemo tradiciju zaborava kod Bošnjaka, zato u ovom prilogu iznosim niz dokumenata o formiranju Ansambla bošnjačkog stvaralaštva.

(Autor je predsjednik Savjeta Ansambla bošnjačkog stvaralaštva.)

Predmet: Osnivanje Savjeta Ansambla bošnjačkog stvaralaštva

Poštovani/a,

inicijativu Bošnjačke nacionalne zajednice za formiranje Ansambla podržale su sve bošnjačke asocijacije na sastanku 12.11.2001 g. Ansambl treba afirmirati kulturni i nacionalni identitet Bošnjaka u Hrvatskoj. Sve nacionalne manjine u Hrvatskoj imaju formirane folklorne sekcije. BNZH je pokrenula tu akciju, definirala detalje narodne nošnje i prikupila dio sredstva za tu namjenu. Započelo se sa uvježbavanjem folklorne grupe.

Prirodno, ta aktivnost treba da se razvija u okviru KDB „Preporod“ uz saradnju sa BNZH. Paralelno sa ovim treba pristupiti i proširenju orkestra narodnih pjesama i igara te formiranju velikog mješovitog zbora, izradom anketnih pristupnica. Za sve ovo trebaju materijalna sredstva i stručni voditelji ovih projekata. Obzirom na važnost ovih aktivnosti formiran je Savjet Ansambla bošnjačkog nacionalnog stvaralaštva koji bi pomagao i usmjeravao rad ovog Ansambla.

Prvi konstitutivni sastanak Savjeta Ansambla održan je u knjižnici Islamskog centra u Zagrebu 10.12.2001 g. u 20³⁰. Sastanku je prisustvovalo 32 sudionika.

Uz slijedeći dnevni red:

1. Izvještaj o provedenim aktivnostima BNZH u formiranju Ansambla (folklor-orkestar-mješoviti zbor)
2. Konstituiranje Savjeta Ansambla, izbor rukovodstva i stručnih voditelja Ansambla
3. Usvajanje prijedloga aktivnosti i plana rada Savjeta Ansambla
4. Razno

Nakon podnošenja izvještaja i provedene rasprave usvojeni su slijedeći zaključci:

1. Podržava se inicijativa za formiranje Savjeta Ansambla.
2. Izabrano je rukovodstvo Savjeta Ansambla i stručni voditelji:
  - a. Predsjednik Savjeta Ansambla: g. Dževad Jogunčić, potpredsjednik g. Arslan Muslić, tajnik gđica Sabina Lović.
  - b. Stručni voditelji Ansambla: dr. Muhidin Aličehajić, prof. Fuad Ahmet-spahić, Ajša Ruždija dipl. ing., g. Sado Tuzović, prof. Abdulah Imširović.
3. Usvojen je djelokrug rada Savjeta Ansambla.
4. Zadužuje se Predsjedništvo Savjeta Ansambla da uradi popularan materijal o aktivnostima na formiranju Ansambla sa apelom za doniranje priloga za materijalnu potporu rada. Izraditi anketne pristupnice za formiranje svih sekcija. Za svakog člana Savjeta napraviti po desetak kopija materijala za provođenje široke akcije prikupljanja sredstava i omasovljenja sekcija.

S poštovanjem,

Dževad Jogunčić
predsjednik Savjeta Ansambla

Predmet: Vaš doprinos Ansamblu bošnjačkog stvaralaštva

Poštovani/a,

pozivamo Vas da svojim doprinosom pružite pomoć Ansamblu narodnih igara i pjesama koji će njegovati tradiciju bošnjačkog naroda. Ne treba objašnjavati koliko bi to imalo značaja za afirmiranje kulturnog i nacionalnog identiteta Bošnjaka u Republici Hrvatskoj.

Stvorili su se uvjeti da i Bošnjaci pokažu svoju bogatu tradiciju.

Akcija je daleko odmakla, prikupljena su sredstva i kupljeni su osnovni materijali.

Nedostaje sredstava za izradu bošnjačke nošnje i operativni rad Ansambla. Ansambl treba da sačinjavaju folklorna grupa, mješoviti zbor i orkestar. U daljem tekstu će se koristiti naziv Ansambl.

Ansambl je organizaciono pozicioniran u KDB „Preporod“, a zajednički ga pomažu BNZH i KDB „Preporod“ i sve bošnjačke asocijacije u Republici Hrvatskoj. 10.12.2001. g. formiran je i Savjet Ansambla.

Savjet Ansambla sačinjavaju ugledni predstavnici bošnjačkog naroda, a članovi Savjeta po funkciji su: predsjednik BNZH kao osnivač i pokretač inicijative i predsjednik KDB „Preporod“. Uloga Savjeta Ansambla je da zajedno sa GO KDB „Preporod“ predloži pravce razvoja i osnovni plan aktivnosti Ansambla.

Savjet Ansambla treba dati upute za sadržaje rada čiji rezultat treba da bude:

- njegovanje kulture i običaja bošnjačkog naroda
- čuvanje tradicije narodnog stvaralaštva Bošnjaka
- saradnja sa kulturnim društvima u BiH i Hrvatskoj
- afirmiranje i okrupnjavanje sekcija za folklor, orkestar i zbor
- pomoć u pripremi javnih nastupa u zemlji i inozemstvu
- stvaranje prostornih uvjeta za rad Ansambla
- osiguranje sredstava za nabavu odjeće i instrumenata
- osiguranje materijalnih pretpostavki za rad stručnih voditelja Ansambla, javne nastupe u zemlji i inozemstvu
- podrška svim aktivnostima koje treba da afirmiraju zajedništvo i druženje.

Postojanje Savjeta Ansambla daje sigurnost da će se ovi poslovi uspješno završiti.

Vaš skromni prilog u granicama mogućnosti možete dati na blagajni Medžlisa IZ u Zagrebu. Svi koji pomognu ovu akciju će dobiti detaljan izvještaj o prikupljenim sredstvima i strukturi trošenja i imenima darovatelja. Molimo Vas da ovu informaciju proširite u krugu svojih prijatelja i da ih pozovete da pristupe radu neke od sekcija.

Hvala Vam unaprijed uz poštovanje,

Dževad Jogunčić dipl. ing.
predsjednik Savjeta Ansambla

Zagreb, 26. 01. 2002. g.

Savjet Ansambla Bošnjačkog stvaralaštva

Predmet: Poziv na prvu prezentaciju fundusa bošnjačkih nošnji

Poštovani,

pozivamo Vas da prisustvujete sastanku Savjeta Ansambla, koji će biti 01.10.2002. (utorak) u biblioteci Islamskog centra u Zagrebu u 19 sati. Pozvali smo samo članove Predsjedništva G.O. KDB „Preporod“ i G.O. BNZH, članove savjeta Ansambla i donatore. Cilj sastanka je podnijeti izvještaj o gotovosti i financijskim utrošcima i prvi puta pokazati sve primjerke urađenih nošnji.

Veliko nam je zadovoljstvo, da Vas izvijestimo da smo nakon dvije godine priveli kraju projekt na formiranju fundusa bošnjačkih narodnih nošnji. Definiranje projekta, izrada dokumentacije uz konzultiranje literature i originalnih primjeraka iz etno zbirki trajalo je više od godinu dana. Za izradu, krojenje i vez trebalo je godinu dana. Možemo kazati da imamo jedinstvenu zbirku nošnji koje predstavljaju repliku originala uz korištenje materijala koji su danas na raspolaganju.

Raspolažemo sa 350 kom odjevnih predmeta, što samo po sebi govori o obimu posla koji je završen. Muški dio Ansambla raspolaže sa 18 dijelova odjeće u više varijanti tipova i boja. Ženski dio ansambla ima 19 dijelova sa više varijanti i boja.

Osnovni koncept je bio da opremimo Ansambl od 10 muških i 10 ženskih članova.

Raspoloživi fundus omogućava da se prema zahtjevu koreografije Ansambl može opremiti sa najmanje tri vrste odjeće. Slikovito kazano u jednom momentu na sceni možemo opremiti preko 50 sudionika. Folklorni Ansambl ima 20 plesača i nakon devet mjeseci proba, pripremljen je program u trajanju od 40 minuta.

Ansambl funkcionira u sastavu KDB „Preporod“ u Zagrebu. Ovo se moglo uraditi prvo zahvaljujući velikom entuzijazmu voditelja Ansambla u kojem se mora posebno istaknuti doprinos dr. Muhidina Aličehajića.

Nemjerljiv je doprinos i Vas donatora. Sva sredstva su prikupljena na jednom mjestu u Islamskom centru, osim uplate g. Fuada Nuhića koja je bila bankovnom uplatom na BNZH. Pored novčanih uplata bilo je priloga u materijalima.

Materijali su kupljeni u Zagrebu, Istanbulu, Rabatu, Sarajevu, Tešnju, Tuzli i Gračanici. Krojenje i šivenje su uradili majstori iz firme „Napredak“ Tešanj, vezovi u Zagrebu u firmi „Eurovez“ g. Ibrahima Afgana, obuća u firmi „Fortuna“ Gračanica. Puno manjih detalja završeno je u malim radionama u Gračanici, Sarajevu, Tuzli i Tešnju.

Posebno moram istaknuti upornost i iskazanu vještinu majstora iz Tešnja Fehre, Nusrete i Nafe Jašić. Napravili bi veliku pogrešku da ne spomenemo veliki doprinos i direktora tvornice obuće „Fortuna“ iz Gračanice g. Safeta Pjanića.

Po završetku svih aktivnosti za sve donatore, članove Savjeta i članove Predsjedništva KDB Preporod i BNZH će biti napravljen detaljan financijski izvještaj. Okvirno se može kazati da će ukupan projekt koštati 100.000,00 kuna.

Donacija firme „Megatti“ išla je direktno na tvornicu „Napredak“ u Tešnju i uključena je u gornji iznos. Prema čvrstim obećanjima donatora, konstrukcija financiranja je osigurana. Time bi bile pokrivena sve stavke iz tabelarnog izvještaja.

Treba u narednih 10 dana razviti aktivnosti prikupljanja sredstava koja nedostaju, uplate vršiti na blagajni Islamskog centra u Zagrebu.

Kad sve bude završeno, planiraju se slijedeće manifestacije:

- Naziv projekta: To je Bosna i Hercegovina
- Podnaslov: Kulturna manifestacija Bošnjaka u Hrvatskoj
- Program: Revija nošnji, kratko upoznavanje sa bošnjačkim folklorom 10 min.
Izložba starih dijelova bosanskih nošnji 10 min.
Prikaz igara i pjesama Ansambla bošnjačkog folkloru 40 min.
Degustacija bosanske kuhinje.
- Planirani termin: 16.10.2002. g. u Kulturnom centru BiH u Zagrebu.
- Stvaralaštvo nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj u organizaciji Vlade Republike Hrvatske 3.11.2002. g. u Velikoj dvorani „Vatroslava Lisinskog“.
- Posjeta Tešnju, Rijeci, nastupi na HRT u okviru emisije „Prizma“, studeni/prosinac 2002. g.

Lijepi pozdrav i selam,
Zagreb, 27. 09. 2002.

Dževad Jogunčić dipl. ing.
predsjednik Savjeta Ansambla

SPISAK OPREME U FUNDUSU BOŠNJAČKOG FOLKLORA

No	Vrsta odjeće za muškarca	Komentar
1.	- čakšire	11 kom. gotovo
2.	- fermen	11 kom. gotovo
3.	- ječerma	11 kom. gotovo
4.	- fes	14 kom. nabavljeno
5.	- pojas	9 kom. gotovo
6.	- košulja	10 kom. gotovo
7.	- čarape	10 pari
8.	- cipele-kundure	10 kom. gotovo
9.	- čizme	10 kom. gotovo
10.	- muški mintani - dolamica	10 kom. gotova
11.	- kabanice	2 kom. u radu
12.	- kožni bensilah	2 kom. gotova
13.	- džemadan	11 kom. gotova
14.	- šalvare	8 kom. gotovo
15.	- koparan	8 kom. gotovo
16.	- bjelokape	10 kom. gotovo
17.	- peškir	10 kom. nabavljeno
18.	- svilena marama	10 kom. gotovo
No	Vrsta odjeće za ženu	Komentar
1.	- košulja sa vezom	10 kom. gotovo
2.	- bluza svilena sa vezom	10 kom. gotovo
3.	- ječerma	10 kom. gotovo
4.	- dimije široke sa zlat. trak.	10 kom. gotovo
5.	- dimije uske sa haljinom	10 kom. gotovo
6.	- pokrivalo za glavu	10 kom. gotovo
7.	- kerane šamije	10 kom. gotovo
8.	- pojas zlatni	14 kom. gotovo
9.	- obuća (papuče)	10 pari gotovo
10.	- cipele	10 pari gotovo
11.	- fermen	10 kom. gotovo
12.	- hanterija	10 kom. gotovo
13.	- mintan - dolamica	10 kom. gotovo
14.	- haljina ispod hanterije	10 kom.
15.	- ženski fesić-tasić i tepeluk	10 kom. gotovo
16.	- čarape	10 pari
17.	- uske dimije	10 kom.
18.	- farcule	10 kom. gotovo
19.	- svilene marame	20 kom. nabavljeno

**Poziv na prvu prezentaciju bošnjačkog folkloru koja će biti 22.10.2002.
(utorak) u 20 sati u Islamskom centru u Zagrebu**

Poštovana/i,

veliko nam je zadovoljstvo, da Vas izvijestimo da smo nakon dvije godine priveli kraju projekt na formiranju fundusa bošnjačkih narodnih nošnji. Raspoložemo sa 350 kom odjevnih predmeta, što samo po sebi govori o obimu posla koji je završen. Ansambl funkcionira u sastavu KDB „Preporod“ u Zagrebu. Drago nam je da ćete prvi puta u Hrvatskoj, imati priliku upoznati bogatstvo pjesme, igre i nošnji Bošnjaka.

Nosioci ovog Projekta bili su: prim. dr. Muhidin Aličehajić, voditelj projekta, te članovi Savjeta Ansambla bošnjačkog stvaralaštva: g. Dževad Jogunčić; predsjednik, g. Arslan Muslić; potpredsjednik, gđica. Sabina Lović; tajnica Ansambla, g. Fuad Alispahić prof., voditelj za glazbu.

Imamo potrebu da istaknemo donatore ove akcije po abecedi, te da im se javno zahvalimo: Bečirović Ibrahim, Bečirović Ekrem, Berber Amgisa, Berber Mersad, Berberović Jasmina, Bešić Šehida, Cvijetić Asaf, Družić Mujaga, Dubravić Tevhida, Čićić Sulejman, Čengiđ Šahin, Čorić Kismeta, Hadžavdić Džavid, Hadžić Zinka, Hodžić Šemso, Idrizi Hamid, Ikanović Ahmed, Jatić Orhan, Jogunčić Dževad, Kolašinac Emina, Mehić Seid, Mehić Vasvija, Mekić Nevzada, Merdović Smajo, Mušović Osman, Mutapčić Tarik, Muzurović Midhat, Mula-husejnović Mediha, Muslić Arslan, Muslić Jasminko, Melkić Enes, Nuhić Fuad, Omanović Mirza, Omeragić Ismet, Ramadanović Hajrudin, Redžebašić Ismet, Skadrak Hajrudin, Smajlović Mirha, Solak Salih, Šabić Hilmija, Šabić Mirza, Sadović Salko, Skadrak Hajrudin, Smajić-Aličehajić Emina, Tataragić Smajo, Tinjić Dževdet, Topić Sakib, Trkalić Mido, Ugljen Aida, Velagić Husein, Zulić Muhamed, Žunić Đulko.

Lijepi pozdrav i mahsuz selam,

Prof. dr. Sead Berberović
predsjednik G.O. BNZH

Predmet: Prijedlog zaključaka sa KDB „Preporodom“ o aktivnostima Ansambla bošnjačkog stvaralaštva

Inicijativu Bošnjačke nacionalne zajednice za formiranje Ansambla podržale su sve bošnjačke asocijacije na sastanku 12.11.2001. g.

Definirali smo i osnovnu ulogu Ansambla: Ansambl treba da afirmira kulturni i nacionalni identitet Bošnjaka u Hrvatskoj. BNZH je pokrenula tu akciju, definirala detalje narodnih nošnji, prikupila sva sredstva za te namjene i uradila više od 350 dijelova nošnji.

Obzirom na važnost ovih aktivnosti formiran je Savjet Ansambla bošnjačkog stvaralaštva koji bi pomagao i usmjeravao rad ovog Ansambla. Prvi konstitutivni sastanak Savjeta Ansambla održan je u knjižnici Islamskog centra u Zagrebu 10.12.2001 g. Sastanku je prisustvovalo 32 sudionika. O detaljima i zadacima Savjeta Ansambla napravljeno je niz izvještaja.

Osnovni zadaci su ostvareni, formirali smo fundus narodnih nošnji, okupili 50 mladih u ove aktivnosti, probe se redovito održavaju. U posljednja dva mjeseca bilo je više od deset javnih nastupa u Zagrebu, Rijeci, Tešnju, uz više priloga na HRT, TV Rijeka. Slobodno možemo kazati da je ovim projektom postignut puni pogodak.

Poziva za gostovanje ima sa svih strana. Bili smo u pravu što smo istrajali da formiramo Ansambl. Siguran sam da se svi slažete da Ansambl treba još više da razvija svoje aktivnosti. Dosadašnja praksa je pokazala da treba neke stvari pojasniti i regulirati ih dogovorom. Zato predlažem da se kroz diskusiju definira nekoliko odgovora.

Mi iz BNZH smatramo da Ansambl bošnjačkog stvaralaštva treba da ima slijedeće sadržaje:

1. Ansambl narodnih igara, narodne muzike, vokalna grupa i solo pjevači
2. Mješoviti zbor
3. Bošnjački dramski studio
4. Etno zbirku.

Radom Ansambla treba da upravlja Savjet Ansambla koji treba da sačinjavaju članovi Predsjedništva G.O. BNZH i G.O. KDB „Preporod“, predsjednici svih bošnjačkih asocijacija u RH, afirmirani kulturni i javni radnici Bošnjaci u RH i donatori.

Savjet bi se sastajao najmanje jednom godišnje.

Izvršno tijelo Ansambla bi bilo Predsjedništvo Savjeta Ansambla od 9 članova.

Predsjedništvo Ansambla bilo bi sastavljeno od predsjednika, potpredsjednika, tajnika i blagajnika-rizničara Savjeta Ansambla. Ostalih pet članova bi bili članovi stručnog Savjeta: voditelj Ansambla narodnih igara, voditelj orkestra, voditelj mješovitog zbora, voditelj drame i etno zbirke.

Ansambl bi imao poseban žiro račun pri BNZH na koji bi se skupljala sva sredstva donacija, sponzorskih ugovora itd.

Predsjedništvo bi o svom radu izvještavalo Savjet Ansambla, GO BNZH i GO KD „Preporod“. Ansambl kod svojih nastupa predstavljao bi se kao zajednička aktivnost BNZH i KD „Preporod“.

U pravno formalnom obliku kod davanja programa prema Vladi RH koristiti i dalje da je to aktivnost KD „Preporod“. Ovim izbjegavamo formalizam o pripadnosti Ansambla, pravi odgovor je da on pripada i predstavlja bošnjački narod u Republici Hrvatskoj. Sa predloženim konceptom upoznati su svi članovi Predsjedništva G.O. BNZH i G.O. KDB „Preporod“ i potpuno ga podržavaju.

U Zagrebu, 07. 01. 2003.

Predmet: Plan rada Ansambla bošnjačkog stvaralaštva za 2003/2004 g.

Ansambl bošnjačkog stvaralaštva se sastoji od slijedećih aktivnosti:

1. Ansambl narodnih igara, narodne muzike, vokalna grupa i solo pjevači
2. Mješoviti zbor
3. Bošnjački dramski studio
4. Etno zbirka.

Ansambl narodnih igara, narodne muzike, vokalna grupa i solo pjevači

Treba trajno riješiti problem prostora za probe ili iznajmljivanjem ili dogovorom sa Ambasadom BiH. Potrebno je proširiti orkestar sa dvije gitare, klarinetom, flautom i harmonikom. Trajna aktivnost na proširenju broja plesača i orkestra.

Potrebno financirati voditelja orkestra, korepetitora folkloru, koreografa za najmanje dvije probe tjedno te garderobijera koji bi brinuo o svim predmetima. Planirana sredstva 60.000 kn. (za jednu godinu).

Nabavka ukrasnih pojasa pafova, traboloza, kubura i sablji. Planirano 25.000 kn.

Nabavka harmonike, gitare, bubnjeva, violine, tarabuka, tapana, kontrabasa i klarineta. Planirano 100.000 kn (u dvije godine).

Nabavka mikrofona, zvučnika, pojačala, cd-playera i reflektora. Planirano 60.000 kn (u dvije godine).

Nabavka bosanske sobe od rezbarenog drveta. Planirana sredstva 20.000 kn (završeno).

Osigurati prostorije za čuvanje odjevnih predmeta i etno zbirke sa najmanje 30 garderobnih ormarića te priborom za održavanje (završeno).

Izrada kataloga bošnjačkih nošnji na bosanskom i engleskom jeziku u 2000 kom.

Izrada WEB-site sa katalogom bošnjačkih nošnji. Planirana sredstva 20.000 kn (u prvoj polovici 2003.).

Plan rada folkloru i orkestra po detaljima umjetničkog sadržaja treba da pripreme dr. Muhidin Aličehajić i prof. Fuad Ahmetspahić.

Planirana gostovanja u 2003. g.

Hrvatska

Nastupi Ansambla u Karlovcu, Sisku, Osijeku, Gunji, Puli, Rovinju, Umagu, Labinu, Dubrovniku, Splitu i Zagrebu. Planirani troškovi prijevoza: 30.000 kn.

Učešće u smotrama folkloru grada Zagreba sa Gradskim uredom za kulturu i Turističkom zajednicom grada Zagreba.

Jedan veliki javni nastup u dvorani Lisinski za dan državnosti BiH.

Dva nastupa u džamiji i jedan nastup na bošnjačkom sijelu u Zagrebu.

Više nastupa na HRT za multinacionalni program Prizma.

Inozemstvo

Bosna i Hercegovina: Tuzla u Bosanskom kulturnom centru, Sarajevo na manifestaciji Bašćaršijske večeri, Sanski Most Dan grada, Bihać Kulturna manifestacija na Uni, Maglaj tokom studentskih dana BiH.

Turska: Učešće na smotri balkanskog folkloru u Bursi.

Austrija: Beč u organizaciji Bosansko-austrijskog udruženja Graz sjećanje na Bošnjake u I. svjetskom ratu.

Engleska: London u organizaciji Svjetskog kongresa dijaspore.

Švedska i Njemačka: U organizaciji bošnjačkih udruženja.

Sjeverna Amerika i Kanada: U organizaciji Bošnjačkog kongresa SAD i Kanade.

Mješoviti zbor

Razviti široku akciju na prijavljivanju članstva, oglasom i prijavama popunjavanjem upitnika. Formiranjem mješovitog zbora se ne ukida djelovanje *Bulbula*. Isto tako oni koji žele paralelno pjevati u *Bulbulima* i folkloru to mogu.

Nakon formiranja grupe sa najmanje 20 sudionika krenuti sa probama.

Voditelj mješovitog zbora treba da bude afirmirani muzički pedagog. Prije zaključenja ugovora treba da definiše Program rada za 2003/2004. g.

Planirati za rad mješovitog zbora 20.000 (za 2003 g.).

Bošnjački dramski studio

Razviti široku akciju na prijavljivanju članstva, oglasom i prijavama popunjavanjem upitnika. Dramski studio treba da je sastavni dio Ansambla. Treba da afirmira i približi bošnjačko duhovno stvaralaštvo: recitalima, poezijom, dramskim tekstovima i scenskim postavljanjem. Osnovu tima bi sačinjavali mr. Emsud Sinanović koji je magistrirao na temu „Bošnjačke drame“. Za pojedini-

ne pripreme angažirali bi afirmirane pedagoge i umjetnike: Enes Kišević, Zijad Gračić, Semka Sokolović i Aida Bukvić.

Koristiti iskustva KD Preporod iz Sarajeva, Tuzle itd. Aktivnosti Bošnjačke drame bi bile u tijesnoj povezanosti sa folklorom i orkestrom. Za rekvizite bi koristili fundus narodnih nošnji i etno zbirke. Planirana sredstva: 30.000 kn (u dvije godine).

Etno zbirka

Pokrenuti široku akciju doniranja raznih predmeta, umjetničkog zanatstva, slika, vezova, bakarnog posuđa, ćilima itd.

Osnova bi bila bosanska soba čija je nabavka završena. Za stručne konzultacije koristili bi dr. sc. Nailu Ceribašić i prof. dr. Saliha Kulenovića. Planirana sredstva 20.000 kn (u dvije godine).

Sa predloženim planom rada upoznati su svi članovi Predsjedništva G.O. BNZH i G.O. KDB „Preporod“ i potpuno ga podržavaju.

Lijepi pozdrav,

Dževad Jogunčić, dipl. ing.
predsjednik Savjeta Ansambla

Zagreb, 07.01.2003. g.

Prof. dr. sc. Sead Berberović

STATISTIKA DVADESETOGODIŠNJEG RADA ANSAMBLA „BOSANA“

U dvadeset godina rada Ansambl je imao ukupno **244 nastupa**, od čega:

– **Ukupno 159 nastupa u Zagrebu**

– *118 na manifestacijama organiziranim za Bošnjake*

- 73 nastupa u dvorani BNZ
- 24 koncerta u Zagrebačkom kazalištu lutaka
- 8 koncerata u Islamskom centru Zagreb
- 4 nastupa u Kulturnom centru Trešnjevka
- 2 nastupa u „Češkoj besedi“
- 2 nastupa u Studentskom centru Zagreb
- 1 nastup u Muzeju Mimara
- 1 nastup u dvorani „Cibona“
- 1 nastup u hotelu „Antunović“
- 1 nastup u Domu kulture Prečko
- 1 nastup u KIC Bosne i Hercegovine

– *9 nastupa za nacionalne manjine*

- 5 nastupa na smotri Kulturnog stvaralaštva nacionalnih manjina u Hrvatskoj u dvorani „Lisinski“
- 1 nastup na koncertu najboljih folklornih skupina nacionalnih manjina Grada Zagreba u kazalištu „Gavella“
- 1 nastup na koncertu rekreativnih i folklornih skupina nacionalnih manjina Grada Zagreba u Narodnom sveučilištu Dubrava
- 1 nastup na Danu Koordinacije nacionalnih manjina Grada Zagreba
- 1 nastup na „Crnogorskoj večeri“ – Društvo „Montenegro“ Zagreb

– 32 javna nastupa za građanstvo Grada Zagreba

- 3 nastupa na Smotri folklornih amatera Grada Zagreba u Narodnom sveučilištu Dubrava
- 3 nastupa na Smotri folklornih amatera Grada Zagreba (2 u dvorani „Lisinski“ i 1 u Centru za kulturu Dubrava)
- 3 nastupa na Danu nacionalnih manjina Grada Zagreba na Zrinjvcu
- 3 nastupa za Udrugu invalida rada Grada Zagreba (Centar za kulturu Trešnjevka, park Maksimir i Udruga invalida)
- 3 nastupa na manifestaciji „Dani Šefika Pezerovića“ u spomen na prvog poginulog Bošnjaka u domovinskom ratu
- 2 nastupa na manifestaciji „Jesen na Knežiji“
- 1 nastup na koncertu Veterana Folklornog ansambla SKUD I. G. Kovačić u Zagrebačkom kazalištu lutaka
- 1 nastup na otvorenju izložbe „Nematerijalna kulturna baština u Federaciji Bosne i Hercegovine iz zbirke Karmela Sv. Ilije“ uz Međunarodnu smotru folklor
- 1 nastup na 44. Susretu zagrebačkih glazbenih amatera - Susret zborova i vokalnih ansambala na Zrinjvcu
- 1 koncert u dječjem vrtiću „Jasmin“
- 1 nastup na Božićnom bazaru na Zagrebačkom velesajmu
- 1 nastup u kulturnom programu manifestacije „8. Dan Središća“
- 1 nastup na koncertu Kulturno-prosvjetnog društva „Sveta Klara“
- 1 nastup na manifestaciji „Jesen u Lučkom“
- 1 nastup na otvorenju izložbe fotografija Nedžiba Vučelja u Narodnom sveučilištu Dubrava
- 1 nastup na manifestaciji „Sevdah u poeziji, poezija u sevdahu“ u Narodnom sveučilištu Dubrava
- 1 nastup u Novinarskom domu povodom obilježavanja Kurban bajrama
- 1 nastup u Muzeju Mimara povodom obilježavanja Dana državnosti BiH
- 3 gostovanja na medijima (OTV, TV Z1 i Radio Martin)
- brojni prilozi na emisiji „Prizma“ HRT i lokalnim medijima povodom nastupa Ansambla

– 50 gostovanja u Hrvatskoj

• Sisak	14
• Rijeka	5
• Pula	5
• Zadar	5
• Buzet	3
• Karlovac	2
• Hrvatska Kostajnica	2
• Split	2
• Varaždin	2
• Dubrovnik	1
• Gunja	1
• Rovinj	1
• Daruvar	1
• Labin	1
• Poreč	1
• Vodnjan	1
• Orahovica	1
• Velika Gorica	1
• Bjelovar	1

– 31 gostovanje u Bosni i Hercegovini

• Sarajevo	5
• Zenica	3
• Bihać	3
• Ključ	3
• Tešanj	2
• Brčko	1
• Tuzla	1
• Kakanj	1
• Prijedor	1
• Velika Kladuša	1
• Srebrenik	1
• Čelić	1
• Konjic	1

- Cazin 1
- Lukavica – Gračanica 1
- Stijena – Cazin 1
- Bužim 1
- Vitez 1
- Jajce 1
- Bosanska Krupa 1

– 4 gostovanja u inozemstvu

- Međunarodna smotra folklora u Sanli Urfi, Turska, 9.-13.4.2007.
- Nastup na Bajramskom koncertu u Luksemburgu 19.10.2013.
- Koncert u velikoj vijećnici Gradske kuće u Subotici 13.12.2014.
- Jesenički folklorni festival u Jesenicama, Slovenija, 13.6.2015.

– Naši gosti su bili:

– *Bošnjački KUD-ovi i zborovi (21)*

- Ženski pjevački zbor „Bulbuli“ KDBH „Preporod“, Zagreb (6 puta)
- Ženski pjevački zbor IC Zagreb „Arabeske“ (3 puta)
- Ženski zbor „Sevde“, Sisak (3 puta)
- Zbor Islamske gimnazije „Dr. Ahmed Smajlović“, Zagreb (2 puta)
- Mješoviti pjevački zbor BNZ za PGŽ „Sevdalije“, Rijeka (2 puta)
- Mektepski zbor IC Zagreb
- BKUD „Sevdah“, Zagreb
- BKUD „Vodnjan“, Vodnjan
- „Raške bulbulice“, Raša
- „Dubrovački zumbuli“, KDB „Preporod“, Dubrovnik

– *Prijatelji iz Hrvatske (27)*

- Folklorna skupina veterana SKUD „Ivan Goran Kovačić“, Zagreb (6 puta)
- Solo pjevači iz klase prof. Arijane Marić-Gigliani; pratnja Barbara Bego-Bojić-klavir Bruno Philipp-klarinet i Dina Katnić-klavir (5 puta)
- Folklorni ansambl SKUD „Ivan Goran Kovačić“, Zagreb (4 puta)
- Pjevačka grupa „Momi biserni“ Makedonskog kulturnog društva „Ohridski biser“, Zagreb (2 puta)
- Folklorni ansambl „Turopolje“, Velika Gorica
- Folklorna skupina „Jeteliček“, „Češka beseda“, Zagreb

- Trio „Posavec“: Zrinka Posavec, solistica, Ambrozije Puškarić, gitara, Ti-homir Hojsak, kontrabas, Zagreb
  - Mješoviti pjevački zbor „Kolibrići“, Udruge invalida rada Zagreba
  - Vokalna grupa „Wisla“, Zagreb
  - KUD „Vodnjan“, Vodnjan
  - „Trio Solenza“ (Arijana Gigliani Philipp-sopran, Bruno Philipp-klarinet i Ivan Batoš-klavir), Zagreb
  - Tamburaški orkestar „Prijatelji“, Sisak
  - Tamburaški orkestar „Janko Stjepušin“, Martinska Ves
  - Orkestar „Quijote-Transandino“ Zagreb, ansambl za zaboravljenu urba-nu glazbu Perua, Ekvadora i Bolivije
- *KUD-ovi i zborovi iz Bosne i Hercegovine (12)*
- KUD „Krajina“, Bihać (2 puta)
  - KUD „Stijena” Stijena, Stijena – Cazin BiH
  - KUD „Pobjeda“, Tešanj
  - KUD „Baščaršija“, Sarajevo
  - KUD „Kanjon Rakitnice“, Umoljani – Trnovo
  - Ženski kamerni zbor „Gazel“, Sarajevo
  - Ansambl pjesama i igara, mješoviti hor i solisti BZK „Preporod“ Brčko,
  - KUD „Naša mladost“ Ključ
  - BZK „Preporod“, Vitez
  - „Vokalni ansambl Bugojno“, Bugojno
  - Instrumentalni sastav „Noćna smjena“, kantautor Narcis Vučina, Sara-jevo
- *Brojni solisti:*
- Ismet Kurtović, Ivan Jelić, Irena Grden, Damir Majdančić, Hatka Tatić, Sejad Krivić, Jennifer Garrett, Ahmed Alili, Nada Domazet, Mitheta Ibrahimpašić, Erna Imamović, Nedim Čitaković-harmonika, Emir Radi-šević-klarinet, Eugenija Dujmišić, Mehmed Goražda ...

Sead Berberović, Samir Avdagić

NASTUPI ANSAMBLA „BOSANA“

2002.

- 22.10. Prva prezentacija bošnjačkog folkloru u IC.
- 30.10. Poetsko-muzičko veče „I to je Bosna“ u KIC-u Ambassade BiH u suorganizaciji s Ambasadom. Prvo javno predstavljanje folklorne skupine.
- 3.11. V. Manifestacija „Kulturno stvaralaštvo nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj“ u dvorani „Vatroslav Lisinski“.
- 7.12. Gostovanje folklorne grupe u Tešnju.
- 21.12. Gostovanje Ansambla u Rijeci.

2003.

- 29.3. Osnivačka skupština BNZH za Karlovačku županiju.
- 26.4. Osnivačka skupština BNZH za Sisačko-moslavačku županiju.
- 14.6. Svečana skupština BNZH povodom obilježavanja 10. godišnjice osnutka BNZH. Prisutno oko 750 posjetitelja. Nastupili: „Bulbuli“, KUD „Pobjeda“ iz Tešnja i Ansambl.
- 5.7. Gostovanje u Brčkom u organizaciji BZK „Preporod“ Brčko u dvorani Doma kulture. Prisutno oko 600 posjetitelja.
- 27.11. Bajramski koncert u Sisku u organizaciji BNZH Sisačko-moslavačke županije.

2004.

- 17.1. Gostovanje BNZH i KDB „Preporod“ u Tuzli. Susret privrednika, promocija knjige F. Nanića, izložba izdanja BNZH i KDB „Preporod“, te koncert Ansambla.
- 22.2. Nastup Ansambla u IC u Zagrebu povodom nove 1425. Hidžretske godine.
- 17.4. Sudjelovanje Ansambla na smotri „Zeničko proljeće“.
- 17.4. Samostalni koncert Ansambla u Kaknju.
- 11.9. Gostovanje Ansambla na smotri u Tešnju.

- 25.9. Gostovanje Ansambla na smotri u Bihaću.
- 7.11. Manifestacija „Kulturno stvaralaštvo nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj“ u dvorani „Vatroslav Lisinski“.
- 26.11. Obilježavanje Dana državnosti BiH u IC uz program Ansambla.

2005.

- 15.1. Povodom obilježavanja Kurban Bajrama u suradnji s Vijećem bošnjačke nacionalne manjine i IZ u Zagrebu u dvorani Islamskog centra održan cjelovečernji koncert narodnih igara i pjesama u trajanju od 1,5 sat. Prisutno oko 400 gledatelja.
- 22.1. U Rovinju u kongresnoj dvorani hotela „Park“ održan cjelovečernji koncert narodnih igara i pjesama u trajanju od 1,5 sat na središnjoj proslavi Kurban Bajrama za Istarsku županiju. Organizatori: Vijeće bošnjačke nacionalne manjine grada Rovinja i Bošnjačka nacionalna zajednica Rovinja. Prisutno oko 500 gledatelja.
- 22.3. Nakon završetka radnog dijela osnivačke skupštine Bošnjačke nacionalne zajednice za Grad Zagreb i Zagrebačku županiju, u dvorani „Češke besede“ u Zagrebu, Ansambl održao 45 minutni koncert. Prisutno oko 120 gledatelja.
- 14.7. Na svečanom otvaranju prostora BNZH u Ilici 54, godine nastupio Ansambl s programom pred cca 200 posjetitelja.
- 4.11. Na bajramskom koncertu održanom u kino dvorani Studentskog centra nastupio s programom Ansambl pred oko 700 posjetitelja. Organizator: Vijeće bošnjačke nacionalne manjine Grada Zagreba.
- 13.11. Manifestacija „Kulturno stvaralaštvo nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj“ u dvorani „Vatroslav Lisinski“.
- 25.11. Nastup Ansambla na obilježavanju Dana državnosti BiH u Muzeju Mimara Organizator: Vijeće bošnjačke nacionalne manjine Grada Zagreba.

2006.

- 8.1. Bajramska akademija povodom otvaranja čaršijske džamije u Prijedoru u gradskoj dvorani. Prisutno oko 2000 posjetitelja. Sve troškove financirao donator.
- 18.1. U organizaciji BNZH i Odbora za gospodarstvo održano Bajramsko primanje za gospodarstvenike i istaknute članove BNZH, te njihove poslovne partnere u prostoru BNZH. Nastupio komorni zbor „Bosana“.

- 30.1. Na priredbi povodom obilježavanja Hidžretske nove godine u Islamskom centru nastupio prvi put **mali folklor** BNZ pred oko 400 posjetitelja.
  - 25.3. Gostovanje KUD Krajina iz Bihaća u prostoru BNZ. U programu nastupio njihov dječji folklor i plesna sekcija te mali folklor BNZ.
  - 31.3. Nastup komornog zbora „Bosana“ na OTV-u. O sevdalinci govorio F. Ahmetspahić, a o BNZH Dž. Jogunčić.
  - 8.4. Gostovanje Ansambla u Bihaću u Domu kulture pred oko 500 posjetitelja
  - 13.5. Sudjelovanje Ansambla na Smotri folkloru u Ključu (nastupila 32 KUD-a). Nastup na otvorenom pred par tisuća posjetitelja.
  - 27.5. Koncert Ansambla s gostima KUD Krajina iz Bihaća u dvorani Kulturnog centra Trešnjevka. Prisutno oko 250 posjetitelja.
  - 10.6. Nastup Ansambla s programom po završetku Izvještajne skupštine BNZ ZG i ZGŽ.
  - 30.6. Nastup Ansambla na manifestaciji „Kladuški dani kulture 2006“ u Velikoj Kladuši. Nastup na otvorenom pred više stotina posjetitelja.
  - 5.11. Nastup Ansambla na IX Manifestaciji „Kulturno stvaralaštvo nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj“ u dvorani „Vatroslav Lisinski“.
  - 11.11. Nastup Ansambla s cjelovečernjem koncertu u Srebreniku na poziv BZK „Preporod“ Srebrenik. Prisutno oko 400 gledatelja.
  - 18.11. Nastup Ansambla s cjelovečernjem koncertu u Čeliću na proslavi Dana općine. Prisutno oko 200 gledatelja.
- 2007.**
- 2.1. Bajramski koncert povodom Kurban Bajrama u dvorani BNZ. Nastupio komorni zbor „Bosana“ sa solistima. Prisutno oko 150 gledatelja.
  - 17.2. Solistički koncert članice Ansambla Kornelije Pervan „Večer turskih pjesama i sevdaha“ u dvorani BNZ. Prisutno oko 100 gledatelja.
  - 23.2. U sklopu otvorenja izložbe Foto kluba Tuzla „Bosanska impresija“ mješoviti zbor „Bosana“ izveo je program sevdalinki. Prisutno oko 200 posjetitelja.
  - 13.3. Proljetni koncert Ansambla s vokalnim solistima u dvorani BNZ. Prisutno oko 200 gledatelja.
  - 9.-13.4. Gostovanje Ansambla na Međunarodnoj smotri folkloru u Sanli Urfi, Turska. Ansambl je svakodnevno nastupao na trgovima grada Sanli

- Urfe a u nastupu na središnjoj proslavi na gradskom stadionu bilo prisutno oko 20.000 posjetitelja.
- 27.4. Promocija CD-a Mehmeda Goražde u Sisku u „Kristalnoj kockici vedrine“ pred oko 300 posjetitelja. Sudjelovao orkestar i zbor „Bosana“.
- 20.5. Nastup orkestra s pjevačem M. Goraždom na smotri nacionalnih manjina u Zadru.
- 13.6. Nastup orkestra i solo pjevača na predizbornom skupu kandidata BNZ ZG i ZGŽ za vijeće Grada Zagreba pred oko 100 posjetitelja.
- 17.6. Cjelovečernji koncert Ansambla u KC Trešnjevka s novopostavljenom koreografijom pred oko 400 posjetitelja.
- 14.-22.7. Gostovanje Ansambla u Sarajevu.
- 15.7. Na svečanosti proslave 60-te godišnjice KUD „Baščaršija“ nastupio orkestar i kamerni zbor „Bosana“.
- 17.7. Centralni nastup Ansambla na otvorenju „Baščaršijskih večeri“.
- 18.-21.7. Ansambl je imao nastupe svako večer u različitim mjestima: općina Stari Grad, općina Novo Sarajevo, Općina Ilidža i Konjic.
- 4.11. 10. Manifestacija „Kulturno stvaralaštvo nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj“ u koncertnoj dvorani „Vatroslav Lisinski“.
- 24.11. Obilježavanje Dana državnosti BiH u KC Trešnjevka u suradnji s VB-NMGZ. Koncert KUD „Baščaršija“ iz Sarajeva i solo pjevača ansambla „Bosana“.
- 1.12. Sudjelovanje folklorne skupine Ansambla „Bosana“ na Večeri nacionalnih manjina bjelovarsko-bilogorske županije u Bjelovaru.
- 2008.**
- 14.3. U prostorijama BNZH održana je promocija „Bosane“, zbirke kompozicija za zborove i vokalne grupe autora Fuada Ahmetspahića. Moderator je bio Sead Begović a sudjelovali su kamerni zbor i orkestar „Bosana“ sa solistima.
- 05.04. U Zenici je održana promocija „Bosane“, zbirke kompozicija za zborove i vokalne grupe autora Fuada Ahmetspahića. Sudjelovali su kamerni zbor i orkestar „Bosana“ sa solistima.
- 10.05. U Bihaću je održana promocija „Bosane“, zbirke kompozicija za zborove i vokalne grupe autora Fuada Ahmetspahića. Sudjelovali su kamerni zbor i orkestar „Bosana“ sa solistima.

- 16.5. Koncert Ivana Pavišića s gostima pod nazivom „Rubaije i hommage Safetu Isoviću“ uz pratnju orkestra „Bosana“ održan u dvorani BNZ pred oko 200 posjetitelja.
- 17.5. Na Skupštini BNZ ZG i ZGŽ održanoj u dvorani BNZ zbor i orkestar „Bosana“ na početku i završetku skupštine izveli par sevdalinki. Prisutno oko 70 posjetitelja.
- 24.5. Sudjelovanje Ansambla na manifestaciji „Dani nacionalnih manjina Zadarske županije“ na otvorenom prostoru pred oko 1.000 posjetitelja.
- 18.6. U okviru otvaranja izložbe „Tuzlanske džamije“ u dvorani BNZ Avdija Aguši, izvođač na saz, Eduard i Ivan Pavišić s orkestrom „Bosana“ izveli koncert sevdalinki. Prisutno oko 100 posjetitelja.
- 20.06. U Hrvatskoj Kostajnici je održana promocija „Bosane“, zbirke kompozicija za zborove i vokalne grupe autora Fuada Ahmetspahića. Sudjelovali su kamerni zbor i orkestar „Bosana“ sa solistima.
- 2.10. Ansambl „Bosana“ sudjelovao sa solistima na Sisačkom bajramskom koncertu koji je održan u Domu kulture „Kristalna kocka vedrine“.
- 11.10. Koncert zbora „Bosana“ s orkestrom i 5 solista u Domu kulture u Cazinu.
- 30.10. Promocija knjige „Bosana“ – zbirke kompozicija za zborove i vokalne grupe profesora Fuada Ahmetspahića sa programom: „Bosanski pjesnici kroz muziku“ u Islamskom centru u Zagrebu Učestvovali su solisti: Zdenka Ahmetspahić, Mehmed Goražda, Edo Pavišić, Ivan Pavišić – gost sa sazom i Ferid Bešić, te Kamerni zbor i orkestar „Bosana“.
- 9.11. Cjelovečernji koncert Ansambla „Bosana“ i promocija knjige „Bosana“ – zbirke kompozicija za zborove i vokalne grupe Fuada Ahmetspahića održani su u dvorani Filodramatika u Rijeci na manifestaciji bošnjačke nacionalne kulture Učestvovali su solisti: Zdenka Ahmetspahić, Mehmed Goražda, Kornelija Pervan, Edo Pavišić, Ivan Pavišić – gost sa sazom, Ferid Bešić i Šehrizad Begić, te Kamerni zbor i orkestar „Bosana“.
- 10.12. Koncert „Nitko da ne dođe do prijatelj drag“ organiziran uz pomoć VB-NMGZ. Učestvovali: izvorna grupa „Kanjon Rakitnice“ Umoljani – Trnovo, KUD „Ivan Goran Kovačić“ iz Zagreba, folklorni ansambl „Turopolje“ iz Velike Gorice, Arabeske te ansambl „Bosana“ sa solistima.
- 13.12. Ansambl „Bosana“ sudjelovao sa solistima na Sisačkom bajramskom koncertu.

2009.

- 6.3. Nakon promocije knjige „Bosanska tradicionalna kuhinja“ Saliha Agića u dvorani BNZ u Zagrebu ansambl „Bosana“ izveo kraći muzički program. Prisutno oko 150 posjetitelja.
- 21.3. Na završetku znanstvenog skupa „Uloga Huseina Husage Čišića u razvoju i afirmaciji imena Bošnjak i Bosna i Hercegovina - 130 godina od rođenja“ u prostorijama BNZ ansambl „Bosana“ izveo program sevdalinki. Prisutno oko 100 posjetitelja.
- 28.3. Na obilježavanju Dana nezavisnosti Bosne i Hercegovine u Zadru nastupio je ansambl „Bosana“ s kulturno-umjetničkim programom: zbarske i solističke izvedbe sevdalinki te plesni program. Također je održana promocija „Bosane“, zbirke kompozicija za zborove i vokalne grupe autora Fuada Ahmetspahića. Prisutno oko 200 posjetitelja.
- 9.5. Održan 4. Festival bošnjačke kulture u Istri za Ogranak Pula na terasi kluba „Behar“ u sklopu objekta Islamske zajednice Pula. U glazbenom dijelu nastupio je ansambl „Bosana“ s izvedbama sevdalinki i instrumentalnom izvedbom na saz. Broj posjetitelja je bio oko 400.
- 20.6. U Buzetu je u sklopu 4. Festivala bošnjačke kulture u Istri za Grad Buzet i povodom otvaranja prostorija BNZ Grada Buzeta nastupio ansambl „Bosana“. Bilo je prisutno oko 250 posjetitelja.
- 14.9. Na koncertu najboljih folklornih skupina nacionalnih manjina pod nazivom „Sva lica različitosti“ u kazalištu „Gavella“ nastupio folklorni ansambl „Bosana“. Organizator je bila „Posudionica i radionica narodnih nošnji“ uz potporu Ministarstva kulture RH i Gradskog ureda za obrazovanje, kulturu i šport.
- 24.10. Na smotri bošnjačkih kulturno-umjetničkih društava u Dubrovniku nastupio folklorni ansambl „Bosana“.
- 22.11. Povodom Dana državnosti BiH i Kurban Bajrama održan koncert Ansambla „Bosana“ u Travnom u dvorani Zagrebačkog kazališta lutaka.
- 25.11. Na otvorenju izložbe „Impresije - Ja, ban bosanski Kulin“ u dvorani BNZ povodom Dana državnosti BiH ansambl „Bosana“ na kraju izveo muzički program.
- 31.12. U Novogodišnjem programu televizije Z1 nastupili orkestar i solisti ansambla „Bosana“.

2010.

- 1.3. Otvorenje izložbe i promocija knjige Alije Akšamije povodom Dana nezavisnosti BiH u prostorijama BNZ. Ansambl „Bosana“ izveo prigodan program.
- 13.3. Nastup ansambla „Bosana“ u dvorani Filodramatika u Rijeci.
- 25.4. Nastup ansambla „Bosana“ u Sisku.
- 9.5. Nastup Ansambla u Daruvaru na manifestaciji „Manjina za manjine u okviru Programa EU Europa za građane“, u Kino dvorani Daruvar. Prisutno oko 330 posjetitelja.
- 15.5. Nastup folklorne skupine „Bosana“ na Smotri folklornih amatera Grada Zagreba i zagrebačke županije u Centru za kulturu Dubrava.
- 26.5. U gostima kod Bosane „QUIJOTE - TRANSANDINO“, dvorana BNZ, 82 posjetitelja.
- 9.6. Skupština BNZ ZG i ZGŽ. Na kraju nastupio ansambl „Bosana“ s kraćim programom.
- 12.9. Nastup folklornog ansambla „Bosana“ u Lučkom na manifestaciji „Jesen u Lučkom“.
- 25.9. Nastup ansambla „Bosana“ u Sisku u okviru manifestacije „Dani bošnjačke kulture i kuhinje“.
- 23.10. Smotra bošnjačkih zborova RH u Zagrebačkom kazalištu lutaka – Scena Travno.
- 27.10. Promocija albuma „Šadrvan“ u IC.
- 28.11. Koncert „Nitko da ne dođe do prijatelj drag“ ansambla „Bosana“ i gostiju u Zagrebačkom kazalištu lutaka – Scena Travno.
- 22.12. Predstavljanje „10. godina izdavačke djelatnosti BNZ“ u Zagrebu u prostorijama BNZ. Izdanja predstavili F. M. Begović i Dž. Jogunčić. Na kraju ansambl „Bosana“ izveo program.

2011.

- 19.2. Nastup folklorne skupine „Bosana“ na 34. Smotri folklornih amatera Grada Zagreba u Narodnom sveučilištu Dubrava.
- 12.3. Nastup ansambla „Bosana“ u Puli.
- 7.5. Komorni zbor „Bosana“ i solo pjevači sudjelovali na manifestaciji „Festival bošnjačke kulture“ u Sisku u organizaciji BNZ SMŽ.
- 11.5. Promocija monografije Maje Dizdara „Sarajevski vakifi i njihovi vakufi

- 1462.-2001. – od Isa-bega Ishakovića i Gazi Husrev-bega do Adil-bega Zulfikarpašića“ u prostorijama BNZ. Komorni zbor „Bosana“ izveo kraći program.
- 27.5. Nastup folklorne skupine „Bosana“ na „V Internacionalnoj smotri folklora i sevdaha – Lukavica 2011“, Bosna i Hercegovina.
- 8.6. U prostorijama BNZ otvorena izložba „Pokažimo svijetu ljepotu Une“ u suradnji s udrugom „Infokult“ iz Unsko-sanskog kantona. Na kraju kamerni zbor i orkestar ansambla „Bosana“ izveli kraći muzički program.
- 1.10. Na IV Smotri bošnjačkih kulturno-umjetničkih društava Hrvatske u Gungji sudjelovali zbor i orkestar „Bosana“.
- 26.10. Skupština BNZ ZG i ZGŽ. Na kraju zbor i orkestar „Bosana“ izveli kraći program.
- 12.11. Bajramsko sijelo i otvorenje kluba pri BNZ ZG. U zabavnom dijelu nastupili: Mektepski zbor IC Zagreb, Irena Grden, orkestar „Bosana“ sa solistima Damirom Majdančićem, Feridom Bešićem i Hatkom Tatić, te „Bulbuli“.
- 19.11. U okviru folklorne priredbe u organizaciji Kulturno-prosvjetnog društva „Sveta Klara“ nastupio dječji folklor Ansambla „Bosana“.
- 27.11. Na tradicionalnom koncertu „Nitko da ne dođe do prijatelj drag“ u Zagrebačkom kazalištu lutaka, Trg kralja Tomislava 19, Zagreb, sudjelovali su: KUD „Stijena“ Stijena, Cazin BiH, KUD „Ivan Goran Kovačić“ Zagreb, Zbor Islamske gimnazije „Dr. Ahmed Smajlović“ Zagreb, Folklorna skupina „Bosana“ te Kamerni zbor i orkestar „Bosana“.
- 2012.**
- 18.2. Nastup folklornog Ansambla „Bosana“ na 35. Smotri folklornih amatera Grada Zagreba u Narodnom sveučilištu Dubrava.
- 3.3. Nastup ansambla „Bosana“ na koncertu povodom Dana nezavisnosti BiH u Rijeci.
- 30.3. Promocija druge knjige Bosansko-novske monografije „Bosanska epoha u Novskom Pounju 1512 -2012.“ autora mr. sc. Ante Milinovića u prostorijama BNZ. Glazbeni program izveli solisti i orkestar „Bosana“.
- 18.4. Promocija knjige „I ljubav je na neodređeno vrijeme“ Namika Tarabića u prostorijama BNZ. U glazbenom dijelu nastupili solisti i orkestar ansambla „Bosana“.

- 28.4. Nastup ansambla „Bosana“ na koncertu povodom obilježavanja godišnjice KUD „Stijena“ u Stijeni, Cazin, Bosna i Hercegovina.
- 5.5. Nastup ansambla „Bosana“ na Festivalu bošnjačke kulture u Labinu.
- 19.5. Po završetku memorijalnog sportskog turnira „Dani Šefika Pezerovića“ u spomen na prvog poginulog Bošnjaka u domovinskom ratu kojeg je organiziralo VBNMGZ u kulturno-umjetničkom programu održanom u prostorijama OŠ „Žitnjak“ sudjelovali zbor i solisti Ansambla „Bosana“.
- 16.6. Nastup ansambla „Bosana“ na Festivalu bošnjačke kulture u Poreču.
- 12.10. Otvorena izložba kreativne fotografije Faruka Ibrahimovića pod naslovom „Posuđeno vrijeme“ u dvorani BNZ. Glazbeni program izveo Kamerni zbor „Bosana“.
- 13.10. Kamerni zbor „Bosana“ sudjelovao na Smotri zborova u Bužimu.
- 20.10. Sudjelovanje folklorne skupine „Bosana“ na 5. Smotri folklorne i kulturnog stvaralaštva Bošnjaka u RH“ održanoj u košarkaškom centru „Draž Petrović“ u Zagrebu.
- 26.10. Na prijemu za Kurban Bajram u Novinarskom domu kojeg je organiziralo VBNMGZ nastupila folklorna skupina „Bosana“ s kraćim programom.
- 28.10. Koncert „Bajramski susret“ povodom Kurban Bajrama u Zagrebačkom kazalištu lutaka. Nastupili: Ženski kamerni zbor „Gazel“ iz Sarajeva, mješoviti zbor „Bosana“, solisti i orkestar Ansambla „Bosana“ s gostima.
- 13.11. Otvorenje izložbe „Imitacija života“ Ognjena Karabegovića. Glazbeni program izveli solisti, zbor i orkestar „Bosana“ i kantautorica Erna Imamović.
- 2.12. Održan koncert „Nitko da ne dođe do prijatelj drag“ u Zagrebačkom kazalištu lutaka. Sudjelovali su: Folklorni ansambl SKUD „Ivan Goran Kovačić“ Zagreb, Folklorna skupina „Jeteliček“ Češka beseda Zagreb, Folklorna skupina veterana SKUD „Ivan Goran Kovačić“ Zagreb, Folklorna skupina „Bosana“ Zagreb i orkestar ansambla „Bosana“ sa solistima.
- 12.12. Izvještajna skupština BNZ ZG i ZGŽ. Na početku s kraćim programom nastupili zbor i orkestar „Bosana“ sa solistima.
- 2013.**
- 2.2. Izborna skupština BNZH. Na početku s kraćim programom nastupili zbor i orkestar „Bosana“ sa solistima.

- 8.2. Otvorenje izložbe „Slikom umjesto tisuću riječi” Ivana Pavišića, člana ansambla „Bosana“. U glazbenom dijelu programa nastupili: Jennifer Garrett, Ivan, Aleksandar (Šandor) i Edo Pavišić uz pratnju orkestra „Bosana“.
- 14.2. U dvorani BNZ održan koncert klasične glazbe pod nazivom „Ljubavna priča“. Koncert su održali solo pjevači iz klase prof. Arijane Marić-Gigliani, a nastupili su i članovi ansambla „Bosana“ Donat Orlić i Fuad Ahmetspahić, prof.
- 27.2. Nastup orkestra, zbora i solista ansambla „Bosana“ na koncertu u Sisku povodom obilježavanja Dana nezavisnosti BiH.
- 2.3. Nastup folklorne skupine „Bosana“ u Splitu zajedno sa zborom „Bulbuli“ povodom obilježavanja Dana nezavisnosti BiH.
- 23.3. U okviru kulturne manifestacije „Zeničko proljeće“ mješoviti zbor sa orkestrom i solistima ansambla „Bosana“ održao u Bosanskom narodnom pozorištu – Velika scena koncert pod naslovom „Zemlja Tvrтка i Kulina bana“.
- 13.4. Na IV. Koncertu rekreativnih i folklornih skupina nacionalnih manjina Grada Zagreba održanom u Narodnom sveučilištu Dubrava nastupila Folklorna skupina „Bosana“.
- 19.4. Promocija knjige Amira Zukića pod naslovom „Demokratski izbori u Bosni i Hercegovini 1990 – 2010.“ u prostorijama BNZ. Na početku i kraju promocije zbor „Bosana“ izveo nekoliko pjesama.
- 27.4. Koncert ansambla „Bosana“ (zbor, orkestar, solo pjevači i folklorna skupina) u „Narodnom domu“ u Buzetu.
- 11.5. Na „Memorijalnim danima Šefika Pezerovića“ u kulturnom-umjetničkom dijelu programa nastupio zbor ansambla „Bosana“.
- 8.6. Na svečanosti obilježavanja 10-te godišnjice osnivanja BNZ za Karlovačku županiju u programu je nastupio ansambl „Bosana“.
- 11.6. Na svečanosti obilježavanje 20-te godišnjice Bošnjačke nacionalne zajednice Hrvatske u BNZ Zagreb otvorena izložba fotografija „Bošnjaci u Hrvatskoj“. U glazbenom programu nastupili mali folklor, solisti, zbor i orkestar „Bosana“.
- 16.10. Koncert „Bajramski susret“ povodom Kurban bajrama u Zagrebačkom kazalištu lutaka. Sudjelovali: ženski zbor „Sevde“ iz Siska, mješoviti zbor

„Bosana“, solisti, folklor i orkestar ansambla „Bosana“.

- 19.10. Bajramski koncert u Luksemburgu. Nastupili: Ahmed Alili, „Arabeske“, mješoviti zbor „Bosana“, solisti, folklor i orkestar ansambla „Bosana“ te gosti solisti Nada Domazet i Mitheta Ibrahimpašić.
- 24.10. Na festivalu bošnjačke kulture i kuhinje održanom u „Kristalnoj kocki vedrine“ u Sisku nastupila folklorna skupina „Bosana“ te solisti Nada Domazet, Mitheta Ibrahimpašić i Erna Imamović.
- 24.11. Na koncertu „Nitko da ne dođe do prijatelj drag“ povodom Dana državnosti BiH u Zagrebačkom kazalištu lutaka, sudjelovali: Folklorni ansambl SKUD „Ivan Goran Kovačić“, BKUD „Sevdah“, Folklorna skupina veterana SKUD „Ivan Goran Kovačić“, Folklorna skupina, zbor, orkestar i solisti ansambla „Bosana“.
- 30.11. Izborna skupština BNZ ZG i ZGŽ. Kraći program izveli zbor i solisti „Bosana“.

2014.

- 14.2. U dvorani BNZ održan koncert „Ljubavna priča“ u spomen na rahm. Fuada Ahmetspahića. Sudjelovali solo pjevači iz klase prof. Arijane Marić-Gigliani i zbor, solisti i orkestar „Bosana“.
- 21.2. U Zagrebačkom kazalištu lutaka održan svečani koncert povodom 10. obljetnice Veterana SKUD-a Ivan Goran Kovačić na kojem je nastupila folklorna skupina „Bosana“.
- 7.3. Povodom Međunarodnog dana žena 8. marta u suradnji s Naučno-istraživačkim institutom „Ibn Sina“ iz Sarajeva u dvorani BNZ održana je tribina pod naslovom „Žena u djelu Williama Shakespearea i sufijskoj literaturi“. Na početku je zbor „Bosana“ sa solistima izveo kraći program.
- 29.3. U kulturno-umjetničkom programu u društvenom domu Rafinerije nafte Sisak sudjelovao zbor „Bosana“.
- 23.4. Promocija knjige „Eho Saring osmijeha“ Ramzije Oraščanin-Kanurić. Orkestar „Bosana“ sa solisticom Nadom Domazet priredio glazbeni program.
- 27.4. Na 37. Smotri folklornih amatera Grada Zagreba u Narodnom sveučilištu Dubrava nastupio dječji folklor „Bosana“.
- 31.5. Humanitarni koncert ansambla „Bosana“ za pomoć poplavljenim područjima u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj. Nastupili zbor, orkestar, solisti i dječji folklor.

- 14.6. Sudjelovanje folklorne skupine „Bosana“ na Smotri folklora u Ključu.
- 12.10. Bajramski koncert „Bajramski susret“ u Zagrebačkom kazalištu lutaka izveli zbor Islamske gimnazije „Dr. Ahmed Smajlović“, mješoviti zbor „Bosana“, solisti, folklor i orkestar Ansambla „Bosana“ s gostima.
- 23.11. Povodom Dana državnosti Bosne i Hercegovine u Zagrebačkom kazalištu lutaka održan tradicionalni koncert pod nazivom „Nitko da ne dođe do prijatelj drag“. Nastupili su: Ansambli pjesama i igara, mješoviti hor i solisti Bošnjačke zajednice kulture „Preporod“ Brčko distrikt, Bosna i Hercegovina, folklorna skupina veterana SKUD „Ivan Goran Kovačić“ Zagreb i folklorna skupina, zbor, orkestar i solisti ansambla „Bosana“.
- 7.12. Folklorna skupina ansambla „Bosana“ nastupila u dijelu kulturno-umjetničkog programa na tradicionalnoj humanitarnoj manifestaciji „Božićni Bazar“ u organizaciji Internacionalnog kluba žena u Zagrebu (IWCZ).
- 13.12. Na poziv Udruženja Bošnjaka Vojvodine zbor, orkestar i solisti ansambla „Bosana“ u velikoj vijećnici Gradske kuće u Subotici održali cjelovečernji koncert.
- 19.12. U dvorani BNZ, u suradnji s Međunarodnom galerijom portreta i Asocijacijom arhitekata u BiH, održana promocija monografije i postavljena retrospektivna izložba „Arhitekt Husejn Dropić“. Zbor „Bosana“ izveo glazbeni program. Glazbeni dio su upotpunili gosti Nedim Čitaković – harmonika i Emir Radišević – klarinet s instrumentalnom izvedbom poznatih sevdalinki.

2015.

- 14.2. U dvorani BNZ održan koncert „Ljubavna priča“. Sudjelovali su: Arijana Marić-Gigliani-sopran, Bruno Philipp-klarinet, Dina Katnić-klavir i solo pjevači iz klase prof. Arijane Marić-Gigliani, te zbor, solisti i orkestar „Bosana“.
- 2.3. Povodom Dana nezavisnosti Bosne i Hercegovine u dvorani BNZ održan koncert sevdaha, na kojem su sudjelovali: „Trio Posavec“ – Zrinka Posavec, solistica, Ambrozije Puškarić, gitara, Tihomir Hojsak, kontrabas, te zbor i orkestar „Bosana“.
- 27.3. Zbor, solisti i orkestar Ansambla „Bosana“ nastupili su u Udruzi invalida Grada Zagreba, Nova cesta 86.

- 22.4. Folklorna skupina „Bosana“ priredila nastup za djecu u dječjem vrtiću „Jasmin“ u IC Zagreb.
- 9.5. Mješoviti zbor „Bosana“ nastupio na manifestaciji „Dani Šefika Pezerovića“.
- 22.5. U suradnji s KDBH „Preporod“ i Medžlisom Islamske zajednice Zagreb u dvorani Bošnjačke nacionalne zajednice predstavljena knjiga „Bajram ide...“ Dragane Tomašević. Glazbeni program izveli su ženski zbor „Bubluli“ i mješoviti zbor „Bosana“.
- 23.5. Folklorna skupina „Bosana“ pojačana članovima mješovitog zbora nastupila na X „Smotri narodnih igara i običaja Ključ 2015“.
- 26.5. Koncert ansambla „Bosana“ povodom 22.-ge godišnjice osnutka BNZH i 10.-te godišnjice osnutka BNZ ZG i ZGŽ. Na koncertu prikupljena pomoć za članicu ansambla „Bosana“ Korneliju Pervan, kojoj je izgorjela kuća u požaru.
- 13.6. Na 1. jeseničkom folklornom festivalu održanom u organizaciji KŠD Bošnjakov „Biser“ iz Jesenica sudjelovala folklorna skupina „Bosana“.
- 16.6. Na koncertu održanom u dvorani BNZ u okviru programa „U gostima kod Bosane“ nastupio mješoviti pjevački zbor „Kolibrić“ Udruge invalida rada Zagreba, uz domaćina mješoviti zbor „Bosana“.
- 25.9. Na Bajramskom koncertu u Kazalištu lutaka nastupili zbor, orkestar, solisti i folklorna skupina „Bosana“ s gostima: Eugenija Dujmišić, Ivan Jelić i Nada Domazet. Također su nastupili gosti KUD „Naša mladost“ iz Ključa, Bosna i Hercegovina.
- 24.10. Na 8. Smotri bošnjačkih kulturno-umjetničkih društava Hrvatske u Sisku nastupio zbor „Bosana“.
- 18.11. Otvorena izložba slika Fehima Vukotića u galeriji BNZ. Na otvorenju nastupili zbor i orkestar „Bosana“.
- 22.11. Povodom Dana državnosti BiH u Zagrebačkom kazalištu lutaka održan tradicionalni koncert „Nitko da ne dođe do prijatelj drag“. Nastupili: Vokalna grupa „Wisla“ Zagreb, BKUD „Vodnjan“ Vodnjan, KUD „Vodnjan“ Vodnjan, Folklorna skupina veterana SKUD „Ivan Goran Kovačić“ Zagreb i Folklorna skupina, zbor i orkestar ansambla „Bosana“ Zagreb.
- 28.11. Cjelovečernji koncert pod nazivom „Gradu Zadru od srca“ u organizaciji BNZ ZŽ održali orkestar, zbor, solisti i folklorna skupina ansambla „Bosana“.

17.12. U Centru za kulturu Trešnjevka na koncertu Udruge invalida rada Grada Zagreba pod nazivom „I mi smo zvijezde“ sudjelovali su zbor i solisti „Bosane“.

2016.

8.2. Otvorenje izložbe fotografija „Čuj, Iran“ autora Dražena Dizdarevića u galeriji BNZ i tribina „Aktualna politička situacija na Bliskom istoku“. Nastupio je mješoviti zbor i orkestar „Bosana“.

14.2. Održan koncert pod nazivom „Ljubavna priča“ u dvorani BNZ. Nastupili su: Dina Katnić-klavir, Barbara Bego-Bojić-klavir i solo pjevači iz klase prof. Arijane Marić-Gigliani, te zbor, solisti i orkestar „Bosana“. Na programu su bile arije, sevdalinke i starogradske pjesme.

9.4. Na svečanoj akademiji povodom 25-te godišnjice rada BZK „Preporod“ Vitez u Vitezu sudjelovao ansambl „Bosana“ s polusatnim programom.

24.4. Folklorna skupina i orkestar „Bosana“ nastupili kao gosti na koncertu Veterana Folklornog ansambla SKUD I. G. Kovačić u Zagrebačkom kazalištu lutaka.

8.5. Nastup Folklorne skupine i orkestra „Bosana“ na 39. Smotri folklornih amatera Grada Zagreba u koncertnoj dvorani „Vatroslav Lisinski“.

21.5. Na danu Nacionalnih manjina i kulturne raznolikosti u Varaždinu nastupio Ansambl „Bosana“.

4.6. Nastup ansambla „Bosana“ na svečanosti otvaranja prve bošnjačke knjižnice u Istarskoj županiji u Buzetu.

12.6. U programu Dana nacionalnih manjina Grada Zagreba na Zrinjevcu nastupila folklorna skupina s orkestrom „Bosana“.

25.6. Nastup folklorne skupine „Bosana“ na manifestaciji „Bošnjačka noć“ na Narodnom trgu u Vodnjaju.

29.6. Mješoviti zbor „Bosana“ nastupio na manifestaciji „Crnogorsko veče u Zagrebu“ koju je organiziralo Društvo „Montenegro“ Zagreb.

18.9. Održan koncert „Bajramski susret“ povodom Kurban Bajrama u Zagrebačkom kazalištu lutaka. Sudjelovali: ženski pjevački zbor „Sevde“ Sisak, zbor „Bulbuli“ Zagreb, mješoviti zbor „Bosana“ te solisti i orkestar ansambla „Bosana“ s gostima.

24.9. Na „I. Kulturnom stvaralaštvu Bošnjaka u Zagrebu“, koje je organizirao BKUD „Sevdah“, održanom u Centru za kulturu Trešnjevka, nastupio orkestar „Bosana“ sa solistom Nadom Domazet.

- 5.10. Otvorenje izložbe fotografija „Bosnom hodim“ Envera Palalića u dvorani Bošnjačke nacionalne zajednice. Kratki glazbeni program izveo je zbor „Bosana“.
- 20.10. Zbor, orkestar i solisti „Bosana“ učestvovali s programom na kulturnoj manifestaciji „Festival bošnjačke kulture i kuhinje“ u Sisku u dvorani Kazalište 21.
- 11.11. Izvještajna skupština BNZ ZG i ZGŽ, otvorenje izložbe „Projekti i manifestacije Bošnjačke nacionalne zajednice za Grad Zagreb i Zagrebačku županiju“ i izložba knjiga iz biblioteke „Bosana“. Glazbeni program priredio Ansambl „Bosana“.
- 19.11. Ansambl „Bosana“ sudjelovao na 11. Završnoj svečanosti Festivala bošnjačke kulture u Istri.
- 27.11. U Zagrebačkom kazalištu lutaka povodom Dana državnosti BiH održan tradicionalni koncert „Nitko da ne dođe do prijatelj drag“. Sudjelovali: BZK „Preporod“ Vitez, Bosna i Hercegovina, Folklorna skupina veterana SKUD „Ivan Goran Kovačić“ Zagreb i Folklorna skupina, zbor i orkestar ansambla „Bosana“ Zagreb.
- 2017.**
- 14.2. U dvorani BNZ održan tradicionalni, peti po redu, koncert „Ljubavna priča“. Nastupili: „Trio Solenza“ (Arijana Gigliani Philipp, sopran, Bruno Philipp, klarinet i Ivan Batoš, klavir) te solo pjevači iz klase prof. Arijane Gigliani Philipp uz pratnju Dine Katnić na klaviru. U programu uzeli učešće i solisti i orkestar „Bosana“.
- 1.3. Povodom Dana nezavisnosti Bosne i Hercegovine u dvorani BNZ održana promocija knjige „Bosna i Hercegovina u Drugom svjetskom ratu 1941 – 1945.“ autora dr. sc. Rasima Hurema. Kraći glazbeni program izveli mješoviti zbor, solisti i orkestar „Bosana“.
- 11.4. Otvorena izložba fotografija o stećcima koje je pripremila Jasna Bužimkić i hommage Nusretu Idrizoviću (1930. - 2007.) u dvorani BNZ. Glazbena kulisa zbor i solisti Ansambla „Bosana“.
- 22.4. Ansambl „Bosana“ sudjelovao na Trećoj međunarodnoj smotri folkloru u Jajcu pod nazivom „Jajačko proljeće“.
- 4.6. Nastup folklorne skupine „Bosana“ na 40. Smotri folklornih amatera Grada Zagreba u maloj dvorani „Vatroslav Lisinski“.

- 3.9. Održan koncert „Bajramski susret“ povodom Kurban Bajrama u Zagrebačkom kazalištu lutaka. Sudjelovali: ženski pjevački zbor „Sevde“ Sisak, mješoviti zbor „Bosana“ te solisti i orkestar Ansambla „Bosana“ s gostima.
- 7.10. Na manifestaciji „Jesen na Knežiji“ u organizaciji Centra za kulturu Trešnjevka u popodnevnom dijelu programa nastupili zbor i instrumentalni sastav „Bosana“.
- 19.10. Na književnoj večeri i izložbi Nedžiba Vučelja održanoj u Narodnom sveučilištu Dubrava nastupili zbor i instrumentalni sastav „Bosana“.
- 21.10. Na manifestaciji Kulturno stvaralaštvo Bošnjaka u Zagrebu održanoj u dvorani Kazališta lutaka u Travnom u organizaciji KUD „Sevdah“ nastupio zbor i orkestar „Bosana“.
- 10.11. Otvorena izložba crteža M. Bužimkića „Sjećanje na urbicid u Bosanskom Novom“. Glazbeni program izveo zbor „Bosana“.
- 19.11. U Zagrebačkom kazalištu lutaka održan tradicionalni X. Koncert „Nitko da ne dođe do prijatelj drag“ povodom Dana državnosti BiH. Nastupili: Folklorni ansambl SKUD „Ivan Goran Kovačić“ Zagreb, Ženski pjevački zbor „Bulbuli“ KDBH „Preporod“ Zagreb, Tamburaški orkestar Folklorne skupine veterana SKUD „Ivan Goran Kovačić“ Zagreb te Folklorna skupina, pjevački mješoviti zbor i orkestar ansambla „Bosana“ Zagreb.
- 29.11. Izborna skupština BNZ ZG i ZGŽ. U glazbenom uvodu nastupio Ansambl „Bosana“.
- 10.12. Nastup zbora „Bosana“ na Danu Koordinacije nacionalnih manjina Grada Zagreba.

2018.

- 16.2. Koncert ljubavi i mira uz etno glazbu u organizaciji Gradske knjižnice i čitaonice Milivoja Cvetnića Hrvatska Kostajnica, Grada Hrvatska Kostajnica u suradnji sa Društvom „Naša djeca“ Sisak i realizaciji kroz projekt “Zajedništvo“, Kino dvorana Hrvatskog doma, Hrvatska Kostajnica.
- 29.3. Promocija knjige „Islam na nišanu“ Seada Alića, dvorana BNZ Zagreb.
- 13.4. „Suza za Zlatka Bočkala“, koncert u spomen i čast prerano preminulom predsjedniku Udruge invalida rada Zagreba, 44. susreti zagrebačkih glazbenih amatera – Susret zborova i vokalnih ansambala, Glazbeni paviljon Parka Zrinjevac, Zagreb.

- 13.5. Obilježavanje 25. godišnjice organiziranog rada Bošnjaka, dvorana BNZ, Zagreb.
- 27.5. 44. susreti zagrebačkih glazbenih amatera – Susret zborova i vokalnih ansambala, Dvorana Kulturnog doma Prečko, Zagreb.
- 9.6. Manifestacija Dan nacionalnih manjina Grada Zagreba – Otvorenje izložbe fotografija nacionalnih zajednica Grada Zagreba, Glazbeni paviljon Parka Zrinjevac, Zagreb.
- 18.6. Koncert Bajramski susret, dvorana Zagrebačkog kazališta lutaka, Tomislavov trg 19, Zagreb.
- 1.9. Bajramski koncert, dvorana Islamskog centra Rijeka.
- 12.9. Otvorenje izložbe „Cvjetni trg“, dvorana BNZ, Zagreb.
- 26.9. Koncert sjećanja na Fuada Ahmetspahića, dvorana BNZ, Zagreb.
- 13.10. Kulturno stvaralaštvo Bošnjaka u Zagrebu, „Češka beseda“ Zagreb.
- 27.10. 13. Festival Bošnjačke kulture u Istri, Hotel Park Plaza Histria, Pula.
- 25.11. Koncert „Nitko da ne dođe do prijatelj drag“, dvorana Zagrebačkog kazališta lutaka, Zagreb.
- 1.12. XI. smotra folklora i kulturnog stvaralaštva Bošnjaka u Hrvatskoj, Dom Hrvatske vojske general Ivo Jelić, Split.
- 7.12. Godišnji koncert Mehmeda Goražde, Jazz klub „Siscia“, Sisak.
- 2019.**
- 18.2. U emisiji Radio Martina o radu BNZ i Ansamblu „Bosana“ govorili S. Berberović, te članice zbora Ljiljana Šarčević i Nađa Dervić.
- 1.3. Povodom Dana nezavisnosti BiH u prostorijama BNZ u Zagrebu održana svečanost i otvorena izložba slika Ivana Pavišića pod naslovom „Boje plavog vodomara“. Glazbeni program priredili Ivan Pavišić i zbor i orkestar „Bosana“.
- 20.3. U dvorani BNZ održan Proljetni koncert ansambla „Bosana“ povodom 50 godina muzičkog stvaralaštva Zdenke Ahmetspahić. Nastupili: orkestar i zbor „Bosana“ sa solistima, Mehmed Goražda i tamburaški orkestar „Prijatelji“ iz Siska.
- 2.5. Predstavljanje kandidata BNZ ZG i ZGŽ za Vijeće BNM Grada Zagreba uz kraći program orkestra i solista „Bosana“.
- 10.6. Bajramski koncert u Zagrebačkom kazalištu lutaka. Nastupili: Ženski pjevački zbor „Bulbuli“ KDBH „Preporod“ Zagreb, tamburaški orkestar

- „Janko Stjepušin“ Martinska Ves, pjevački zbor „Bosana“ te solisti i orkestar Ansambla „Bosana“ s gostima.
- 3.7. U sklopu 53. Međunarodne smotre folklora Zagreb u Galeriji Klovićevi dvori otvorena izložba pod nazivom „Nematerijalna kulturna baština u Federaciji Bosne i Hercegovine iz zbirke Karmela Sv. Ilije“. U programu sudjelovao orkestar „Bosana“ sa solistom Donatom Orličem.
- 18.9. Otvorena izložba crteža „Bosna s patinom“ autora Mesuda Bužimkića. U glazbenom dijelu nastupio ansambl „Bosana“.
- 21.9. U organizaciji Vijeća Mjesnog odbora Središće i udruge „Moje Središće“ u glazbenom i kulturnom programu manifestacije „8. Dani Središća“ nastupili zbor i orkestar „Bosana“.
- 26.9. Na poziv Zavičajne zajednice Bošnjaka grada Siska i Sisačko-moslavačke županije u Sisku održan cjelovečernji koncert na kojem je nastupio ansambl „Bosana“ s gostom Mehmedom Goraždom.
- 8.10. Bošnjačka nacionalna zajednica za Grad Zagreb i Zagrebačku županiju je u okviru 8. festivala „Pet dana Sarajeva u Zagrebu“ kojeg organizira „JaBiH... Udruga za promicanje kulture i umjetnosti“ organizirala izložbu „Putovanja“ – Izbor iz grafičkih mapa prof. dr. sc. Admira Mujkića s Akademije likovnih umjetnosti Sarajevo. U kulturno-umjetničkom programu nastupili Instrumentalni sastav s gostima iz sastava „Noćna smjena“ i solisti „Bosana“, te kao poseban gost kantautor Narcis Vučina.
- 19.10. Na manifestaciji „Jesen na Knežiji“ u organizaciji Vijeća Mjesnog odbora Knežija sudjelovao zbor „Bosana“.
- 10.11. U Zagrebačkom kazalištu lutaka održan tradicionalni XII koncert „Nitko da ne dođe do prijatelj drag“. Nastupili: Pjevačka grupa „Momi biserni“ Makedonskog kulturnog društva „Ohridski biser“ iz Zagreba, Mješoviti pjevački zbor BNZ za PGŽ „Sevdalije“ iz Rijeke i Pjevački mješoviti zbor, solisti i orkestar ansambla „Bosana“.
- 23.11. Na XII Smotri folklora u Zadru nastupio zbor „Bosana“ a cappella.
- 7.12. Na „9. regionalnoj smotri horskog stvaralaštva“ u Bosanskoj Krupi nastupili zbor i orkestar „Bosana“.
- 17.12. Na predstavljanju knjige „KIŠEVIĆ – pjesnik vjere u poetsku objavu“ u dvorani BNZ u glazbenom dijelu nastupio zbor i orkestar „Bosana“, a dvije uglazbljene Enesove pjesme otpjevao je Ismet Kurtović.

2020.

- 12.2. U dvorani BNZ održan proljetni koncert „Druženje s Bosanom“. Nastupili: Pjevačka grupa „Momi biserni“, Makedonskog kulturnog društva „Ohridski biser“ iz Zagreba, te orkestar i zbor „Bosana“ sa solistima i gostom Mehmedom Goražda.
- 28.2. U suradnji s Vijećem BNM Grada Zagreba u Muzeju „Mimara“ održana svečanost povodom Dana nezavisnosti BiH. Promovirana je knjiga „Bosna na udaru srpskog nacionalizma“ autora akademika prof. dr. sc. Muje Demirovića koju je izdala NZB Istre. Također je postavljena izložba „1. mart – Dan nezavisnosti BiH“ iz Muzeja „Alija Izetbegović“. U muzičkom programu nastupili zbor i orkestar „Bosana“ sa solistom Ivanom Jelićem.

2021.

- 2.10. Manifestacija Dan nacionalnih manjina 2021. godine, Grad Varaždin, Trg Kralja Tomislava u Varaždinu
- 6.10. Otvorenje izložbe slika „Mediterranski akord“ Donata Orlića, dvorana BNZ, Zagreb.
- 6.11. Otvorenje izložbe slika i radionice „Dvorac sreće i mudrosti“ Alme Medić, dvorana BNZ, Zagreb.
- 21.11. XIII susret „Nitko da ne dođe do prijatelj drag“, Zagrebačko kazalište lutaka, Trg kralja Tomislava 19, Zagreb.
- 29.11. Bajramski koncert u dvorani Hotela Antunović, Zagreb.
- 11.12. Završna svečanost 16. Festivala bošnjačke kulture u Istri, Dom hrvatskih branitelja u Puli.

2022.

- 28.2. Tribina „30 godina od referenduma o nezavisnosti BiH“, Dvorana BNZ, Zagreb.
- 13.4. Koncert pjevačkih zborova „Suza za Zlatka Bočkala“, Mala pozornica u Parku Maksimir, Zagreb.
- 8.5. „Bajramski koncert – Sevdah ON AIR“, Dvorana Islamskog centra, Zagreb.
- 14.5. Promocija knjige „Prizivanje duha bosanskog i duha hercegovačkog“ autora Ibrahima Durakovića, dvorana BNZ, Zagreb.

- 18.5. „Pjevati u Zagrebu“, posveta Safvetu-begu Bašagiću, dvorana BNZ, Zagreb.
- 21.5. „Sevdah u poeziji, poezija u sevdahu“, Narodno sveučilište Dubrava, Zagreb.
- 5.6. „54. Orahovačko proljeće 2022.“, Orahovica, Središnji gradski park.
- 29.6. „Pjevati u Zagrebu“, posveta Musi Ćazimu Ćatiću, dvorana BNZ, Zagreb.
- 10.9. „Sevdah nošen krilima plavog leptira“, izložba nakita i promocija knjige Belme Omeragić, dvorana BNZ, Zagreb.
- 16.9. Dan Koordinacije vijeća i predstavnika nacionalnih manjina Zagrebačke županije, Pučko otvoreno učilište u Velikoj Gorici.
- 18.9. Dan nacionalnih manjina Grada Zagreba, Trg Nikole Šubića Zrinskog – paviljon, Zagreb.

Sead Berberović, Samir Avdagić

POPIS SVIH ČLANOVA „BOSANE“

1	Adelisa Kahrmanović	30	Amila Hadžismajlović
2	Adisa Mešinović	31	Amina Avdagić
3	Admir Pajić	32	Amina Kahrmanović
4	Adna Sejkić	33	Amina Karahmetović
5	Adnan Demirović	34	Amir Grbić
6	Adnan Halilović	35	Amira Hamzić
7	Adnan Rizvić	36	Amra Horozović
8	Adrijana Dubnica	37	Ana Beti
9	Afrodita Dubnica	38	Anamarija Džidić
10	Ahmata Fratrić	39	Anan Lović
11	Aiša Dedić	40	Anela Havić
12	Ajka Mašinović	41	Armin Rizvić
13	Ajša Azra Ruždija	42	Arslan Muslić
14	Aldijana Bešić (Hadžifejzović)	43	Ayna Kapetanović
15	Aldijana Tankošić	44	Azra Dedić
16	Aldin Kerimović	45	Azra Hadžismajlović
17	Alisa Goražda	46	Behija Berberović
18	Alma Dubravić	47	Behija Krupić
19	Alma Harambašić	48	Belkisa Štrkonjić
20	Alma Mehulić	49	Branko Kovačević
21	Alma Paratušić (Peljto)	50	Dajlina Goražda
22	Alma Plićanić (Hukanović)	51	Dalibor Pribanić
23	Almina Burzić	52	Dalija Vojić
24	Almir Babača	53	Damir Kroflin
25	Almir Imamović	54	Damir Majdančić
26	Almira Mehulić	55	Danica Domazet
27	Amel Jakupović	56	Danica Kolak
28	Amela Handanović (Žiga)	57	Danijel Domazet
29	Amela Mehulić	58	Darijo Dubnica

59	Dario Čunko	93	Enisa Majer
60	Denis Glibić	94	Enisa Travljanin
61	Donat Orlić	95	Erna Dervišagić
62	Dragutin Barbir	96	Esada Mejrušić (Džambić)
63	Džan Džaferagić	97	Fahrudin Kavazović
64	Džana Kahteran (Hodžić)	98	Fatima Novak
65	Đenana Kaltak	99	Ferid Bešić
66	Edin Džaferagić	100	Fuad Ahmetspahić (rahm.)
67	Edina Berberović	101	Ghalia Hammad
68	Edina Mašinović	102	Hajrudinka Mehmedović
69	Edina Rizvić	103	Hasan Šuvalić
70	Edina Sejkić (Čaušević)	104	Hasib Imširović
71	Edis Kukavica	105	Hasiba Čaušević
72	Edita Filipović	106	Hasiba Tomić
73	Edmond Gaschi	107	Hedija Memišević
74	Eduard Pavišić	108	Hrvoje Barač
75	Edvina Đubo (Gerzić)	109	Husein Bešlagić
76	Eldin Krdžalić	110	Huska Sadić
77	Elma Kičić	111	Ilhana Imamović
78	Elma Ramić	112	Ines Tomić
79	Elvira Budimović	113	Ines Vojić
80	Elvira Tokić	114	Ismir Handanović
81	Elvis Čaušević	115	Ivan Lapić
82	Emina Jakupović	116	Ivan Pavišić
83	Emina Kljaić	117	Ivan Zubak
84	Emina Mehić (Krkalić)	118	Ivana Šimurina
85	Emir Akšamija	119	Ivanka Dujmović
86	Emir Karabegović	120	Izet Ždralović
87	Emir Mujčinović	121	Izeta Velagić
88	Emir Štrkljević	122	Jasmin Kurjaković
89	Emira Jatić (Jakupović)	123	Jasmina Berberović (koord.)
90	Enes Melkić	124	Jasmina Hatkić (Krkalić)
91	Enes Rizvić	125	Jasna Hanić
92	Enis Kičić	126	Jeka Vrbat

127 Jelena Rukavina	161 Mira Vukaš
128 Jerko Cukrov	162 Miralem Štrkonjić
129 Jovica Tišma	163 Mirela Kučuković Imamović
130 Jozo Pavlović	164 Mireta Mehić
131 Juro Blažević	165 Mirka Klepac
132 Karlo Mikačić	166 Mirna Rizvić
133 Katarina Stojanović	167 Mirsad Dubravić
134 Kornelija Pervan	168 Mirsada Bolić
135 Lana Kocet	169 Mirsada Karahmetović
136 Laura Ramić	170 Mirsada Mejrušić
137 Leila Bećirbegović	171 Mirsada Ramić
138 Lejla Lović	172 Muhamed Kajtazović
139 Leonita Keranović	173 Muhidin Alićehajić (rahm.)
140 Leonora Ramić	174 Murat Jashari
141 Lidija Božović	175 Nada Domazet
142 Ljiljana Šarčević	176 Nedžad Dizdarević
143 Ljubo Basara	177 Nermin Imamović
144 Mahira Crnički	178 Nermin Lipovac
145 Mahmoud Kassabji	179 Niko Mirosavljević
146 Majda Rožmarić	180 Omer Bakalbašić
147 Marica Fočić	181 Patricija Ramić
148 Marija Butina	182 Rabija Hasić
149 Marija Prleši	183 Ramiza Bešić
150 Marina Gessner	184 Refik Avdagić
151 Marinko Antunović	185 Renata Perušić
152 Marjan Vesel	186 Rešad Avdagić
153 Mehmed Goražda	187 Ruža Bašić
154 Meho Harambašić	188 Ružica Pavišić (pok.)
155 Mensur Alii	189 Sabina Abdulrahmanović
156 Meri Mačužić	190 Sabina Lović
157 Milivoj Škrinjar	191 Sabina Softić
158 Minela Džankić	192 Safeta Nađa Dervić
159 Mira Lukaš	193 Safijudin Alimoski
160 Mira Prleši	194 Saldin Đuhera

195	Salih Demirović	229	Zdenka Ahmetspahić
196	Samir Nurkić	230	Zdenka Dujmović
197	Sandra Hatkić (Avdić)	231	Zelmira Čalaković
198	Sanel Lović	232	Zeynep Ceylan
199	Sanel Modronja	233	Zijad Mehulić
200	Sanela Bikić	234	Zijad Nurkić
201	Sanela Ćorić	235	Zijada Ademović Camek
202	Sanela Đuhera (Kurjaković)	236	Zlata Čehić
203	Sanela Mehmedović	237	Zlata Korade
204	Saudina Lović	238	Zlata Umičević
205	Sead Sejkić	239	Zlatko Mehanović
206	Sebiha Šimurina	240	Zora Avdagić
207	Sebina Sejkić	241	Zora Bodružić (pok.)
208	Selma Džaferagić	242	Zrinka Ivanković
209	Selma Kičić	243	Zrinka Perčin
210	Semir Hasić	244	Zrinko Biruš
211	Senada Janeković		
212	Senija Smailagić		
213	Senka Došlić		
214	Senka Ekić		
215	Slavko Dujmović		
216	Stjepan Kovaček		
217	Stjepan Šamec		
218	Suada Banjan (nošnje)		
219	Sulejman Oštro		
220	Šefika Mešić		
221	Štefica Vojnović		
222	Taima Kapetanović		
223	Tatjana Pavina		
224	Veno Leko		
225	Vera Videk		
226	Vezira Junuzović		
227	Viktor Jurišić		
228	Vladimir Barbir		

Bosiljko Domazet
Srećko Brdovčak Mac

ANSAMBL BOSANA PROSLAVLJA DVADESET GODINA RADA

Ansambl Bosana osnovala je 2002. godine Bošnjačka nacionalna zajednica u Zagrebu, u okviru koje djeluju pjevački mješoviti zbor s 35 članova te nekoliko solista, izvođača sevdalinki, uz pratnju instrumentalnog sastava. Na repertoaru zbora su sevdalinke i ilahije koje se izvode četveroglasno. Voditelj zbora je Ivan Buljan, a voditelj orkestra je Edin Džaferagić.

Uskoro će biti dvadeset godina od osnivanja zbora Bosana uz svesrdnu podršku i pomoć Bošnjačke nacionalne zajednice grada Zagreba i brojnih prijatelja.

U emotivnom tekstu, naš snimatelj i kako sam kaže obični „mali od tehnike“ Srećko Brdovčak Mac, posljednjih nekoliko godina je onaj koji bilježi i prikazuje rad zbora u video mediju.

„U svemu tome važna je bila pozitivna energija koja nas je nosila. Nadam se da će sljedeće razdoblje biti bolje i da će nastupi biti normalniji bez restrikcija koje sada već nemaju smisla. To je moje mišljenje uz nadu za boljim vremenima koja moraju doći. Ovo je moj vlastiti dojam i razmišljanje o prekrasnoj ekipi zbora Bosana s kojima se družim već nekoliko godina. Nisam čovjek od velikih riječi, ali našao sam se u sredini koja poštuje i cijeni svako mišljenje i razmišljanje“, bilježi naš Mac, uz zahvalu svima na čitanju njegova teksta te navodi i link na novi video spot Ansambla Bosana koji smo objavili na stranicama bnzh.hr

Skorašnja dvadeseta godišnjica djelovanja i rada Bosane razlog je za predstavljanje njezina voditelja, 29-godišnjeg Ivana Buljana, koji je s Bosanom od 30. siječnja 2019. godine, a radi i kao nastavnik glazbe te djeluje kao crkveni glazbenik, a u Bosanu je, kaže, nekako došao spreman jer je i u Kreševu obrađivao sevdalinke za mješoviti zbor Hrvatskog kulturnog društva Napredak. Za rad u Bosani preporučio ga je prof. Joško Čaleta svojoj kolegici, profesorici Naili Ceribašić, s Odsjeka za muzikologiju Muzičke akademije te Instituta za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu, koja se posebno bavila folklorom nacionalnih manjina, sevdalinkom, te, zajedno sa spomenutim dr. Čaletom, organiziranjem Manifestacija “Kulturno stvaralaštvo nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj”.

Također, naglasit će Ivan da su mu Zdenka Ahmetspahić i Edin Džaferagić, kao najbliži suradnici, dali najvrijedniji uvid u dotadašnju praksu rada voditelja zbora, pri čemu ponajprije poštuje rad Fuada Ahmetspahića, ranijeg voditelja zbora, za kojega će reći da je napisao dosta autorskih pjesama i jako vrijednih obrada sevdalinki, a poznat je, kako je i sam znao naglasiti, kao prvi učenik Osnovne muzičke pa prvi profesor u Srednjoj muzičkoj školi u Zenici: mnogi ga pamte kao značajnu osobu - njegov je kulturni i pedagoški rad vrijedan svakog poštovanja.

„Dolazim iz srednje Bosne, rođen sam u Kreševu, kako se to kaže, u maloj varoši pokraj Sarajeva. Tamo sam završio osnovnu glazbenu školu te u Sarajevu gimnaziju, a srednju muzičku sam upisao, ali nisam završio, spletom različitih okolnosti“, reći će Ivan.

Kasnije se privatno obrazovao uz studente Muzičke akademije i što je posve neobično, upisao Odsjek za hemiju, u Sarajevu na PMF-u, i od tog studija odustao poslije tri godine te još jednu godinu razmišljao o pozivu.

Tako je godinu dana ostao doma i negdje 2009./2010. u Tuzli nastojao izvanredno položiti predmete srednje muzičke škole, a u Zagrebu položio maturu i onda opet ostaje u Sarajevu, iako je bio primljen na dva ili tri fakulteta u Zagrebu po rezultatima koje je ostvario na prijemnim ispitima i Maturi.

Cijelo to vrijeme, negdje u središtu njegova interesa bila je glazba i upis na Muzičku akademiju.

„I na kraju, tek 2014. godine, upišem najprije u Mostaru studij glazbene kulture/crkvene glazbe, ali u jesen sljedeće godine, točnije 6. listopada, dolazim u Zagreb i polažem prijemni na Institutu za crkvenu glazbu. Evo, prošle 2021. godine, 18. veljače, diplomirao sam na Muzičkoj akademiji, dakle četiri godine preddiplomskog studija crkvene glazbe i jedna diplomatska godina studija glazbene pedagogije“, kaže.

Mentor Ivanov na diplomskom bio je upravo profesor Joško Čaleta koji se pri Institutu za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu intenzivno bavi terenskim radom, u istraživanjima tradicijskih napjeva dalmatinskog zaleđa te glagoljaškog crkvenog pučkog pjevanja. Neizostavno je bogata i zavidna njegova koncertna aktivnost i suradnja s amaterskim i profesionalnim, domaćim i stranim umjetnicima i ansamblima.

Tema Ivanovog diplomskog, dugoga naslova, “Upoznavanje duhovnoga nasljeđa u nastavi glazbe na primjeru napjeva pučke pobožnosti Sedam žalosti Blažene Djevice Marije i skladbe Gospin plač Zorke s. Lujze Kozinović“, nastao je na primjeru pučkog crkvenog napjeva iz Kreševa, jedinstvenog na tom području koji se veže uz spomenutu pobožnost. Naime, časna sestra Kozinović iz Slimena kod Travnika, u Zagrebu je završila učiteljsku školu sestara milosrdnica, a glazbu je učila u svojoj redovničkoj zajednici i kod F. Dugana st. Diplomirala je glasovir na Hrvatskom konzervatoriju 1921. kompoziciju 1923. i solo pjevanje 1924. na Muzičkoj akademiji u Zagrebu. Spomenuta skladba svojevrsno je umjetničko ostvarenje nadahnuto tradicijskim napjevima – crkvenim pučkim pjevanjem: ona poseže za različitim glazbenim citatima, napjevom i tekstom, te ih raspisuje kao motet za ženski 3- (4-) glasni ženski zbor i sola, pritom ih minimalno obogaćujući skladateljskim postupcima. Tako ih je uspjela otrgnuti zaboravu i približiti širem krugu zainteresiranih. Činilo se kako je dio toga izgubljen, a dio dionica ostao u tiskanom obliku. Igrom slučaja, Ivan je zavirio

u arhiv u crkvi u Sigetu gdje je bio orguljaš, gdje je za potresa preseljen arhiv s Kaptola i tamo je, dobrotom otaca franjevaca, našao taj zaboravljeni rukopis.

Interes za tradicionalnu bosansku glazbu

Malo se sevdah romantizira kao gradska pjesma, reći će Ivan, jer treba vidjeti i teme sevdalinki, dijelom se sevdah razvijao u svakodnevnim druženjima, u poznatim gradskim okupljalištima, kafanama, a manje kao neka intimna, obiteljska tradicija, potom dolaze razni oblici tambura, od saza, šargije i tako dalje, sve do harmonike koja dolazi sa Austrijom. Time se dijelom nepovratno mijenja i zvučna slika toga prostora.

Stoga, vrijedno je promotriti neke od današnjih autora koji sevdah vide kao žanr koji mora ići naprijed, razvijati se, a čemu pomažu i teorijski uvidi, primjerice, nezaobilazna knjiga Damira Imamovića, „Sevdah“, smatra Ivan Buljan.

Izgubili smo mnogo od kulturnih pečata naših krajeva, reći će, nekako su oni brisani i zaboravljeni, a tome gubljenju kulturne baštine pripomogao je i nedavni rat.

Zanima ga odnos glazba – čovjek, u smislu povezivanja glazbe i antropologije u obrazovanju, tu bi moglo doći do suradnje raznih fakulteta, kao neki među predmetni studij, ali sveučilišta su nekako još zatvorena za nove pristupe, sustav obrazovanja je prilično okoštao, kao i akademska zajednica ‘zgrčena kao nedozreo sir u mišini’.

„Tradicijska glazba šire regije ima neku zajedničku nit i vezu, slušao sam govor prof. Davida Kamhija, na BH Radiju u zanimljivoj emisiji o, primjerice, odnosu sefardske glazbe, bliskoistočne, južnotalijanske, preko klapskog pjevanja, pa do glagoljaške pučke tradicije i do sevdaha, svi ti glazbeni izričaji, kao i religije, imaju “blizak izvor”“, kaže.

Često se zaglibilo u romantičarskim idealiziranjem tradicije, tvrdi Ivan, a treba otići dalje, razmišljati izvan toga, istražiti tradiciju na otvoreniji način, naglašavajući slobodu u interpretaciji u radu sa zborom što jest i drugačije čitanje glazbene baštine. To je bila ideja i pokojnog prof. Ahmetspahića - dati novu dimenziju narodnoj pjesmi višeglasnim obradama primjerenih stilu te je tako približiti publici.

Zbor i orkestar nastupa uživo i daje dozu spontanosti

„Živa izvedba treba biti na posebnoj cijeni, jer zbor sa solistima i orkestrom koji ih prati na, reklo bi se, primjereniji način interpretira sevdalinku, malo drugačije od onog što je većini u uhu s festivala ili s radija kod ranijih generacija koje su na tom odgojene. Naime, snimanje ili emitiranje na radiju, na festivalima, to je imalo svoj ograničavajući faktor, jer kada to objavite na ploči ili emitirate na radiju – tu su pravila minutaže, ritma i slično, ono ‘krati strofe, mora stati u tri minute’ i tako“, kazuje Ivan.

Ostaje stalno pitanje kako približiti tradicionalni sevdah novim generacijama, jer postoje različiti, nerijetko i oprečni pravci u tumačenju te glazbe.

„Svatko ima neko svoje sjećanje i pravo na izvedbu i interpretaciju sevdalinke, zato pjesmu nastojim smjestiti u kontekst i sadržaj njezine poruke. To se može i mora postići istraživanjem: kada je nastala ta pjesma koju ćemo obraditi, u kojim okolnostima i najzad, važna je tema o kojoj ona govori“, zaključuje Ivan.

Važna je suradnja u aranžmanu, stoga Ivan često poziva i neke od profesionalnih muzičara kao goste, primjerice sjajnog multi instrumentalista Safiudina Alimoskog. Tako su za zbor obradili „Bosno moja“ koja ima ritam i jasno je metrički određena, dok je, primjerice, pjesma „Djevojka sokolu zulum učinila“, jako teška za zbarsku izvedbu, iako nije nemoguće, uz mnogo truda i dobro promišljenih rješenja u aranžmanu.

Naravno, Ivan bi rado imao probe sa zborom više od jednom tjedno, jer bi se onda ambicioznije moglo obraditi i četveroglasno pjevanje i a cappella izvedbe. No, zanositi se ne treba, nego mudro iznaći kompromis koji će iznjedrili kvalitetnu prezentaciju predanog rada cijele skupine, svakog člana.

Novo vrijeme sevdaha

„Sevdah se treba izvući iz tog ‘radijskog’ – planiramo otići u Bosnu i Hercegovinu i napraviti koncerte koji su izvan tog pomalo okoštalog sustava. Recimo, dok sam bio u Kreševu, često bismo u goste pozvali kvalitetne izvođače, različite vokalne ansamble, kao što je bio ženski vokalni ansambl Musica Viva iz Sombora, a interes je bio doista slab, čak i uz mnogo truda oko promocije.

Često smo, čini se, rezervirani prema manje poznatom. Zato ćemo u naš godišnji plan rada uvrstiti i putovanje u BiH, ostvariti ga u suradnji sviju koji su

za to otvoreni: od Hrvatskog kulturnog društva Napredak, ovdje u Zagrebu, ali i u BiH, lokalnih crkvenih vlasti, Islamske zajednice, pa ćemo to možda, na toj razini, po prvi put učiniti i nastojati prevladati, jer glazba nosi vlastiti “genetski kod” i jednostavno ne dozvoljava svrstavanja u torove s predznacima bošnjački, hrvatski ili srpski. Borim se nekako protiv tog ‘ispiranja kulture’: čuvati, razvijati i promovirati vlastitu tradiciju jako je važno, iako me zabrinjava vraćanje “ratne retorike” i kroz pjesme, one iz vremena devedesetih - upravo se glazba, nažalost, često nečasno koristi kao sredstvo manipulacije i medij širenja razdora. Pozvani smo djelovati i svoje talente iskoristiti u plemenite svrhe, koliko god se puta pred nas postave naizgled nepremostive prepreke”, zaključuje Ivan Buljan.

Članice i članovi zbora Ansambla Bosana: DRAGO BARBIR, RUŽA BAŠIĆ, FERID BEŠIĆ, HUSEIN BEŠLAGIĆ, ANA BETI, ZORA BODRUŽIĆ, HASIBA ČAUŠEVIĆ, ZLATA ČEHIĆ, NAĐA DERVIĆ, NEDŽAD DIZDAREVIĆ, SENKA EKIĆ, EDITA FILIPOVIĆ, AHMETA FRATRIĆ, JASNA HANIĆ, HASIB IMŠIROVIĆ, TAIMA KAPETANOVIĆ, ZLATA KORADE, BRANKO KOVAČEVIĆ, BEHIJA KRUPIĆ, VENO LEKO, ENISA MAJER, HAJRUDINKA MEHMEDOVIĆ, ŠEFIKA MEŠIĆ, DONAT ORLIĆ, SULEJMAN OŠTRO, MIRA PRLEŠI, MIRJANA PRLEŠI, SENIJA SMILAGIĆ, LJILJANA ŠARČEVIĆ, MARIJAN VESEL, JEKA VRBAT.

Vesna Ivezić

EDIN DŽAFERAGIĆ *DA NE SVIRAM OPET BIH SE BAVIO GLAZBOM*

Ove godine bilježimo dvadesetu obljetnicu rada pjevačkog zbora i orkestra Bosana koji djeluje u okviru aktivnosti Bošnjacke nacionalne zajednice za Grad Zagreb i Zagrebačku županiju. Jedan od važnih i vrijednih članova, *spiritus movens* orkestra Bosane je Edin Džaferagić koji je već dugi niz godina voditelj tog orkestra gdje svira harmoniku.

„Evo ovih dana Bosana slavi 20 godina“, kaže Edin, „a ja sam tamo negdje od samih početaka, znači dijete sam Bosane i ponosim se time! Susrećem se sa raznoraznim stvarima, ponekad i ružnim, ali volja za radom i pjesmom nekako sve pobjedi! Imamo hvala Bogu prelijepu prostoru u centru Zagreba i žao mi je što nisu puno više ispunjeni programima i radom, a pogotovo s mladim ljudima kojih svugdje fali! Briga o mladim ljudima je važna jer to je naša budućnost.“

„Rođen sam u Zagrebu 1979. godine gdje sam završio osnovnu, srednju, te pohađao glazbenu školu na odsjeku harmonike“ nastavlja. „Roditelj sam i sa suprugom Selmom imam dva sina, starijeg Džana (11) i mlađeg Kana (8), a već 25 godina radim u jednoj privatnoj firmi. To mi okupira veliki dio dana, od nečega se mora živjeti.“

U našoj kući je glazba stalno prisutna, sluša se što se stigne a najviše slušamo djecu! Oni prate svoju generaciju i slušaju što je trenutno u trendu ali svakako im nastojim objasniti što je dobro a što nije! Stariji sin Džan svira gitaru u osnovnoj muzičkoj školi četvrtu godinu, a mlađi Kan je na prvoj godini klavira. I ja pomalo sviram uz djecu! Uz mlađeg sina sviram klavir, a volio bih naučiti i gitaru. Možda jednom kad bude više vremena!

Supruga je vrlo muzikalna i pjeva u Bulbulima! Volim slušati svu dobru glazbu i tu stvarno nemam neki uzak izbor! Naravno da je sevdah na prvom mjestu i tu ne mogu izdvojiti neku sevdalinku jer su mi sve podjednako drage, posebna je to priča!

Iako sam zagrebačko dijete veze s Bosnom su čvrste. Imam tamo jako puno rodbine i svaki slobodni vikend nastojimo otputovati u Sarajevo ili u Ključ jer tamo žive roditelji i brat supruge s obitelji a i moji su roditelji veći dio godine tamo. Imam i sestru a ona s obitelji živi u Zagrebu!“

Edinova prava ljubav je rad u amaterskim kulturno umjetničkim društvima, tako da nakon posla gotovo svakog dana juri na neku probu, provodi vrijeme uz svirku i pjesmu. Pravi je majstor svog instrumenta a također voli raditi s ljudima. Osim što vodi orkestar Bosana, Edin vodi i zbor Montenegro pri Crnogorskoj zajednici u Zagrebu. Ali niti to mu nije dosta, pa ako stigne još svira i po nekim privatnim proslavama. Ne krije da je jako sretan zbog svog rada u Bosani i u zboru Montenegro. Kaže da ga glazba ispunjava, donosi nove izazove, potiče na akcije.

„Kada ste u amaterskom društvu kao što je Bosana onda ste vrlo često u situaciji da pokrećete i inicirate neke stvari za koje mislite da bi bile dobre za društvo i uopće za zajednicu u kojoj živite! Ima tu puno pokrenutih projekata, neki prođu, neki ne ali bitno je da ima ideja i da se okupljamo sa zajedničkim ciljem, da gajimo i prezentiramo sevdah i bošnjačku kulturu općenito!

Jako je malo slobodnog vremena, prava strka. Osim posla, svirki i proba, a prvenstveno bavljenja oko djece, ništa drugo ne stignem! Uvijek nekud žurim pa me djeca pitaju: ‘Tata šta opet ideš na probu?’ Dosta sviram, vježbam kod kuće, kada svi zaspu zatvorim se u jednu prostoriju i nastojim biti vrlo tih da ih ne budim! Sad malo gledam i nogomet kad stignem. Naravno, navijam za Hrvatsku a sinovi su baš zagriženi navijači, puno veći nego ja! Kroz školske dane pomalo sam se bavio i sportom ali je to kasnije preuzela glazba!

Nisam nikada razmišljao čime bih se volio baviti da ne sviram ali mislim da bi to opet bila glazba! Kada bih imao više vremena volio bih pjevati u nekom zboru sličnom Bosani!

O repertoaru odlučujemo Ivan (voditelj zbora) i ja. On za zbarske ja za pjesme solo pjevača, ali se svakako dogovaramo i sa samim izvođačima!

Sviram od malih nogu. Moj susjed i ja smo počeli zajedno, on klavir, ja harmoniku. Ne znam što je presudilo oko izbora instrumenta. Moja sestrična, 15 godina starija od mene, svirala je harmoniku, privuklo me to ali nije bilo presudno. Roditelji su me naprosto uputili u glazbenu školu, upisali na harmoniku, išao sam u drugi razred osnovne, pa je tako krenulo. I kad sam počeo svirati u kulturno umjetničkom društvu išlo je nekako po automatizmu da se s tim počnem i baviti i ukazala mi se prilika prvo u Preporodovom zboru Bulbuli na čelu sa Ismetom Kurtovićem, a kasnije i u Bosani na čelu sa pokojnim prof. Fuadom Ahmetspahićem! Kasnije je Ismet Kurtović preuzeo zbor Montenegro, a kako sam ja s njim od prije surađivao pozvao me je da sviram harmoniku. Prije nekih 6-7 godina Ismet je napustio Montenegro pa ja od tada vodim taj zbor i to na malo specifičan način, i sviram i dirigiram. Tamo mi je ugodno, poznajem ljude, zbor ima stalno članstvo već dugi niz godina.“

Uza sve teškoće koje se javljaju u vezi s radom u amaterskim kulturnim društvima, od financijskih poteškoća jer sredstva koja se dodjeljuju nisu baš velika te se redovno moraju snalaziti kako god znaju, problem je i u nedostatku ljudi.

„Danas su ljudi nekako uspavani što se tiče rada u amaterskim društvima i manjinskim zajednicama. Ne da im se baviti još nečim osim onim čime moraju radi preživljavanja. Niti kod mladih, naravno uz rijetke iznimke, ne vlada veći interes za tradicionalnu glazbu, običaje, folklor. Mladi danas većinom slušaju neku novu, popularnu glazbu, nije ih lako zainteresirati ali trudimo se, ide nekako. I financije, i ljudi, i druge razne teškoće, na kraju se sve nekako izgura i čovjek bude sretan.“

Isto tako, prostorije Bošnjačke nacionalne zajednice su u centru grada, na samoj tramvajskoj stanici, ima prostora, uređeno je, grijano je, svi su susretljivi. Tamo bi se moglo raditi nešto po cijele dane, glazba, ples, kazalište i ne razumijem kako mladi nemaju baš nikakvog interesa. Ima divnih mladih ljudi, svašta rade, ali nešto što bi mogli raditi u ovim našim prostorima ih ne zanima. Žao mi je zbog toga jer zborovi nam „stare“, i bošnjački a i Montenegro, a nitko ne dolazi da zamijeni te ljude.“

I za kraj, što bi Edin poželio u nastupajućoj godini.

„Volio bih prije svega mira i zdravlja sebi i svima oko sebe, jer kad je to u redu, onda nekako sve dođe na svoje! Spomenuo sam maloprije da bih volio da se što više mladih uključi u rad amaterskih kulturno umjetničkih društava i da zajedničkim snagama učinimo i ovo naše tako i sva ostala društva i zajednice što jačima i boljima!“

BOŠNJAČKA NACIONALNA ZAJEDNICA HRVATSKE

26. NOVEMBAR

Velika dvorana
Islamskog centra
Zagreb, Gavellina 40
petak 26.11.2004. u 19 sati

